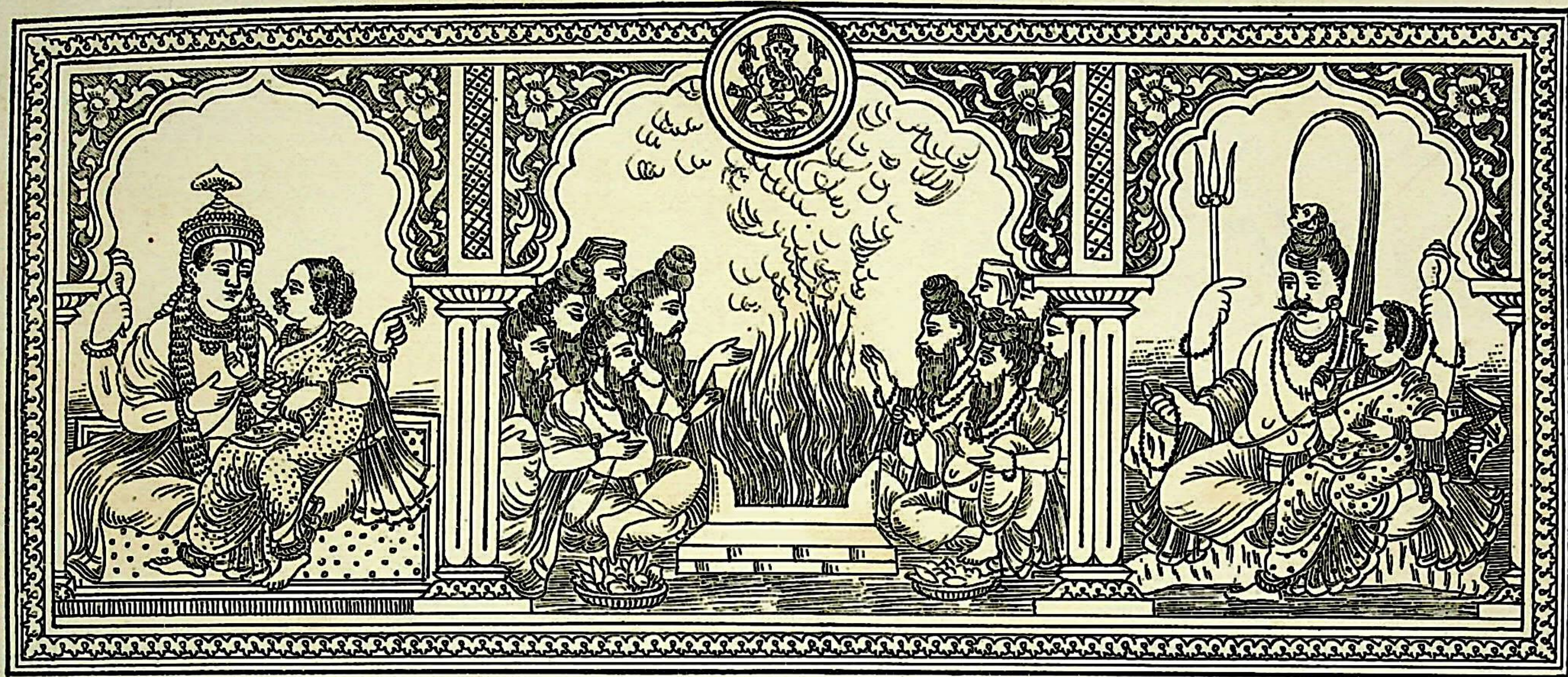
Rishisangye
Snaskarbhaskar
সংস্কার ভাস্কর
sanskrit
Printed on paper
1621 sakabda
12+292
10.5"x5"
Complete

॥ अथ संस्कारभास्करप्रारम्भः ॥

C. M. V. Shastri Malagouda

अथ संस्कारभास्करग्रन्थस्थविषयानुक्रमणिकाप्रारम्भः ।

॥ ८ ॥

इति संस्कारभास्करग्रंथविषयानुक्रमणिका समाप्ता ।

प्रस्तावना-

॥ १ ॥

ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रावर्णास्त्वाद्यास्त्रयो द्विजाः । निषेकाद्याः श्मशानांतास्तेषां वै मन्त्रतः क्रियाः॥
गर्भाधानमृतौ पुंसः सवनं स्यन्दनात्पुरा ॥ षष्ठेष्टमे वा सीमन्तो मास्येते जातकर्म च ॥
अहन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः । षष्ठेन्नप्राशनं मासि चूडाकार्या यथाकुलम् ॥
एवमेनः शमं याति बीजगर्भसमुद्भवम् । तूष्णीमेताः क्रियाः स्त्रीणां विवाहस्तु समन्त्रकः ॥
गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे ब्राह्मणस्योपनायनमित्यादि--

मुख्यतया सर्वत्र विद्वद्भिरेते षोडश प्रगण्यंते। गौतमेन चत्वारिंशत्कथिताः ॥ अंगिरास्तु पञ्चविंशतिमगिरत् । एवं वैकल्प्यात्प्रायः स्वस्वगृह्यसूत्रगृहीतानेव संस्कारान्गृह्णन्ति ॥ एवंरीत्यैव माध्यन्दिनानां स्वगृह्यानुसारेण गर्भाधानादिविवाहान्ताः षोडशसंस्कारा भवन्ति । उक्तंच--

गर्भाधानमतश्च पुंसवनकं सीमन्तजाताभिधे नामाख्यं सह निष्क्रमेण च तथान्नप्राशनं कर्म च॥
चूडाख्यं व्रतबन्धकोप्यथ चतुर्वेदव्रतानां पुरःकेशान्तःसविसर्गकः परिणयः स्यात्षोडशी कर्मणाम् १॥ ॥ १ ॥

एते षोडश संस्काराःसर्वेषां द्विजातीनाम् । शूद्राणां तु तूष्णीमेवात्रत्याःकेचन संस्काराःसंस्करणे

प्रस्तावना ।

विज्ञापयामि विविधानवद्यवेदविधिविद्याविशारदविद्वद्वर्यान्–पूर्वं श्रीमन्नारायणानुशासनाद्ब्रह्मणा परमेष्ठिना समष्टिव्यष्टिरूपेण यदा सृष्टिः सृष्टा तदा च स्वधर्मतो वर्णचतुष्टयं व्यष्टचोत्पादितवानिति प्रसिद्धमेव । यथोक्तं मनुना––

लोकानां तु विवृद्ध्यर्थं मुखबाहूरुपादतः । ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं च निरवर्तयदिति ॥

तथा च स्वकीयदेहं द्विधा निर्माय स्त्रीपुरुषावुत्पाद्य बीजतः सृष्टिक्रममुपाक्रमत । तेषां सर्वेषां पुरुषार्थसाधनार्थं धर्मान् प्रकथ्य तदनुकूलं स बीजोत्पन्नदेहादिशुद्ध्यर्थं संस्कारानृषिमुखेभ्योऽस्मिञ्जगति प्रावर्तयत्। एते च संस्कारा मुख्यतया शिष्यानुशिष्यकथनेन मन्वादिभिः परम्परया भूमौ भूयोभूयः प्रसिद्धिं प्रापिताः॥ प्रसिद्धमेतत् ॥ उक्ताश्चावश्यंसंस्कारा ब्रह्मर्षिणा याज्ञवल्क्येन ऋषिजनेभ्यो यथा–

नियुक्ताः ॥ उक्तं च स्मृत्यन्तरे १ शूद्रोऽप्येवंविधः कार्यो विना मन्त्रेण संस्कृत इत्यादि॥एतांश्च संस्कारान् धर्मशास्त्रपारावारावगाहनिपुणजनैः स्वस्वशाखानुसारेण स्वस्वमन्त्रैःप्रयुक्ताः प्रयोगरत्नाकरादिग्रन्थतो जानन्ति सज्जना ऋग्वेदिनः । एवमेवायमेकःसंस्कारभास्करसंस्कारप्रयोगग्रन्थो वाजसनेयिनां वरीवर्ति । प्रस्तौमि किंचिदत्र—आसीच्चास्तिकविप्रजनशास्त्रप्रश्रयसंस्कारसंस्करणकुशलो धर्मशास्त्रनिपुणाग्रगण्यः प्रमाणीकृतार्षग्रन्थगणःपुण्यजनकदनाय जनकनन्दिन्या सौमित्रिणा च सहागतेन दाशरथिना स्नानपानादिना कृतमोदाया गोदाया दक्षिणेकूले कलुषनाशिनि नासिकेतिप्रसिद्धे सिद्धक्षेत्रे ब्रह्मवर्णज ऋषिरिवान्य ऋषिभट्टो नाम कश्चिन्निश्चयज्ञानी । तेन माध्यंदिनयजुर्वेदशाखाध्यायिनां संस्काराणां सुलभतया लाभायायं संस्कारभास्करो नाम ग्रन्थः१६२१तमे शालिवाहने शाके ग्रथितः।यं च केचन कर्तृनाम्ना ऋषिभट्टीत्यपि वदन्ति सन्तः।पूर्वमयमत्रत्यैर्विपश्चिदग्र्यैर्मयूरात्मजरामकृष्णाख्यैर्विद्वद्दाश्रयेण मध्ये निर्णयसिंधुधर्माऽध्यादिधर्मशास्त्रग्रन्थतःप्रयोगाऽध्यादिप्रयोगग्रन्थतःप्रमाणान्युपसंगृह्य संस्कारावश्यसर्ववस्तूनि लक्षणादिना परिभाषाविषयेण च विशिष्य सर्वोपकरणैः

पुस्तकन्यूनतामपनीय नूतनइव संपादितोयं ग्रंथः सम्यक्परिशोधितश्च।आज्ञापितं मुद्रणाय॥तदाशि लायन्त्रेणाङ्कित्वा सकलामलगुणैरलंपूर्णेषु गुणिसज्जनगणेषु प्रसिद्धीकृतः॥तत्पुस्तकस्य समस्ताअपि प्रतिमा अस्मदप्रतिमग्राहकगणैरर्थाश्रयेण नीत्वात्राभावं प्रापिताः॥ एतेन जानन्तु सज्जना एतत्संस्कारभास्करप्रभाम् । अथ पुनःसोयमेव पूर्वतनमुद्रणसमयस्थिताशुद्धमपास्याच्छं संशोध्य प्रमाणान्तरैष्टिप्पणीभिश्च सनाथीकृत्य पुनः शीसकमुद्राभिःपुष्टपत्रेषु मुद्रितोत्र भवतां भवतामग्रे प्रभवति। अस्मिन्ग्रन्थे षोडशसंस्काराःसविधानं सप्रमाणं सम्यक्प्रयुक्ता उपरितना इतिज्ञायतामेव सुजनैः ॥ एतद्ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादयः सर्वेऽधिकाराउक्तवि० भट्टरामकृष्णतो गृहीत्वाऽस्माभिः स्वाधीना रक्षिता इति ज्ञेयम् ॥

खेमराज श्रीकृष्णदास,
"श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम्-प्रेस-मुम्बई.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारा
यणाभ्यां नमः ॥ अथ संस्कारभास्करप्रारंभः ॥ ॥ तत्रादौमंगलाचरणम् ॥ ॥ वात्स
ल्यात्पितरौकपोलयुगलंस्वस्यागतौचुंबितुंदृष्ट्वाकुंचितमास्यपद्मममलंसेषत्स्मितंसत्व
रम् ॥ अन्योन्यंशिवयोस्ततःसुवदने युक्ते अभूतांतयोरित्थंयेनविनोदितौसभगवा
न्बालोगजास्योऽवतु ॥ १ ॥ श्रीगणेशंशारदांचलक्ष्मीनारायणंगुरुम् ॥ नवग्रहांश्चदि
क्पालान्नमस्कृत्यपुनःपुनः ॥ २ ॥ योभूच्छौचोपनामाबुधसुकुटमणिर्विश्वनाथः प्र
सिद्धस्तज्जोगंगाधराख्यः क्षितिसुरमहितः सर्वः वेदार्थवेत्ता॥तत्पुत्रः साधुशीलः श्रुत
पथनिपुणोयाज्ञिकैर्वंद्यमानः पुण्यात्मा सर्वकालेजयतिऋषिबुधः शिष्यसंघार्चितां
घ्रिः ॥ ३ ॥ करोतिविदुषांप्रीत्यैसर्वसंस्कारभास्करम् ॥ सूत्रंहरिहरंकर्कंवासुदेवींसमा
हितः ॥ ४ ॥ आलोक्यसम्यङ्मनसासरलंसुगमंनवम् ॥ यस्यावलोकनेनैवस्फुरंतिह

दितत्क्षणात् ॥ ५ ॥ तत्रतावत् ॥ गौतमेनचत्वारिंशत्संस्काराः कथिताः ॥ ते यथा ॥ ॥ गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंजातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणमन्नप्राशनंचौलोपनयनेचत्वारिवेदव्रतानिकेशांतस्नानेसहधर्मचारिणीसंयोगः पंचमहायज्ञाऽष्टकापार्वणश्राद्धानि श्रावण्याग्रहायणीचैत्री आश्वयुजीतिसप्तपाकसंस्थाः अग्न्याधेयमग्निहोत्रंदर्शपौर्णमासौचातुर्मास्याग्रयणेष्टिर्निरूढपशुः सौत्रामणीतिसप्तहविर्यज्ञसंस्थाः अग्निष्टोमअत्यग्निष्टोमउक्थ्यषोडशीवाजपेयोतिरात्रआप्तोर्यामइतिसप्तसोमयज्ञसंस्थाः उपाकर्मोत्सर्जनंपैतृमेधिकं च ॥ ॥ इत्येतेचत्वारिंशत्संस्काराः ॥ ॥ अंगिरास्तुपंचविंशतिसंस्कारानुक्तवान् ॥ ते यथा ॥ गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतो बलिरेवच ॥ जातकर्मनामकर्मनिष्क्रमोन्नाशनंपरम् ॥ चौलकर्मोपनयनंतद्व्रता

१ बलिर्विष्णुबलिः ।

नांचतुष्टयम् ॥ तच्छब्देनप्रसिद्धत्वाद्वेदग्रहणेतद्व्रतानांचतुर्वेदव्रतानामित्यर्थः ॥ स्ना
नोद्वाहौचाग्रयणमष्टकाश्चयथातथम् ॥ श्रावण्यमाश्वयुज्यांचमार्गशीर्ष्यांचपार्वणम्॥
उत्सर्गश्चाप्युपाकर्ममहायज्ञाश्चनित्यशः ॥ संस्कारानियताह्येतेब्राह्मणस्यविशेषतः
इति ॥ एषांप्रयोगाः ग्रन्थविस्तारभयान्नात्रलिखिताः ॥ परिज्ञानार्थंकेवलंनामानिलि
खितानि ॥ अधुनास्वगृह्योक्तागर्भाधानादिविवाहांताः षोडशसंस्काराः मुख्याः
मयाऽस्मिन्ग्रंथेपरिगृहीताः ॥ तेचगौतमेनप्राक्कथिताः ॥ ॥ तथाचस्मृत्यंतरे ॥
॥ गर्भाधानमतश्चपुंसवनकंसीमंतजाताभिधेनामाख्यंसहनिष्क्रमेणचतथान्नप्राशनं
कर्मच ॥ चूडाख्यंव्रतबंधकोप्यथचतुर्वेदव्रतानांपुरः केशांतः सविसर्गकः परिणयः
स्यात्षोडशीकर्मणाम् ॥ १ ॥ एतेगर्भाधानादिषोडशसंस्काराः सर्वेषामेव ॥ एतेच
द्विजानामेवसमंत्रकाः ॥ ॥ यथाहयाज्ञवल्क्यः ॥ ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रावर्णा

स्त्वाद्यास्त्रयोद्विजाः ॥ निषेकादिश्मशानांतास्तेषांवैमंत्रतः क्रियाइति ॥ ॥ अतए
वषोडशसंस्कारानधिकृत्य तेषांप्रयोगाः समंत्रकाः प्राग्दर्शितग्रंथाभिप्रायेणात्र
लिखिताः ॥ ॥ यमः ॥ शूद्रोप्येवंविधः कार्योविनामंत्रेणसंस्कृतइति ॥ ॥ क
न्यकायाश्चगर्भाधानादिचौलांताः अष्टसंस्काराः अमंत्रकाः ॥ विवाहस्तुपुंस्युभयसं
योगेवर्णन्यायेनयथाविधिकार्यः ॥ ॥ तथाचस्मृत्यंतरे ॥ स्त्रीणांचौलांतसंस्काराः
प्रकर्तव्या अमंत्रकाः ॥ पुंस्त्रियोरुभयोरस्तुविवाहःसयथाविधीति ॥ अथसंस्कारा
णांफलानिस्मृतिसंग्रहे ॥ निषेकाद्बैजिकंचैनोगार्भिकंचापमृज्यते ॥ क्षेत्रसंस्कारसि
द्धिश्चगर्भाधानफलंस्मृतम् ॥ गर्भाद्भवेच्चपुंसूतेः पुंस्त्वस्यप्रतिपादनम् ॥ निषेकफलवज्ज्ञे
यंफलंसीमंतकर्मणः ॥ गर्भांबुपानजोदोषोजातात्सर्वोपिनश्यति ॥ अपिशब्दस्यदो

१निषेकः गर्भाधानम् ।२श्मशानं प्रेतकर्म ३ पुंसूतिः पुंसवनम् ।४निषेको गर्भाधानम् ।५ जातात् जातकर्मानुष्ठानात्

षशब्देनान्वयः ॥ आयुर्वर्चोभिवृद्धिश्चसिद्धिर्व्यवहृतिस्तथा ॥ व्यवहृतिर्व्यवहारस्त
स्यसिद्धिरित्यर्थः ॥ नामकर्मफलंत्वेतत्समुद्दिष्टंमनीषिभिः ॥ सूर्यावलोकनादायुरभि
वृद्धिर्भवेद्ध्रुवा ॥ निष्क्रमादायुःश्रीवृद्धिरप्युद्दिष्टामनीषिभिः॥ अन्नाशनान्मातृगर्भम
लाशीचापिशुध्यति ॥ बलायुर्वर्चोवृद्धिश्चचूडाकर्मफलंस्मृतम् ॥ उपनीतेःफलंत्वेत
द्विजतासिद्धिपूर्विका ॥ वेदाधीत्यधिकारस्यसिद्धिर्ऋषिभिरीरितेति ॥ यत्रयत्रनापि
श्रूयतेतत्रतत्रबैजिकगार्भिकैनोविनाशोपिफलंज्ञेयम् ॥ अन्येपिकर्णवेधादयः संस्का
राः शास्त्रांतरोक्तास्तत्रतत्रवक्ष्यंते ॥ इतिसंस्काराः ॥ तथाविशेषावश्यकानि
कर्माणिशिष्टाचारयुतानिचात्रगृहीतानि ॥ तानियथा ॥ षष्ठीपूजनंदोलारोहणंतथा
गोदुग्धपानशिशोर्भूमिषुस्थितिर्दत्तकप्रतिग्रहः कर्णस्यवेधस्तथा ॥ श्रीवर्धापनमक्ष
रप्रलिखनंकौमारधीवृद्धयेकन्यारिष्टहरोघटः परिणयश्चार्कस्तथापौरुषे ॥ १ ॥ ए

षांप्रयोगाः षोडशसंस्काराणांमध्येसमयानुसारमग्रेलिखिताः ॥ ॥ तत्रादौपरि
भाषा ॥ ॥ संकल्पेनविनाकर्मकरणेदोषउक्तोभविष्ये ॥ संकल्पेनविनाकर्मय
त्किंचित्कुरुतेनरः ॥ फलंचाप्यल्पकंतस्यधर्मस्यार्धक्षयोभवेत् ॥ १ ॥ संकीर्त्यमा
सपक्षादीन्निमित्तानितथैवच ॥ इदंकर्मकरिष्येहमितिसंकल्पमाचरेत् ॥ २ ॥ अनु
ल्लंघ्यस्वशाखोक्तविधिंकर्मसमाचरेत् ॥ कर्मान्यथाकृतंज्ञात्वातावदेवपुनश्चरेत् ॥
॥ ३ ॥ प्रधानस्याक्रियायांतुसांगंतत्पुनराचरेत् ॥ तदंगाकरणेप्रायश्चित्तमेवनकर्म
तत् ॥ ४ ॥ वामनपुराणे ॥ ॥ सर्वमंगलमांगल्यंवरेण्यंवरदंशुभम् ॥ नारायणंनम
स्कृत्यसर्वकर्माणिकारयेत् ॥ १ ॥ ॥ वसिष्ठः ॥ जपहोमोपवासेषुधौतवस्त्रध
रोभवेत् ॥ अलंकृतः शुचिर्मौनी श्रद्धावान्विजितेंद्रियः ॥ १ ॥ यदिवाग्यमलोपः
स्याज्जपादिषुकथंचन ॥ व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमव्ययम् ॥ २ ॥ अहतवस्त्र

लक्षणमुक्तंस्मृतिरत्नावल्याम् ॥ ॥ ईषद्धौतंनवंश्वेतंसदशंयन्नधारितम् ॥ अहतंतद्वि
जानीयात्सर्वकर्मसुपावनम् ॥ १ ॥ ईषद्धौतमरजकादिनासकृद्धौतमितिनागाह्निके
व्याख्यातम् ॥ कश्यपेनत्वन्यथोक्तम् ॥ अहतंयंत्रनिर्मुक्तंवासः प्रोक्तंस्वयंभुवा ॥ शस्तं
तन्मांगलिक्येषुतावत्कालंनसर्वदेति ॥ १ ॥ (कंबलेपट्टवस्त्रेचनीलीरागो नदुष्यति
॥ २ ॥) क्षौमेवस्त्रेऽहतेपत्नीचेतिसूत्रे अनंतयाज्ञिकैरप्येवंव्याख्यातम् ॥ ॥ वसिष्ठः ॥
रौद्रपित्रासुरान्मंत्रांस्तथाचैवाभिसारकान् ॥ व्याहृत्यालभ्यचात्मानमपः स्पृष्ट्वा
न्यदाचरेत् ॥ १ ॥ ॥ कात्यायनः, ॥ पित्र्यमंत्रानुद्रवणेआत्मालंभोधमेक्षणे ॥
अधोवायुसमुत्सर्गेप्रहासेनृतभाषणे ॥ १ ॥ मार्जारमूषकस्पर्शेआक्रुष्टेक्रोधसंभवे ॥
निमित्तेष्वेषुसर्वेषुकमकुर्वन्नपः स्पृशेत् ॥ २ ॥ ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ कर्त्रंगानामनुक्तौ

---

१ आत्मालंभः हृदयालंभः ।

सं० तुदक्षिणांगंभवेत्सदा ॥ ॥ छंदोगपरिशिष्टे ॥ यत्रदिङ्नियमोनास्तिजपादिषुकथं भा०
॥ ४ ॥ चन ॥ तिस्रस्तत्रदिशः प्रोक्ताऐंद्रीसौम्यापराजिता ॥ १ ॥ तत्रैव ॥ आसीनः प्रह्वऊ
र्ध्वोवानियमोयत्रनेदृशः ॥ तदासीनेनकर्तव्यंनप्रह्वेणनतिष्ठतेति ॥ १ ॥ पंचाश
द्भिर्भवेद्ब्रह्मातदर्धेनतुविष्टरः ॥ दक्षिणावर्तकोब्रह्मावामावर्तस्तुविष्टरः ॥ १ ॥ वेण्या
वावर्तुलंकृत्वावेण्यग्रेग्रंथिबंधनम् ॥ अनंतर्गर्भकंसाग्रंकौशंद्विदलमेवच ॥ २ ॥ प्रादेश
मात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्राचित् ॥ पवित्रेदर्भसंख्यामाह मार्कण्डेयः ॥ चतुर्भि
र्दर्भपिंजूलैर्ब्राह्मणस्यपवित्रकम् ॥ एकैकंन्यूनमुद्दिष्टंवर्णेवर्णेयथाक्रमम् ॥ १ ॥ सर्वेषां
वाभवेद्द्वाभ्यांपवित्रंग्रंथितंनवा ॥ चतुर्भिः शांतिकेकार्यंपौष्टिकेपंचभिस्तथा ॥ २ ॥
सप्तपत्राः शुभादर्भास्तिलक्षेत्रसमुद्भवाः ॥ अप्रसूताः स्मृतादर्भाः प्रसूतास्तुकुशाः ॥ ४ ॥
स्मृताः ॥ ३ ॥ समूलाः कुतपाः प्रोक्ताश्छिन्नाग्रास्तृणसंज्ञिताः ॥ दर्भाः कृष्णाजि

नमंत्राब्राह्मणाहविरग्नयः ॥ ४ ॥ अयातयामान्येतानिनियोज्यानिपुनः पुनः ॥ चि
तौदर्भाः पथिदर्भायेदर्भायज्ञभूमिषु ॥ ५ ॥ स्तरणासनपिंडेषुषट्कुशान्परिवर्जयेत्
॥ रत्नावल्याम् ॥ द्वयोस्तुपर्वणोर्मध्येपवित्रंधारयेद्बुधः ॥ अनामिकाग्रपूर्वेतुनिस
र्गंतुपवित्रकम् ॥ १ ॥ नोच्छिष्टंतत्पवित्रंस्याद्भुक्तोच्छिष्टंविवर्जयेत् ॥ द्व्यंगुलंमूलबल
यंग्रंथिरेकांगुलोभवेत् ॥ २ ॥ चतुरंगुलमग्रंस्यात्पवित्रंस्यात्प्रमाणतः ॥ नागाह्नि
के ॥ ॥ अन्यान्यपिपवित्राणिकुशदूर्वामयानिच ॥ हेमात्मकपवित्रस्यकलांनार्ह
न्तिषोडशीम् ॥१॥ माषाणांषोडशाद्भूर्ध्वंकुर्याद्धेमपवित्रकम् ॥ तेभ्यःस्वल्पतरंन्यूनंन
कुर्वीतकदाचन ॥ २ ॥ हीनकर्मणिचोच्छिष्टेकुशधृतपवित्रकम् ॥ निर्माल्यंतेषुसंप्रा
प्तिर्नहेम्नश्चपवित्रके ॥ ३ ॥ पवित्राभावेसुमंतुः ॥ ॥ समूलाग्रौविगर्भौतुकुशौद्वौद
क्षिणेकरे ॥ सव्येचैवतथात्रीन्वैबिभृयात्सर्वकर्मसु ॥ १ ॥ ॥ बौधायनः ॥ ॥ हस्त

 योरुभयोर्द्वौद्वावासनेपितथैवच ॥ ॥ तथा ॥ ॥ सदोपवीतिनाभाव्यंसदाबद्धशिखेन
 च ॥ विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिनतत्कृतम् ॥१॥ अनेनहिदधिखदिरादिवद्युपवीति
त्वस्यबद्धशिखत्वस्यचक्रतुपुरुषोभयार्थत्वमवगम्यते ॥ ॥ हेमाद्रौभरद्वाजः ॥
दक्षिणंबाहुमुद्धृत्यवामस्कंधेनिवेशितम् ॥ यज्ञोपवीतमित्युक्तंदेवकार्येषुशस्यते ॥१॥
कंठावलंबितंचैवब्रह्मसूत्रंयदाभवेत् ॥ तन्निवीतमितिख्यातंशस्तंकर्मणिमानुषे ॥ २ ॥
उत्क्षिप्तेवामबाहौतुदक्षिणस्कंधमाश्रितम् ॥ प्राचीनावीतमित्युक्तंतत्पित्र्येष्वेवकर्मसु
इति ॥ ३ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तिलकंकुंकुमेनैवसदामंगलकर्मणि ॥ कारयित्वासुम
तिमान्नश्वेतचंदनंमृदा ॥ १ ॥ ॥ मंत्रेणोंकारपूतेनस्वाहांतेनविचक्षणः ॥ स्वा
हावसानेजुहुयाद्ध्यायन्वैमंत्रदेवताम् ॥ १ ॥ मंत्रांतेयावह्निजायासातुमंत्रस्वरूपिणी ॥
तदंतेन्यांप्रयुंजीतसाकर्माङ्गतयास्मृता ॥ २ ॥ आदौद्रव्यपरित्यागःपश्चाद्धोमोवि

धीयते ॥ इतिदेवयाज्ञिकः ॥ ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ शमीपलाशन्यग्रोधप्लक्षवैकंकतोद्भवाः ॥
अश्वत्थोदुंबरौबिल्वश्चंदनः सरलस्तथा ॥ १ ॥ शालश्चदेवदारुश्चखादिरश्चेतिया
ज्ञिकाः ॥ ॥ कर्मप्रदीपे ॥ ॥ नांगुष्ठादधिकाकार्यासमित्स्थूलतराक्वचित् ॥
नवियुक्तात्वचाचैवनसकीटानस्फाटिता ॥ प्रादेशमात्रान्नाधिकानतथास्याद्द्विशा
खिका ॥ नसपर्णासमित्कार्याहोमकर्मसुजानता ॥ २ ॥ प्रागग्राः समिधोग्राह्या
अखर्वानेत्रंफाटिताः ॥ काम्येषुवश्यकर्मादौविपरीताजिघांसतः ॥ ३ ॥ विशीर्णा
विफलाह्रस्वावक्राबहुशिखाः कृशाः ॥ दीर्घाः स्थूलाघुणैर्जुष्टाः कर्मसिद्धिविनाश
काः ॥ ४ ॥ हातव्यामधुसर्पिर्भ्यांदध्नाक्षीरेणसंयुताः॥ प्रादेशमात्राःसमिधअशाखाअ
पलाशिनीः ॥ ५ ॥ ॥ शंखः ॥ ॥ समित्पुष्पकुशादीनिब्राह्मणः स्वयमाहरेत् ॥

१ नेत्रंजटामूलंचकथितम् ।

 शूद्रानीतैः क्रयक्रीतैः कर्मकुर्वन्व्रजत्यधः ॥ १ ॥ ॥ वायुपुराणे ॥ ॥ कंडनंपेष
 णंचैवतथैवोल्लेखनंतथा ॥ सकृदेवपितॄणांस्याद्देवानांतत्त्रिरुच्यते ॥ ॥ कात्याय
नः ॥ योनर्चिषिजुहोत्यग्नौव्यंगारिणिचमानवः ॥ मंदाग्निरामयावीचदरिद्रश्चैवजायते ॥
तस्मात्समिद्धेहोतव्यंनासमिद्धेकथंचन ॥ नवस्त्रवायुनाकुर्यात्पाणिशूर्पस्त्रुवादिभिः
॥ २ ॥ नकुर्यादग्निधमनंनकुर्याद्व्यजनादिना ॥ मुखेनैवधमेदग्निंमुखदेशाद्व्यजायत
॥ ३ ॥ अधोबुधः सधूमेतुजुहुयाद्योहुताशने ॥ यजमानोभवेदंधः सपुत्रइतिचश्रुतिः
॥ मात्स्ये ॥ ॥ होमादिग्रहपूजायांशतमष्टोत्तरंभवेत् ॥ अष्टाविंशतिरष्टौवा
यथाशक्तिविधीयते ॥ छंदोगपरिशिष्टे ॥ यन्नाम्नातंस्वशाखायांपारक्यमविरोधि
यत् ॥ विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ १ ॥ बह्वल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्यकर्म
प्रकीर्तितम् ॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थेकृतेसर्वंकृतंभवेत् ॥२॥ प्रवृत्तमन्यथाकुर्याद्यदिमो

हात्कथंचन ॥ यतस्तदन्यथाभूतंततएवसमापयेत् ॥ ॥ समाप्तेयदिजानीयान्मयैत दन्यथाकृतम्॥ तावदेवपुनःकुर्यान्नावृत्तिः सर्वकर्मणः॥प्रधानस्याक्रियायत्रसांगंतत्क्रि यतेपुनः ॥ तदंगस्याक्रियायांतुनावृत्तिर्नचतत्क्रिया ॥ ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ यथोक्तवस्त्वसंप त्तौग्राह्यंतदनुकारियत् ॥ यवानामिवगोधूमाव्रीहीणामिवशालयः ॥ १ ॥ आज्यंद्रव्य मनादेशेजुहोतिषुविधीयते ॥ मंत्रस्यदेवतायाश्चप्रजापतिरितिस्थितिः ॥ २ ॥ समस्त व्याहृतयइतिमदनः ॥ प्रणवादिनमोंतंचचतुर्थ्यंतंचसत्तम ॥ देवतायाः स्वकंनाममूल मंत्रउदाहृतः ॥ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ दध्यलाभेपयःकार्यंमध्वलाभेतथागुडः ॥ घृतप्रति निधिंकुर्यात्पयोवादधिवान्नृप ॥ १ ॥ बौधायनः ॥ ॥ आज्यहोमेषुसर्वेषुगव्यमेवघृ तंभवेत् ॥ तदभावेमाहिष्यास्तुआजमाविकमेवच ॥ तदभावेतुतैलंस्यात्तदभावेतुजा

१ अन्यथाभूतंविपर्यस्तम्।२अनादेशेअविधानेप्राजापत्योमंत्रः।३ तारळे किंवा खुरासनीचें तेल।

२

तिलम् ॥ तदभावेतुकौसुंभंतदभावेतुसार्षपम् ॥२॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ कनिष्ठादेशिन्यं
गुष्ठमूलान्यग्रंकरस्यच ॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १ ॥ पाण्याहुतिर्द्वा
दशपर्वपूरिकारसादिनाचेत्स्रुचिपर्वपूरिका ॥ दैवेनतीर्थेनचहूयतेहविः स्वंगारि
णिस्वर्चिषितच्चपावके । आज्यपयआदिद्रव्याणिस्रुवेण । समिधोमूलतोद्व्यंगुलंविहाय
मध्यमानामिकांगुष्ठैर्जुहुयात् ॥ चरुंग्राससमंपाणिनैवजुहुयात् ॥ आज्यंस्रुवेणैवजुहुया
त् ॥ तदभावेयज्ञियवृक्षपर्णेन ॥ द्रव्यभेदेनाहुतिमानंसिद्धांतशेखरे ॥ कर्षप्रमाणमाज्यं
स्यान्मधुक्षीरंचतत्समम् ॥ तंडुलानांशुक्तिमात्रंपायसंप्रसृतेःसमम् ॥४ ॥ कर्षमात्राणि
भक्ष्याणिलाजामुष्टिमितामताः ॥ अन्नंग्राससमंग्राह्यंशाकंग्रासार्धमात्रकम् ॥ ५ ॥ मू
लानांतुत्रिभागःस्यात्कंदानामष्टमांशकः ॥ इक्षोः पर्वप्रमाणंस्याद्दंगुलद्वितयंलता ॥

१ देशिनीतर्जनी ।

॥ ६ ॥ प्रादेशमात्राः समिधोव्रीहीणामंजलेःसमम्॥तिलसक्तुकणादीनांमृगीमुद्राप्रमाणतः ॥ ७ ॥ पत्रपुष्पफलादीनांसमानाहुतिरुच्यते ॥ चंदनश्रीखंडकस्तूरीकुंकुमागरुकर्दमाः हरिमंथसमाः[1] प्रोक्तागुग्गुलोबदरीसमः ॥ आहुतीनामिदंमानंकथितंवेदवादिभिः ॥ तिसृभिर्दूर्वाभिरेकाहुतिः ॥ कुशेषुत्रिपत्रेणैकेति ॥ मृगीमुद्रालक्षणम्॥ मिलितानामिकांगुष्ठमध्यमांगुलीर्योजयेत् ॥ शेषांगुलीउच्छ्रितेतिमृगीमुद्रेयमीरिता ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ आर्षंछंदश्चदैवत्यंविनियोगस्तथैवच ॥ वेदितव्यंप्रयत्नेनब्राह्मणेनविशेषतः॥अविदित्वातुयःकुर्याद्याजनाध्ययनंजपम्॥ होममंतर्जलादीनितस्यचाल्पफलंभवेत् अत्रापवादः कृष्णभट्टीये ॥ नचस्मरेदृषिछंदः श्राद्धेवैतानिकेमखे ॥ अन्यत्र ॥ अग्निहोत्रेवैश्वदेवे विवाहादिविधौतथा॥ होमकालेनदृश्यंतेप्रायश्छंदार्षिदेव

---

1 चणकः ।

ताः ॥ शांतिकादिषुकार्येषुमंत्रपाठजपादिषु ॥ होमेनैवप्रकर्तव्याःकदाचिद्दृषिदेव
ताः ॥ ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ॥ कनकंकुलिशंनीलंपद्मरागंचमौक्तिकम् ॥ एतानिपंचर
त्नानिरत्नशास्त्रविदोविदुः ॥ १ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ ॥ वज्रमाणिक्यवैडूर्यपुष्परागें
द्रनीलकम् ॥ पंचरत्नमितिख्यातंनारदेनमहर्षिणा ॥ १ ॥ ॥ मदनरत्नेस्कांदे ॥
हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलंतथा कूर्पासकंचतांबूलंमांगल्याभरणंशुभम् ॥ पंचग
व्यंस्मृतिदर्पणे ॥ गायत्र्यादायगोमूत्रंगंधद्वारेतिगोमयम् आप्यायस्वेतिचक्षीरंद
धिक्राव्णोतवैदधि ॥ १ ॥ तेजोसिशुक्रमित्याज्यंदेवस्यत्वाकुशोदकम् ॥ एभिस्तुपंच
भिर्युक्तंपंचगव्यमितिस्मृतम् ॥ तत्रताम्रपात्रेपलाशपत्रपुटेवाताम्रायागोमूत्रमष्टमा
षप्रमाणम् ॥ श्वेतगोः शकृत्षोडशमाषम् ॥ पीतगोः क्षीरंद्वादशमाषम् ॥ ॥ कृ

१ हीरकः । २ कंचुकी ।

ष्णगोर्घृतमष्टमाषम् ॥ कुशोदकंचतुर्माषम् ॥ अत्रमाषः पंचगुंजात्मकइतिधर्मसिंधौ ॥ मदनरत्नेकात्यायनः ॥ ॥ आज्यंक्षीरंमधुतथामधुरत्रयमुच्यते ॥ पयोदधिघृतंचैवमधुशर्करयायुतम् ॥ पंचामृतमिदंप्रोक्तंसर्वदेवप्रसादकम् ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ अश्वत्थोदुंबरप्लक्षचूतन्यग्रोधपल्लवाः ॥ पंचभंगाइतिप्रोक्ताः सर्वकर्मसुशोभनाः ॥ १ ॥ अश्वत्थोदुंबरब्राह्मइतिपाठभेदः ॥ तथाच ॥ प्लक्षः ॥ ॥ यक्षकर्दमउक्तोगारुडे ॥ कर्पूरमगरुश्चैवकस्तूरीचंदनंतथा ॥ कंकोलंचभवेदेभिः पंचभिर्यक्षकर्दमः ॥ तथा ॥ कर्पूरंचंदनंदर्पंकुंकुमंचसमांशकम्॥सर्वगंधमितिप्रोक्तंसमस्तसुरवल्लभम्॥ १ ॥ कुंकुमंकेशरम् ॥ ॥ कुष्ठंमांसीहरिद्रेद्वेमुराशैलेयँचंदनम्॥वचाचंपकमुस्तौं च सर्वौषध्योदश

१ पिपरी परोसापिंपळ इतिप्रसिद्धः।२ दर्पंकस्तूरी।३ कुष्ठंकोष्ठ।४ मांसीजटामांसी।५ हरिद्रेद्वेआंबी हळद व हळद।६मुरामोरवेलअथवावाल ।७ शैलेयंशिलाजित।८चंदनप्रसिद्ध।९वचावेखंड।१०मुस्ताभद्रमोथ

स्मृताः भविष्यपुराणे ॥ ॥ आपः क्षीरंकुशाग्राणिदध्यक्षततिलास्तथा ॥ य
वाः सिद्धार्थकाश्चैवअर्घोष्टांगः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥ तत्रैव ॥ ॥ सुवर्णरजतंताम्रमार
कूटंतथैवच ॥ लोहंत्रपुंतथासीसंधातवः सप्तकीर्तिताः ॥ १ ॥ पंचरात्रे ॥ रजांसिपं
चवर्णानिमंडलार्थंतुकारयेत् ॥ शालितंडुलचूर्णेनशुक्लंवायवसंभवम् ॥ रक्तंकुसुंभसिं
दूरगैरिकादिसमुद्भवम् ॥ हरितालोद्भवंपीतंरजनीसंभवंतुवा ॥ कृष्णंदग्धयवैश्चापिह
रितंपीतमिश्रितम् ॥ दशांगधूपउक्तोमदनरत्ने ॥ षड्भागकुष्ठंद्विगुणोगुडश्चलाक्षात्रयंपंच
नखंस्यभागः ॥ हरीतकीसर्जरसंसमांशंभागैकमेकंत्रिलवंशिलाजम् ॥ १ ॥ घ
नस्यचत्वारिपुंरस्यचैकोधूपोदशांगः कथितोमुनींद्रैः ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ हेमरा
जतताम्राश्चमृन्मयालक्षणान्विताः ॥ यात्रोद्वाहप्रतिष्ठासुकुम्भाः स्युरभिषेचने ॥ ॥ ९ ॥

१ सफेदशीरीस २ अष्टांग ३ सोनापितल ४ कथिल ५ सोनगेरू ६ लाख ७नखला८राल९ नागरमोथा१०गुग्गुल

॥ १ ॥ पंचाशांगुलवैपुल्यमुत्सेधः षोडशांगुलः ॥ द्वादशांगुलमूलंस्यान्मुखमष्टांगुलंभवेत् ॥ २ ॥ पंचचआशाश्चपंचाशाः ॥ आशादश॥पंचाधिकशतमंगुलानिवैपुल्यमितिकेचित ॥ पंचदशतावान्वैपुल्यंव्यासइतितुयुक्तम् ॥ धातुजंमृन्मयंवापिकलशंयत्प्रतिष्ठितम् ॥ तद्वत्प्रादेशदीर्घंचचतुरंगुलमुच्छ्रितम् ॥ सिततंडुलपूर्णेनपात्रेणापिहितानमिति ॥ ॥ षट्त्रिंशन्मते ॥ ॥ यवगोधूमधान्यानितिलाः कंगुंश्चमुद्गकाः ॥ श्यामाकाश्चणकाश्चैवसप्तधान्यमुदाहृतम् ॥ १ ॥ अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकात्संगमाद्ध्रदात् ॥ राजद्वाराच्चगोष्ठाच्चमृदमानीयनिक्षिपेत् ॥ द्रव्यमानमाह याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ जालसूर्यमरीचिस्थंत्रसरेणुरजःस्मृतम् ॥ तेष्टौलिक्षास्तुतास्तिस्रोराजसर्षपमुच्यते ॥१॥ गौरस्तुतेत्रयः षट्तेयवोमध्यश्चतेत्रयः॥कृष्णलाः पंचतेमाषस्तेसुवर्णस्तु

१ प्रसिद्धः २ राले ३ सांवे ४ वारुल ५ महानदीसागरसंगमात् ।

षोडश ॥२॥ पलंसुवर्णाश्चत्वारः पंचवापिप्रकीर्तितताः॥ द्वेकृष्णलेरूप्यमाषोधरणंषोड
शैवते ॥ ३ ॥ शतमानंतुदशभिर्धरणैः पलमेवतु ॥ निष्कंसुवर्णाश्चत्वारइति ॥ ॥
ताम्रस्योन्मानम्॥पलचतुर्थांशेनकर्षेणोन्मितः कार्षिकस्ताम्रसंबंधीपणोभवति ॥कर्ष
संज्ञानिघंटौतेषोडसाक्षः कर्षोस्त्रीपलंकर्षचतुष्टयमितितेषोडशमाषाअक्षः सएवकर्षइ
त्यर्थः ॥ कार्षापणसंज्ञश्चनारदेनोक्तः ॥ कार्षापणोदक्षिणस्यांदिशिरौप्यः प्रवर्तते॥ प
णैर्निबद्धःपूर्वस्यांषोडशैवपणाःसतु ॥ ॥ लीलावत्याम् ॥ वराटकानांदशकद्वयं
यत्साकाकिणीताश्चपणश्चतस्रः । तेषोडशद्रम्मइहावगम्योद्रम्मैस्तथाषोडशभिश्चनि
ष्कः ॥ १ ॥ अशीतिगुंजात्मकःकर्षः ॥ चत्वारः कर्षानिष्कमितिधर्मसिंधौ ॥ ॥ धान्य
मानंभविष्ये ॥ पलद्वयंतुप्रसृतंद्विगुणंकुडवंमतम्॥चतुर्भिः कुडवैःप्रस्थः प्रस्थाश्चत्वार
आढकः ॥ आढकैस्तैश्चतुर्भिश्चद्रोणस्तुकथितोबुधैः कुम्भोद्रोणद्वयंशूर्पःखारीद्रोणा

स्तुषोडश ॥ ॥ गोपथे ॥ ॥ पंचकृष्णालकोमाषस्तैश्चतुःषष्टिभिः पलम् ॥ पलैर्द्वादश भिः प्रस्थोमागधेषुप्रकीर्तितः ॥ १ ॥ आढकस्तैश्चतुर्भिश्चद्रोणः स्याच्चतुराढकः ॥ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ ॥ पलंचकुडवः प्रस्थआढकोद्रोणएवच ॥ धान्यमाने षुबोद्धव्याः क्रमशोमीचतुर्गुणाः ॥ १ ॥ द्रोणैः षोडशभिः खारीविंशत्याकुंभउच्य ते ॥ विंशतिरित्यत्रद्रोणैरितिसंबध्यते ॥ ॥ तथा च ॥ कुंभोद्रोणद्वयमिति पक्षाद्विंशतिद्रोणमितः कुंभइतिपक्षांतरम् ॥ पलसहस्रमितः कुंभइतिपक्षांतरम् ॥ ॥ वाराहे ॥ ॥ पलद्वयंतुप्रसृतंमुष्टिरेकपलंस्मृतम् ॥ अष्टमुष्टिभवेत्किंचित्किंचि दष्टौतुपुष्कलम् ॥ १ ॥ पुष्कलानिचचत्वारिआढकः परिकीर्तितः ॥ चतुराढको भवेद्द्रोणइत्येतन्मानलक्षणम् ॥ एतत्पक्षाणांशक्तिकालाद्यपेक्षयाव्यवस्था ॥ स्मार्तक र्मक्रमउक्तोधर्मसिंधौ ॥ ॥ संकल्पः स्वस्तिवाग्विप्रवरणंभूतनिःसृतिः ॥ पंचगव्यैर्भू

मिश्शुद्धिर्मुख्यदेवतपूजनम्॥अग्निप्रतिष्ठासूर्यादिग्रहस्थापनपूजनम् ॥ देवतान्वाहितिः
पात्रासादनंहविषांकृतिः ॥ यथाक्रमंत्यागहोमावितिपूर्वांगकःक्रमः ॥ पूजास्विष्टं
नवाहुत्योबलिः पूर्णाहुतिस्तथा॥पूर्णपात्रविमोकाद्यग्न्यर्चनांतेऽभिषेचनम् ॥ मानस्तो
केतिभूतिश्चदेवपूजाविसर्जने ॥ श्रेयोग्रहोदक्षिणादिदानंकर्मेश्वरार्पणम् ॥ क्रमोयमु
त्तरांगानांप्रायः स्मार्तेष्वितिस्थितिः ॥ ॥ दशप्रणवाउक्ताः शांतिकमलाकरे ॥ आ
दौप्रणवमुच्चार्य व्याहृतीः प्रणवान्विताः ॥ मंत्रादौप्रणवः कार्योमंत्रांतेप्रणवः पुनः ॥
ततोव्याहृतिसंयुक्तस्त्वंतेचप्रणवः सदा ॥ ॥ अथवा ॥ आदौप्रणवमुच्चार्यसप्तव्याहृ
तयस्ततः ॥ मंत्रादौप्रणवः कार्योमंत्रांतेप्रणवःपुनः॥अंतर्विसर्गकंकुर्याच्छ्रौतेस्मार्तेचक
र्मणि ॥ मंत्रादौप्रणवस्तद्वद्देवस्वामीयभाषणात् ॥ कर्मविशेषे अग्निनामान्युक्तानि ॥११॥
धर्मसिंधौ ॥ ॥ अग्निस्तुमारुतोनामगर्भाधानेविधीयते ॥ पावमानः पुंसवनेसीमंतेमंग

लाभिधः ॥ प्रबलोजातसंस्कारेपार्थिवोनामकर्मणि ॥ अन्नाशनेशुचिः प्रोक्तः सभ्यः
स्याच्चौलकर्मणि ॥ व्रतादेशेसमुद्भवोगोदानादौसूर्यः विवाहेयोजकः ॥ ॥
आवसथ्येद्विजोनामप्रायश्चित्तेविटः स्मृतः ॥ पाकयज्ञेषुपावकःपैतृकेकव्यवाहनः ॥
दैव्येहव्यवाहनः ॥ शांतिकेवरदः ॥ पौष्टिकेबलवर्धनः ॥ मृतदाहेक्रव्यादः ॥ पूर्णाहु
त्यांमृडः ॥ अभिचारेक्रोधोग्निः ॥ वश्यार्थेपावकः ॥ वनदाहेदूषकः ॥ कुक्षौजठरः ॥
वैश्यदेवेरुक्मः ॥ लक्षहोमेवह्निः ॥ कोटिहोमेहुताशनः ॥ समुद्रेवाडवः ॥ अग्निहोत्रे
गार्हपत्योदक्षिणाग्निराहवनीयश्चेतित्रयः ॥ ज्ञात्वैवमग्निनामानिसर्वकर्माणिकारये
त् ॥ ॥ कर्मदेवतानामान्याहबौधायनः ॥ पुण्याहंवाचयिष्यन्नामगृह्णीयादसौ
प्रीयतामितिविवाहस्याग्निरौपासनस्याग्निसूर्यप्रजापतयः ॥ स्थालीपाकस्याग्निगर्भो
गर्भाधानस्यचब्रह्मा ॥ पुंसवनस्यप्रजापतिः ॥ असावित्यस्यस्थानेप्रजापतिर्देवतेत्यर्थः

॥ तथाचसंग्रहे॥ स्वस्तिवाचनमंत्रेतुकर्मकर्मेयथातथम्। पृथक्पृथक्प्रकुर्वीतदेवतानांस
मर्पणम् ॥ औपासनाग्निःसूर्यश्चविवाहेचप्रजापतिः ॥ स्थालीपाकेग्निगर्भश्चआधानब्रह्म
णस्तथा ॥ प्रजापतिःपुंसवनेधातासीमंतकेप्यथ ॥ सविताजातकर्मेषुनामकर्मप्रजाप
तिः ॥ निष्क्रमेन्नप्राशनेचसवितापरिकीर्तितः ॥ चौलेतथैवकेशांतेप्रजापतिरिति
स्मृतः ॥ इंद्रस्तथोपनयनेव्रततुर्येअपापकः ॥ श्रद्धामेधेविसर्गेचसुश्रवाःपरिकीर्तितः ॥
उपाकर्मेतुसविताविवाहेषुप्रजापतिरिति ॥ सोमयागगर्भाधानसीमंतोन्नयनाधानादि
कर्मांगभूतेवृद्धिश्राद्धेक्रतुदक्षसंज्ञकाः विश्वेदेवाअन्यत्रसत्यवसुसंज्ञकाः ॥ आप
स्तंबः ॥ ॥ त्रिमात्रस्तुप्रयोक्तव्यःकर्मारंभेषुसर्वशः ॥ त्रिमात्रस्तुप्रणवः ॥ मार्कं
डेयः ॥ ॥ इक्षुरापःपयोमूलंतांबूलंफलमौषधम् ॥ भक्षयित्वापिकर्तव्याः स्नानदानादि
काः क्रियाः ॥ स्नानमप्यधिकारितावच्छेदकम् ॥ तदुक्तंहेमाद्रौप्रचेतसा ॥ स्नातो

धिकारीभवतिदैवेपित्र्येचकर्मणि ॥ पवित्राङ्गस्तथाजाप्येदानेचविधिचोदिते ॥
आग्नेये ॥ स्नानानामपिसर्वेषांवारुणेनचमानवः ॥ कर्तुमर्हतिकर्माणिविधिवत्सर्वदा
द्विजः ॥ संध्यावंदनंविनाकर्मनकर्तव्यमित्युक्तंतत्रैव ॥ संध्याहीनोऽशुचिर्नित्य
मनर्हःसर्वकर्मसु ॥ यदन्यत्कुरुतेकर्मनतस्यफलमश्नुते ॥ ॥ वाराहे ॥ ॥ सुस्ना
तःसम्यगाचांतःकृतसंध्यादिकक्रियः ॥ कामक्रोधविहीनश्चपाखंडस्पर्शवर्जितः ॥
जितेंद्रियःसत्यवादीसर्वकर्मसुशस्यते ॥ ॥ कर्मांगस्नानेविशेषोमार्कंडेयपुराणे ॥
शिरःस्नानंप्रकुर्वीतदैवंपित्र्यमथापिवा ॥ प्राङ्मुखोदङ्मुखोवापिश्मश्रुकर्मचकार
येत् ॥ तत्रादौश्मश्रुंकर्मतः शिरःस्नानम् ॥ अन्यथाऽशुचित्वापत्त्यापुनःस्नानापत्तेः॥
तच्चस्नानंमंगलकृत्यादौतिलामलकादिनोद्वर्त्याभ्यंगस्नानपूर्वकंकार्यम् ॥ तदुक्तंपर
शुरामेण ॥ ततःस्वगृहमागत्यमंगलस्नानमाचरेत् ॥ सर्वौषधीगंधचूर्णैर्युक्तैःकृष्णति

लामलैः ॥ उद्वर्त्यांगानितैलेनचंपकादिसुगंधिना ॥ तैलेनमंगलस्नानंकुर्वीतब्राह्म
णैःसहेति ॥ ॥ आपस्तंबः ॥ ॥ आर्द्रवासास्तुयःकुर्याज्जपहोमपरिग्रहान् ॥ सर्वं
तद्राक्षसंविद्याद्बहिर्जानुचयत्कृतम् ॥ यज्जलेशुष्कवस्त्रेणस्थलेचैवार्द्रवाससा ॥ जपोहो
मस्तथादानंतत्सर्वंनिष्फलंभवेत् ॥ सप्तवाताहतमपिशुष्कम् ॥ नस्यूतेननदग्धेनपार
क्येणविशेषतः ॥ मूषकोत्कीर्णजीर्णैर्नकर्मकुर्याद्विचक्षणइतिभारतात् ॥ ॥ बोधा
यनः ॥ ॥ काषायवासाःकुरुतेजपहोमप्रतिग्रहान् ॥ नतद्देवागमंकर्महव्यकव्येषव
थोहविरिति ॥ भवेदितिशेषः ॥ ॥ आचारादर्शे ॥ ॥ नरक्तमुल्वणंवासोननीलं च
प्रशस्यते ॥ मलाक्तंचसदाहीनंवर्जयेदंबरंबुधइति ॥ व्याघ्रपादः ॥ काषायंकृष्णवस्त्रं
चमलिनंकेशदूषितम् ॥ जीर्णंचसंधितंवापिपारक्यंमैथुनेधृतम् ॥ छिन्नाग्रमुपवस्त्रंचकुत्सि
तंधर्मतोविदुरिति ॥ अयंचनिषेधःसतिसंभवेबोध्यः ॥ ॥ व्रतहेमाद्रौ ॥ प्रागग्रमुदगग्रं

वाधौतंवासःप्रसारयेत ॥ पश्चिमाग्रंदक्षिणाग्रंपुनः प्रक्षालनाच्छुचीति ॥ मार्कण्डेयः॥
अन्यदेवभवेद्वासः शयनीयेनराधिप ॥ अन्यदेवचदेवानामर्चायामन्यदेवहि ॥
अन्यच्चलोकयात्रायामन्यदीश्वरदर्शने ॥ योगीयाज्ञवल्क्यः ॥ अभावेधौतवस्त्र
स्यशाणक्षौमादिकानिच ॥ कुतपंयोगपट्टंवाद्विवासायेनवैभवेत् ॥ कुतपोनेपालकंब
लः ॥ ॥ भविष्ये ॥ ॥ नीलीरक्तेनवस्त्रेणयत्कर्मकुरुतेद्विजः ॥ स्नानंदानंतपोहोमः
स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ वृथातस्यमहायज्ञा नीलीरक्तस्यधारणात ॥ व्याघ्रपादः ॥
नैकवस्त्रोद्विजःकुर्याद्भोजनंचसुरार्चनम् ॥ तत्सर्वमसुरेंद्राणांब्रह्माभागमकल्पयत् ॥
विष्णुपुराणे ॥ ॥ होमदेवार्चनाद्यासुक्रियास्वाचमनेतथा ॥ नैकवस्त्रःप्रवर्तेतद्विजवा
चनिकेतथा ॥ द्विजवाचनेस्वस्तिवाचने ॥ ॥ शातातपः ॥ ॥ सव्यादंसात्परिभ्रष्टं
कटिदेशेधृतांबरम् ॥ एकवस्त्रंतुतद्विद्याद्दैवेपित्र्येविवर्जयेत् ॥ ॥ संग्रहे ॥ ॥ वामेपृष्ठे

तथानाभौकच्छत्रयमुदाहृतम् ॥ त्रिभिःकच्छैःपरिज्ञेयोविप्रोयःसशुचिर्भवेत् ॥ आ
दौकच्छस्ततोनीवीनाभिमध्येचवाससी ॥ नीवीदक्षिणतःस्थाप्याएतत्रिकच्छलक्ष
णम् ॥ शयनंचार्द्रपादेनशुष्कपादेनभोजनम् ॥ नोत्तरीयमधःकुर्याद्रात्रिवासस्तथादि
ने ॥ ॥ कटिवेष्टयंतुयद्वस्त्रंपुरीषोयेनवाकृतः ॥ मूत्रमैथुनकृद्वस्त्रंधर्मकार्येविवर्जयेत् ॥
दानहेमाद्रौगौतमः ॥ ॥ स्नानेदानेजपेहोमेदैवेपित्र्येचकर्मणि ॥ बध्नीयान्नासुरीं
कक्षांशेषकालेयथारुचि ॥ ॥ तत्रैवयाज्ञवल्क्यः ॥ ॥ परिधानाद्बहिःकक्षानिबद्धाचा
सुरीमता ॥ धर्मकर्मणिविद्वद्भिर्वर्जनीयाप्रयत्नतः ॥ ॥ विश्वामित्रः ॥ यज्ञोपवी
तेद्वधार्येश्रौतेस्मार्तेचकर्मणि ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थेवस्त्राभावेतदिष्यते ॥ उत्तरीयव
स्त्राभावे ॥ पारस्करगृह्ये ॥ एकंचेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेणप्रच्छादयीतेति ॥ ॥ शिखाबंधश्चो
त्तश्चतुर्विंशतिमते ॥ ॥ मध्येतुवहृचाश्चैवनिबध्नीयुःशिखांततः ॥ मध्यंदिनाश्चये

विप्राःपार्श्वेदक्षिणतः क्रमात् ॥ वामपार्श्वेतुबध्नीयुर्येविप्राः सामगायनाः ॥ ॥ संग्र
हे ॥ ॥ खल्वाटत्वादिदोषेणविशिखश्चेन्नरोभवेत् ॥ कौशींतदाधारयीतब्रह्मग्रंथि
युतांशिखाम् ॥ १ ॥ मार्कंडेयः ॥ ॥ कुशपाणिः सदातिष्ठेद्ब्राह्मणोदंभवर्जितः ॥ स
नित्यंहंतिपापानितूलराशिमिवानलः ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ पेषणादिकयंत्रेषुश
ब्दोयावत्प्रवर्तते ॥ पतितांत्यजचांडालादीनांयावच्चशब्दकः ॥ तावत्कर्मनकर्तव्यं
तथासंध्याद्वयेपिच ॥ उपांशुलक्षणं बृहद्याज्ञवल्क्यः ॥ विनाशब्दंजपोयस्तु
चलज्जिह्वाद्विजच्छदः ॥ उपांशुतंजपंप्राहुर्मनसामानसंबुधाः ॥ स्पष्टतरवर्णोच्चार
स्तु ॥ वर्णः स्पष्टतरोच्चार्योनासाश्वासावधीतिवा ॥ सुखश्वासावधिः शृण्वन्नभिषेका
र्चनेषुचेति ॥ आचारमयूखे ॥ ॥ कर्मप्रदीपे ॥ ॥ आवाहनासनंपाद्यमर्घमाचम
नीयकम् ॥ स्नानंवस्त्रोपवीतंचगंधमाल्यान्यनुक्रमात् ॥ १ ॥ धूपंदीपंचनैवेद्यंतांबूलं

चप्रदक्षिणा ॥ पुष्पांजलिरितिप्रोक्ताउपचारास्तुषोडश ॥ २ ॥ फलेनसुफलावाप्तिः
सांगतादक्षिणार्पणम् ॥ ॥ पञ्चोपचारास्तु ॥ ॥ गंधपुष्पेधूपदीपौनैवेद्यइतिपंचकम
पंचोपचारमाख्यातंपूजनेतत्त्वविद्बुधैः ॥ १ ॥ राजोपचारास्तु ॥ ॥ ततः पंचामृता
भ्यंगमंगस्योद्वर्त्तनंतथा ॥ मधुपर्कं परिमलद्रव्याणिविविधानिच ॥ २ ॥ पादुकांदोल
नादर्शंव्यजनंछत्रचामरे ॥ वाद्यार्तिक्यंनृत्यगीतशय्याराजोपचारकाः ॥ २ ॥ अ
थधनिकादिप्रदेयदक्षिणार्थद्रव्येयत्ताव्यवस्थामाह ॥ तत्रादौधनिकादिलक्षणम् ॥
॥ वाराहे ॥ ॥ वर्धयित्वाधनंयस्तुतस्माद्ग्रासमर्पीहयः ॥ नखादेत्संग्रहपरोधनि
कः स उदाहृतः ॥ १ ॥ पोषणीयकुटुंबस्यनिर्वाहोयावताभवेत् ॥ तावदेवसुखंयस्तुल
भतेप्रतिवार्षिकम् ॥ ऋणंयस्यतुनास्त्येवसमध्यमउदाहृतः॥२॥धनंपूर्वापरंयस्यवर्तते
बहुसंख्यया ॥ अधिकस्यार्जकोयः स्यात्समहाधनउच्यते ॥ सदाचाररतोविप्रोधना

र्जनपराङ्मुखः ॥ कुटुंबयत्नमतिकः सदरिद्रइतिस्मृतः ॥ यस्यस्यादशनाभावः सदा
चाररतस्यहि ॥ महादरिद्रः सभवेद्दासोधान्यविवर्जितः ॥वर्धयित्वाधनंयस्तुग्रासंवा
र्षिकमर्जयेत् ॥ सवैधन्यइतिप्रोक्तश्चैकवर्षेणयः पुमान् ॥ वर्षद्वयमितंग्रासंसहिधन्य
तरःस्मृतः ॥ अधिकस्यार्जकोयः स्यात्सधन्यतमईरितः ॥ धनेनैवविनायस्तुग्रासं
वार्षिकमर्जयेत् ॥ सवैधीरइतिप्रोक्तस्तारतम्यंचपूर्ववत् ॥ इति ॥ अथैतेषुमध्येकेनाकि
यद्देयमित्याकांक्षायांवाराहे लक्षनमस्कारहोमंप्रकृत्य ॥ व्याहृतीनांसहस्र
स्यहोमेशुष्कंद्विजेर्पयेत् ॥ माषमात्रंसुवर्णंतुलक्षहोमेशतंयवा ॥ इत्युक्तम् ॥ धनिकोद्वि
गुणंदद्यात्त्रिगुणंतुमहाधनः ॥ यवार्धंतुदरिद्रेणदातव्यंपुण्यलब्धये ॥ दद्यान्महादरि
द्रस्तुतदर्धंशुल्कमेवचेति ॥ मध्यादिभिस्तुधनिकाद्यपेक्षयाकिंचिन्न्यूनदरिद्राद्यपे
क्षयाकिंचिदधिकंदेयमित्यर्थात्तारतम्येनकल्पनीयम् ॥ धीरेणापिदरिद्रतोपिन्यूनं

सं० समंवालाभानुसारेणकल्पनीयम् ॥ एतच्चसुवर्णादिद्रव्यविषयमेवनतुगवादिविषयम् ॥ भा०
॥१६॥ सुवर्णप्रकृत्यैवद्वैगुण्यादेरुक्तत्वात् ॥ एतत्सर्वंनित्यकर्मविषयमनुक्तपरिमाणविषयकं
चज्ञेयम् ॥ काम्येउक्तपरिमाणेचकर्मणितुयथावदेवदेयम् ॥ धनिकादिस्तुदारिद्र्यमि
तिप्रख्यापयन्यथावन्नददातिसकर्मफलंनैवाप्नोति ॥ तथाचमनुः ॥ ॥ प्रभुः प्रथमक
ल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते ॥ सनाप्नोतिफलंतस्यपरत्रेति श्रुतिः स्मृतिरिति॥पुराणांतरेपि॥
वित्तशाठ्यंनरोयस्तुधनेसतिकरोतिहि ॥ सनाप्नोतिफलंतत्रचौरएवप्रकीर्तितइति ॥
एवंस्वल्पकालसाध्यबहुकालसाध्यकर्मसुश्रमाद्यनुरोधेनद्रव्येयत्ताकल्पनीया ॥ भा
रते ॥ ॥ वेदोपनिषदेचैवसर्वकर्मसुदक्षिणा ॥ सर्वत्रैवतुचोद्दिष्टाभूमिर्गावोथकांचनम् ॥
बैजवापः ॥ ॥ शिवनेत्रोद्भवंयस्मात्तस्मात्तत्पितृवल्लभम् ॥ अमंगलंतद्यत्नेनदेवकार्ये ॥१६॥
विवर्जयेत् ॥ सर्वकर्मसुब्राह्मणभोजनसंख्यामाहगदाधरः ॥ गर्भाधानादिसंस्कारेब्रा

ह्मणान्भोजयेद्दश ॥ शतंविवाहसंस्कारेपंचशान्मेखलाविधौ ॥ आवसथ्येत्रयस्त्रिंश
च्छ्रौताधानेशतात्परम् ॥ अष्टकंभोजयेद्भक्त्यातत्तत्संस्कारसिद्धये ॥ आग्रयणेप्रायश्चि
त्तेब्राह्मणान्दशपंचचेति ॥ कृतंकर्मईश्वरार्पणंकार्यमित्युक्तंबृहन्नारदीये ॥ विष्णव
र्पितानिकर्माणिसफलानिभवंतिहि ॥ अनर्पितानिकर्माणिभस्मनीवहुतंहविः ॥ नि
त्यंनैमित्तिकंकाम्यंयच्चान्यन्मोक्षसाधनम् ॥ विष्णोःसमर्पितंसर्वंसात्त्विकंफलदंभवे
त् ॥ ॥ सप्तगोत्राणियथा ॥ ॥ पितुर्मातुश्चभार्यायाभगिन्यादुहितुस्तथा ॥ पितृष्व
सृमातृष्वस्त्रोर्गोत्राणांसप्तकंस्मृतमिति ॥ एकोत्तरशतकुलानियथा ॥ चतुर्विंशति
विंशच्चषोडशद्वादशानिह ॥ रुद्रादशवसुश्चैवकुलमेकोत्तरंशतमिति ॥ आस्यंनासा
क्षिकर्णौचनाभिहृत्कंभुजौस्पृशेत् ॥ एवमाचमनंकृत्वासाक्षान्नारायणोभवेत् ॥ इ
तिपरिभाषाप्रकरणम् ॥ अथगर्भाधानम् ॥ तत्रप्रथमरजोदर्शनेत्रयोदशदोषाःज्योतिः

शास्त्रेउक्तास्तान्संकल्पेवक्ष्यामः तत्रदोषाणांनिबर्हणार्थंनारदोक्तविधिनाशांतिंकृत्वा
गर्भाधानंकार्यम्॥ शांतिकर्मण्यग्निचक्रंचावश्यंतथापिअग्निचक्रंविनाकर्माणिनिर्णीता
नि ॥ ज्योतिर्निबंधे ॥ दुर्गाहोमविधौविवाहसमयेसीमंतपुत्रोत्सवेगर्भाधानविधौचवा
स्तुसमयेविष्णोः प्रतिष्ठादिषु ॥ मौंजीबंधनवैश्वदेवकरणसंस्कारनैमित्तिकेहोमोनि
त्यभवेन्नदोषकथितंचक्रंचवह्नेरपीति ॥ नारदीयेवासिष्ठेचवाराहेचविशेषतः ॥ कात्या
यनोक्तग्रंथेस्युस्त्रयःशांतिर्यजुः स्मृता ॥ तस्मात्कातीयैस्तुउक्तशांतित्रयेन्यतमाविधे
या ॥ अथ नारदोक्तगर्भाधानादौरजोदर्शनशांतिः ॥ ॥ निंद्यर्क्षतिथिवारेषुयदि
पुष्पंप्रदृश्यते ॥ अशुभंचेद्रजःस्त्रीणांनिंद्यस्थानेचवाससि ॥ १ ॥ तत्रशांतिंप्रकुर्वीत
ग्रहयज्ञपुरःसरम् ॥ सुमुहूर्तेतुसंप्राप्तेकुर्याच्छांतिंयथाविधि ॥ २ ॥ विधानंतत्रकर्त
व्यमरिष्टघ्नंविशेषतः ॥ दंपत्योःप्रातरेवस्यान्मंगलस्नानमुत्तमम् ॥ ३ ॥ पंचमेदिवसेस्ना

त्वाह्वाभ्यामप्यत्रमंगलैः ॥ तिलतैलेनशुद्धेनशुभकल्केनवापुनः ॥ ४ ॥ उष्णैश्चवारिभिः
श्रेष्ठैः पंचपल्लवसंयुतैः ॥ आह्निकंविधिवत्कृत्वाविधानंनूनमाचरेत् ॥ ५ ॥ शुभाचारस
मायुक्तः श्रद्धयापरयायुतः ॥ तिथिश्रवणकंकुर्याच्छांतिसंकल्पपूर्वकम् ॥ ६ ॥ पुण्याहं
वाचयेत्पश्चाद्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ कृत्वाभ्युदयिकंश्राद्धमाचार्यंवरयेत्ततः ॥ ७ ॥ स्थं
डिलंचततः कृत्वाअग्निंसंस्थापयेत्ततः॥ऐशान्यांचतुरःकुंभान्स्थापयेद्वारिपूरितान्॥८॥
पंचपल्लवसंयुक्तान्सर्वौषधिसमन्वितान् ॥ पंचरत्नसमायुक्तान्पंक्तिरूपेणसाधयेत् ॥९॥
कुंभोपरिन्यसेत्पात्रंशालितंदुलपूरितम् ॥ पात्रोपरिन्यसेद्वस्त्रंप्रतिकुंभंपृथक्पृथक्॥१०॥
सूर्यंचविन्यसेदाद्येइंद्रंद्राण्यौततःपरम्॥चतुर्थेविन्यसेद्विद्वान्प्रतिमांभौवनेश्वरीम्॥११॥
ततोग्रहांश्चसंपूज्ययथाविधिविधानतः ॥ सूर्यकुंभंतुसंस्पृश्यसूर्यसूक्तंजपेद्द्विजः ॥१२॥
रुद्रैकादशिनींचापिजपेत्तत्रसमाहितः ॥ प्रधानंपायसंप्रोक्तंसघृतंचसशर्करम् ॥ १३ ॥

अष्टोत्तरसहस्रंतुशतमष्टोतरंतुवा ॥ प्रत्येकदेवतानांचजुहुयात्तिलसर्पिषा ॥ १४ ॥
आकृष्णेनेतिसूर्यंचइंद्रंत्रातारमिंद्रतः ॥ इंद्राणींतुतथादित्यैरास्नेतिचसुमंत्रतः ॥ १५ ॥
ईश्वरींभुवनस्याथयजुषांश्रीश्चतेतिच ॥ ग्रहहोमंततःकृत्वायथाविध्युक्तद्रव्यया ॥१६॥
वंशपात्रंसमानीयरक्तवस्त्रसमन्वितम् ॥ तत्रराशिंप्रकुर्वीततंदुलानांनृपोत्तम ॥ १७ ॥
तत्रोपरिन्यसेद्धैमींकदलींसूर्यदेवताम्॥वह्नेरुत्तरतोविद्वान्कदलींस्थापयेच्छुभाम् ॥१८॥
हेम्नःपंचपलाढ्यांवापलस्यापिसुलक्षणाम् ॥ पलार्द्धेनतदर्द्धेनतद्र्धेनचवापुनः ॥ १९ ॥
सुस्तंभाढ्यांसुपत्रांचकदलेनविराजिताम् ॥ तंदुलानांप्रमाणंतु ॥ अष्टमुष्टिर्भवेत्किं
चित्किंचिदष्टौचपुष्कलम् ॥ पुष्कलानिचचत्वारिआढकःपरिकीर्तितः ॥ चतुर्भिराढकै
र्द्रोणोग्राह्योद्रोणैकतंदुलाः ॥ दद्यात्तांविप्रवर्यायसवस्त्रांचसदक्षिणाम् ॥ अलंकृतायवि ॥१८॥
दुषेश्रोत्रियायकुटुम्बिने ॥ दानमंत्रस्तु ॥ सुपत्रेसुभगेदेविरंभेभास्करवल्लभे ॥ रक्षमां

रजसोदोषाद्दुष्टस्यास्यविगर्हिताम् ॥ दानेनानेनदेवेशः सविताविश्वतोमुखः ॥
प्रीतोभवतुमेसद्योदोषंहरतुदुष्करम् ॥ ततोभिषेचनंकार्यंदंपत्योश्चविशेषतः ॥ उच्चा
र्यवारुणान्मंत्राञ्जलेनपंचपल्लवैः ॥ उद्धृत्योद्धृत्यतंसिंचेत्पुण्यमंत्रैर्यथाविधि ॥
आपोहिष्ठात्रिभिर्मंत्रैः पंचैंद्रैःपंचवारुणैः ॥ भगप्रणेतीदमापः समुद्रायपुनन्तुमा ॥ आ
प्यायपंचनद्येतिशिरोमेतिचतस्रृभिः ॥ देवस्यत्वात्रिभीत्यादिअभिषिच्यपुनः पुनः ॥
शक्रादिदेवताःसर्वाब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ दंपत्योःपरिधानार्थमहतेवाससीपुरा ॥ क
र्मणोंतेविसृज्यान्यद्वासश्चपरिधार्यते ॥ आचार्यायततोदद्यात्स्वर्णगोभूतिलांस्ततः ॥
ब्राह्मणेभ्यस्तथान्येभ्योदक्षिणाश्चविशेषतः सदक्षिणमनड्वाहंप्रदद्याद्रुद्रजापिने ॥
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छर्कराघृतपायसैः ॥ यस्मिन्वाससिदृष्टंचरजोदुष्टंभयावहम् ॥
तद्वासोयत्नतस्त्याज्यंततःशांतिकरंहितत ॥ एवंयःकुरुतेशांतिंनारदोक्तप्रमाणतः ॥

तदनिष्टंतुसकलंसद्यएवविनश्यति ॥ इति नारदोक्तरजोदर्शनशांतिक्रमः ॥ ॥ अथ
शांतिप्रयोगानुक्रमः ॥ शांतिक्रमंप्रवक्ष्यामिनारदेनयथोदितम् ॥ गणेशंपूजयेदादौ
स्वस्तिपुण्याहवाचनम् ॥ १ ॥ मातॄणांपूजनंकार्यंनांदीश्राद्धमतः परम् ॥ आचार्यंवरयि
त्वाथब्रह्माणंगाणपत्यकम् ॥२॥सादस्यमृत्विजश्चैवजापकान्वरयेत्ततः ॥ दिग्रक्षणंत
तःकार्यंपंचगव्यंयथाविधि ॥ ३ ॥ भूमिंसंपूज्यविधिवत्तत्रसंस्कारपंचकम् ॥ स्थंडि
लेग्निंप्रतिष्ठाप्यकलशान्स्थापयेत्क्रमात् ॥ ४ ॥ मूर्त्यग्न्युत्तारणंप्राणप्रतिष्ठास्थापना
र्चनम् ॥ ग्रहादीन्स्थापयित्वाथस्थापयेद्रुद्रकुंभकम्॥५॥ ब्रह्मासनंततोदत्त्वाकारयेत्कु
शकंडिकाम् ॥ लिंगोक्तैर्नाममंत्रैर्वायथाविध्युक्तद्रव्यतः ॥ ६ ॥ देवताग्रहहोमंचयथा
संख्यापुरःसरम् ॥ पूजास्विष्टंनवाहुत्यांबलिंपूर्णाहुतिंतथा ॥ ७ ॥ स्रुवाश्राद्धिविमोकां
तंहोमशेषंसमापयेत् ॥ श्रेयःसंपाद्यदानंचअभिषेकोविसर्जनम् ॥ ८ ॥ विप्राशिषःप्र

गृह्णीयात्तान्मिष्टान्नेनभोजयेत ॥ इति शांतिप्रयोगानुक्रमः ॥ नान्वाधानमृषि
श्छंदोयजुषांगृह्यकर्मणि ॥ श्रौते कर्मणिकेषांचिदन्वाधानादिकारयेदितिवचनात ॥
ऋषिश्छंदअन्वाधानंगर्भाधानातिरिक्तसंस्कारेऽस्मिन्ग्रंथेनांगीकृतम् ॥ ॥ तत्रादौस
र्वकर्मसाधारणांगानांगणेशपूजादीनांस्वस्तिवाचनांतानांप्रयोगः ॥ ॥ सचशिष्टप्रचु
राचारानुसारेणोच्यते ॥ ॥ महत्सुकर्मसुपूर्वेद्युः स्वल्पेषुतस्मिन्नहनिपूर्वाह्णेनिर्णेज
नांतपंचमहायज्ञांतकृतनित्यक्रियेणसपत्नीकेनससंस्कार्येणयजमानेनप्राङ्मुखेनोदङ्
मुखेनवाशुद्धपीठेउपवेशनम् ॥ ॥ पादौहस्तौचप्रक्षाल्यद्विराचम्य त्रिः प्राणा
नायम्यदेशकालौसंकीर्त्यकरिष्यमाणामुककर्मांगतयामंगलस्नानमहंकरिष्येइति संक
ल्पः ॥ ॥ ततोयथाचारमंगलवाद्यघोषपुरःसरंपुत्रवद्वृद्धसुवासिनीभिर्हस्तैःसु
गंधितैलेनाभ्यंजनंतिलामलकादीनांसर्वौषध्यादिसुगंधचूर्णेनोद्वर्तनमुष्णोदकेनस्नान

मिदमेवमंगलस्नानमित्यभिधीयते ॥ ॥ संग्रहे ॥ ॥ सौगंध्यतिलतैलेनकुर्यादंगेस
मंजनम् ॥ तिलामलकसंयुक्तैःसुगंध्योषधिचूर्णकैः ॥ अंगोद्वर्त्योष्णोदकेनस्नानंतन्मं
गलंस्मृतमिति ॥ ॥ शुष्कवस्त्रपरिधानपुरःसरंपतिपुत्रवद्वृद्धसुवासिनीभिर्मंगलति
लकयुतंनीराजनंचप्रकुर्वीत ॥ तथाचयजमानः पत्न्यासंस्कार्येणचयथायोग्यालंकृ
तः॥ द्विराचमनम् ॥ ततोयजमानः नवंश्वेतंसदशंस्ववर्णेनसकृद्धौतंप्रागुदग्दशंवाप्रसा
रितंनान्यधारितमहतंवसनंतन्नाभिपृष्ठकटयेवंबद्धत्रिकच्छंपरिधास्यैइत्यनेनमंत्रेणप
रिधाययशसामेत्यनेनमंत्रेणोत्तरीयम् ॥ अहतेवाक्षौमवस्त्रेश्वेतपीतरक्तरंजितेवानीली
रंजितंविनापत्न्यात्वमंत्रंपरिधाय॥ प्रतिवस्त्रेस्मार्तविधिनाद्विराचमनम् ॥ पत्न्यास्तुय
थोक्तम् ॥ ततोवारणादियज्ञियदारुनिर्मितेसोत्तरच्छदेशुद्धपीठेशुभासनेयज्ञोपवीति ॥२०॥
नादक्षिणपार्श्वेबद्धशिखाऽभिन्नकेशेनयजमानेनप्राङ्मुखेनोदङ्मुखेनवाउपवेशनम् ॥

तद्दक्षिणतः पत्न्याचतद्दक्षिणतः संस्कार्येणच ॥ वारणादिपदेनसीसवटेमुरणीकाष्ठपी
ठम् ॥ सोत्तरच्छदेनउपर्यग्रइति ॥ ॥ सव्येद्वित्रिकुशदलोपग्रहः ॥ दक्षिणेचतुःकुशद
लोपग्रहः ॥ सचअनामिक्यांमध्यपर्वणि ॥ एवंकरद्वयेकुशोपग्रहः ॥ अथवापं
चचतुःकुशदलग्रंथियुतकरद्वयेपवित्रोपग्रहः ॥ वर्णेवर्णेएकैकन्यूनमितिकेचित् ॥
षोडशमाषमारभ्योर्ध्वंचयथाशक्तिहेमात्मकपवित्रंचातिप्रशस्तम् ॥ ॥ घृतकुंकुम
केशरान्यतममंगलतिलकंस्मार्तविधिनाद्विराचम्यप्राणानायम्यशांतिपाठंपठित्वात्रि
मात्रंप्रणवमुच्चार्यलक्ष्मीनारायणादिदेवान्प्रणमेत् ॥ ॥ ॥ ॥
अथशांतिपाठमंत्राः ॥ ॥ ॐ आनोभुद्राःक्रतवोयन्तुविश्वतोदब्धासोऽअपरितास
ऽउद्भिदः ॥ देवानोयथासदमिद्वृधेऽअसन्नप्रायुवोरक्षितारोदिवेदिवे ॥ १ ॥ देवानां

संº म्भद्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानां रातिरभिनोनिर्वर्त्तताम् ॥ देवानां सख्यमुपसेदिमा भा०
॥२१॥ वयन्देवानऽआयुः प्रतिरन्तुजीवसे ॥ २ ॥ तान्पूर्वयानिविदाहूमहेवयम्भगम्मित्र
मदितिन्दक्षमस्रिधम् ॥ अर्य्यमणम्वरुण सोममश्विनासरस्वतीनः सुभगामयस्क
रत् ॥ ३ ॥ तन्नोवातोमयोभुवातुभेषजन्तन्माता पृथिवीतत्पिताद्यौः ॥ तद्ग्रावाणः
सोमसुतामयोभुवस्तदश्विनाशृणुतन्धिष्ण्यायुवम् ॥ ४ ॥ तमीशानञ्जगतस्तस्थुष
स्पतिन्धियञ्जिन्वमवसेहूमहेवयम् ॥ पूषानोयथावेदसामसद्वृधेरक्षितापायुरदब्धः
स्वस्तये ॥५॥ स्वस्तिनऽइन्द्रोवृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषाविश्ववेदाः ॥ स्वस्तिनस्तार्क्ष्यो ॥२१॥
ऽअरिष्टनेमिः स्वस्तिनोबृहस्पतिर्दधातु ॥ ६ ॥ पृषदश्वामरुतः पृश्निमातरः शुभंय्या

वानोविदथेषुजग्मयः ॥ अग्निजिह्वामनवः सूरचक्षसोविश्वनोदेवा ऽ अवसागमन्निह
॥ ७ ॥ भद्रङ्कर्णेभिः शृणुयामदेवाभद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा ꣳ
संस्तनूभिर्व्यशेमहिदेवहितंयदायुः ॥ ८ ॥ शतमिन्नुशरदोऽअन्तिदेवायत्रानश्चक्रा
जरसन्तनूनाम् ॥ पुत्रासोयत्रपितरोभवन्तिमानोमध्यारीरिषतायुर्गन्तोः ॥ ९ ॥
अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता सपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिः पञ्चज
नाऽअदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ १० ॥ तम्पत्नीभिरनुगच्छेमदेवाः पुत्रैर्भ्रातृभि
रुतवाहिरण्यैः ॥ नाकङ्गृभ्णानाः सुकृतस्यलोकेतृतीयेपृष्ठेऽअधिरोचनेदिवः ॥ ११ ॥
आयुष्यम्वर्चस्य ꣳ रायस्पोषमौद्भिदम् ॥ इद ꣳ हिरण्यंवर्चस्वज्जैत्रायाविशतादुमाम्

द्यौःशान्तिरन्तरिक्ष ँ शान्तिः पृथिवीशान्तिरापःशान्तिरोषधयःशान्तिः ॥ वनस्पत
यःशान्तिर्विश्वेदेवाःशान्तिर्ब्रह्मशान्तिःसर्व ँ शान्तिः शान्तिरेवशान्तिः सामाशा
न्तिरेधि ॥ १ ॥ यतोयतःसमीहसेततोनोऽअभयङ्कुरु ॥ शन्नःकुरुप्रजाभ्योभयन्नःप
शुभ्यः ॥ २ ॥ सुशांतिर्भवतु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐश्रीमन्महागणाधिपतयेनमः ॥ ॐलक्ष्मीनारायणाभ्यांनमः ॥ ॐ उमामहेश्वरा
भ्यांनमः ॐ वाणीहिरण्यगर्भाभ्यांनमः ॥ॐशचीपुरंदराभ्यांनमः ॥ ॐ मातापितृचर
णकमलेभ्योनमः ॥ ॐ कुलदेवताभ्योनमः ॥ॐइष्टदेवताभ्योनमः॥ ॐग्रामदेवताभ्यो
नमः ॥ ॐस्थानदेवताभ्योनमः ॥ॐवास्तुदेवताभ्योनमः ॥ ॐसर्वेभ्योदेवेभ्यः सर्वे
भ्योब्राह्मणेभ्योनमोनमः ॥ ॐ पुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्तु ॥: सुमुखश्चैकदंतश्चकपिलो

गजकर्णकः ॥ लंबोदरश्चविकटोविघ्ननाशोगणाधिपः ॥१॥ धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षोभालचं
द्रोगजाननः ॥ द्वादशैतानिनामानियः पठेच्छृणुयादपि ॥ २ ॥ विद्यारंभेविवाहेचप्रवे
शेनिर्गमेतथा ॥ संग्रामेसंकटेचैवविघ्नस्तस्यनजायते ॥ ३ ॥ शुक्लांबरधरंदेवंशशिव
र्णंचतुर्भुजम् ॥ प्रसन्नवदनंध्यायेत्सर्वविघ्नोपशांतये ॥ ४॥ अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थंपूजि
तोयःसुरासुरैः ॥ सर्वविघ्नहरस्तस्मैगणाधिपतयेनमः ॥ ५ ॥ सर्वमंगलमांगल्येशिवे
सर्वार्थसाधिके ॥ शरण्येत्र्यंबकेगौरिनारायणिनमोस्तुते ॥ ६ ॥ सर्वदासर्वकार्येषुना
स्तितेषाममंगलम् ॥ येषांहृदिस्थोभगवान्मंगलायतनंहरिः ॥ ७ ॥ लाभस्तेषांजयस्ते
षांकुतस्तेषांपराजयः ॥ येषामिंदीवरश्यामोहृदयस्थोजनार्दनः ॥ ८ ॥ विनायकंगु
रुंभानुंब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ सरस्वतींप्रणम्यादौसर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ ९ ॥ सर्वेष्वा
रब्धकार्येषुत्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ॥ देवादिशंतुनः सिद्धिंब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥ १० ॥

विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ॥ श्रीमद्भगवतोमहापुरुषस्यविष्णोराज्ञयाप्रवर्तमानस्यअद्यब्रह्म
णोद्वितीयेपरार्धेविष्णुपदे श्रीश्वेतवाराहकल्पेवैवस्वतमन्वंतरेअष्टाविंशातितमे
कलियुगेप्रथमचरणेजंबूद्वीपेभरतखंडेदंडकारण्येदेशेगोदावर्याः पश्चिमेतीरेपर
शुरामक्षेत्रेबौद्धावतारेशालिवाहनशकेअमुकनामसंवत्सरेअमुकायनेअमुकऋतौ अ
मुकमासेअमुकपक्षेअमुकतिथौ अमुकवासरेअमुकनक्षत्रेअमुकराशिस्थितेचन्द्रेअ
मुकराशिस्थितेश्रीसूर्ये अमुकराशिस्थितेदेवगुरौशेषेषुग्रहेषुयथायथंराशिस्थान
स्थितेषुसत्सुएवंगुणविशेषणविशिष्टायांशुभपुण्यतिथौममआत्मनः श्रुतिस्मृतिपुरा
णोक्तफलावाप्तये अस्मिन्पुण्याहे अस्याः ममभार्यायाः प्रथमरजोदर्शनसमयेमास
तिथिवारनक्षत्रयोगकरणलग्नहोरावस्त्रदर्शनस्थानदिनभागवर्णानांमध्येयद्विरुद्धफलंत ॥२३॥
त्तद्दोषपरिहारार्थंपुत्रपौत्रादिसंततिप्राप्त्यर्थंतथाचममकलत्रेणसहजन्मराशेः स

काशान्नामराशेःसकाशाद्येकेचिद्विरुद्धस्थानस्थितक्रूरग्रहास्तैःसूचितंसूचयिष्यमा
णंचयत्सर्वारिष्टंतद्विनाशार्थंसर्वदातृतीयैकादशशुभस्थानस्थितशुभफलप्राप्त्यर्थंग
णपतिदुर्गाक्षेत्राधिपत्यादित्यादिनवग्रहाधिदेवताप्रत्यधिदेवतादिसहितश्रीसूर्येंद्रें
द्राणीभुवनेश्वरीदेवताप्रीत्यर्थंनारदोक्तरजोदर्शनशांतिसांगोपांगेनतथाचअस्याः म
मभार्यायाः क्षेत्रगर्भयोः संस्कारार्थप्रतिगर्भसमुद्भवैनो निबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वर
प्रीत्यर्थंगर्भाधानाख्यंकर्मएकतंत्रेणाहंकरिष्ये । इतिसंकल्पः ॥ तदंगत्वेनगणपतिपूज
नंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनमायुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंब्रह्माचार्यऋत्विग्वर
णंदिग्रक्षणंपंचगव्यकरणंभूमिपूजनमग्निस्थापनंकलशस्थापनम् अग्न्युत्तारणप्राणप्र
तिष्ठापूर्वकदेवतास्थापनंकदलीस्थापनंनवग्रहस्थापनंचाहंकरिष्ये ॥ तत्रादौकर्मार्थंज

१ नारदोक्तमूलंदर्पणेएव ।

लपूरितकलशार्चनम्॥ॐ तत्वायामिब्रह्मणाव्वन्दमानुस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः॥
अहेडमानोवरुणेहबोध्युरुश॑ समान॒ आयुःप्रमोषीः ॥ १ ॥ कलशेवरुणायनमः॥
गन्धाक्षतपुष्पैः संपूज्य ॥ ततोदक्षिणहस्तनकलशमालभ्याभिमंत्रयेत् ॥ कलशस्यमु
खेविष्णुः कंठेरुद्रः समाश्रितः ॥ मूलेतस्यस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाः स्मृताः ॥ १ ॥
कुक्षौतुसागराः सर्वेसप्तद्वीपावसुंधरा ॥ ऋग्वेदोथयजुर्वेदः सामवेदोह्यथर्वणः ॥ २ ॥
अंगैश्चसहिताः सर्वेकलशंतुसमाश्रिताः ॥ इत्यभिमंत्र्य ॥ ततोगंगाद्यावाहनम् ॥ गं
गेचयमुनेचैवगोदावरिसरस्वति ॥ नर्मदेसिंधुकावेरिजलेस्मिन्सन्निधिंकुरु ॥ १ ॥ अ
स्मिन्कलशे सर्वाणि तीर्थान्यावाहयामि पूजयामि नमस्करोमि ॥ कलशोदके
नपूजासंभारान्संप्रोक्ष्य ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐअपवित्रः पवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा ॥

यःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंसबाह्याभ्यंतरेशुचिः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणप्रोक्षयेत् ॥ दीपपूजनम् ॥
भोदीपत्वंब्रह्मरूपअंधकारनिवारक ॥ इमांमयाकृतांपूजांगृह्णंस्तेजः प्रवर्धय ॥ १ ॥
दीपायनमःगंधाक्षतपुष्पैः संपूज्य ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
अथगणपतिपूजनम् ॥ ॥ ततोध्यानम् ॥ ॥ श्वेतांगंश्वेतवस्त्रंसितकुसुमगणैः पूजितं
श्वेतगंधैः क्षीराब्धौरत्नदीपैः सुरतरुविमलेरत्नसिंहासनस्थम्॥ दोर्भिःपाशांकुशेष्टाभ
यधृतिविशदंचंद्रमौलिंत्रिनेत्रंध्यायेच्छांत्यर्थमीशंगणपतिममलंश्रीसमेतंप्रसन्नम् ॥ १ ॥
ॐभूर्भुवःस्वःसिद्धिबुद्धिसहितमहागणपतयेनमः ध्यायामि । हेहेरंबत्वमेह्येहिअंबिका

---

१ यद्यपि गणपतिपूजनंगदाधरादिभिर्नोक्तं तथापि आदौ विनायकः पूज्यःअंतेतुकुलदेवतेति संस्कार मयूखादौ गृह्यपरिशिष्टवचनात्॥गणेशं पूजयेत्पूर्वं निर्विघ्नार्थंस्वकर्मणेतिपरशुरामकारिकोक्तेश्चविघ्नेशंच समर्च्यैतिचूडामणिकारवृत्ताच्चकार्यमेव ।

५

त्र्यंबकात्मज ॥ सिद्धिबुद्धिपतेत्र्यक्षलक्षलाभपितुः पितः ॥ नागास्यनागहारत्वं
गणराजचतुर्भुज ॥ भूषितःस्वायुधैर्दिव्यैःपाशांकुशपरश्वधैः ॥ २ ॥ आवाहयामि
पूजार्थंरक्षार्थंचममक्रतौ ॥ इहागत्यगृहाणत्वंपूजांक्रतुंचरक्षमे ॥ ३ ॥ ॐगणाना
न्त्वागणपतिठ्ंहवामहेप्रियाणान्त्वाप्रियपतिठ्ंहवामहेनिधीनान्त्वानिधिपतिठ्ंहवा म
हेवसोमम ॥ आहमजानिगर्भधमात्वमजासिगर्भधम् ॥ १ ॥ ॐभू०सिद्धिबुद्धि
सहितमहागणपतयेनमः गणपतिमावाहयामि ॥ रम्यंसुशोभनंदिव्यं सर्वसौख्य
करंशुभम् ॥ आसनंचमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर ॥ २ ॥ ॐवर्ष्मोस्मिसमानानामुद्यतामि
वसूर्यः ॥ इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चाभिधासति ॥ २ ॥ ॐभू०सि० म० आसनं
समर्पयामि ॥ उष्णोदकंनिर्मलंचसर्वसौगंध्यसंयुतम् ॥ पादप्रक्षालनार्थायदत्तंतेप्रति

गृह्यताम् ॥ ३ ॥ ॐ एतावानस्यमहिमातोज्यायाँश्चपूरुषः ॥ पादोस्यविश्वाभूतानि
त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ ॐ भू०सि०म०ग०पाद्यंस० ॥ ताम्रपात्रेस्थितंतोयं
गंधपुष्पफलान्वितम् ॥ सहिरण्यंददाम्यर्घंगृहाणपरमेश्वर ॥ ४ ॥ ॐ धामन्तेविश्व
म्भुवनमधिश्रितमन्तःसमुद्रेहृद्यन्तरायुषि ॥ अपामनीकेसमिथेयऽआभृतस्तमश्या
ममधुमन्तन्तऽऊर्मिम् ॥ ४ ॥ ॐ भू०सि०म०अर्घ्यंस० ॥ सर्वतीर्थसमायुक्तंसुगंधि
निर्मलंजलम् ॥ आचम्यार्थंमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर ॥ ॐ इमम्मेवरुणश्रुधीहव
मद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ ५ ॥ ॐ भू०सि०म०आचमनंस० ॥ पंचामृत
स्नानम् ॥ कामधेनुसमुद्भूतंसर्वेषांजीवनंपरम् ॥ पावनंयज्ञहेतुश्चपयः स्नानार्थमर्पितम् ॥

 ॥ १ ॥ ॐ पयंᳬपृथिव्याम्पयुऽओषधीषुपयोदिव्युन्तरिक्षेपयोधाᳬ ॥ पयस्वतीᳬप्र
 दिशंᳬसन्तुमह्यम् ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० पयःस्नानंस० ॥ पयः स्नानांतेशुद्धोदक
स्नानंस० ॥ पयसस्तुसमुद्भूतंमधुराम्लंशशिप्रभम् ॥ दध्यानीतंमयादेवस्नानार्थंप्र
तिगृह्यताम् ॥ २ ॥ ॐ दधिक्राव्णोऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वस्यवाजिनंᳬ ॥ सुरभिनोमु
खाकरत्प्रणऽआयूंषितारिषत् ॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० दधिस्नानंस० ॥ नवनीतसमु
त्पन्नंसर्वसंतोषकारकम् ॥ घृतंतुभ्यंप्रदास्यामिस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् ॥ ३ ॥ ॐ
घृतम्मिमिक्षेघृतमस्ययोनिर्घृतेश्रितोघृतम्वस्युधाम ॥ अनुष्वधमावहमादयस्वस्वा
हाकृतंवृषभव्वक्षिहव्यम् ॥ ३ ॥ भू० सि० म० घृतस्नानंस० ॥ घृतस्नातांतेशु० ॥

तरुपुष्पसमुद्भूतंसुस्वादुमधुरंमधु ॥ तेजःपुष्टिकरंदिव्यंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ
मधवाताऽऋतायुतेमधुंक्षरन्तिसिन्धवः ॥ माध्वीर्न्नःसन्त्वोषधीः ॥ १ ॥ मधुनक्तमु
तोषसोमधुमत्पार्थिवꣳरजः ॥ मधुद्यौरस्तुनः पिता ॥ २ ॥ मधुमान्नोवनस्पतिर्म्म
धुमाँ२ऽअस्तुसूर्यः ॥ माध्वीर्ग्गावोभवन्तुनः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ॐ भू० सि० म० मधुस्ना
नंस० ॥ इक्षुसारसमुद्भूताशर्करापुष्टिकारिका ॥ मलापहारिकादिव्यास्नानार्थंप्रति
गृह्यताम् ॥५॥ॐअपाꣳरसमुद्वयसꣳसूर्य्येसन्तꣳसमाहितम् ॥ अपाꣳरसस्ययोरस
स्तँवोगृह्णाम्म्युत्तमसुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाजुष्टङ्गृह्णाम्येषतेयोनिरिन्द्रायत्वाजुष्टंत
मम् ॥ ५ ॥ ॐ भू० सि० म० शर्करास्नानंस० ॥ नानासुगंधद्रव्यंचचंदनंरजनी
युतम् ॥ उद्वर्तनंमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ गन्धर्वस्त्वाविश्वावसुःपरिद

सं० धातुर्विश्वस्याः राष्ट्रस्य यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिडईडितः ॥ १ ॥ ॐ अहिरिव भोगैः भा०
॥२७॥ पर्येति बाहुञ्ज्याया हेतिम्परिबाधमानः ॥ हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसम्
म्परिपातु विश्वतः ॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० उद्वर्तनस्नानंसम० ॥ उद्वर्तनस्नानांते शु
द्धोदकस्नानंस० ॥ ततो नाममंत्रेण गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यतांबूलदक्षिणांतं पंचामृत
स्नानांगपूजनमिति शिष्टाः ॥ कावेरी नर्मदा वेणी तुंगभद्रा सरस्वती ॥ गंगा च यमुना
तोयं मया स्नानार्थमर्पितम् ॥ १ ॥ ॐ आपो हिष्ठा मयोभुवस्तानऽऊर्जे दधातन ॥ म
हेरणाय चक्षसे ॥ १ ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते हनः ॥ उशतीरिव मातरः ॥२७॥
॥ २ ॥ तस्माऽअरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ ॥ आपो जनयथा च नः ॥ ३ ॥ ॐ

भू० सि० म० शुद्धोदकस्नानमभिषेकंचस०॥शांतिःशांतिःशांतिः ॥ सुशांतिर्भवतु॥
ॐ भू० सि० म० स्नानांतेआचमनंस० ॥ सर्वभूषादिमेसौम्येलोकलज्जानिवारणे॥
मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यताम् ॥१॥ ॐ युवासुवासाः परिवीतऽआगात्सऽउ
श्रेयान्भवतिजायमानः ॥ तन्धीरासः कवयऽउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तः ॥
॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० वस्त्रंस०॥ नवभिस्तंतुभिर्युक्तंत्रिगुणंदेवतामयम् ॥ उपवीतं
मयादत्तंगृहाणपरमेश्वर॥१॥ ॐ यज्ञोपवीतम्परमम्पवित्रम्प्रजापतेर्यत्सहजम्पुरस्तात्॥
आयुष्यमग्र्यम्प्रतिमुञ्चशुभ्रंयज्ञोपवीतम्बलमस्तुतेजः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म०
यज्ञोपवीतंस० ॥ आचमनम् ॥ श्रीखंडंचंदनंदिव्यंकेशरादिसमन्वितम् ॥ विलेपनंसुर
श्रेष्ठचंदनंप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ त्वाङ्गन्धुर्व्वाऽअखनँस्त्वामिन्द्रुस्त्वाम्बृहस्पतिः ॥

त्वामौषधेसोमोराजाविद्वान्यक्ष्मादमुच्यत ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० चंदनंस० ॥अ
क्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुंकुमाक्ताः सुशोभिताः ॥ मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणपरमेश्वर ॥
॥ १ ॥ ॐ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्रियाऽअधूषत ॥ अस्तोषतस्वभानवोविप्रानविष्ठ
यामतीयोजान्विन्द्रतेहरी ॥ ॐ भू० सि० म० अक्षतान्स० ॥ सुमाल्यानिसुगंधीनि
मालत्यादीनिवैप्रभो ॥ मयाहृतानिपूजार्थंपुष्पाणिप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ओषं
धीःप्रतिमोदध्वम्पुष्पवतीःप्रसूवरीः ॥ अश्वाऽइवसजित्वरिर्वीरुधःपारयिष्णवः ॥
॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० पुष्पाणिस० ॥ दूर्वांकुरान्सुहरितानमृतान्मंगलप्रदान् ॥
आनीतांस्तवपूजार्थंगृहाणगणनायक ॥ १ ॥ ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीपरुषः
परुषस्परि ॥ एवानोदूर्वेप्रतनुसहस्रेणशतेनच ॥२॥ ॐ भू० सि० म० दूर्वांकुरान्स०

हरिद्राकुंकुमंचैवसिंदूरादिसमन्वितम् ॥ सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वर ॥ १ ॥
सुगंधौषधिचूर्णंचनानापरिमलानिच ॥ नानासुगंधतैलानिअतःशांतिंप्रयच्छमे ॥ २॥
ॐ अहिरिवभोगैः पर्य्येतिबाहुञ्ज्यायांहेतिम्परिबाधमानः ॥ हस्तघ्नोविश्वांव्वयुनानि
विद्वान्पुमान्पुमांऽसम्परिपातुविश्वतः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० नानापरिमलद्रव्या
णिसमर्पयामि ॥ वनस्पतिरसोद्भूतोगंधाढ्योगंधउत्तमः ॥ आघ्रेयःसर्वदेवानांधूपो
यंप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ धूरसिधूर्व्वधूर्व्वन्तन्धूर्व्वतंय्योस्मान्धूर्व्वतितन्धूर्व्वयंव्वयन्धूर्व्वा
मः ॥ देवानामसिवह्नितमंऽसस्नितमम्पप्रितमञ्जुष्टतमन्देवहूतमम् ॥ १ ॥ ॐ भू०
सि० म० धूपंस० ॥ साज्यंचवर्तिसंयुक्तंवह्निनायोजितंमया ॥ दीपंगृहाणदेवेशत्रैलो
क्यतिमिरापह ॥ १ ॥ ॐ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निःस्वाहासूर्य्योज्योतिर्ज्योतिःसूर्यः

स्वाहा ॥ अग्निर्वर्च्चोज्योतिर्वर्च्चः स्वाहा सूर्योवर्च्चोज्योतिर्वर्च्चः स्वाहा ॥ ज्योतिः सूर्यः
सूर्योज्योतिः स्वाहा ॥ १ ॐ भू० सि० म० दीपं समर्पयामि ॥ शर्कराघृतसंयुक्तंम
धुरंस्वादुचोत्तमम् ॥ उपहारसमायुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ येदेवासोदिव्येका
दशस्थपृथिव्यामध्येकादशस्थ ॥ अप्सुक्षितोमहिनैकादशस्थतेदेवासोयज्ञमिम
ञ्जुषध्वम् ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० नैवेद्यंस० ॥ ॐ भू० मध्येपानीयंस० ॥ ॐ भू० उत्तरा
पोशनंस० ॥ ॐ भू० हस्तप्रक्षालनंसमर्पयामि ॥ ॐ भू० सि० म० मुखप्रक्षालनंस० ॥
ॐ भू० चंदनेनकरोद्वर्तनंस० ॥ इदंफलंमयादेवस्थापितंपुरतस्तव ॥ तेनमेसफलावा
प्तिर्भवेजन्मनिजन्मनि ॥ १ ॥ ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पायाश्चपुष्पिणीः ॥
बृहस्पतिप्रसूतास्तानोमुञ्चन्त्वꣳहसः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० फलंस० ॥ पूगीफ

लंमहद्दिव्यंनागवल्लीदलैर्युतम् ॥ एलादिचूर्णसंयुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् ॥१॥ ॐयत्पु
रुषेणहविषादेवायज्ञमतंन्वत ॥ वसन्तोस्यासीदाज्यंग्रीष्मऽइध्मःशरद्धविः ॥ १ ॥
ॐ भू० सि० म० तांबूलंस० ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजंविभावसोः ॥ अनंतपुण्य
फलदमतः शांतिंप्रयच्छमे ॥ १ ॥ ॐ हिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरे
कऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ १ ॥ ॐ भू०
सि० म० दक्षिणांस० ॥ कदलीगर्भसंभूतकर्पूरंचप्रदीपितम् ॥ आरार्तिकमहंकुर्वेपश्य
मेवरदोभव ॥ १ ॥ ॐइदर्ठ हविःप्प्रजननम्मेऽअस्तुदशवीरर्ठसर्वगणर्ठस्वस्तये ॥आत्म
सनिप्प्रजासनिपशुसनिलोकसन्यभयसनि ॥ अग्निःप्प्रजाम्बहुलाम्मेकरोत्वन्नम्पयो

रतौऽअरमासुंधत्त ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० कर्पूरनीराजनंस० ॥ नानासुगंधपुष्पा
णियथाकालोद्भवानिच ॥ पुष्पांजलिर्मयादत्तोगृहाणपरमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ यज्ञेनंय
ज्ञमयजन्तदेवास्तानिधर्म्माणिप्प्रथमान्यांसन् ॥ तेहनाकंम्महिमानंः सचन्तयत्रपू
र्वेसाध्याः सन्तिदेवाः ॥ १ ॥ ॐभू०सि०म०पुष्पांजलिंस० ॥ यानिकानिचपापानि
ज्ञाताज्ञातकृतानिच ॥ तानिसर्वाणिनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे ॥ १ ॥ ॐ सप्तास्यांसन्प
रिधयस्त्रिःसप्तसमिधंःकृताः ॥ देवायद्यज्ञन्तंन्न्वानाऽअबंध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥ १ ॥ ॐ
भू० सि० म० प्रदक्षिणांस० ॥ अथविशेषार्घः ॥ रक्षरक्षगणाध्यक्षरक्षत्रैलोक्यरक्षक ॥
भक्तानामभयंकर्तात्राताभवभवार्णवात् ॥ १ ॥ द्वैमातुरकृपासिंधोषाण्मातुराग्रज

प्रभो ॥ वरदत्वंवरंदेहिवांछितंवांछितार्थद ॥ २ ॥ अनेनसफलार्घ्येणफलदोस्तुस
दामम ॥ ॐ भू० सि० म० विशेषार्घ्यंस० ॥ ॥ प्रार्थना ॥ ॥ विघ्नेश्वरायवरदाय
सुरप्रियायलंबोदरायसकलायजगद्धिताय ॥ नागाननायश्रुतियज्ञविभूषितायगौ
रीसुतायगणनाथनमोनमस्ते ॥ १ ॥ भक्तार्तिनाशनपरायगणेश्वरायसर्वेश्वरायशुभ
दायसुरेश्वराय ॥ विद्याधरायविकटायचवामनायभक्तप्रसन्नवरदायनमोनमस्ते ॥२॥
नमस्तेब्रह्मरूपायविष्णुरूपायतेनमः ॥ नमस्तेरुद्ररूपायकरिरूपायतेनमः ॥ ३ ॥
विश्वरूपस्वरूपायनमस्तेब्रह्मचारिणे ॥ भक्तप्रियायदेवायनमस्तुभ्यंविनायक ॥ ४ ॥
लंबोदरनमस्तुभ्यंसततंमोदकप्रिय ॥ निर्विघ्नंकुरुमेदेवसर्वकार्येषुसर्वदा ॥ ५ ॥
त्वांविघ्नशत्रुदलनेतिचसुंदरेतिभक्तप्रियेतिसुखदेतिवरप्रदेति ॥ विद्याप्रदेत्यघहरेतिच
येस्तुवंतितेभ्योगणेशवरदोभवनित्यमेव ॥ अनयापूजयासिद्धिबुद्धिसहितमहागण

पतिःसांगःसपरिवारःप्रीयताम् ॥ ॥ इतिश्रीऋषिभट्टविरचितेसंस्कारभास्करेगण
पतिपूजनंसमाप्तम् ॥ अथस्वस्तिपुण्याहवाचनम् ॥ पुण्याहवाचनविधिंवक्ष्यामोऽथय
थाविधि ॥ प्रयोक्तुःकर्मणामादावंतेचोद्यसिद्धये ॥ ॥ तच्चप्रयोगांतर्गतमितिकेचित्
॥ अत्रच ॥ बह्वल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्यकर्मप्रकीर्तितम् ॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थेकृतेसर्वंकृतं
भवेदिति ॥ पुण्याहवाचनमृद्धौपूर्तौच ॥ कात्यायनः ॥ ऋद्धिश्चैवतुसंस्काराविवाहांता
प्रकीर्तिताः ॥ प्रतिष्ठोद्यापनादीनिपूर्तकर्मयथोदितमिति ॥ तच्चकारिकायाम् ॥ स्वस्ति
वाचनमत्रेष्टंगृह्यकर्मादिकेषुच ॥ आचार्येणापिशास्त्रेऽस्मिन्मंगलार्थमुदीर्यते ॥ १ ॥
क्रमेणकलशंस्थाप्यपूर्णपात्रन्तुसर्वशः ॥ वरुणंतत्रसंपूज्यगंगाद्यावाहनादिकम् ॥ २ ॥
अर्चिताब्राह्मणाःसम्यग्गंधतांबूलदक्षिणाः ॥ तिष्ठेयुर्ब्राह्मणायुग्मावक्तारोदर्भपाण
यः ॥ ३ ॥ तिष्ठेद्वाचयितातेषांदक्षिणस्थउदङ्मुखः ॥ अवनीगतजानुभ्यांततोमुकु

लपद्मवत् ॥ ४ ॥ अंजलिंशिरस्याधायप्रणमेत्त्रिः पुनःपुनः ॥ हस्तेकलशमुद्धृत्यनमे
त्त्रीणिपदानिच ॥ ५ ॥ अथवाचयितुंबाहुंदक्षिणांगसमाश्रितः ॥ मनइत्यादिरूपेण
एकाग्रमितिचादिशेत् ॥ ६ ॥ मनसः स्मइतिब्रूयुस्तेसमाहितपूर्वकाः ॥ प्रसीदंत्विति
कर्तारःप्रसन्नाःस्मइतिद्विजाः ॥ ७ ॥ शांतिरस्त्विवतिविघ्नांताःशब्दाःपंचदशैवतु ॥ अ
स्तुवाक्यंद्विजमुखाच्छ्रावयित्वातथापरैः ॥ ८ ॥ षड्वाक्यानिअस्त्वितिचइतरैरेकवि
शतिः ॥ प्रीयतांवाक्यपठितैरुदकस्यानिषेचनम् ॥ ९ ॥ ततःषड्वाक्यपठितैर्बहिरापोनि
षेचनम् ॥ अंतेदशशुभंवाक्यंनिकामेतितोजपः ॥ १० ॥ शुक्रादयोग्रहाश्चैकंभगवां
स्त्यभिषेचनम् ॥ उदकस्यप्रकुर्वीतपुण्याहंवाचयेत्ततः ॥ ११ ॥ पुण्याहादित्रिरभ्यास
मंत्रमध्योर्ध्वनिःस्वनैः ॥ पुण्यंकल्याणमृद्धिश्चस्वस्तिःश्रीत्यादिपंचकम् ॥ १२ ॥ प्र
णवाद्यंत्रिराचष्टेभवत्पूर्वंभवन्त्विति ॥ प्रत्युक्तविषयेप्रेषास्त्रिवारंस्वस्तिरित्यतः ॥ १३ ॥

वारुणैःपावमानीयैरभिषिच्यसपत्निकम् ॥ नीराजनंततः कुर्यादंतेकर्मेश्वरार्पणमिति ॥ १४ ॥ ॥ अथपुण्याहवाचनेआदौअपांपतिकलशपूजनेअव्रणःशुद्धकलशोग्राह्यः ॥ कलशलक्षणंपरिभाषायामुक्तम् ॥ ॥ अथपुण्याहवाचनप्रयोगः ॥ ॥ महीद्यौरितिभूमिंस्पृष्ट्वा ॥ ओं महीद्यौःपृथिवीचनऽइमंयज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरीमभिः ॥ १ ॥ ओषधयःसमितियवान्क्षिप्त्वा ॥ ॐ ओषधयःसमवदन्तसोमेनसहराज्ञा ॥ यस्मैकृणोतिब्राह्मणस्तꣳराजन्पारयामसि ॥ १ ॥ आजिघ्रेतिकलशंस्थापयेत् ॥ ओं आजिघ्रकलशम्मह्यात्वाविशन्त्विन्दवः ॥पुनरूर्जानिवर्तस्वसानःसहस्रन्धुक्ष्वोरुधारापयस्वतीपुनर्म्माविशताद्रयिः ॥ १ ॥ वरुणस्योत्तंभनामितिजलंपूरयेत् ॥ ओंवरु

१ टीप—भूमिपूजनमुक्तं परशुरामकारियाम् ॥

णस्योत्तम्भनमसिवरुणस्यस्कंभसर्ज्जनीस्थोवरुणस्यऽऋतसदन्न्यसिवरुणस्यऽऋत
सदंनमासीद ॥ १ ॥ त्वांगंधर्वाइतिगंधंप्रक्षिपेत ॥ ॐ त्वाङ्गन्धुर्वाऽअंखनं० ॥ १ ॥
याओषधीरितिसर्वौषधीः ॥ ॐयाऽओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा ॥ मनैनुबभ्रू
णांमहर्ठंशतन्धामानिसप्तचं ॥ १ ॥ कांडात्कांडादितिदूर्वाः ॥ ॐकाण्डात्काण्डात्प्ररो
हन्ती० ॥ १ ॥ अश्वत्थेवेतिपंचपल्लवान् ॥ ॐअश्वत्थेवोनिषदंनम्पर्णेवोवसतिष्कृ
ता ॥ गोभाजइत्किलासथयत्सनवंथपूरुषम् ॥ १ ॥ स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः ॥ ॐ
स्योनापृथिविनोभवान्नृक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानः शर्म्मसप्प्रथाः ॥ १ ॥ याःफलिनी
रितिफलम् ॥ ॐ याःफलिनीर्याऽअफला० ॥ १ ॥ परिवाजपतिरितिपंचरत्नानि ॥ ॐ

 परिवाजपतिःकविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ॥ दधद्रत्नानिदाशुषे ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भेति
 हिरण्यम् ॥ ॐ हिरण्यगर्भःसम० ॥ १ ॥ सुवासुवासाइतिरक्तसूत्रेणवेष्टयेत् ॥ ॐ सुवा
सुवासाः परि० ॥ पूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रमुपरिन्यसेत् ॥ ॐ पूर्णादर्विपरापतसुपूर्णापुन
रापत ॥ वस्नेवविक्रीणावहाऽइषमूर्जंशतक्रतो ॥ १ ॥ तत्त्वायामीतिवरुणमावाह्य ॥
ॐ तत्त्वायामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः ॥ अहेडमानोवरुणेह
बोध्युरुशंसमानऽआयुःप्रमोषीः ॥ १ ॥ वरुणंसांगंसपरिवारमावाहयामि ॥ ॐ
भूर्भुवःस्वःअपांपतिवरुणायनमइतिमंत्रेणषोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ ॥ ततोगंगा
द्यावाहनम् ॥ ॥ सर्वेसमुद्राः सरितस्तीर्थानिजलदानदाः ॥ आयांतुममशांत्यर्थंदुरित

क्षयकारकाः ॥ ३ ॥ ॥ ततःकलशाभिमंत्रणम् ॥ ॥ कलशस्यमुखेविष्णुःकंठेरुद्रःस
माश्रितः ॥ मूलेतस्यस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाःस्मृताः ॥ १ ॥ कुक्षौतुसागराःसप्त
सप्तद्वीपावसुंधरा ॥ ऋग्वेदोथयजुर्वेदः सामवेदोह्यथर्वणः ॥ अंगैश्चसहिताः सर्वेक
लशंतुसमाश्रिताः ॥ २ ॥ प्रार्थना ॥ ॥ देवदानवसंवादेमथ्यमानेमहोदधौ ॥ उ
त्पन्नोसितदाकुंभविधृतोविष्णुनास्वयम् ॥१॥ त्वत्तोयेसर्वतीर्थानि देवाः सर्वेत्वयिस्थि
ताः ॥ त्वयितिष्ठंतिभूतानित्वयिप्राणाःप्रतिष्ठिताः ॥ २ ॥ शिवःस्वयंत्वमेवासिवि
ष्णुस्त्वंचप्रजापतिः ॥ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवाः सपैतृकाः ॥ ३ ॥ त्वयितिष्ठंति
सर्वेपियतः कामफलप्रदाः ॥ त्वत्प्रसादादिमंयज्ञंकर्तुमीहेजलोद्भव ॥ ४ ॥ सान्निध्यं
कुरुमेदेवप्रसन्नोभवसर्वदा ॥ ५ ॥ नमोनमस्तेस्फटिकप्रभायसुश्वेतहारायसुमं

१ स्पृशन्त्वनामिकाग्रेणक्वचिदालोकयन्नपि ॥ अनुमंत्रणंसर्वत्रसदैवमनुमंत्रयेदितिदेवयाज्ञिकः ॥

गलाय ॥ सुपाशहस्तायझषासनायजलाधिनाथायनमोनमस्ते ॥ १ ॥ पाशपाणेन मस्तुभ्यंपद्मिनीजीवनायक ॥ पुण्याहवाचनंयावत्तावत्त्वंसन्निधौभव ॥ १ ॥ ॥ इ तिप्रार्थना ॥ ॥ अथपुण्याहवाचनम् ॥ ॥ अवनिकृतजानुमंडलः कमलमुकुलसदृश मंजलिंशिरस्याधायानंतरंदक्षिणेनपाणिना स्वर्णपूर्णकलशंधारयित्वा दीर्घानागान द्योगिरयस्त्रीणिविष्णुपदानिच ॥ ॐ त्रीणिपदाविचक्रमेविष्णुर्गोपाऽअदाभ्यः ॥ अ तोधर्माणिधारयन् ॥ १ ॥ तेनायुष्प्रमाणेनपुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्त्वितिभवंतोब्रुवं तुइतियजमानः ॥ पुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्त्वितिद्विजाः ॥ ॥ एवंसर्वत्रयजमानवच

---

१ कलशधारणम् आचार्यकर्तृकंधारयित्वेत्युक्तत्वात् ॥ आचार्यउदकुंभंतंधारयेत्तदनंतरमितिपर शुरामकारिकोक्तेश्च ॥

नोत्तरंब्राह्मणाः प्रतिवचनंदद्युः ॥ ब्राह्मणानांहस्तेसुप्रोक्षितमस्तु ॥ शिवा आपः संतु ॥
ॐ संतुशिवाआपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥
अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ गंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्त्वितिभवंतोब्रुवंतु ॥ ॐ गन्धाःपांतुसौ
मंगल्यंचास्तु ॥ एवंसर्वत्र ॥ अक्षताः पांतु आयुष्यमस्त्वि० ॥ ॐ अक्षताः पांतुआ
युष्यमस्तु ॥ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्त्वि० ॥ ॐ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु ॥ तांबू
लानिपांतुऐश्वर्यमास्त्वि० ॥ ॐ तांबूलानिपांतुऐश्वर्यमस्तु ॥ दक्षिणाः पांतुबहुधन
मास्त्वि० ॥ ॐ दक्षिणाःपांतुबहुधनमस्तु॥ पुनरत्राःपांतुस्वार्चितमास्त्वि०॥ पुनरत्राःपां
तुस्वर्चितमस्तु ॥ यजमानआचार्यादीन्प्रणम्य श्रीर्यशोविद्याविनयोवित्तंबहुपुत्रंचायु
ष्यंचास्त्वितिभवंतोब्रुवंतुइतिवदेत ॥ तेचश्रीर्यशोविद्याविनयोवित्तंबहुपुत्रंचायुष्यंचा

१शिवाआपःसन्त्वित्यादिश्लोकामंत्राश्वदर्पणे उक्तास्तथापीदानींतनानामपाठदर्शनान्नात्रलिखिताः ॥

स्तुइत्युक्त्वादीर्घमायुः श्रेयः शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्त्वितियजमानंमूर्धन्यभिषिंचेयुः ॥
यंकृत्वासर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाःशुभाः शोभनाःप्रवर्ततेतमहमोंकारमादिंकृ
त्वाऋग्यजुःसामाशीर्वचनंबहुऋषिमतंसमनुज्ञातंभवद्भिरनुज्ञातः पुण्यंपुण्याहंवाच
यिष्ये ॥ ॥ॐ वाच्यताम् ॥ ॥ब्राह्मणानांहस्तेष्वक्षतान्दद्यात्तेचाशिषोदद्युः॥ ॥ॐ
भुद्रङ्कर्णेभिःशृणुयामदेवाभुद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाᳬसस्तनूभि
र्व्यशेमहिदेवहितंयदायुः ॥ १ ॥देवानांम्भुद्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानाᳬरातिरभिनो
निर्वर्त्ततामृ ॥ देवानाᳬसख्यमुपसेदिमावुयन्देवानऽआयुःप्प्रतिरन्तुजीवसे ॥ २ ॥ न
तुद्रक्षाᳬसिनपिशाचास्तरन्तिदेवानामाजःप्रथमजᳬह्येतत् ॥ योबिभर्तिदाक्षायण ॥३८॥

१ प्रत्यृचमृध्यंतामितिद्विजावदेयुः इतिप्रयोगरत्नेगदाधरेच ॥

ठंहिरंण्यठंसदेवेषुंकृणुतेदीर्घमायुंस्समंनुष्येषुकृणुतेदीर्घमायुः ॥ ३ ॥ दीर्घायुंस्तऽओ
षधेखनितायस्मैंचत्वाखनांम्यहम् ॥ अथोत्वन्दीर्घायुंर्भूत्वाशुतवंल्शाव्विरोंहतात् ॥
॥ १ ॥ द्रविणोदाद्रविणसस्तुरस्यद्रविणोदाःसनरस्यप्रियंसत् ॥ द्रविणोदावीरवती
मिशन्नोद्रविणोदारासतेदीर्घमायुः ॥ १ ॥ सवितापश्चात्तात्सवितापुरस्तात्सवितोत्त
रात्तात्सविताधरात्तात् ॥ सवितानःसुवतुसर्वतातिंसवितानोरासतान्दीर्घमायुः ॥ २ ॥
नवोनवोभवतिजायमानोह्नांकेतुरुषसामेत्यग्रम् ॥ भागन्देवेभ्योविदधात्यायन्प्रचंद्र
मास्तिरतेदीर्घमायुः ॥ १३ ॥ उच्चादिविदक्षिणावन्तोऽअस्थुर्येऽअश्वदाःसहतेसूर्येण॥
हिरण्यदाऽअमृतत्वंभजन्तेवासोदाः सोमप्रतिरन्तआयुः ॥ ॥ इत्याशीर्वादः ॥ ॥ व्र
तजपनियमतपःस्वाध्यायक्रतुदयादमदानविशिष्टानांसर्वेषांब्राह्मणानांमनः समाधी

यताम् ॥ इतियजमानः ॥ समाहितमनसःस्मः ॥ इतिद्विजाः ॥ प्रसीदंतुभवंतः॥इति यजमानोब्रूयात ॥ प्रसन्नाः स्मइतिद्विजाब्रूयुः ॥ ततोयजमानोब्रूयात् ॥ ॥ ॥ ॐशांतिरस्तु ॥ अस्त्वितिद्विजाः प्रतिवचनंसर्वत्र दद्युः ॐ पुष्टिरस्तु ॥ ॐ तुष्टिरस्तु ॥ ॐ वृद्धिरस्तु ॥ ॐ अविघ्नमस्तु ॥ ॐ आयुष्यमस्तु ॥ ॐ आरोग्यमस्तु ॥ ॐ शिवंकर्मास्तु ॥ ॐ कर्मसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ वेदसमृद्धिरस्तु ॥ ॐशास्त्रसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ धनधान्यसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ पुत्रपौत्रसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ इष्टसंपदस्तु ॥ ॐ अरिष्टनिरसनमस्तु ॥ १५ ॥ ॐ यत्पापंरोगमशुभमकल्याणंतद्दूरेप्र

१ यद्यपिशौनकेनशांतिरस्त्वित्यादीनिपंचदशवचनान्युक्तानि तथापिप्रयोगरत्नादावधिकान्यपि दृश्यंतेतदनुसारेणात्रलिखितानि । २ अस्त्वितिसमयेपात्रमध्येजलमोचनंकार्यमित्युक्तंप्रयोगचूडामणौपात्रेमुंचन्निति । ३ अरिष्टाम्बुनिरसनंद्विवारंपश्चिमेत्युक्तंप्रयोगचूडामणौ ॥

तिहतमस्तु ॥ ॥ ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ ॐ उत्तरेकर्मण्यविघ्नमस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तर
महरहरभिवृद्धिरस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तराःक्रियाःशुभाःशोभनाःसंपद्यंताम् ॥ ॐ ति
थिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नसंपदस्तु ॥ ६ ॥ उदकसेकः ॥ ॐ तिथिकरणमुहूर्तन
क्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताः प्रीयंताम् ॥ ॐ तिथिकरणेसमुहूर्तेसनक्षत्रेसग्रहेसाधिदेवतेप्री
येताम् ॥ॐदुर्गापांचाल्यौप्रीयेताम् ॥ॐअग्निपुरोगाविश्वेदेवाःप्रीयंताम् ॥ॐइंद्रपुरोगा
मरुद्गणाः प्रीयंताम्॥ॐ माहेश्वरीपुरोगाउमामातरः प्रीयंताम् ॥ॐ अरुन्धतीपुरोगाए
कपत्न्यःप्रीयंताम् ॥ ॐ विष्णुपुरोगाःसर्वेदेवाःप्रीयंताम्॥ ॐब्रह्मपुरोगाःसर्वेवेदाःप्रीयं
ताम् ॥ॐब्रह्मचब्राह्मणाश्चप्रीयंताम्॥ॐ श्रीसरस्वत्यौप्रीयेताम्॥ॐश्रद्धामेधेप्रीयेताम् ॥
ॐ भगवतीकात्यायनी प्रीयताम् ॥ ॐ भगवतीमाहेश्वरीप्रीयताम् ॥ ॐभगवतीऋद्धि
करीप्रीयताम्॥ ॐ भगवतीसिद्धिकरीप्रीयताम् ॥ॐभगवतीपुष्टिकरीप्रीयताम् ॥ ॐभ

गवतीतुष्टिकरीप्रीयताम् ॥ॐ भगवंतौविघ्नविनायकौप्रीयेताम्॥ॐसर्वाःकुलदेवताःप्री
यंताम् ॥ॐ सर्वाग्रामदेवताःप्रीयंताम् ॥२१ ॥ ॐ हताश्चब्रह्मद्विषः ॥ हताश्चपरिपंथि
नः ॥ ॐ हताश्चविघ्नकर्तारःशत्रवःपराभवंयांतु ॥ ॐ शाम्यंतुघोराणि ॥ ॐ शाम्यंतु
पापानि ॥ॐशाम्यंत्वीतयः॥६॥ ॐशुभानिवर्द्धंताम् ॥ ॐ शिवा आपः सन्तु ॥ ॐ
शिवाऋतवःसन्तु ॥ ॐ शिवाओषधयःसन्तु ॥ ॐशिवानद्यःसन्तु ॥ ॐ शिवागिरयः
सन्तु॥ ॐशिवाअतिथयःसंतु ॥ ॐशिवाअग्नयःसंतु ॥ॐ शिवाआहुतयःसंतु॥ॐअहो
रात्रेशिवेस्याताम्॥ ॐनिकामेनिकामेनःपर्ज्जन्योवर्षतुफलवत्त्योनऽओषधयःपच्यन्ताँ
न्ताँयोगक्षेमोनःकल्पताम् ॥ १ ॥ॐनिकामेनिकामेनःपर्ज्जन्योवर्षत्विति निकामेनि

१ हताश्चब्रह्मद्विषेत्यादीनांशाम्यंत्वित्यंतानांपूर्वस्यांजलप्रक्षेप उक्तः प्रयोगचूडामणौ ॥

कामेवैतत्रपर्ज्जन्योवर्षतियत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेफलवत्योनऽओषधयःपच्यन्तामितिफ
लवत्योवैतत्रौषधयःपच्यन्तेयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेयोगक्षेमोनःकल्पतामितियोगक्षे
मोवैतत्रकल्पतेयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेतस्माद्यत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेक्लृप्तःप्रजानाँयोगक्षे
मो भवति ॥ १ ॥ ॐ शुक्रांगारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता आदित्य
पुरोगाःसर्वेग्रहाः प्रीयंताम् ॥ ॐभगवान्नारायणःप्रीयताम् ॥ॐ भगवान्पर्जन्यः प्रीय
ताम्॥ॐभगवान्स्वामीमहासेनःप्रीयताम्॥ ॐपुण्याहकालान्वाचयिष्ये॥इतियजमानः
॥ॐवाच्यताम् ॥ इतिप्रतिवचनम् ॥ ब्राह्म्यंपुण्यंमहद्यच्चसृष्ट्युत्पादनकारकम्॥ वेदवृक्षो
द्भवंनित्यंतत्पुण्याहंब्रुवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणामह्यंसकुटुंबिनेमहाजनान्नमस्कुर्वाणा

१ अत्रगदाधरप्रयोरत्नादौउदगातेवशकुनेत्यादयोमंत्राउक्तास्तथापिप्रयोगदर्पणानुसारेणात्रलिखिताः

यआशीर्वचनमपेक्षमाणाय मयाक्रियमाणस्य सग्रहमखरजोदर्शनशांतिपूर्वकगर्भा
धानाख्यस्यकर्मणः पुण्याहंभवंतोब्रुवंतु ॥ॐपुण्याहम् ॥ एवंवचनंप्रतिवचनंचत्रिःपठि
त्वा ॥ ॥अथवाममपुत्रस्यवाकन्यायाश्चअमुकसंस्काराख्यस्यकर्मणः ॥ अथवापु
त्रस्यवाकन्यायाश्च श्वः करिष्यमाणविवाहांगभूतस्यअद्यदेवतप्रतिष्ठाग्रहशांत्याख्य
स्यकर्मणः ॥ एवंयथोक्तकर्मण्यूहः ॥ ॥ ॐ पुनंतुमादेवजनाःपुनन्तुमनसाधियः ॥
पुनन्तुविश्वाभूतानिजातवेदःपुनीहिमा ॥ १ ॥ ॐ सयङ्कामयेतमहत्प्राप्नुयामित्युद
गयनऽआपूर्यमाणपक्षेपुण्याहेद्वादशाहमुपसद्व्रतीभूत्वौदुंबरेक ं सेचमसेवासर्वौषध
म्फलानीतिसम्भृत्यपरिसमुह्यपरिलिप्याग्निमुपसमाधायावृताज्यर्ठंसँस्कृत्यपुर्ठंसा
नक्षत्रेणमन्थर्ठंसन्नीयजुहोति ॥ १ ॥ पृथिव्यामुद्धृतायांतुयत्कल्याणंपुराकृतम् ॥

ऋषिभिःसिद्धगंधर्वैस्तत्कल्याणंब्रुवंतुनः ॥१॥ भोब्राह्मणाः मया० कर्मणः कल्याणंभ
वंतोब्रुवंतु ॥ ॐकल्याणम् ३॥ ॐ यथेमाँवाचंकल्ल्याणीमावदानिजनेभ्यः ॥ ब्रह्म
राजन्याभ्याᳬशूद्रायचार्यायचस्वायचारणायच ॥ प्रियोदेवानांदक्षिणायैदातुरिह
भूयासमयम्मेकामःसमृध्यतामुपमादोनमतु ॥ १ ॥ अथाध्वर्योःप्रतिगरोरात्सुरिमे
यजमानाभद्रमेभ्योयजमानेभ्योभूदितिकल्याणमेवैतन्मानुष्यैवाचोवदति ॥ १ ॥
सागरस्ययथावृद्धिर्महालक्ष्म्यादिभिःकृता ॥ संपूर्णासुप्रभावाचतांचऋद्धिंब्रुवंतुनः ॥
॥१॥ भोब्राह्मणाः मयाक्रिय० कर्मणः ऋद्धिंभवंतोब्रुवंतु॥ ॐऋध्यताम्॥३॥ॐसत्रस्य
ऋद्धिरस्यगन्मज्योतिरमृताऽअभूम ॥ दिवंपृथिव्याऽअध्यारुहामाविदामदेवान्त्स्व
ज्योतिः ॥ १ ॥ ॐ तउत्तरस्यहविर्धानस्यजघन्यायाङ्कुबर्याᳬसामाभिगायन्ति

संं० सत्रस्यऋद्धिरितिऋद्धिमेवैतदभ्युत्तिष्ठंत्युत्तरवेदेर्वोत्तरायाॐश्रोणावितरंतुक्तुतरम् ॥ भा०
॥२९॥ स्वस्तिस्तुयाविनाशाख्यापुण्यकल्याणवृद्धिदा ॥ विनायकप्रियानित्यंतांचस्व
स्तिंब्रुवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणाःकर्मणेस्वस्तिभ० ॥ ॐ स्वस्ति ॥ २ ॥ ॐ स्वस्तिनऽ
इंद्रोवृद्धश्रवाःस्वस्तिनःपूषाविश्ववेदाः ॥ स्वस्तिनस्ताक्ष्योऽअरिष्टनेमिःस्वस्तिनोबृह
स्पतिर्दधातु ॥ १ ॥ गातुंॐयज्ञायगातुंयज्ञपतयऽइतिगातुंह्येषयज्ञायेच्छतिगातुं
ॐयज्ञपतयेयोयज्ञस्यसर्ठंस्थान्देवीस्वस्तिरस्तुनःस्वस्तिर्मानुषेभ्यऽइतिस्वस्तिनोदे
वत्रास्तुस्वस्तिर्मानुष्यत्रेत्येवैतदाहोर्ध्वंजिगातुभेषजमित्यूर्ध्वोनोयंयज्ञोदेवलोकन्न ॥२९॥
जत्वित्येवैतदाहशन्नोऽअस्तुद्विपदेशञ्चतुष्पदऽइत्येतावद्वाऽइदर्ठंसर्वंयावद्द्विपाच्चैवच

तुष्पाच्चतस्मा ऽएवैतद्यज्ञस्यसर्ठंस्थांगत्वाशंकरोति तस्मादाहशन्नो ऽअस्तु द्विपदेशञ्च
तुष्पदे ॥ १ ॥ समुद्रमथनाज्जाताजगदानंदकारिका ॥ हरिप्रियाचमांगल्यातां
श्रियंचब्रुवंतुनः ॥ १ भोब्राह्मणामयाकृतस्यकर्मणः श्रीरस्त्विवतिभवंतोब्रुवंतु ॥ अस्तु
श्रीः ३ ॥ ॐ श्रीश्चंतेलक्ष्मीश्चपत्न्यांवहोरात्रेपार्श्वेनक्षत्राणिरूपमश्विनौव्यात्तम् ॥
इष्णन्निषाणामुम्मंऽइषाणसर्वलोकम्मंऽइषाण ॥ ४ ॥ तेनोहततऽईजेदक्षःपार्वत
स्तऽइमेप्येतर्हिदाक्षायणाराज्यमिवैवप्राप्ताराज्यमिवैवप्राप्नोतियऽएवंविद्वानेतेनयज्ञे
नयजन्तेतस्माद्वाऽएतेनयजेतसवाऽएकैकऽएवानूचीनाहंपुरोडाशो भवत्येतेनोहा
स्यासपत्नानुपबाधाश्रीर्भवति ॥ ५ ॥ ॥ अस्मिन्पुण्याहवाचनेन्यूनातिरिक्तोयो

विधिःसउपविष्टब्राह्मणानांवचनात् श्रीमहागणपतिप्रसादाच्चसर्वः परिपूर्णोस्तु ॥
ॐअस्तुपरिपूर्णः ॥ ॥ अथाभिषेकः ॥ ॥ अभिषेकेपत्नीवामतः ॥ एकस्मिन्क
लशेवरुणोदकं गृहीत्वाऽविधुराश्चत्वारो ब्राह्मणादूर्वाम्रपल्लवैर्यजमानमभिषिंचेयुः ॥
॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ पयःपृथिव्यां० ॥ १ ॥ पञ्चनद्यः० ॥ २ ॥ वरुणस्योत्तं०
॥ ३ ॥ पुनंतुमा० ॥ ४ ॥ देवस्यंत्वासवितुःप्प्रंसवेश्विनोर्बाहुभ्यांम्पूष्णोहस्ताभ्याम्॥
सरस्वत्यैवाचोयन्तुर्य्यन्त्रियेदधामिबृहस्पतेष्ट्वासाम्राज्येनाभिषिञ्चाम्यसौ ॥ ६ ॥
देवस्यंत्वा० ॥ सरस्वत्यैवाचोयन्तुर्यन्त्रेणाग्नेःसाम्राज्येनाभिषिञ्चामि ॥ ७ ॥ देव
स्यंत्वा० ॥ अश्विनोर्भैषज्ज्येनतेजसेब्रह्मवर्च्चसायाभिषिञ्चामिसरस्वत्यैभैषज्ज्येनवी
र्य्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेणबलायश्रियैयशसेभिषिञ्चामि ॥ ८ ॥ विश्वा

निदेवसवितर्दुरितानिपरासुव ॥ यद्भद्रंतन्नऽआसुव ॥ ९ ॥ धामच्छदग्निरिन्द्रोब्रह्मा
देवोबृहस्पतिः ॥ सचेतसोविश्वेदेवायज्ञम्प्रावन्तुनःशुभे ॥ १० ॥ त्वँय्यविष्ठदाशुषो
नॄँ॒ःपाहिशृणुधीगिरः ॥ रक्षातोकमुतत्मना ॥ ११ ॥ अन्नपतेन्नस्यनोधेह्यनमीवस्य
शुष्मिणः ॥ प्रप्रदातारन्तारिषऽऊर्ज्जन्नोधेहिद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ १२ ॥ ॐपालाशंभ
वति ॥ तेनब्राह्मणोभिषिंचतिब्रह्मवैपलाशोब्रह्मणैवैनमेतदभिषिंचति ॥ १ ॥ औदुं
बरंभवति ॥ तेनस्वोभिषिंचत्यन्नंवाऽउदुंबरऽउग्वैस्वंयावद्वैपुरुषस्य स्वंभवति नैवताव
दशनायतितेनोर्क्स्वंतस्मादौदुंबरेणस्वोभिषिंचति ॥ २ ॥ नैय्यग्रोधपादंभवति ॥ ते
नमित्रोराजन्योभिषिंचतिपद्भिर्वैन्यग्रोधःप्प्रतिष्ठितोमित्रेणवैराजन्यः प्रतिष्ठितस्त

सं० स्मान्नैय्यग्रोधपादेनमित्रोराजन्योभिषिंचति ॥ ३ ॥ आश्वत्थंभवति ॥ तेनवैश्यो मा०
॥४१॥ भिषिंचति सप्तदेवादोश्वत्थेतिष्ठतऽइन्द्रोमरुतऽउपामंत्रयते तस्मादाश्वत्थेनवैश्योऽ
भिषिंचति ॥ ४ ॥ सद्देवकल्पाञ्जुहोति ॥ प्राणावैकल्पाऽअमृतमुवैप्राणाऽअमृतेनै
वैनमेतदभिषिंचति ॥ ५ ॥ सर्वेषांवाऽएषवेदानाᳬरसोयत्सामसर्वेषामेवैनमेतद्वेदा
नाᳬरसेनाभिषिंचति ॥ ६ ॥ ॐद्यौःशांतिरन्त० ॥ १ ॥ यतोयतᳬसमीहसे० ॥ २ ॥
अमृताभिषेकोस्तु ॥ ॥ शांतिःशांतिःशांतिः ॥ सुशांतिर्भवतु ॥ ॥ ततःपुत्रवतीभि
र्वृद्धसुवासिनीभिर्नीराजनंकार्यम् ॥ ॐ अनाधृष्टापुरस्तादग्नेराधिपत्यऽआयुर्म्मेदाᳬ ॥४१॥
पुत्रवतीदक्षिणतऽइन्द्रस्याधिपत्येप्रजाम्मेदाᳬसुखदापश्चाद्देवस्यसवितुराधिपत्येचक्षुं

म्मेंदाऽआश्रुतिरुत्तरतोधातुराधिपत्येरायस्पोषम्मेदाः ॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्प
तेराधिपत्येऽओजोमेदाविश्वाभ्योमानाष्ट्राभ्यस्पाहिमनोरश्वासि ॥ १ ॥ इतिमंत्रे
ण ॥ अनेन पुण्याहवाचनेन श्रीप्रजापतिः प्रीयताम् ॥ ॥ अथ मातृकापूजनम् ॥
तत्रायंक्रमः ॥ अविघ्नोमंडपश्चैवमातॄणांपूजनंसकृत् ॥ वैश्वदेवंवसोर्द्धारानांदीश्राद्ध
मतःपरम् ॥ १ ॥ अविघ्नपूजनात्पूर्वंवैश्वदेवंविधायच ॥ ॥ ततोगोधूमादिधान्यपूरि
तेहरिद्रादिरंजितेमृन्मयेअविघ्नाख्यकलशेमोदादिषड्विनायकमातॄणांप्रतिमाः कुंकुमेन
लिखित्वावाहयेत् ॥ तद्यथा ॥ मोदश्चैवप्रमोदश्चसुमुखोदुर्मुखस्तथा ॥ अविघ्नो
विघ्नकर्ताचषडेतेविघ्ननायकाः ॥ १ ॥ ॐ मोदायनमः मोदमावाहयामि ॥ १ ॥

१ टिप्पणी-प्रयोगरत्नेनंदिन्यादिस्थापनोत्तरमविघ्नपूजनंतंत्रेणैवोक्तम् ॥

ॐ प्रमोदाय० प्रमोदं० ॥२॥ ॐ सुमुखाय० सुमुखं० ॥३॥ ॐ दुर्मुखाय० दुर्मुखं ॥ ४॥
ॐ अविघ्नाय० अविघ्नं० ॥५॥ ॐ विघ्नकर्त्रे० विघ्नकर्तारं० ॥६॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा
प्यषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःमोदादिषड्विनायकाःसुप्रतिष्ठावरदाभवं
तु ॥ ॐ मोदादिषड्विनायकेभ्योनमइतिनाममंत्रेण आवाहनादिपुष्पांजलिपर्यंतंपूज
नंकार्यम्॥अनयापूजयामोदादिषड्विनायकाः प्रीयन्ताम्॥ततःस्तंभरोपणादिकटावरण
द्वारफलकांतसंपादितमंडपेमंडपमातृकाःस्थापयेदित्येके ॥ ततः आचार्यहस्तेसु
प्रोक्षितादिकंकार्यम् ॥ॐअत्राःपांतुसुप्रोक्षितमस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु ॥ॐ अत्राःपांतुसुप्रो
क्षितमस्तु ॥ ॐगंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्त्वितिभ० ॥ ॐ गंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्तु ॥
ॐ अक्षताःपांतुआयुष्यमस्त्वितिभ० ॥ ॐ अक्षताःपांतुआयुष्यमस्तु ॥ ॐ पुष्पाणि
पांतुसौश्रियमास्त्वितिभ० ॥ ॐपुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु ॥ ॐतांबूलानिपांतुऐश्वर्य

मस्त्विति भ०॥ॐ तांबूलानिपांतुऐश्वर्यमस्तु॥ॐ दक्षिणाःपांतुबहुधनमस्त्विति भ०॥ ॐ दक्षिणाःपांतुबहुधनमस्तु ॥ ॐ अपूपाःपांतुबह्वन्नंचास्त्विति भ० ॥ ॐ अपूपाःपांतुबह्वन्नंचास्तु ॥ ॐ शाखादूर्वाःपांतुवृद्धिरस्त्विति भ० ॥ ॐ शाखादूर्वाःपांतुशाखापल्लवानां वृद्धिश्चास्तु ॥ ॥ तत आचार्येणदूर्वाशम्याम्रादिप्रशस्तवृक्षपत्राणांरक्तसूत्रेणपंचधावेष्टनंकार्यम्॥ आसांमंडपमातृसंज्ञाताश्चमंडपमातृर्मंडपेवावंशपात्रेस्थापयित्वा ॥ वसोः पवित्रमिति मंत्रेण यजमानपत्न्याशाखासुतैलारोपणंकार्यम् ॥ ॐ वसोःपवित्रमसिशतधारंवसोःपवित्रमसिसहस्रधारम् ॥ देवस्त्वांसवितापुनातुवसोःपवित्रेणशतधारेणसुप्वाकामधुक्षः ॥ १ ॥ अहिरिवभोगैरितिशाखासुहरिद्राकुंकुमादिसुगंधिद्रव्येणोद्वर्तनम्॥ ॐ अहिरिवभोगैः० ॥ १ ॥ निकामेनिकामइतिउष्णोदकेनशाखास्नप

नम् ॥ ॐ निकामेनिकामेनः॰ ॥ १ ॥ दधिक्राव्णेतिशाखासुदध्यक्षतचंदनम् ॥ ॐ
दधिक्राव्णोअ॰ ॥ १ ॥ याओषधीरितियजमानहस्तेशाखाग्रहणम् ॥ॐयाओषधीः॰
॥ १ ॥ ततोयजमानपत्न्याहस्तेशस्त्रगर्भांपंचमींशाखांगृहीत्वाकांड ात्कांडादितिकं
डनंकार्यम् ॥ ॐ कांडात्कांडात्प्ररोहन्ती॰ ॥ १ ॥ ततआग्नेयादिचतुर्षुमंडपकोणस्तं
भेषुक्रमेणचतस्रोमध्येएकाएवंस्थिरोभवेतिस्थिरीकरणम् ॥ अथवावंशपात्रमध्येचतु
र्षु कोणेषु चतस्रोमध्येएकाएवंस्थिरीकरणसंप्रदायः ॥ ॐ स्थिरोभववीड्वङ्गऽआशुर्भ
ववाज्यर्वन् ॥ पृथुर्भवसुखदस्त्वमग्नेःपुरीषवाहणः ॥ १ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ नंदिनीन

---

१ टीप्पणी–प्रयोगरत्नेशस्त्रगर्भाभगवत्यासहषण्णांस्थापनंपूजनोत्तरतैलाभ्यंगाक्ष्यक्तंशूर्पेमातृका
स्थापनंदाक्षिणात्याचारः ॥ प्रयोगरत्नादौतुशूर्पंगृहीत्वा अविघ्नघोषेणसहजलादि समीपेगत्वाजलादि
मातृकावाहनाक्ष्यक्तं तथाप्याचाराच्छूर्पेएवसर्वासांस्थापनमुक्तम् ॥ ॥४३॥

लिनीमैत्राउमाचपशुवर्द्धिनी ॥ आग्नेयादिक्रमेणैवशाखास्तंभेप्रतिष्ठिताः॥ १ ॥ॐनंदि
न्यैनमःनंदिनीमा० ॥७॥ ॐनलिन्यैनमःनलिनीमा० ॥८॥ ॐमैत्रायैनमःमैत्रामा०
॥ ९॥ॐउमायैनमःउमामा०॥१०॥ ॐ पशुवर्धिन्यै० पशुवर्धिनीमा० ॥ ११ ॥ मनो
जूतिरितिप्रतिष्ठाप्यसर्वासांतंत्रेणषोडशोपचारैःपूजनम् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःनंदिन्यादिमं
डपमातृभ्योनमःआवाहनादिषोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ अनयापूजयानंदिन्यादिमं
डपमातरःप्रीयंताम् ॥ ततोगौर्यादिमातरोवंशपात्रेपीतपटंप्रसार्यतदुपरिकुंकुमादि
नालिखित्वावाक्षतपुंजेषुपूगीफलेषुनिवेश्याः ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ गौरीपद्माशचीमे
धासावित्रीविजयाजया ॥ देवसेनास्वधास्वाहामातरोलोकमातरः ॥ १ ॥ हृष्टिःपु
ष्टिस्तथातुष्टिरात्मनःकुलदेवता ॥ गणेशेनाधिकाह्येतावृद्धौपूज्याश्चतुर्दश ॥ १ ॥
अत्रचतुर्दशपदसमाहारान्मातरोलोकमातर इतिसर्वासांविशेषणम् ॥ ॐगणेशायन

मः गणेशमावाहयामि ॥ ॐ गौर्यैनमःगौरीमा० ॥ १२ ॥ ॐ पद्मायैनमःपद्मा
मा० ॥ १३ ॥ ॐ शच्यैनमःशचीमा० ॥ १४ ॥ ॐ मेधायैनमःमेधामा० ॥ १५ ॥
ॐ सावित्र्यैनमःसावित्रीमा० ॥ १६ ॥ ॐ विजयायैन० विजयामा० ॥ १७ ॥ ॐ जयायै०ज
यामा० ॥ १८ ॥ ॐ देवसेनायै०देवसेनामा० ॥ १९ ॥ ॐ स्वधायै०स्वधामा० ॥ २० ॥ ॐ
स्वाहायै०स्वाहामा० ॥ २१ ॥ ॐ हृष्टयै० हृष्टि० ॥ २२ ॥ ॐ पुष्टयै० पुष्टि० ॥ २३ ॥ ॐ तुष्टयैन
मःतुष्टि० ॥ २४ ॥ ॐ कुलदेवतायै० कुलदेवता० ॥ २५ ॥ इत्यावाह्य ॥ अथजलमात
रः ॥ मत्सीकूर्मीचवाराहीमांडूकीमकरीतथा ॥ ग्राहकीक्रौंचकीचैवसप्तैताजलमात
रः ॥ १ ॥ कांस्येवाताम्रपात्रेवाप्रभूतजलपूरणम् ॥ तत्रमत्स्यादीरावाह्यपूजयेज्जल
मातृकाः ॥ २ ॥ ॐ मत्स्यैनमःमत्सीमावाह० ॥ २६ ॥ ॐ कूर्म्यै० कूर्मीमा० ॥ २७ ॥
ॐ वाराह्यै०वाराही० ॥ २८ ॥ ॐ मांडूक्यैनमः मांडूकी० ॥ २९ ॥ ॐ मकर्य्यै० म

करीमा० ॥ ३० ॥ ग्राहक्यै० ग्राहका० ॥ ३१ ॥ ॐ क्रौंचक्यैनमः क्रौंचकीं० ॥३२॥
इत्यावाह्य ॥ ॥ अथस्थलमातरः ॥ ॥ ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवैष्णवीतथा ॥
वाराहीचतथेंद्राणीचामुंडाःसप्तमातरः ॥ १ ॥ ॐ ब्राह्म्यैन० ब्राह्मी० ॥ ३३ ॥ ॐ मा
हेश्वर्यैन० माहेश्वरी० ॥ ३४ ॥ ॐ कौमार्यैन० कौमारी० ॥ ३५ ॥ ॐ वैष्णव्यैन० वै
ष्णवी० ॥ ३६ ॥ ॐवाराह्यै०वाराही० ॥ ३७ ॥ ॐ इंद्राण्यैनमःइंद्राणी० ॥ ३८ ॥ ॐ
चामुंडायै० चामुंडा० ॥ ३९ ॥ इत्यावाह्य ॥ एतागौर्यादिवच्छ्रूपें ॥ ॥ अथद्वारमा
तरः ॥ जयंतीमंगलाचैवपिंगलादक्षिणेगृहात् ॥ आनंदवर्धिनीवामेमहाकालीचनि
र्गमे ॥ १ ॥ गृहस्यदक्षिणेभागेतिस्रोलेख्यास्तुमातरः ॥ वामभागेतथाद्वेचजयंत्या
दिक्रमेणतु ॥ २ ॥ ॐ जयंत्यैन०जयंती० ॥ ४० ॥ मंगलायै० मंगला० ॥ ४१ ॥
ॐपिंगलायै० पिंगला० ॥ ४२ ॥ इतिद्वारदक्षिणे ॥ ॐ आनंदवर्धिन्यै० आनंदवर्धि

नी० ॥ ४३ ॥ ॐमहाकाल्यैनमः महाका० ॥ ४४॥ इतिवामे ॥ इत्यावाह्यसंपूज्य॥तता
गौर्यादिवत् शूर्पेगृहमातरःस्थाप्याः ॥ ॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धाक्रियाम
तिः॥ बुद्धिर्लज्जावपुः शांतिस्तुष्टिःकांतिस्तुमातरः ॥ १ ॥ ॐ कीर्त्यैनमः कीर्ति० ॥
॥ ४५ ॥ ॐलक्ष्म्यै०लक्ष्मी० ॥ ४६ ॥ धृत्यैनमः धृति० ॥ ४७ ॥ ॐ मेधायैनमः मे
धा० ॥ ४८ ॥ ॐ पुष्ट्यैन०पुष्टि० ॥ ४९ ॥ ॐश्रद्धायैन० श्रद्धाम् ॥ ५० ॥ॐ क्रिया
यै० क्रिया० ॥ ५१ ॥ ॐ मत्यैन० मति० ॥ ५२ ॥ ॐबुद्ध्यै०बुद्धि० ॥ ५३ ॥ लज्जा
वपुषेनमः लज्जावपुषमावाहयामि ॥५४॥ ॐशांत्यैनमःशांति० ॥५५॥ॐतुष्ट्यै०तुष्टि०
॥ ५६ ॥ ॐकांत्यै०कांति० ॥ ५७ ॥ इत्यावाह्य ॥ अथघृतमातरः॥ एताःकुडयेशूर्पेवा
कुंकुमाक्तेनघृतेनदक्षिणोत्तराः पूर्वाभिमुखालेख्याः ॥ श्रीर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिःश्रद्धा
सरस्वती ॥ मांगल्येषुप्रपूज्यंतेसप्तैताघृतमातरः ॥ १ ॥ ॐश्रियैनमः श्रिय० ॥ ५८॥

ॐ लक्ष्म्यै० लक्ष्मी० ॥ ५९ ॥ ॐ धृत्यै० धृतिमा० ॥ ६० ॥ ॐ मेधायैनमःमेधा० ॥ ॥ ६१ ॥ ॐ पुष्ट्यै० पुष्टि० ॥ ६२॥ॐ श्रद्धायै० श्रद्धामा० ॥ ६३ ॥ ॐ सरस्वत्यै० सरस्वतीमा० ॥६४॥ इत्यावाह्य ॥ एवंषड्विनायकादिघृतमातृकांतंचतुःषष्टिमातृणांस्थापनम् ॥ मनोजूतिरितिमंत्रेणप्रतिष्ठाप्य ॥ समख्येदेव्याधियाइतिमंत्रेणसर्वाःषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ ॐसमख्येदेव्याधियासन्दक्षिणयोरुचक्षसा ॥ माम्ऽआयुःप्प्रमोषीर्मोऽअहन्तवव्वीरंविदेयतवदेवसन्दृशि ॥१॥ ततोयजमानःस्थापितमातृकंच्छूर्पंस्वयंगृहीत्वापत्न्याचाविघ्नकलशंग्राहयित्वापत्न्यग्रतःसन्मंडपतोगृहमध्येदेवस्याग्रेतत्सर्वंस्थापयेत् ॥ तद्वामपार्श्वेदीपंनिदध्यात् ॥ ततःकुड्येआवाहितघृतमातृणामुपरिनागवल्लीदलेनगुडयुक्तेनकेवलेनवाघृतेनाभितोधारां वसोःपवित्रमितिमंत्रेणपातयेत् ॥ सा

चप्रत्यगादिःप्राक्संस्थादक्षिणादिरुदक्संस्थावा ॐ वसोःपवित्रम्० ॥ कुडयलग्नावसो
र्धाराःसप्तधाराघृतेनतु॥ कारयेत्पंचधारावानातिन्यूनाः कदाचन ॥ १ ॥ अथायुष्यमं
त्रजपः ॥ ॐ आयुष्यंवर्चस्यर्ठरायस्पोषमौद्भिदम् ॥ इदर्ठहिरण्यंवर्चस्वजैत्राय।
विंशतादुमाम् ॥ १ ॥ नतद्रक्षां० ॥ २ ॥ यदाबध्नं० ॥ केचित्भद्रंकरणेत्यादिविरो
हतादित्यंतमृक्चतुष्टयंपठंति ॥ ॥ इत्यायुष्यमंत्रजपः ॥ अत्रमंडपपूजनंशिष्टाचा
रतएव ॥ मंडपस्तुविवाहेचूडाकरणेउपनयनेकेशांतेसीमंतोन्नयनेचैवकार्यइत्युक्तम् ॥
यत्रमंडपोनास्तितत्राविघ्नमण्डपजलस्थलद्वारमातृकादीनांचाभावः ॥ तत्रगौर्या
दिचतुर्दशमातृणांस्थापनमुक्तम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेमातृकापूजनंसमाप्तम् ॥ ॥ ॥४६॥
अथनांदीश्राद्धम् ॥ तत्रकालः ॥ मातृश्राद्धंतुपूर्वाह्णेमध्याह्नेपैतृकंतथा ॥ ततो

मातामहानांचवृद्धौश्राद्धत्रयंस्मृतमिति हेमाद्र्यादिनिबंधे उक्तम्॥तथा॥अलाभेभिन्न कालानांनांदीश्राद्धत्रयंबुधः ॥ पूर्वेद्युर्वप्रैंकुर्वीतपूर्वाह्णेमातृपूर्वकमितिवृद्धमनुवचनम् ॥ तच्चकात्यायनेनपृथङ्मातृपार्वणोहपूर्वकनवदैवतनांदीश्राद्धकरणं निषिद्धम् ॥ यथा ॥ आयुष्याणिचशांत्यर्थं जप्त्वातत्रसमाहितः ॥ षड्भ्यःपितृभ्यस्तदनुश्राद्धदानमुपक्रमेत् ॥ १ ॥ ॥ सूत्रेविशेषोपदेशाभावः॥ तत्रतुनांदीमुखाः पितरःपितामहाः प्रपितामहाः सपत्नीकाः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाइति षड्भ्यः पितृभ्यः पार्वणद्वयंस्पष्टम् ॥ तच्चसांकल्पिकविधिना ॥ सांकल्पिकेचसमंत्रकावाहनार्घ्याग्नौकरणपिंडदानविकिराक्षय्यस्वधावाचनप्रश्नेत्येतत्सप्तकंवर्ज्यम् ॥ सांकल्पे ॥ शुभायप्रथमांतेन वृद्धौ संकल्पमाचरेत् ॥ नषष्ठ्यायदिवाकुर्यान्महादोषोऽभिजायते ॥ अनस्मद्वृद्धिशब्दानामरूपाणामगोत्रिणाम् ॥ अनाम्नामतिलैश्चैवनांदी

श्राद्धंचसव्यतः ॥ इतिसंग्रहे ॥ कृतेनांदीमुखेमध्येनकुर्याद्द्वितयंपुनः ॥ राजाभिषेके
कुर्वीत तथैवपुत्रजन्मनीति ॥ कृतेभ्युदयश्राद्धेतन्मातृकोत्थापनंविना ॥ नद्वितीयंनां
दीमुखंप्रकुर्यात्पुत्रजन्मनि ॥ तथैवाभ्युदयंकार्यंराज्ञः पट्टाभिषेचने ॥ अन्यथाकु
रुतेमोहादपमृत्युकरंपरम् ॥ पुत्रजन्मनिराजाभिषेकेचद्वितीयंनांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ अ
न्यथा न ॥ मंडपोद्वासनात्पूर्वंनांदीश्राद्धेकृतेपुनः ॥ येकुर्वन्तिनरामोहादपमृत्युंव्रजं
तिते ॥ इतिशास्त्रार्थप्रदीपे ॥ एतन्निषेधस्त्रिपुरुषसपिंडपर्यंतमितिपुरुषार्थचिंतामणौ ॥
पुत्रजन्मनिमित्तेतुतत्कालेनिशिवादिवा ॥ भुक्तोव्रतोपवासीवावृद्धिश्राद्धंतुकारये
त् ॥ इतिरेणुकारिकायाम् ॥ ॥ नांदीश्राद्धंत्रिपार्वणमित्याशयेनामान्नादिपार्वणप्र
योगः शाखांतरत्वान्नात्रलिखितः ॥ ॥ अथवृद्धिश्राद्धकर्तुर्जीवत्पितृकत्वेनिर्णयः ॥
जीवेत्तुयदिवर्गाद्यस्तंवर्गंतुपरित्यजेदितिन्यायेनजीवत्पितृकः ॥ स्वापत्यसंस्कारेषुमा

तृमातामहपार्वणयुतं नांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ मातरिजीवत्यांमातामहपार्वणमेकमेव ॥ मातामहेजीवतिमातृपार्वणमेकमेव ॥ केवलमातृपार्वणेविश्वेदेवान कार्याः ॥ वर्गत्रयाद्येषुमातृपितृमातामहेषुजीवत्सुनांदीश्राद्धलोपएवसुतसंस्कारेषूचितः ॥ द्वितीयविवाहाधानपुत्रेष्टिसोमयागादिषुस्वसंस्कारकर्मसुयेभ्यएवपितादद्यात्तेभ्योदद्यात्स्वयंसुतः ॥ तथाचमृतमातृमातामहकोपिजीवत्पितृकः स्वसंस्कारेपितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यः ॥ पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः ॥ पितुर्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः इत्येवंपार्वणत्रयमुद्दिश्यश्राद्धंकुर्यात् ॥ नतुस्वमातृमातामहपार्वणोद्देशः ॥ पितरिपितामहेचजीवतिस्वसंस्कारे पितामहस्यमातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युद्देशः ॥ एवंप्रपितामहेपियोज्यम् ॥ पितुर्मात्रादिजीवनेतत्पार्वणलोपएव ॥ तथाचयेभ्यएवपितादद्यादितिपक्षस्य वर्गाद्यजीवनेतत्पार्व

सं० णलोपइतिद्वारलोपपक्षस्य च स्वसंस्कारस्वापत्यसंस्कारभेदेन व्यवस्थासिद्धांतितेति भा०
ज्ञेयम् ॥ केचित्तुपक्षद्वयस्यैच्छिकोविकल्पो नतु व्यवस्थित इत्याहुः ॥ एवंमृतपितृ
॥४८॥ कस्यजीवन्मातृमातामहस्यपितुः पार्वणेनैवनांदीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया ॥ समावर्तनस्यमा
णवककर्तृकत्वेपितदंगभूतनांदीश्राद्धेपितुस्तदभावेज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकारइतिकेचित् ॥
तत्रपितापुत्रसमावर्तनेस्वपितृभ्योनांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ पिताजीवत्पितृकश्चेत्सुत
संस्कारत्वाद्द्वारलोपपक्षोयुक्तइतिभाति ॥ माणवकपितुः प्रवासादिनाअसन्निधाने
भ्रात्रादिर्माणवकस्यपितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युच्चार्य श्राद्धं कुर्यात् ॥ मृत
पितृकमाणवकसमावर्तनेपितृव्यभ्रात्रादिरस्यमाणवकस्य मातृपितामहीप्रपितामह्यइ
त्याद्युच्चारयेत् ॥ भ्रात्रादेरभावेस्वयमेवस्वपितृभ्योदद्यात् ॥ एवंजीवत्पितृकोपि ॥४८॥
पितुरसन्निधानेभ्रात्रादेरभावेचपितुः पितृभ्यः स्वयमेवनांदीमुखंकुर्यात् ॥ उपनय

नेनकर्माधिकारस्य जातत्वात ॥ एवंविवाहेपिद्रष्टव्यम् ॥ मृतपितृकस्यचौलोपनय
नादिकंपितृव्यमातुलादिः कुर्वन् अस्यसंस्कार्यस्यपितृपितामहप्रपितामहेत्याद्यु
च्चार्यश्राद्धंकुर्यात् ॥ जीवतः पितुरसंन्निधानेनकुर्वन्मातुलादिरस्यसंस्कार्यस्यपितु
र्जनकादीनुद्दिश्यैवकुर्यान्नतुसंस्कार्यस्यमृतानपिमात्रादीनितिसंक्षेपः ॥ ॥ अ
थ सांकल्पिकविधिना नांदीश्राद्धप्रयोगः ॥ नांदीमुखाः सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वे
देवाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यंपादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥ ॥ गोत्राः
पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः ॐभूर्भुवः स्वः इदंवः पाद्यंपादा
वनेजनंपादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥ ॥ द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाताम
हाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः ॐभूर्भुवः स्वः इदंवः पाद्यं० ॥ अद्यपूर्वोच्चारित० शांति
पूर्वकगर्भाधानांगत्वेन सांकल्पिकेनविधिना ब्राह्मणयुग्मभोजनपर्याप्तान्ननिष्क्रयी

भूतयथाशक्तिहिरण्येननांदीश्राद्धंकरिष्ये ॥ ॥ आसनदानम् ॥ ॥ सत्यवसुसंज्ञ
कानांविश्वेषांदेवानां नांदीमुखानाम् ॐभूर्भु० इदमासनम् ॥ सुखासनम् ॥ नांदीश्राद्धे
क्षणौक्रियेताम् ॥ ॐतथा ॥ प्राप्नुवतांभवंतौ ॥ प्राप्नुवावः ॥ गोत्राणांपितृपितामह
प्रपितामहानांसपत्नीकानां नांदीमुखानाम्॥ॐभूर्भुव० इदमासनम्॥ ॥द्वितीयगोत्राणां
मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानांसपत्नीकानां नांदीमुखानाम् ॥ ॐ भूर्भुवः०
इदमासनम् ॥ ततोगंधादिदानम् ॥ सत्यवसुसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्यो नांदीमु
खेभ्यः इदंगंधाद्यर्चनंस्वाहासंपद्यतांवृद्धिः ॥ ॥ गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहे
भ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यः इदंगंधा० ॥ ॥ द्वितीयगोत्रेभ्योमातामहप्रमाता
महवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यः अमीगंधाः० ॥ भोजनंनिष्क्रयद्र

१ नांदीश्राद्धेअन्नाभावे आमम् । आमाभावेहिरण्यंहिरण्याभावेयुग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तान्ननिष्क्रयीभूतयथाशक्तिकिंचिद्द्रव्यदानमितिधर्मसिंधुः ।

न्यदानम् । सत्यवसुसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्योनांदीमुखेभ्यः ब्राह्मणयुग्मभोजनपर्या
प्तमन्नंतन्निष्क्रयीभूतंकिंचिद्धिरण्यं दत्तममृतरूपेणस्वाहासंपद्यतांवृद्धिः ॥ गोत्रेभ्यः
पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यः ब्राह्मणयु० ॥ ॥ द्वितीयगोत्रे
भ्योमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यः ब्राह्म०॥ सक्षीर
मुदकदानम्॥नांदीमुखाः सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः प्रीयंताम्॥ गोत्राःपितृपितामहप्र
पितामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः प्रीयंताम्॥द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्र
मातामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाःप्रीयंताम् ॥ ॥ आशिषोग्रहणम्॥ गोत्रंनोवर्द्धतां
वर्द्धतांवोगोत्रम् ॥ दातारोनोभिवर्धंताम् ॥ अभिवर्धंतांवोदातारः ॥ वेदाश्चनोभिवर्धं
ताम् ॥ वर्द्धतांवोवेदाः॥ संततिर्नोभिवर्द्धताम् ॥ वर्धतांवः संततिः ॥ श्रद्धाचनोमाव्यग

१ प्रीयंतामित्यत्रयवक्षीरजलानिदद्यादितिप्रयोगरत्नगदाधरौ ॥

मत् ॥ माव्यगमद्दः श्रद्धा ॥ बहुदेयंचनोस्तु ॥ अस्तुवोबहुदेयम् ॥ अन्नंचनोबहुभवे
त् ॥ भवतुवोबह्वन्नम् ॥ अतिथींश्चलभेमहि ॥ लभंतांवोतिथयः ॥ याचितारश्चनःसं
तु ॥ संतुवोयाचितारः ॥ एताआशिषःसत्याःसंतु ॥ संत्वेताःसत्याआशिषः ॥ द
क्षिणादानम् ॥ सत्यवसुसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्यो नांदीमुखेभ्यःकृतस्य नांदीश्राद्ध
स्यफलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थंद्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयीभूतांदक्षिणांदातुमहमुत्सृजे ॥ यव
मूलमार्द्रकम् ॥ गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यःकृत
स्य० ॥ द्वितीयगोत्रेभ्योमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमु
खेभ्यःकृतस्य० ॥ ॥ततोनांदीश्राद्धंसंपन्नम् ॥ सुसंपन्नम् ॥ वाजेवाजेतिविसृज्य ॥ ॐ
वाजेंवाजेवतवाजिनोनोधनेषुविप्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ॥ अस्यमध्वः पिबतमादयंध्व

न्तुप्रावांतपथिभिर्दैवयानैः ॥ १ ॥ आमावाजस्येत्यनुव्रज्य ॥ ॐ आमावाजस्य प्रसवोजंगम्यादेमेद्यावापृथिवीविश्वरूपे ॥ आमागंतांपितरामातराचामासोमोऽअ मृतत्वेनगम्यात् ॥ १ ॥ अस्मिन्नांदीश्राद्धेन्यूनातिरिक्तोयोविधिःसउपविष्टब्राह्मणानां वचनान्नांदीमुखप्रसादात्सर्वःपरिपूर्णोस्तु ॥ अस्तुपरिपूर्णः ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्क रेनांदीश्राद्धम् ॥ अथब्रह्माचार्यऋत्विग्वरणम्॥आचार्यस्तुयथास्वर्गेशक्रादीनांबृहस्प तिः ॥ तथात्वंममयज्ञेऽस्मिन्नाचार्योभवसुव्रत ॥ १ ॥ ॐ बृहस्पतेऽअतियदर्योअर्हा द्युमद्विभातिक्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवसऋतप्रजाततदस्मासुद्रविणन्धेहिचित्र

---

१ आमश्राद्धेहिरण्यश्राद्धेचआमावाजंविसर्जयेदितिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ।

म् ॥१॥ अमुकगोत्रोत्पन्नः अमुकप्रवरान्वितःअमुकशर्मायजमानोऽहम्॥अमुकगोत्रो
त्पन्नममुकप्रवरान्वितंशुक्लयजुर्वेदांतर्गतमाध्यंदिनीयशाखाध्यायिनममुकशर्माणं
ब्राह्मणमस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणिआचार्यत्वेनत्वामहंवृणे ॥ वृतो
स्मि ॥ गंधादिभिःसंपूज्य॥यथाचतुर्मुखोब्रह्मासर्वलोकपितामहः॥ तथात्वंममयज्ञेस्मि
न्ब्रह्माभवद्विजोत्तम॥ १ ॥ ॐ ब्रह्मंजज्ञानंप्रथमम्पुरस्ताद्विसीमतःसुरुचोवेनऽआवः ॥
सबुध्न्याऽउपमाऽअस्यविष्ठाःसतश्चयोनिमसतश्चविवः ॥ १ ॥ अस्मिन्नजोदर्शन
शांत्याख्येकर्मणिब्रह्मत्वेनत्वामहंवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ वांछितार्थफलावाप्त्यैपूजितोसि

---

१ स्वनामगोत्रप्रवरान्संकीर्त्यब्राह्मणस्यच ॥ अस्मिन्यज्ञेऽमुकंदेवंत्वामहम्मृत्विजंवृणे ॥
इत्युक्त्वातुफलंदद्यात्करेतत्रैवपूजनम् ॥ इतिकल्पवल्ल्याम् ॥

सुरासुरैः ॥ निर्विघ्नंक्रतुसंसिद्ध्यैत्वामहंगणपंवृणे ॥ १ ॥ ॥ॐ गुणानांत्वा० ॥ १ ॥ अ
स्मिन्रजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणिगाणपत्येनत्वामहंवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ कर्मणामुप
देष्टारंसर्वकर्मविदुत्तमम् ॥ कर्मिणंवेदतत्त्वज्ञंसदस्यंत्वामहंवृणे ॥ १ ॥ ॐ सदसस्प
तिमद्भुतंप्रियमिंद्रस्यकाम्यम् ॥ सनिम्मेधामयासिषॅं स्वाहा ॥ १ ॥ अस्मिन्रजो
दर्शनशांत्याख्येकर्मणिसदस्यत्वेनत्वामहंवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ ततश्चतुरोष्टौवाऋत्वि
जोवृणुयात् ॥ यज्ञादिकर्मकार्येषुऋत्विक्शक्रमखेयथा ॥ तथायज्ञादिकर्मेस्मि
न्नृत्विक्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ अस्मिन्ऋत्विक्त्वेन त्वामहंवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ ॥
ततःसूक्तजपार्थेऋग्वेदादीन्वृणुयात् ॥ ऋग्वेदःपद्मपत्राक्षोगायत्रः सोमदैवतः ॥ अ

---

१ काशीदीक्षितकृतरुद्रपद्धत्यादौगणपत्यदर्शनात्। २ सदस्यवरणं हेमाद्रिमते ॥

त्रिगोत्रस्तुविप्रेंद्रऋत्विक्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐ अग्निमीळेपुरोहितंयज्ञस्यदेवमृत्वि
जंम् ॥ होतारंरत्नधातमम् ॥१॥ अस्मिन्रजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणिऋत्विक्त्वेनत्वा
महंवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ कातराक्षोयजुर्वेदस्त्रैष्टुभोब्रह्मदैवतः॥भारद्वाजस्तुविप्रेंद्रऋत्वि
क्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐ इषेत्वोर्जेत्वांवायवस्थदेवोवः सवितापार्प्पयतुश्रेष्ठतमायक
र्म्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईं
शतमाघशंसोध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौस्यातबह्वीर्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ अस्मि
न्रजो०वृणे ॥ वृतोस्मि ॥ सामवेदस्तुपिंगाक्षोजागतः शक्रदैवतः ॥ काश्यपेयस्तु
विप्रेंद्रऋत्विक्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐअग्नऽआयाहिवीतयेगृणानोहव्यदातये ॥ नि

होतांसुत्सिबर्हिषि ॥ १ ॥ अस्मिन्नरजो० ॥ बृहन्नेत्रोथर्ववेदोनुष्टुभोरुद्रदैवतः ॥ वै
खानसकुलोत्पन्नोऋत्विक्त्वं० ॥ १ ॥ ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवंतुपीतये ॥ शं
य्योरभिस्रवंतुनः ॥ १ ॥ अस्मिन्नरजो० वृणे ॥ वृतोस्मि ॥ भगवन्मूर्तिसर्वज्ञसर्वध
र्मभृतांवर॥वितितेममयज्ञेस्मिञ्जपार्थेत्वामहंवृणे ॥ १ ॥ अस्मिन्नरजो० रुद्रजपार्थे
त्वामहं० ॥ वृतोस्मि ॥ ऋत्विजोगंधादिभिःसंपूजयेत् ॥ यजमानर्त्विजःपरस्परंयज्ञ
कंकणंबध्नीयुः ॥ ॐ व्रतेनदीक्षामाप्नोतिदीक्षयाप्नोतिदक्षिणाम् ॥ दक्षिणाश्रद्धामाप्नो
तिश्रद्धयासत्यमाप्यते ॥ १ ॥ एतावद्रूपंयज्ञस्ययद्देवैर्ब्रह्मणाकृतम्॥तदेतत्सर्वमाप्नोति
यज्ञेसौत्रामणीसुते ॥ १ ॥ अथ प्रार्थना॥ ब्राह्मणाःसंतुमेशस्ताःपापात्पांतुसमाहिताः॥

देवानांचैवदातारः पातारःसर्वदेहिनाम् ॥ १ ॥ जपयज्ञैस्तथाहोमैर्दानैश्चविविधैः पुनः॥
देवानांचऋषीणांचतृप्त्यर्थंयाजकाःकृताः ॥ २ ॥ येषांदेहेस्थितावेदाःपावयंतिजगत्त्र
यम् ॥ रक्षंतुसततंतेमांजपयज्ञैर्व्यवस्थिताः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणाजंगमंतीर्थंत्रिषुलोकेषु
विश्रुतम् ॥ तेषांवाक्योदकेनैवशुध्यंतिमलिनाजनाः ॥ ४ ॥ पावनाः सर्ववर्णानांब्रा
ह्मणा ब्रह्मरूपिणः ॥ सर्वकर्मरतानित्यं वेदशास्त्रार्थकोविदाः ॥ ५ ॥ श्रोत्रियाः सत्य
वाचश्चग्रहध्यानरताः सदा ॥ यद्वाक्यामृतसंसिक्ता ऋद्धिंयांतिनरद्रुमाः ॥ ६ ॥ अं
गीकुर्वंतुकर्मैतत्कल्पद्रुमसमाशिषः ॥ यथोक्तनियमैर्युक्तामंत्रार्थेस्थिरबुद्धयः ॥ ७ ॥
यत्कृपालोचनात्सर्वाऋद्धयोवृद्धिमाप्नुयुः ॥ अस्मिन्होमेमयापूज्याः संतुमेनियमा
न्विताः ॥ ८ ॥ अक्रोधनाःशौचपराःसततंब्रह्मचारिणः ॥ ग्रहध्यानरतानित्यंप्रस
न्नमनसःसदा ॥ ९ ॥ अदुष्टभाषणाःसंतुमासंतुपरनिंदकाः ॥ ममापिनियमाह्येतेम

वंतुभवतामपि ॥ १० ॥ इतिसंप्रार्थ्यतान्ब्रूयाद्यथावत्क्रियतांविधिः ॥ ऋत्विजश्चय
थापूर्वंशक्रादीनांमखेऽभवन् ॥ ११ ॥ यूयंतथामेभवतऋत्विजोद्विजसत्तमाः ॥ अ
स्ययागस्यनिष्पत्तौभवंतोभ्यर्चितामया ॥ १२ ॥ सुप्रसन्नैःप्रकर्तव्यंशांतिकंविधि
पूर्वकम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेब्रह्माचार्यऋत्विग्वरणम् ॥ अथदिग्रक्षणम् ॥ ततआच
म्यप्राणानायम्यदेशकालौस्मृत्वा ॥ अस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणि
यजमानेनवृतोहमाचार्यकर्मकरिष्ये ॥ तदंगशरीरशुद्ध्यर्थंपुरुषसूक्तजपंकरिष्ये इ
तिपुरुषसूक्तंषोडशर्चंजपेत ॥ ततआचार्योवामहस्तेगौरसर्षपान्लाजमिश्रितान्
गृहीत्वादिग्रक्षणंकुर्यात् ॥ तत्रमंत्राः ॥ रक्षोहणंम्वलगहनंम्वैष्णवीमिदमहन्तम्वलग

---

१ भूतशुद्ध्याद्युक्तं रुद्रपद्धत्यादौ ॥ पुरुषसूक्तन्यासाः क्वचिदुक्ताः ॥

मुत्किंरामिषम्मेनिष्ट्योषममात्योंनिचखानेदमुहन्तम्वंलगमुत्किंरामिषम्मेंसमा
नोषमसंमानोनिचखानेदमुहन्तम्वंलगमुत्किंरामिषम्मेसबंन्धुठ्ठषमसबंन्धुर्निचखा
नेदमहन्तम्वंलगमुत्किंरामिषम्मैसजातोषमसंजातोनिचखानोत्कृत्याङ्किंरामि ॥ १ ॥
रक्षोहणौंवोबलगहनःप्रोक्षामिवैष्णवान्त्रंक्षोहणौंवोबलगहनोवंनयामिवैष्णवान्त्रंक्षोह
णौंवोबलगहनोवंस्तृणामिवैष्णवान्त्रंक्षोहणौंवाँबलगहनाऽउपदधामिवैष्णवीरंक्षोह
णौवाँबलगहनौपर्ठ्ठ्यूहामिवैष्णवीवैष्णवमंसिवैष्णवास्थं ॥ २ ॥ रक्षसाम्भागोसिनिरं
स्तठ्ठरक्षंऽइदमहठ्ठरक्षोभितिष्ठामीदमहठ्ठरक्षोवंबाधऽइदमहठ्ठरक्षौधमन्तमोंनयामि ॥
घृतेनंद्यावापृथिवीप्रोर्णुवाथाँवायोवेस्तोकानांमग्निराज्यंस्यवेतुस्वाहास्वाहांकृतेऽऊ

ध्वंनंभसंमारुतङ्गंच्छतम् ॥ ३ ॥ रक्षोहाविश्वचर्षणिरभियोनिमयोंहते ॥ द्रोणेसध
स्थमासंदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पंतुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः ॥ येभूताविघ्नकर्त्तारस्ते
नश्यंतुशिवाज्ञया ॥१ ॥ अपक्रामन्तुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशम् ॥ सर्वेषामविरोधे
नशांतिकर्मसमारभे ॥ २॥यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वतः ॥ स्थानंत्यक्त्वातुत
त्सर्वंयत्रस्थंतत्रगच्छतु ॥३॥भूतप्रेतपिशाचाद्या अपक्रामंतुराक्षसाः ॥ स्थानादस्माद्व
जंत्वन्यत्स्वीकरोमिभुवंत्विमाम् ॥४॥ भूतानिराक्षसावापियत्रतिष्ठंतिकेचन॥तेसर्वेप्यप
गच्छंतुशांतिकंतुकरोम्यहम् ॥ ५॥ इतिमंत्रैरीशानादिसर्वदिक्षुविकिरेत् ॥ उदकोपस्प
र्शः॥ ततः पंचगव्यप्रकरणम् ॥ तद्यथा ॥ गायत्र्यागोमूत्रम् ॥ ॐतत्सवितु० ॥१॥गंध
द्वारामितिगोमयम् ॥ ॐगंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषिणीम् ॥ ईश्वरींसर्वभूता

सं० नांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ २ ॥ आप्यायस्वेतिक्षीरम् ॥ ॐ आप्यांयस्वसमेंतुतेविश्व भा०
॥९९॥ तंःसोमवृष्ण्यंम् ॥ भवावाजस्यसङ्गथे ॥३॥ दधिक्राव्णेतिदधि ॥ ॐ दधिक्राव्णो०
॥४॥ तेजोसीत्याज्यम् ॥ ॐतेजोसिशुक्रमंस्यमृतंमसिधामनामांसिप्प्रियन्देवानामना
धृष्टन्देवयजंमनसि ॥ ५ ॥ देवस्यत्वेतिकुशोदकम् ॥ ॐ देवस्यत्वासवितुः० ॥६॥ ॐ
इतिप्रणवेनयज्ञकाष्ठेनालोड्यआपोहिष्ठेतित्रिभिर्मन्त्रैः कर्मभूमियज्ञसंभारांश्चप्रोक्ष
येत् ॥ ततोयजमानहस्तप्रमाणंचतुरस्रंचतुरंगुलोन्नतंस्थंडिलंविरच्य तत्रभूमि
पूजनम् ॥ ॐ भूरसिभूमिरस्यदितिरसिविश्वधायाविश्वंस्यभुवनस्यधर्त्रीं ॥ पृथिवीं
यंच्छपृथिवीन्दृंहपृथिवीम्माहिंसीः ॥ ॐ भू० पृथिवीकूर्मानंतदेवताभ्योनमः ॥९९॥

इतिमंत्रेणषोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ अत्रविचारः ॥ समंततश्चसिद्धार्थान्क्षिपेद्र
क्षोघ्नमंत्रतः ॥ सर्वतः पंचगव्येनप्रोक्षयेद्यागमंडपम् ॥ आपोहिष्ठात्र्यृचेनैव ततः स्व
स्त्ययनं जपेदितिशांतिसारे ॥ एतेसंस्काराः भूशुद्ध्यर्थमितिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥
धृत्वांगुष्ठकनिष्ठाभ्यांमूलैःसाग्रैः कुशत्रयम् ॥ तदग्रैस्तस्यरजसांपूर्वस्यामपसर्पणम् ॥
कृमिकीटपतंगाद्याविचरंतिमहीतले ॥ तेषांसंरक्षणार्थायपरिसमूहनमुच्यतइतिकु
शकंडिकायाम् ॥ रुग्णावृद्धाप्रसूताचवंध्यासंधिन्यमेध्यभुक् ॥ मृतवत्साचनैतासां
ग्राह्यंमूत्रंशकृत्पयइतिकल्पवल्ल्याम् ॥पुराइंद्रेणवज्रेण हतोवृत्रोमहासुरः॥ व्यापि
तामेदसापृथ्वीतदर्थमुपलेपनमितिकुशकंडिकायाम् ॥ रेखात्रयमुदक्संस्थंप्रागग्रंस्थं
डिलावधि ॥ अथवैतत्प्रकुर्वीतद्वादशांगुलमायतमितिकल्पवल्ल्याम् ॥ ॥ उल्लेखनं
ततःकुर्यादस्थिकंटकमेवच ॥ तेषामुद्धरणार्थायउल्लेखः कथितोबुधैः ॥ अंगुष्ठो

पकनिष्ठाभ्यामग्निकार्यंतथोत्करम् ॥ रेखाभ्यः समुपादायारत्निमात्रेनिधापयेदिति
कल्पवल्ल्याम् ॥ येभ्रमंतिपिशाचाद्याअंतरिक्षनिवासिनः ॥ तेषांप्रहरणार्थायसमुद्धः
कथितोबुधैः ॥ इतिकुशकंडिकायाम् ॥ ॥ अवोक्षणंतुकर्तव्यमुत्तानेनैवमुष्टिना ॥
तद्वदभ्युक्षणं चैवकर्त्तव्यंन्युब्जमुष्टिना॥ इतिकल्पवल्ल्याम्॥ आपोदेवगणाःसर्वेआपः
पितृगणाः स्तुताः ॥ सर्वंतदापआदाय अभ्युक्ष्येतिपुनः पुनः ॥ संपुटेनाग्निमा
नीयस्थाप्याग्नेर्दिशिकुंडतः ॥ आमक्रव्यमुजौतस्मात्त्यक्त्वाकुंडेविनिक्षिपेत् ॥ श
रावेभिन्नपात्रेवा कपालेचोल्मुकेतथा ॥ नाग्नेःप्रणयनंकार्यंव्याधिशोकभयावहम् ॥
कपालंखर्परम् ॥ उल्मुकंज्वलदग्नेरेकदेशः ॥ कुलालचक्रघटितंमृन्मयंपात्रमा
सुरम्॥तदेवहस्तघटितंस्थाल्यादिदैविकंस्मृतमितिकल्पवल्ल्याम् ॥ आनीतपात्रयोरे
वप्लावनंतत्क्षणेभवेत ॥ नोचेत्कर्तुर्मनस्तापः स्यात्संतापस्तयोरपि ॥ इतिकल्पव

ल्याम् ॥ ॥ ततः कृतांजलिः स्वस्तिनइतिमंत्रंपठेत् देवाआयांतु ॥ यातुधाना अ
पयांतु ॥ विष्णोदेवयजनंरक्षस्व ॥ ॥ तत्रस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वा ॥ मूल
धृतैः ऐशानीमारभ्यभ्रामितैः प्रतीचीमारभ्यप्राक्संस्थैः निःसारितैः त्रिभिर्दर्भैः
त्रिःपरिसमुह्य ॥ गोमयेनोपलिप्यखादिरकीलेनोल्लिख्य ॥ प्रतीचीमारभ्यप्रा
गंतंत्रिरूर्ध्वरेखाकरणंयाम्यतउदक्संस्थाप्रादेशपरिमिता ॥ अनामिकांगुष्ठेनोल्लि
खितपांसूनांमृदमुद्धृत्योर्ध्वंप्रक्षिप्य ॥ उदकेनाभ्युक्ष्यन्युब्जपाणिना ॥ कांस्यपात्रे
अग्निमुपसमाधाय ॥ आनीतमग्निंस्थंडिलस्याग्नेय्यांनिधाय ॥ ॐ हुंफट्इतिमंत्रेण
क्रव्यादांशंनैर्ऋत्यांदिशिपरित्यज्य ॥ ततोग्निंदूतमितिमंत्रेणात्माभिमुखमग्निंसंस्था
पयेत् ॥ ॐ अग्निन्दूतंपुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ२ऽआसादयादिह ॥ १ ॥ अ

न्यानीतपात्रेसाक्षतोदकंनिषिच्य ॥ अग्निमुखंकृत्वाध्यायेत् ॥ ॐ चत्वारिश्रृंगात्र
योंऽअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यां
२ ऽआविवेश ॥ १ ॥ सप्तहस्तश्चतुःश्रृंगः सप्तजिह्वो द्विशीर्षकः ॥ त्रिपात्प्रसन्न
वदनः सुखासीनः शुचिस्मितः ॥ १ ॥ स्वाहांतुदक्षिणेपार्श्वेदेवींवामेस्वधांतथा ॥
बिभ्रद्दक्षिणहस्तैस्तुशक्तिमन्नंस्रुचं स्रुवम् ॥ २ ॥ तोमरंव्यजनंवामेघृतपात्रंचधारयन् ॥
आत्माभिमुखमासीनएवंरूपोहुताशनः ॥ ५ ॥ अग्नेवैश्वानरशांडिल्यगोत्रशांडिल्या
सितदेवलेतित्रिप्रवरान्वितभूमिर्मातावरुणःपितामेषध्वजप्राङ्मुखममसम्मुखोभव ॥
शांतिकेवरदनामाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॐ अग्निपुरुषायनमः इतिमंत्रेणवायव्यकोणेबहिः
अग्निंषोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ अग्निंप्रज्वलितंवंदे जातवेदंहुताशनम् ॥

हिरण्यवर्णमनलंसमृद्धंविश्वतोमुखम् ॥ इत्यग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ॥ अथऋतुशांतौवि
शेषः ॥ ततऐशान्यांयाम्यमारभ्यउदक्संस्थंपंक्तिरूपेणकलशचतुष्टयस्यमहीद्यौ
रित्यादिक्रमेण स्थापनम् ॥ तथाचनारदसंहितायाम् ॥ ऐशान्यांचतुरःकुंभान्स्थापये
द्विधिपूर्वकम् ॥ याम्यमारभ्योदक्संस्थान्पूर्णपात्रसमन्वितान् ॥ १ ॥ सूर्यंचतत्रवि
न्यस्यइंद्राणींचपुरंदरम् ॥ चतुर्थेविन्यसेद्विद्वान्प्रतिमांभौवनेश्वरीम् ॥ २ ॥ इति ॥
॥ ततो महीद्यौरिति भूमिंस्पृष्ट्वा ॥ ओषधयः समितियवान्क्षिप्त्वा ॥ आजिघ्र
मितिकलशंस्थापयेत् ॥ वरुणस्योत्तम्भनमितिजलंपूरयेत् ॥ त्वांगंधर्वाइतिगंधंप्र
क्षिपेत् ॥ याओषधीरितिसर्वौषधीः ॥ कांडात्कांडादितिदूर्वाः ॥ अश्वत्थेवइतिपं
चपल्लवान् ॥ स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः ॥ आपोहिष्ठेतिपंचगव्यम् ॥ याः फलिनी
रितिफलम् ॥ परिवाजपतिरितिपंचरत्नानि ॥ हिरण्यगर्भेतिहिरण्यम् ॥ युवासुवासा

इतिरक्तसूत्रेणावेष्ट्य ॥ पूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रंनिधाय ॥ तत्त्वायामीतिवरुणमावाह्यपं
चोपचारैः संपूज्यसर्वेसमुद्राइतिगंगाद्यावाहयेत् ॥ ततः सुवर्णमयचतुर्मूर्तीनां क
दलीसहितानामग्न्युत्तारणपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ततः साचार्योयजमानः दे
शकालौ स्मृत्वा आसांस्वर्णमयसूर्यइंद्रइंद्राणीभुवनेश्वरीकदलीमूर्तीनां घनादिदोषप
रिहारार्थमग्न्युत्तारणपूर्वकं प्राणप्रतिष्ठांकरिष्ये ॥ मूर्तिंघृतेनाभ्यज्य उपरि जलधारां
कुर्यात् ॥ अग्न्युत्तारणमंत्राः ॥ ॐ समुद्रस्यत्वावकयाग्नेपरिव्ययामसि ॥ पावकोऽ
अस्मभ्यंशिवोभव ॥ १ ॥ हिमस्यत्वाजरायुणाग्नेपरिव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म
भ्यंशिवोभव ॥ २ ॥ उपज्मन्नुपवेतसेवतरनदीष्वा ॥ अग्नेपित्तमपामसिमण्डूकि
ताभिरागहिसेमन्नोयज्ञम्पावकवर्णंशिवंकृधि ॥ ३ ॥ अपामिदन्न्ययनंसमुद्र

स्यंनिवेशनम् ॥ अन्याँस्तेऽअस्मत्तपन्तुहेतयंःपावकोऽअस्मभ्यंठंशिवोभव ॥ ४ ॥
अग्नेपावकरोचिषामन्द्रयादेवजिह्वया ॥ आदेवान्वंक्षियक्षिच ॥ ५ ॥ सनःपावक
दीदिवोग्नेदेवाँ २ऽइहावह ॥ उपयज्ञठंहविश्चनः ॥ ६ ॥ पावकयायश्चितयन्त्याकृ
पाक्षामंन्नरुरुचऽउषसोनभानुना ॥ तूर्वन्नयामन्नेतंशस्यनूरणऽआयोघृणेनततृषाणो
ऽअजरः ॥ ७ ॥ नमस्तेहरसेशोचिषेनमस्तेऽअस्त्वर्चिषे ॥ अन्याँस्तेऽअस्मत्तपंतुहे
तयंःपावकोऽअस्मभ्यठंशिवोभव ॥ ८ ॥ नृषदेवेड्प्सुषदेवेड्बर्हिषदेवेड्वनसदेवेड्स्वर्वि
देवेट्॥९॥ येदेवादेवानांयज्ञियायज्ञियानाठंसंवत्सरीणमुपभागमसंते ॥ अहुतादोहवि
षोयज्ञेऽअस्मिन्त्स्वयंपिबन्तुमधुंनोघृतस्य ॥ १० ॥ येदेवादेवेष्वधिदेवत्वमायन्येब्र

ह्मणः पुरऽएतारोऽअस्य ॥ येभ्योनऽऋतेपवतेधामकिञ्चननतेदिवोनपृथिव्याऽअ
धिस्नुषु ॥ १२ ॥ प्राणदाऽअपानदाव्यानदावर्च्चोदावरिवोदाः॥अन्याँस्तेऽअस्मत्तपन्तु
हेतयः पावकोऽअस्मभ्यंशिवोभव ॥ १३ ॥ ॥ ततःप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ॐ
आँह्रींक्रोंयंरंलंवंशंषंसंहंक्षंहंसःसोहम् ॥ आसांसूर्यइंद्रइंद्राणीभुवनेश्वरीकदलीमू
र्तीनांप्राणाइहप्राणाः पुनः ॐ आंह्रींक्रोंयंरंलंवंशंषंसंहंक्षंहंसः सोहम् ॥ आसांसूर्य
इंद्र०मूर्तीनांजीवाइहस्थिताः ॥ पुनः ॐ आंह्रींक्रोंयंरंलंवंशंषंसंहंक्षंहंसः सोहम् ॥
आसांसूर्यइं० मूर्तीनां सर्वेंद्रियाणि वाङ्मनस्त्वक्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणपाणिपादपा
यूपस्थानिइहैवागत्यसुखंचिरंतिष्ठंतुस्वाहा ॥ ॐ मनोजूतिर्ज्जुषता० ॥ एषवैप्र
ति० ॥ २ ॥ इतिप्रतिष्ठाप्य॥वृत्रस्यासीतिनेत्रोन्मीलनम्॥ ॐ वृत्रस्यासिकनीनकश्चक्षु

ह्रांऽअंमिचक्षुर्म्मेदेहि ॥ गंधादिपंचोपचारान्दत्त्वासंस्कारसिद्धियेषोडशप्रणवावृत्तिं
कुर्यात् ॥ ॐ अनेनआसांसूर्यादिदेवतामूर्तीनांगर्भाधानादिषोडशसंस्कारान्संपा
दयामीतिवदेत् ॥ इतिप्राणप्रतिष्ठा ॥ अथसूर्याद्यावाहनम् ॥ ॥ एह्येहिपद्मासनप
द्मपाणेसुरक्तसिंदूरसमानवर्ण ॥ सप्ताश्वरक्तांबरसूर्यशीघ्रंगृहाणपूजांभगवन्नमस्ते
ॐ आकृष्णेनरजंसावर्त० १ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सूर्यइहागच्छइहतिष्ठ ॥ ॐ सूर्यायन
मः सूर्यमावाहयामि ॥ ॥ अथेंद्रध्यानम् ॥ एह्येहिनानाभरणप्रियेंद्रप्राचीपतेव
ज्रधरामरेश ॥ ऐरावतारूढशचीसखात्रगृहाणपूजांभगवन्नमस्ते ॥ २ ॥ ॐत्रातारमि
द्रम० ॥ २ ॥ ॐ भू० इंद्रइहा० ॥ ॥ अथेंद्राणीध्यानम् ॥एह्येहिदेवीश्वरिहेमवर्णेवि
शालपंकेरुहलोलनेत्रे ॥ अंभोजहस्तेशचिदिव्यरूपेगृहाणपूजांममयज्ञसिद्ध्यै ॥ ३ ॥

ॐ इंद्रंदेवीतिमंत्रेण ॥ इन्दुन्देवीर्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभवन्यथेन्द्रन्दैवीर्विशो मरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥ एवमिमंयजमानन्दैवींश्चविशोमानुषीश्चानुवर्त्मानोभव न्तु ॥ ३ ॥ ॐ भू० इंद्राणिइ० ॥ अथभुवनेश्वरीध्यानम् ॥ एह्येहिदुर्गेदुरितौघनाशि निप्रचंडदैत्यौघविनाशकारिणि ॥ उमेमहेशार्धशरीरधारिणिस्थिराभवत्वंमम यज्ञकर्मणि ॥ ४ ॥ ॐश्रीश्चंतेल० ॥ ४ ॥ ॐ भू० भुवनेश्वरिइहा० भुवनेश्व० भुवने श्वरीमावाहयामि ॥ ॥ ततआकृष्णेत्यादिचतुर्मंत्रैर्नाममंत्रैर्वासर्वाएकतंत्रेणषोड शोपचारैः संपूज्यप्रार्थयेत् ॥ सूर्यप्रार्थना ॥ नमोनमस्तेसुरसेवितायसहस्रनेत्रायसु मंडलाय ॥ सिंदूरवर्णायसुपंकजायसुवर्णवस्त्राभरणायतुभ्यम् ॥ १ ॥ क्षमापनम् ॥ स प्तसप्तिसमारूढपद्महस्तसुमंगल ॥ क्षमांकुरुदयालोत्वंग्रहराजनमोस्तुते ॥ २ ॥

॥ अथेंद्रप्रार्थना ॥ पुरंदरनमस्तेस्तुवज्रहस्तनमोस्तुते ॥ शचीसखनमस्तेस्तुमेघवा
हनमोस्तुते ॥ १ ॥ क्षमापनम् ॥ देवराजगजारूढपुरंदरशतक्रतो ॥ शचीसखम
हाबाहोवांछितार्थप्रदोभव ॥ २ ॥ अथेंद्राणीप्रार्थना ॥ त्वांनमामिगजारूढां
शचींकमललोचनाम् ॥ सुरराजप्रियेदेविधृतसंतानमंजरीम् ॥ १ ॥ क्षमापनम् ॥
अंभोजहस्तेवरदेकमलायतलोचने ॥ सुरराजप्रियेदेविप्रसीदपरमेश्वरि ॥ २ ॥
अथ भुवनेश्वरीप्रार्थना ॥ नमोस्तुदेव्यैसुरपूजितायैविशालपंकेरुहलोचनायै ॥ न
गाधिराजप्रियकन्यकायैनमोस्तुतस्यैहरवल्लभायै ॥ १ ॥ क्षमापनम् ॥ ॥ दुर्गेदेविमहा
भागेमहादेवप्रियेनघे ॥ नीलोत्पलमुखेवंद्येममपीडांनिराकुरु ॥ २ ॥ इतिप्रार्थ्यअनया
पूजया श्रीसूर्येंद्रेंद्राणीभुवनेश्वरीदेवताः प्रीयंताम् ॥ ॥ वह्नेरुत्तरतोविद्वान्कदलीं
स्थापयेच्छुभाम् ॥ हेम्नः पंचपलाढ्यांचपलस्यापिसुलक्षणाम् ॥१॥ वंशपात्रेप्रतिष्ठाप्य

तंदुलानाढकोपरि ॥ कदल्यैइतिमंत्रेणपूजयित्वाप्रणम्यच ॥ दद्यात्तांद्विजवर्याय स
र्वदोषापनुत्तये ॥ २ ॥ ततोग्नेरुत्तरतः प्रसारितरक्तवस्त्रेवंशपात्रेआढकपरिमिततंदुल
राशिंकृत्वा तदुपरिहैमींकदलींसंस्थाप्य ॥ श्रीसूर्यदेवतायैकदल्यैनमइतिमंत्रेणषोड
शोपचारैः संपूजयेत् ॥ दानसमयेअस्यादानंकार्यमिति ॥ ॥ ततोजपार्थंकृतवरणो
ब्राह्मणः सूर्याद्यावाहितमूर्तिसमीपेउपविश्यकलशंस्पृष्ट्वाविभ्राडित्यनुवाकंजप्त्वाअ
प्रतिरथं श्रीसूक्तमइंद्राणीभुवनेश्वरीकलशद्वयेद्विवारमथवारुद्रैकादशनींजपेत् ॥ इत्थं
नारदोक्तऋतुशांतिविशेषः ॥ अथग्रहमंडलदेवतास्थापनम् ॥ उक्तप्रकारेणग्रहपीठं
विरचयेत् ॥ ॥ शास्त्रार्थः ॥ ग्रहनामानि ॥ स्कांदे ॥ जन्मभूर्गोत्रमग्निश्चवर्णस्था
नमुखानिच ॥ योऽज्ञात्वाकुरुतेशांतिंग्रहास्तेनावमानिताः ॥ १ ॥ रविः सोमोमहीपुत्रो
बुधोजीवोथभार्गवः ॥ शनैश्चरोराहुकेतू नव खेटाः प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ वर्णाः ॥ रविभौमौ

रक्तवर्णौश्वेतश्चंद्रस्तुभार्गवः ॥ बुधजीवौपीतवर्णौ कृष्णौमंदविधुंतुदौ ॥ धूम्रवर्णा
केतवश्चग्रहवर्णाःप्रकीर्तिताः ॥ प्रतिमाः ॥ रविभौमौताम्रमयौ राजतौसोमभार्ग
वौ ॥ बुधजीवौस्वर्णमयौ लौहौमंदविधुंतुदौ ॥ केतुःकांस्योथवासीसःप्रतिमाधातवः
स्मृताः ॥ ॥ मात्स्ये ॥ पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः ॥ सप्ताश्वरथसंस्थश्च
द्विभुजःस्यात्सदारविः ॥ १ ॥ श्वेतःश्वेतांबरधरोदशाश्वःश्वेतवाहनः ॥ गदापाणिर्द्वि
बाहुश्चकर्तव्योवरदःशशी ॥ २ ॥ रक्तमाल्यांबरधरःशक्तिशूलगदाधरः ॥ चतुर्मुखो
मेषगमोवरदःस्याद्धरासुतः ॥ ३ ॥ पीतमाल्यांबरधरः कर्णिकारसमद्युतिः ॥ खड्गचर्म
गदापाणिःसिंहस्थोवरदोबुधः ॥ ४ ॥ देवदैत्यगुरूतद्वत्पीतश्वेतौचतुर्भुजौ ॥ दंडिनौ
वरदौकार्व्यौसाक्षसूत्रकमंडलू ॥ ५ ॥ इंद्रनीलद्युतिःशूलीवरदोगृध्रवाहनः ॥ बाण
बाणासनधरःकर्तव्योर्कसुतःसदा ॥ ६ ॥ करालवदनः खड्गचर्मशूलीवरप्रदः ॥ नी

लसिंहासनस्थश्च राहुश्चात्रप्रशस्यते ॥ ७॥ धूम्राद्द्विबाहवःसर्वे गदिताविकृताननाः ॥
गृध्रासनगतानित्यंकेतवःस्युर्वरप्रदाः ॥ ८ ॥ सर्वेकिरीटिनःकार्याग्रहालोकहिताव
हाः ॥ स्वांगुलेनोच्छ्रिताः सर्वेशतमष्टोत्तरावधि ॥ ९ ॥ देशाः ॥ उत्पन्नोर्कःकलिंगेषु
यमुनायांचचंद्रमाः ॥ अंगारकस्त्ववंत्यांचमगधायांहिमांशुजः ॥ १ ॥ सैंधवेषुगुरुर्जा
तःशुक्रोभोजकटेतथा ॥ शनैश्चरस्तुसौराष्ट्रेराहुर्वैराठिनापुरे ॥ अंतर्वेद्यांतथाकेतुरित्ये
ताग्रहभूमयः ॥ गोत्राणि ॥ आदित्यःकाश्यपेयस्तुआत्रेयश्चंद्रमाभवेत् ॥ भारद्वा
जोभवेद्भौमस्तथात्रेयश्चसोमजः ॥ गुरुश्चैवांगिरोगोत्रःशुक्रोवैभार्गवस्तथा ॥ शनिःका
श्यपएवाथराहुःपैठीनसःस्मृतः ॥ केतवोजैमिनीयाश्चग्रहगोत्राणिकीर्तयेत् ॥ सका
रेणतुवक्तव्यं गोत्रंसर्वत्रधीमता ॥ सकारः कुतुपोज्ञेयस्तस्माद्यत्नेनतंवदेत् ॥ ॥ स्था
नानिस्कांदे ॥ वृत्तमंडलमादित्येचतुरस्रंनिशाकरे ॥ महीपुत्रेत्रिकोणंतुबुधेवैबाणस

न्निभम् ॥ गुरौतुपट्टिशाकारंपंचकोणंतुभार्गवे ॥ धनुर्निभंशनौज्ञेयंशूर्पाकारंतुराहवे॥के
तवेतुध्वजाकारंमंडलानिप्रकल्पयेत ॥ मंडलव्यासश्चग्रहरत्नावल्याम् ॥ मंडलव्या
सःकथितःसूर्यस्यद्वादशांगुलः ॥ चतुरंगुलःसोमस्यत्र्यंगुलोलोहितस्यच ॥ चतुरंगु
लःसौम्यस्यगुरोश्चैवषडंगुलः ॥ नवांगुलस्तुशुक्रस्यअर्कपुत्रस्यद्व्यंगुलः ॥ द्वादशांगु
लोराहोश्चकेतोश्चैवषडंगुलइति ॥ मध्येतुभास्करंविद्याच्छशिनंपूर्वदक्षिणे ॥ दक्षिणे
लोहितंविद्याद्बुधंपूर्वोत्तरेपिच ॥ उत्तरेतुगुरुंविद्याद्भार्गवंपूर्वतोन्यसेत् ॥ शनिंपश्चिमतः
स्थाप्यनैर्ऋत्येराहुमेवच ॥ केतुंवायव्यकोणेचग्रहस्थानानिकीर्तयेत् ॥ दिङ्मुखानिप्र
तिष्ठाकल्पे ॥ शुक्रार्कौप्राङ्मुखौज्ञेयौगुरुसौम्यावुदङ्मुखौ॥प्रत्यङ्मुखौसोमशनीशेषा
दक्षिणतोमुखाः॥ एतादृक्दिङ्मुखाः खेटाःस्वस्वलोकेनिवासिनः॥यजमानात्माभिमु
खाःसर्वेसंस्थापयंतिच ॥ पूज्यपूजकयोर्मध्येयत्रप्राचींप्रकल्पयेत् ॥ तत्रसम्मुखः सं

स्थाप्यइतिन्यायोयथातथमिति ॥ मदनरत्नसंग्रहे ॥ ॥ ग्रहस्यदक्षिणेभागेस्थापये
दधिदेवताः ॥ ग्रहस्यवामपार्श्वेतुस्थाप्याः प्रत्यधिदेवताः ॥ अधिदेवतानामानि ॥
ईश्वरंचउमांचैवस्कंदंविष्णुंतथैवच ॥ब्रह्माणमिंद्रं तु यमंकालंचैवतुअष्टमम् ॥ चित्रगुप्तं
तुनवमंकीर्तिताअधिदेवताः ॥ ॥ प्रत्यधिदेवतानामानि ॥ अग्निश्चैवतथाआपःपृथि
वीविष्णुरेवच ॥ इंद्रश्चैवतथैंद्राणीप्रजापतिस्तथैवच ॥ सर्पश्चैवतुब्रह्माचएताःप्रत्य
धिदेवताः ॥ ॥ संग्रहे ॥ राहुमंदादिनेशानामुत्तरस्यांयथाक्रमम् ॥ गणेशदुर्गावायुश्च
राहुकेत्वोश्चदक्षिणे ॥ आकाशमश्विनौ देवौ स्थापयित्वाक्रमेणतु॥वास्तोष्पतिंक्षेत्रपा
लंस्थाप्यगुरूत्तरेषुच ॥ एताः सदैवसंस्थाप्याःकर्मसाद्गुण्यदेवताः ॥ इंद्राग्नियमनैर्ऋ
त्यावरुणोवायुरेवच ॥ कुबेरेशानावित्यष्टौप्रागादिमादिशाधिपाः ॥ ब्रह्माणंचततः ॥६३॥
स्थाप्यपूर्वेशान्योस्तुमध्यमे ॥ प्रतीचीनैर्ऋत्योर्मध्येह्यनंतंस्थापयेदिति ॥ यथावर्णं

प्रदेयानिवासांसिकुसुमानिच ॥ नवग्रहेभ्योदेयानिसुगंधसहितान्यपि ॥ गंधाः ॥
आदित्यभूमिपुत्रार्थंदापयेद्रक्तचंदनम् ॥ चंदनंसितवर्णंचप्रदद्यात्सोमभार्गवे ॥ कुं
कुमेनचसंयुक्तंचंदनंजीवसौम्ययोः ॥ अगुरोश्चंदनंदद्याद्राहुकेत्वर्कजेषुच ॥ ॥ धूपः ॥
रवेःकुंदरुकंधूपंशशिनस्तुघृताक्षताः ॥ भौमेसर्जरसंचैवअगरुम्मबुधेस्मृतम् ॥ सिल्ह
कंगुरवेदद्याच्छुक्रेबिल्वागरुंतथा ॥ गुग्गुलंमंदचारेतुलाक्षाराहोश्चकेतवे ॥ नैवेद्यम् ॥
गुडौदनंरवेर्दद्यात्सोमायघृतपायसम् ॥ लोहितायममूरान्नंबुधायक्षीरषाष्टिकम्॥दध्यो
दनंगुरोर्दद्याच्छुक्रायचघृतौदनम्॥ मिश्रितंतिलमाषान्नंनिवेद्यचशनैश्चरम् ॥ राहोर्मा
षौदनंदद्यात्केतोश्चित्रौदनंतथा ॥ ॥ हविर्द्रव्यम् ॥ तिलाज्यचरुभिर्द्रव्यंसमिधांचय
थातथम् ॥ ग्रहादीनांचसर्वेषांहविर्द्रव्यमुदीरितम् ॥ ॥ समिधस्तु ॥ अर्कःपलाशख
दिरावपामार्गोंथपिप्पलः ॥ औदुंबरःशमीदूर्वाःकुशाश्चसमिधःक्रमादिति ॥ ॥ हे

माद्रौभविष्योत्तरेसंग्रहेच ॥ एकैकस्यावाहनादिपुष्पांजल्यंतपूजनम् ॥ समाप्यचत
तोन्यस्यइतिकांडोनुकीर्तितः ॥ सर्वेषामेकतन्त्रेणख्यादीनांयथाविधि ॥ पूजनंतुप्र
कर्तव्यंपदार्थोनुप्रकीर्तितः ॥ गणाधिपतयेदेयात्प्रथमांतुवराहुतिम् ॥ अन्यथाविफ
लंविप्रभवतीहनसंशयः ॥ आघारावाज्यभागौतुआज्येनैवयथाक्रमम् ॥ एकैकस्याहु
तिंहुत्वाअन्यहोमस्ततःपरम्॥केवलंग्रहयज्ञश्चसर्वशांत्यादिकेषुच॥प्रथमोयुतहोमश्च
द्वितीयोलक्षहोमकः ॥ तृतीयःकोटिहोमःस्यात्त्रिविधोग्रहयज्ञकः ॥ अष्टोत्तरसहस्रं
तुशतमष्टाधिकंतथा ॥ अष्टाविंशतिसंख्याकैरेकैकस्यतुहोमयेत् ॥ कोटिलक्षायुत
मखेरव्यादीनांयथाक्रमम् ॥ प्रणवादिश्चतल्लिंगःस्वाहाकारांतएवच॥जुहुयात्सर्वदेवा
नांवेद्यांयेचोपकल्पिताः ॥ ॥ नृसिंहपुराणे ॥ ततोव्याहृतिभिःपश्चाज्जुहुयाच्चति

लादिकम् ॥ यावत्प्रपूर्यतेसंख्यालक्षंवाकोटिरेववा ॥ वाशब्देन अयुतमपिगृह्णीया
त् ॥ तिलाःकृष्णाघृताभ्यक्ताःकिंचिद्यवसमन्विताः ॥ होमेव्याहृतिभिश्चैवसर्वस्तत्रवि
धीयतेइतिशांतिरत्ने ॥ संग्रहे ॥ कोटावधिप्रत्यधेश्चशतमष्टाधिकाहुतिः ॥ विना
यकादिदिक्पालान्ताष्टाविंशतिसंख्यया ॥ १ ॥ लक्षेअष्टाविंशतिश्चअधिप्रत्यधिके
षुच ॥ विनायकादिदिक्पालान्ताष्टाष्टसंख्ययाहुतिः ॥ २ ॥ अयुतेष्टाष्टसंख्याकैर
धिप्रत्यधिकेषुच ॥ विनायकादिदिक्पालांतानांहुत्वाचतुश्चतुः ॥ ३ ॥ केवलेअधिप्रत्य
धिहुत्वाचैवचतुश्चतुः ॥ विनायकादिदिक्पालाद्वेद्वेसंख्याहुतीहुनेदिति ॥ ४ ॥ शौन
कः ॥ अंतेपूर्णाहुतिंहुत्वासमुद्राद्रूर्मिसूक्ततः ॥ सततामाज्यधारांतांपूर्णाहुतिमथाचरेत्
मात्स्येग्निपुराणेच ॥ मूर्धानंदिवमंत्रेणावशेषघृतधारया ॥ दद्यादुत्थायपूर्णांवैनो
पविश्यकदाचन ॥ इतिकातीयानांचावश्यंशांतिमयूखे ॥ शुक्रज्योत्यनुवाकेनघृतेना

च्छिन्नधारया ॥ होमांतेसर्वकल्याणीदेयापूर्णाहुतिः सदेतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ पू
र्णाहुतिरन्याज्येनस्थाल्याज्येनकदाचनेतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ कारिकायाम् ॥ अ
न्यदाज्यंसमानीयाधिश्रितेस्नुक्स्रुवावुभौ ॥ तौप्रतप्यचसंमार्गकुशैःसंमृज्यसिंचयेत्
पुनःप्रतप्ययाम्यायांनिदध्यात्स्नुक्स्रुवौचतौ ॥ आज्यमुद्वास्यचोत्पूयावेक्ष्यापद्रव्य
निष्कृतिः ॥ चतुर्गृहीतमाज्यंतद्गृहीत्वास्नुचिमध्यतः ॥ वस्त्रतांबूलपूगादिफलपुष्पसम
न्विताम् ॥ अधोमुखस्रुवच्छन्नांगंधाक्षतैरलंकृताम् ॥ पूर्वंदक्षिणहस्तेनपश्चाद्वामेनपाणि
ना ॥ अग्रमध्यममध्यस्थंमूलमध्यममध्यतः ॥ पाणिद्वयेनहोतव्यंपाणिरेकोनिर
र्थकः ॥ गृहीत्वाथस्रुवंकर्ताशंखसन्निभमुद्रया ॥ वामस्तनांतमानीयनाभिमूलात्स्रुचं
ततः ॥ सप्ततेत्यनुवाकांतेमखेसूक्तान्विशेषतः ॥ श्रावयेत्सूक्तमाग्नेयंवैष्णवंरौद्रमैंद
वम् ॥ महावैश्वानरंचापिचमकानिततःपठेत् ॥ समास्त्वेतिनवर्चमाग्नेयंसूक्तम ॥ वि

ष्णोर्नुकंवीर्याणिइतिषडर्चंवैष्णवंसूक्तम्॥ नमस्तेइतिषोडशर्चंरौद्रंसूक्तम् ॥ आप्यायस्वे
तिषडर्चमैंदवम् महावैश्वानरम् ॥ चमकंवाजश्चेत्यारभ्यसप्तविंशतिमृचामितिका
शीदीक्षितपद्धतौ ॥ ऐशान्यामाहरेद्धस्मस्रुचावाथस्रुवेणवा ॥ अंकनंकारयेत्तेनशि
रःकंठांसकेषुचेतिशांतिकमलाकरे ॥ ततोग्रहपीठमध्येसूर्यमंडलस्याग्रेउदक्संस्थपं
क्तिरूपेणगणपतिंदुर्गांक्षेत्रपालंचावाह्य ॥ ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ गणानांन्त्वा० ॥ १ ॥
ॐगणपतेइहागच्छइहतिष्ठॐगणपतयेनमःगणपतिमावाहयामि ॥ ॐ अम्बेऽअम्बि
केम्बालिकेनमानयतिकश्चन ॥ ससस्त्यश्वकःसुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ २ ॥
ॐभूर्भुव०दुर्गेइ०दुर्गायै० दुर्गामा० ॥ ॐ नहिस्पशमविदन्नन्यमस्माद्वैश्वानरात्पुरऽ
एतारमग्नेः ॥ एमैनमवृधन्नमृताऽअमर्त्यम्वैश्वानरंक्षैत्रंजित्यायदेवाः ॥ ३ ॥

ॐ भूर्भुवःस्वःक्षेत्राधिपतेइहागच्छइहतिष्ठक्षेत्राधिपतयेनमःक्षेत्राधिपतिमा० ॥ ॥
तत्रपीठमध्ये वर्तुलेद्वादशांगुलेमंडलेप्राङ्मुखंसूर्यंरक्तपुष्पाक्षतैरावाह्य ॥ ॐ आकृ
ष्णेनरजसावर्तमानोनिवेशयन्नमृतम्मर्त्यंच ॥ हिरण्ययेनसवितारथेनादेवोयातिभु
वनानिपश्यन् ॥ १ ॥ ॐ भू०कलिंगदेशोद्भवकाश्यपसगोत्ररक्तवर्णभोः सूर्यइहाग
च्छइहतिष्ठॐसूर्यायनमःसूर्यमावाहयामि ॥ तत आग्नेय्यांदिशिचतुरस्रेचतुर्विंश
त्यंगुलेमंडलेप्रत्यङ्मुखंसोमंशुक्लपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ इमन्देवाऽअसपत्नꣳसुवध्व
म्महतेक्षत्रायमहतेज्यैष्ठ्यायमहतेजानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥ इममुमुष्यपुत्रमु

१ प्रणवंत्वादितःकुर्याद्भूर्भुवःस्वस्ततःपरम् ॥ चतुर्थ्यानामसंयुक्तंनमस्कारांतयोजितम् ॥ एवंमंत्रः
समाख्यातोग्रहपूजाविधायकः ॥ अनेनावाहनंकुर्यादनेनैवविसर्जनमितिशांतिमयूखे ॥

मुष्यैपुत्रमुस्यैविशऽएषवोमीराजासोमोस्माकंम्ब्राह्मणानाथ्ठंराजा ॥ २ ॥ ॐ भू० यमुनातीरोद्भवआत्रेयसगोत्रशुक्लवर्णभोसोमइहागच्छ इ० ॥ ततोदक्षिणस्यांदिशि त्रिकोणेत्र्यंगुलेमंडले दक्षिणाभिमुखंभौमंरक्तपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐअग्निर्म्मूर्धादिवः ककुत्पतिःपृथिव्याऽअयम ॥ अपाथ्ठंरेताथ्ठंसिजिन्वति ॥ ३ ॥ ॐ भू० अवंतिदेशोद्भवभारद्वाजसगोत्ररक्तवर्णभौम इहा० ॥ ततश्चऐशान्यांदिशिबाणाकारेचतुरंगुलेमंडलेउदङ्मुखंबुधंपीतपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐ उद्बुध्यस्वाग्नेप्रतिंजागृहित्वमिष्टापूर्ते सर्ठ्ठसृजेथामयञ्च ॥ अस्मिन्त्सधस्थेऽअध्युत्तरस्मिन्विश्वेदेवायजमानश्चसीदत ॥ ॥ ४ ॥ ॐ भू० मगधदेशोद्भवआत्रेयसगोत्रपीतवर्णभोबुधइ० ॥ तत उत्तरस्यांदिशि

लंबदीर्घचतुरस्रेपट्टाकारेषडंगुलेमंडलेबृहस्पतिंपीतपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ बृहस्पतेऽअ
तियदर्य्योऽअर्हाद्युमद्विभातिक्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवसऽऋतप्प्रजाततदस्मासु
द्रविणन्धेहिचित्रम्म ॥ ५ ॥ ॐ भू० सिंधुदेशोद्भवआंगिरसगोत्रपीतवर्णभोबृहस्पते
इ० ॥ततःपूर्वस्यांदिशिपंचकोणेनवांगुलेमंडलेप्राङ्मुखंशुक्रं शुक्लपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ
अन्नात्परिस्रुतोरसम्ब्रह्मणाव्व्यपिबत्क्षत्रम्पयः सोमम्प्रजापतिः ॥ ऋतेनसत्यमिन्द्रि
यम्विपानंशुक्रमन्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ६ ॥ ॐ भू० भोजक
टदेशोद्भवभार्गवसगोत्रशुक्लवर्णभोशुक्र इ० ॥ ततःपश्चिमायांदिशिधनुराकारेद्व्यंगु
लेमंडलेप्रत्यङ्मुखंशनिंकृष्णपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपी

तयें ॥ शंन्नोयोरभिस्त्रवन्तुनः ॥ ७ ॥ ॐ भू०सौराष्ट्रदेशोद्भवकाश्यपसगोत्रकृष्णवर्ण
भोशनैश्चरइ० ॥ ततोनैर्ऋत्यांदिशिशूर्पाकारेद्वादशांगुलेमं०दक्षिणाभिमुखंराहुंकृ
ष्णपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐ कयानश्चित्रऽआभुवदूतीसदावृधःसखा ॥ कयाशचिष्ठ
यावृता ॥ ८ ॥ ॐ भू०राठिनापुरोद्भवपैठिनसगोत्रकृष्णवर्णभोराहोइ० ॥ ततोवा
यव्यांदिशिध्वजाकारेषडंगुलेमंडलेदक्षिणाभिमुखंकेतुंधूम्रपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ केतुं
कृण्वन्नकुतवेपेशोमर्य्याऽअपेशसे ॥ समुषद्भिरजायथाः ॥ ९ ॥ ॐ भू०अंतर्वेदिस
मुद्भवजैमिनिसगोत्रधूम्रवर्णभोकेतोइ० ॥ ततोधिदेवतास्थापनंग्रहदक्षिणपार्श्वे ॥
ॐत्र्यम्बकंयजामहेसुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् ॥ उर्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय

मामृतांत्॥ १ ॥ सूर्यदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ भू० ईश्वरइहागच्छ इह तिष्ठईश्वरायनमः ई
श्वरमावाहयामि ॥ एवंसर्वत्र ॥ ॐ श्रीश्चतेलक्ष्मी० ॥ २॥ सोमदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ
भू० उमे इ० उमायै० उमामा० ॥ ॐ यदक्रन्दःप्रथमञ्जायमानऽउद्यन्त्समुद्रादुत
वापुरीषात् ॥ श्येनस्यपक्षाहरिणस्यबाहूऽउपस्तुत्यम्महिजातन्तेऽअर्वन्॥ ३ ॥ भौ
मदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ भू० स्कंदइहा० स्कंदाय० स्कंदमा० ॥ ॐ विष्णोरराटमसि
विष्णोःश्नप्त्रेस्थोविष्णोःस्यूरसिविष्णोर्ध्रुवोसि ॥ वैष्णवमसिविष्णवेत्वा ॥ ४ ॥
बुधदक्षिणपार्श्वे॥ ॐ भू० विष्णोइहागच्छइहतिष्ठविष्णवे० ॥ ॐ आब्रह्मन्ब्राह्मणोब्र
ह्मवर्चसीजायतामाराष्ट्रेराजन्यःशूरऽइषव्व्योतिव्याधीमहारथोजायतान्दोग्ध्रीधेनु ॥६८॥

वोंदानुज्ञानाशुःसप्तिःपुरंन्धिर्योषाजिष्णूरथेष्टाः ॥ सभेयोयुवास्ययजमानस्यवीरो
जायतान्निकामेनिकामेनःपर्जन्योवर्षतुफलवत्योनऽओषधयःपच्यन्तांयोगक्षेमो
नःकल्पताम् ॥ ५ ॥ गुरुदक्षिणपार्श्वेॐभू० ब्रह्मन्नइ० ब्रह्मणे न० ब्रह्माणमा०॥ ॐसु
योषाऽइन्द्रसगणोमरुद्भिःसोमम्पिबवृत्रहाशूरविद्वान् ॥ जहिशत्रूँ १ रपमृधोनुदस्वा
थाभयङ्कृणुहिविश्वतोनः ॥ ६ ॥ शुक्रदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ भू० इंद्रइहा० इंद्राय० इंद्र
मा० ॐ यमायत्वांगिरस्वतोपितृमतेस्वाहा ॥ स्वाहाघर्मायस्वाहाघर्म्मः पित्रे ॥ ७ ॥
शनिदक्षिणपार्श्वेॐयमइ०इहति०यमाय० यममा० ॥ ॐकार्षिरसिसमुद्रस्यत्वाक्षि
त्याऽउन्नयामि ॥ समापोऽअद्भिरग्मतसमोषधीभिरोषधीः ॥ ८ ॥ राहुदक्षिणपा

श्वें ॥ ॐ भू० कालइ० इहति० का० कालमा० ॥ ॐ चित्रांवसोस्वस्तितेंपारमंशीय ॥
केतुदक्षि० ॥ ॐ भू० चि० इ० इ० चि० चित्रगुप्तमा० ॥ ततःप्रत्यधिदे० स्थाप० ग्रहवामपा
श्वेंॐअग्निंदूतंपुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ२ऽआसादयादिह ॥ सु० वामपा० भू० अ०
अग्निं अ० अग्निम् ॥ ॐ आपोहि० ॥२॥ सोमवामपा० ॐभू० आ० इ० इ० अद्भयो० आ०
आ० ॥ ॐस्योनापृं० ॥ ३ ॥ भौमवामपार्श्वे ॥ ॐभू० पृथिवीइ० इ० पृ० पृ० पृथि
वीमावाहयामि॥ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् ॥ समूढमस्यपाᳫंसुरेस्वाहा ॥
॥ ४ ॥ बुधवामपार्श्वे ॥ ॐविष्णोइहागच्छइ० वि० विष्णुमा० ॥ ॐत्रातारमिन्द्रमविता
रमिन्द्रᳫंहवेहवेसुहवᳫंशूरमिन्द्रम् ॥ ह्वयामिशक्रम्पुरुहूतमिन्द्रᳫंस्वस्तिनोमघवाधा

त्विन्द्रः॥५॥ गुरुवामपार्श्वे ॥ ॐभू०इन्द्रइहा०इ०इं०इन्द्रं० ॐ अदित्यैरास्नासीन्द्रा
ण्याऽउष्णीषः पूषासिधर्म्मायदीष्व ॥ ६ ॥ शुक्रवामपार्श्वे॥ॐभू०इन्द्राणिइहा०इ०इ०
इन्द्राणीमा० ॥ ॐ प्रजापतेनत्वदेतान्न्यन्योविश्वारूपाणिपरिताबभूव॥यत्कामास्ते
जुहुमस्तन्नोऽअस्तुवयर्ठंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ ७ ॥ शनिवामपार्श्वे ॥ ॐभू०प्रजा
पतेइहा०इ०प्र०प्रजापतिमा० ॥ ॐ नमोस्तुसर्पेभ्योयेकेचपृथिवीमनु ॥ येऽअन्त
रिक्षेयेदिवितेभ्यःसर्पेभ्योनमः ॥ ८ ॥ राहुवामपार्श्वेॐभू० सर्पा इ० इ० सर्पेभ्यो०
सर्पाना० ॥ ॐब्रह्मयज्ञानम्प्रथमम्पुरस्ताद्विसीमतःसुरुचोवेनआवः ॥ सबुध्न्या
ऽउपमाऽअस्यविष्ठाःसतश्चयोनिमसतश्चविवः ॥ ९ ॥ केतुवामपार्श्वे ॥ ॐभू०

ब्रह्मन् इ० ब्रह्मणेन० ब्रह्माणमा० ॥ ततोविनायकादिपंचदेवताः वास्तोष्पतिक्षेत्र पालंचावाहयेत ॥ ॥ ॐगणानांन्त्वा० ॥ १ ॥ राहोरुत्तरतः ॐभू० गणपतेइ हा० ग० इ० गणपतिमा० ॥ ॐ अम्बेऽअम्बिके० ॥ २ ॥ शनेरुत्तरतः ॐभू० दुर्गे इ० इह० दुर्गा० दुर्गा० ॥ ॐ आनोनियुद्भिंःशतनीभिरध्वुरठंसहस्त्रिणीभिरुपया हियज्ञम् ॥ वायोऽअस्मिन्त्सववनेमादयस्वयूयम्पातस्वस्तिभिःसदानः ॥३॥ रवेरुत्तर तः ॐभू० वायो इहा०इ० वायवेन० वायुमा०॥ॐघृतङ्घृतपावानःपिबतवसांम्वसापा वानःपिबतान्तरिक्षस्यहविरसिस्वाहा ॥ दिशःप्रदिशऽआदिशोविदिशऽउद्दिशोदि

१ विनायकाद्याः पंच उत्तरे स्थाप्या इति सांप्रदायिकेतिशांतिमयूखे ॥

ग्भ्यःस्वाहा ॥ ४ ॥ राहोर्दक्षिणे ॐ भू० आकाशइहा० इ० आका० आकाशमा० ॥
ॐयावाङ्कशामधुमत्यश्विनासूनृतावती ॥ तयायज्ञम्मिमिक्षताम् ॥५॥ केतोर्दक्षिणे॥
ॐभू० अश्विनौइ० इ० अश्विभ्यां० अश्विनावा० ॥ॐ वास्तोष्पतेप्रतिजानीह्य
स्मान्त्स्वावेशोऽअनमीवोभवानः ॥ यत्वेमहेप्रतितन्नोजुषस्वशन्नोभवद्विपदेशञ्चतुष्प
दे ॥ १ ॥ उत्तरे ॐ भू० वास्तोष्पतेइ० इ० वा० वास्तोष्पतिमा० ॥ ॐ नहिस्पशम
विदं० ॥ २ ॥ उत्तरेॐभू० क्षेत्राधिपतेइ० इ० क्षे० क्षेत्राधिपतिमा० ॥ इतिक्रतुसा
द्गुण्यदेवताः ॥ अथप्रागादितः पीठसमंताद्दिक्पालानावाहयेत् ॥ त्रातारमिन्द्रं० ॥
॥ १ ॥ पूर्वेॐभू० इन्द्र इ० इ०इ०इन्द्रमा० ॥ ॐत्वन्नाऽअग्नेतवदेवपायुभिर्म्मघोनोरक्ष

---

१ मंगलोत्तरेक्षेत्रपालस्थापनमितिशांतिकमलाकरे ॥ क्षेत्र स्यपतिनाक्षेत्रपालंस्थाप्यभुजोत्तरे ॥ भुजोमंगलः ।

तन्वश्श्ववन्द्य ॥ त्रातातोकस्यतनंयेगवामस्य निमेषर्ठरक्षमाणस्तवंव्रते ॥ २ ॥ आग्ने
य्याम् ॥ ॐ भू० अग्नेइ० इ० अग्निमा० ॐ युमायुत्वांगिर० ॥३॥ दक्षिणे ॐभू०यम
इ०इ० य० यममा० ॥ ॐअसुंन्वन्तमयंजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विहितस्कं
रस्य ॥ अन्यमस्मदिच्छसातऽइत्यानमोदेविनिर्ऋतेतुभ्यंमस्तु ॥ ४ ॥ नैर्ऋत्याम् ॐ
भू० निर्ऋतेइ० इ० नि० निर्ऋतिमा० ॥ ॐतत्त्वायामि ॥५॥ पश्चिमेॐभू० वरुणइ०
इ० व० वरुणमा० ॥ ॐ आनोनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरर्ठसहस्त्रि० ॥६ ॥ वायव्याम्
ॐ भू० वायो इहा०इ०वा०वायुमा० ॥ ॐ वयर्ठसोमव्रतेतवमनस्तनूषुबिभ्रतः ॥प्र
जावन्तःसचेमहि ॥ ७ ॥ उत्तरे सोमइहा०सो० सोममा ॥ ॐ तमीशानंजगतस्त

स्थुषस्पतिंन्धियञ्जिन्वमवंसेहूमहेवयम् ॥ पूषानोयथावेदंसामसंद्वृधेरक्षितापायुरद

ब्धहंस्वस्तये ॥ ८ ईशान्याम् ॐ भू० ऐश्वरइ०इ० इ० मावा० ॥ ॐ अस्मेरुद्रामेह

नापर्वतासोवृत्रहत्येभरहूतौसजोषाः ॥ यःशंसतेस्तुवतेधायिपज्रऽइन्द्रज्येष्ठाऽअ

स्माँ२ऽअंवन्तुदेवाः ॥ ९ ॥ पूर्वेशानयोर्मध्येऊर्ध्वायाम् ॐभू० ब्रह्मन्इहाग०इ०ब्र०ब्र

ह्माणमा० ॐ स्योनापृथिविनो० ॥ १० ॥ निर्ऋतिपश्चिमयोर्मध्येअधःस्थायाम् ॐ

भू०अनंतइहागच्छइ०अनंताय०अनंतमा० ॥ इतिक्रतुसंरक्षकदिक्पालदेवताः ॥

ॐमनोजूतिर्जु० ॥ एषवैप्रतिष्ठेतिऋग्भ्यामादित्यादिग्रहमंडलदेवताभ्योनमःसुप्रति

---

१ अत्रावसरेदर्पणेयच्छेषादिदेवतास्थापनमुक्तं तत्तुशिष्टैरनादृतत्वान्नात्रलिखितम् ।

ष्ठितावरदाभवत ॥ पूजामंत्रस्तु ॥ ॐ ग्रहाऽऊर्जाहुतयोयव्यन्तोविप्रायमतिम् ॥ तेषांविशिंप्प्रियाणाम्वोहमिषमूर्जंसमंग्रभमुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाजुष्टंगृह्णाम्येषतेयोनिरिन्द्रायत्वाजुष्टंतमम् ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःआदित्यादिनवग्रहमंडलदेवताभ्योनमः इतिमंत्रेणषोडशोपचारैः संपूज्यप्रार्थयेत् ॥ आदिदेवनमस्तुभ्यंसप्तसप्तेदिवाकर ॥ आयुरारोग्यंमेदेहिकुरुशांतिंशुभप्रदाम् ॥ १ ॥ रोहिणीशसुधामूर्तेसुधारूपसुधाशन ॥ सोमसौम्योभवास्माकंसर्वारिष्टंनिवारय ॥ २ ॥ कुजकुप्रभवोपित्वंमंगलःपरिगद्यसे ॥ अमंगलंनिहत्याशुसर्वदायच्छमंगलम् ॥ ३ ॥ बुधत्वंबुद्धिजननोबोधयवान्सर्वदानृणाम् ॥ नत्वावबोधंकुरुतेसोमपुत्रनमोस्तुते ॥ ४ ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञज्ञानविज्ञानपारग ॥ विबुधार्तिहरोनित्यंदेवाचार्यनमोस्तुते ॥ ५ ॥ भार्गवोभर्गजन

नशुचिःश्रुतिविशारद ॥ हत्वाग्रहकृतान्दोषानायुरारोग्यंदेहिमे ॥ ६ ॥ कोणंनीलां
जनप्रख्यंमंदचेष्टाप्रसारिणम् ॥ छायामार्तंडसंभूतंतंनमामिशनैश्चरम् ॥ ७ ॥ महाशि
रामहावक्रोदीर्घदंष्ट्रोमहाबलः ॥ मुंडकायोर्ध्वकेशीचपीडांहरतुमेतमः ॥ ८ ॥ अधः
स्थार्धांगभोः केतोपलधूमसमप्रभ ॥ रौद्ररूपनमस्तुभ्यंममपीडांनिराकुरु ॥ ९ ॥ ॥
अनयापूजयादित्यादिग्रहमंडलदेवताःप्रीयंताम् ॥ इतिग्रहस्थापनम् ॥ ॥ ततऐ
शान्यांग्रहसंबंधिरुद्रकलशस्थापनम् ॥ महीद्यौरितिक्रमेणपूर्णपात्रनिधानांतंकृत्वात
त्त्वायामीत्यावाह्य॥ॐ असंख्यातासहस्त्राणियेरुद्राऽअधिभूम्यांम् ॥ तेषांᳫंसहस्त्रयो
जनेवधन्वांनितन्मसि ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यसर्वेसमुद्राः सरितइतिगं

---

१ अयंरुद्रकलशःयजमानस्यस्नानार्थमितिकमलाकरैः ।

गाद्यावाहयेत् ॥ तत्रकलशेसांगरुद्रजपः ॥ अनेनकलशोदकेनअभिषेकसमयेपत्न्यास
हयजमानमभिषिंचेत्॥अथकुशकंडिका॥ एतस्याव्याख्याग्रहरत्नावलीकुशकंडिका
भाष्यानुसारेणलिखिता ॥ यथा ॥ अग्नेर्दक्षिणतःस्थापितेवारुणादिपीठेउदगग्रांश्च
धिकान्कुशानास्तीर्याग्नेरुत्तरतः कुशासनेब्रह्माणंपूर्वाभिमुखमासीनंयजमानःस्वयमु
दङ्मुखमासीनोब्रह्मणोदक्षिणंहस्तंगृहीत्वाभोब्रह्मन्नत्रासनेउपविशेतिब्रूयात् ॥ उ
पविशामीतितेनपठितेदक्षिणपादेनाग्नेः पूर्वेणगत्वास्वासनादंगुष्ठानामिकाभ्यांकिंचि
त्तृणमादायदक्षिणापरस्यांनिरस्याग्न्यभिमुखउपविशतीतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥
अग्नेरुत्तरतःप्रागग्रैःकुशैरासनद्वयंकल्पयित्वाएकमग्नेरुत्तरतःद्वितीयंतत्पश्चिमे ॥ वा
यव्याश्रितंवारुणंद्वादशांगुलदीर्घंचतुरंगुलविस्तृतंचतुरंगुलखातम् ॥ यथा ॥ वारुणंपा
णिमात्रंचद्वादशांगुलविस्तृतम् ॥ पद्मपत्राकृतिर्वापिप्रोक्षणीपात्रसंस्थितिरितिकल्पव

ल्ल्याम् ॥ चमसंदक्षिणहस्तेनगृहीत्वासव्येपाणौप्रागग्रंनिधायतिष्ठन्दक्षिणहस्तोद्धृ
तपात्रजलेनात्माभिमुखंपूरयित्वापश्चिमासनेनिधायदक्षिणयानामिकया जलमाल
भ्याग्नेरुत्तरतःप्राक्कल्पितेप्रोक्षण्यासनादुदक्प्रणीतासनेस्थापयेत् ॥ यथा ॥ प्रणीता
उत्तरेस्थाप्याविस्तस्त्यंतरतोग्नितः ॥ इतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ चमसंवारुणंप्रणीता
पात्रंप्रागग्रमुत्तानंवारुणोदकेनसंपूर्य ॥ दर्भमुष्टिमादायप्रदक्षिणंप्रागादिबर्हिर्भिः कु
डपरिमाणैःपरिस्तरणंनिधेयमितिकल्पवल्ल्याम् ॥ बर्हिर्दर्भमुष्टिः ॥ तच्चप्रागुदगग्रैः ॥
दक्षिणतःप्रागग्रैः ॥ प्रत्यगुदगग्रैः ॥ उत्तरतःप्रागग्रैः ॥ आसादनंतुपात्राणांप्रादेशां
तरकेबुधः ॥ अंगुलद्वयमानेनद्वंद्वंद्वंद्वांतरेन्यसेत् ॥ प्रागग्रोदग्बिलंतत्स्यादुत्तरासाद
नेग्नितः ॥ पात्रजातंप्राग्बिलंतदुदगग्रंतुपश्चिमे इतिकारिकाकारः ॥ उत्तरतश्चेदुदक्सं
स्थमसंभवेप्राक्संस्थंपश्चिमसंस्थमुदक्संस्थमपीतिदेवयाज्ञिकः ॥ अनंतरंगर्भिणंसाग्रं

कौशंद्दिदलमेवच ॥ प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्रचित् ॥ आज्यस्थालीकांस्य
मयीयद्वाताम्रमयीतथा ॥ प्रादेशमात्रदीर्घासागृहीतव्याऽव्रणाशुभा ॥ द्दढाप्रादेश
मात्र्यूर्ध्वंतिर्यङ्नातिबृहन्मुखी ॥ मृन्मय्यौदुंबरीवापिचरुस्थालीप्रशस्यतइतिरत्नमा
लायाम् ॥ स्रुवसंमार्जनार्थायपंचवाथत्रयोपिवा ॥ प्रादेशमात्रान्गृह्णीयात्संमार्ग
कुशसंज्ञकान् ॥ १ ॥ उपयमनकुशाःसप्तपंचवाथत्रयोपिवेतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥
समिल्लक्षणंपरिभाषायामुक्तम् ॥ अथस्रुवलक्षणम् ॥ खादिरादेःस्रुवः कार्योहस्तमात्रप्र
माणतः ॥ अंगुष्ठपर्वखातंतत्त्रिभागंदीर्घपुष्करम् ॥ १ ॥ षट्त्रिंशांगुलांस्रुचंकारये
त्खादिरादिभिः ॥ कर्दमेगोपदाकारंपुष्करंतद्वदेवहि ॥ १ ॥ पुष्कराग्रंषडंशंतुखा
तंद्व्यंगुलविस्तृतम् ॥ अंगुष्ठैकंस्थूलतरेदंडेतस्यचकंकणमित्यासादन्याम् ॥२॥ पूर्णपात्र
लक्षणंपरिभाषाया मुक्तम् ॥ एवमासादनंकृत्वापवित्रच्छेदनैःकुशैः ॥ अंगुष्ठांगुलिपर्व

भ्यांचिच्छिद्यात्प्रादेशसंमितमितिकल्पवल्ल्याम्॥ अंगुलिरनामिकाग्रपव ॥ प्रादेशमात्र
मुत्सार्योत्पवनंतुविधीयते ॥ उदिंगनंतुकर्तव्यमूर्ध्वमूध्वप्रमाणतइतिकल्पवल्ल्याम् ॥
प्रोक्षणेकारणमाहश्रुतिः ॥ अथपात्राणिप्रोक्षतीत्युपक्रम्यतदेवैषामत्राशुद्धस्तक्षान्योमे
ध्यः कश्चित्पराहंतीतितदेवैतेषामद्भिरमेध्यंकरोतीति ॥ तक्षावर्धकिः॥ तद्व्यतिरि
क्तोन्योवृषलादिःससर्वोप्यमेध्यत्वादशुद्धः ॥ तस्यस्पर्शकृतंयदेषांपात्राणांदोषजातं
तदनेनप्रोक्षणेननिवर्तयतीतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ पात्राणिक्रमशःप्रोक्ष्यनिदध्या
त्तामसंचरे ॥ असंचरःप्रणीताग्न्योरंतरेणप्रकीर्तितः ॥ स्वालंभान्निर्वपेदापमाज्यस्था
ल्यांयथार्हतः ॥ इतिकारिकायाम् ॥ प्रणीतमुदकंकृत्वास्थाल्यांत्रिःक्षालितान्क्षिपे
त् ॥ तंडुलाननुमानेनचरुः पूर्णोयथाभवेत् ॥ दैवेत्रिःक्षालिताज्ञेयास्तंडुलाःपैतृकेसकृ
त् ॥ पात्रप्रोक्षणकालेतुचैतेषांप्रोक्षणंभवेदितिकल्पवल्ल्याम् ॥ तत्राज्यंब्रह्माधिश्रय

सं० ति॥तदुत्तरतआचार्यश्चरुमधिश्रयतीतियुगपत् ॥ इतिकल्पवल्ल्याम्॥कात्यायनसू भा०
॥७५॥ त्रेअवरोत्तरमुत्तरर्ठंहवीꣳषि ॥ श्रपणलक्षणंकारिकायाम् ॥ अन्वर्थःश्रपितःस्विन्नोह्य
दग्धोकठिनश्शुभः ॥ नचातिशिथिलःपच्योनचरुश्चारसस्तथेतिकारिकायाम् ॥ द्व
योःपर्यग्निकरणंकर्तव्यंज्वलदग्निना ॥ पर्यग्निकरणेकारणमाहश्रुतिः ॥ तंपर्यग्निक
रोत्यच्छिद्रमेवैनमेतदग्निनापरिगृह्णातिनाष्ट्रारक्षाꣳस्यभिमृषेयुरग्निर्हिरक्षसामपहंते
तिकल्पवल्ल्याम् ॥ ततः ॥ स्रुवंसंमार्जयेत्प्रांचमतःसंमार्जनैःकुशैः॥ मूलतःपुष्करंया
वत्कुशमूलैस्तथाग्रतः ॥ अग्नावभ्युक्ष्यचपुनःप्रतप्यनिदधातितम् ॥ अधोमुखंतापयि
त्वासंमृज्योर्ध्वमुखंततः ॥ अभ्युक्षणंतुप्रणीतोदकेनविशेषवचनाभावात्प्रणीतानांस
र्वार्थत्वाच्च ॥ पुनःप्रतपनंपूर्ववत् ॥ निधानंसमीपे ॥ सम्मार्गकुशानामपासनमुत्तर ॥७५॥
तः॥ शाखांतरेग्नौप्राशनंविहितम् ॥ आहवनीयेप्राशनमेकेइतिकात्यायनः ॥ अनुद्वा

सितानांपूर्वेणोद्वासितानामपरेणउत्तरतउपचारोहियज्ञइतिवचनादग्नेरुत्तरतउद्वासनम्॥
उद्वास्यप्रोक्षणीपश्चाद्धागउत्तरतोग्नेःस्थापनम् ॥ इतिकल्पवल्ल्याम् ॥ तदुद्वासित
माज्यंपवित्राभ्यामुत्पूयतदेवावेक्ष्य ॥ अवेक्षणमपद्रव्यनिरसनार्थमितिकल्पवल्ल्याम्
आज्यस्थालीताभ्यांप्रोक्षणीरुत्पुनातीतिश्रुतेः ॥ उत्पुनातिकरणेपवित्रमुदगग्रंवाम
हस्तेधृत्वातन्मूलंदक्षिणहस्तेधृत्वापवित्रकुशमध्यतउत्पुनाति ॥ उपग्रहार्थंदक्षिणह
स्तेनसव्येकुर्यात् ॥ रक्षसांतर्जनायवज्रोवाआपआपोहिकुशाः एवंपरंपरयाकुशेषुवज्र
त्वादितिकल्पवल्ल्याम् ॥ कारिकायाम् अधोमुखऊर्ध्वपादः प्राङ्मुखोहव्यवाहनः ॥
तिष्ठत्येवस्वभावेनआहुतिः कुत्रदीयते ॥ सपवित्रांबुहस्तेनवह्नेःकुर्यात्प्रदक्षिणाम् ॥
हव्यवाट्सलिलंदृष्ट्वाबिभेतिसंमुखोभवेत् ॥ तिष्ठंतीवहास्थीनीतिश्रुतेः अस्थिस्थाना
पन्नत्वात्समिधौत्तिष्ठायाधानमितिदेवयाज्ञिकः ॥ कारिकायाम् ॥ अन्वारंभेकृतेहोमे

ब्रह्मणादक्षिणेकरे ॥ बहुकाष्ठैः समिंधीयादर्चिष्मंतंक्रियाक्षमम ॥ स्रुवेणाज्यंगृहीत्वा
ग्नेःप्रत्यगुत्तरदेशतः ॥ आरभ्यदिशमाग्नेयीमाज्यधारामृजुंहरेत् ॥ मनसासंस्मरे
त्स्वाहायुक्तंचैवप्रजापतिम् ॥ नैर्ऋतिंदिशमाश्रित्यएशानींपूर्ववत्क्षिपेत् ॥ तत्रेंद्राय
पदंस्वाहायुक्तंचोपांशुकंभवेत् ॥ स्वाहेत्याघारयेदेतावाघाराविततिभाषितौ ॥ ॥ प्रा
च्यौवाजुहुयादेतावृजूसंततमेवच ॥ जुहुयादग्नयेस्वाहासोमायेतितथापराम् ॥ प्रथ
मेशानकोणाग्रेद्वितीयाग्नेयकोणगा ॥ सुसमिद्धेथवावह्नौहोतव्येचोत्तराहुती ॥
ननुउत्तरतउपचारोयज्ञइतिशास्त्रम् ॥ कथमेतेआहुतीदक्षिणसंस्थंहूयेतेइतिचेत्स
त्यम् ॥ आत्माभिमुखस्याग्नेर्दक्षिणवामाभिप्रायेणेत्यदोषः ॥ प्राजापत्याहुतौ
उपांशुत्वकारणंहविर्यज्ञकांडेद्रष्टव्यम ॥ उपांशुलक्षणंहौत्रसूत्रे ॥ यस्मिन्मंत्राद
योनविज्ञायंतेनव्यंजनंकेवलमेवौष्ठचालनंश्वासोवातद्रुपाठंशुरिति ॥ भूरादिनवसु

स्विष्टकृतेचाद्यचतुष्टये ॥ अन्वारंभोभवेत्तेषुसोन्वारंभःकुशेनवै ॥ स्रुवधारणार्थंका
रिका ॥ अग्रेधृत्वार्थनाशायमध्येचैवमृतप्रजा ॥ मूलेचम्रियतेहोतास्रुवस्थानंकथं
भवेत ॥ अग्रमध्याच्चयन्मध्यंमूलमध्याच्चमध्यतः ॥ स्रुवंधारयतेविद्वाञ्ज्ञातव्यंच
सदाबुधः ॥ तर्जनींचबहिःकृत्वाकनिष्ठांचबहिस्तथा ॥ मध्यमानामिकांगुष्ठैःस्रुवंधा
रयतेद्विजः ॥ स्रुवहोमेसदात्यागःप्रोक्षणीपात्रमध्यतः ॥ पाणिहोमेत्यागोन ॥ ॥
इतिकुशकंडिकाभाष्यकारादयः ॥ ॥ अनेकस्रुवसाध्यहोमेअनेकस्रुवासादनंतेषां
प्रोक्षणचेतिसिंधुः सर्वत्रत्यागादौद्रव्यप्रक्षेपइतिगदाधरादयः ॥ उपविशतीवमाज्ये
तिश्रुतेःउपविश्यैवआहुतिंजुहुयात् ॥ आज्याहुतेराज्यस्थानीयत्वेनोक्तत्वादितिदे
वयाज्ञिकः ॥ अग्निपूजाबहिःप्रोक्तेतिवचनाद्बहिरेवसर्वपूजनमितिकेचिदाहुः ॥ तत्र
विशेषोविष्णुधर्मोत्तरे ॥ मध्येपिगंधपुष्पादीन्दद्यादग्नेर्नसंशयः ॥ बहिर्नैवेद्यमात्रं

तुदातव्यमितिनिश्चयइतिशांतिमयूखे ॥ ॥आज्येनव्याहृतीर्हुत्वाभूर्भुवःस्वरितिक्रमात् ॥ पंचवारुणकंतद्वदंतेचैवप्रजापतिमितिकारिकायाम् ॥ प्राङ्महाव्याहृतिभिःस्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविरितिसूत्रम् ॥ ॥अस्यार्थः ॥ ॥यत्रहोमेआज्यादन्यद्धविःस्यात ॥ अत्रहविःशब्देनचरुरेवहविः ॥ यत्रचरुःस्यात्तत्रमहाव्याहृतिभिः प्राक्स्विष्टकृद्भवति ॥ अन्यत्रान्तेपीतिभाष्यकारः ॥ स्विष्टकृद्धोमः सर्वहोमद्रव्यैः कार्यः ॥ लक्षहोमादौचरुशेषस्यधार्यत्वोक्तेरितिशांतिकमलाकरः ॥ ततआचार्योग्निसमीपउपविश्यान्वादध्यात् ॥ अथान्वाधानम् ॥ यजुषामन्वाधानंगोभिलहरिहरगदाधरादिभिर्नोक्तत्वात्स्मार्तकर्मणिनान्वाधानंतथापिप्रयोगरत्नस्मार्तोल्लासस्मार्तगंगाधर्यादौअन्वाधानोक्तेःप्रचुरतरशिष्टाचारप्राप्तत्वाच्चात्राप्युच्यते ॥ ॥देशकालौ० ॥ अस्मि

न्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये ॥ अस्मि न्नन्वाहितेग्नौपूर्वेणब्रह्मणोगमनम् ॥ उत्तरतःपात्रासादनम् ॥ द्वेपवित्रे ॥ कांस्यमयी ताम्रमयीवाआज्यस्थाली ॥ ताम्रमयीचरुस्थाली ॥ पालाश्यःसमिधः ॥ प्राच्यांवा घारा ॥ समिद्धतमेआज्यभागौ ॥ पूर्णपात्रंदक्षिणावा ॥ एतान्वैकल्पिकान्पदार्था नहंकरिष्ये ॥ अथदेवताभिध्यानम्॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निंसोममेताः आज्येनप्रत्येक मेकैकयाहुत्या ॥ अत्रप्रधानम् ॥ आदित्यादिनवग्रहानर्कादियथालाभसमिच्चरु तिलाज्यद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येणअष्टाष्टसंख्याकाभिराहुतिभिः ॥ अधिदेवताप्रत्य धिदेवताश्चतैरेवद्रव्यैः प्रत्येकंप्रतिद्रव्येणचतुश्चतुःसंख्याकाभिराहुतिभिः॥ विनायका

१दर्पणे नमुख्यदेवतान्वाधानोत्तरग्रहान्वाधानमुक्तं कमलाकरादिनिबंधेषुग्रहान्वाधानोत्तरं मुख्य-देवतान्वाधानमुक्तं तदनुसारेणात्र ॥ व्याहृतिहोमः सर्वत्रोक्तः ।

दिपंचदेवताःक्षेत्रपालंवास्तोष्पतिमिंद्रादिदशलोकपालांश्चतैरेवद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येण
द्वाभ्यांद्वाभ्यामाहुतिभ्यांयक्ष्ये। पुनरत्रप्रधानम्। सूर्यमिंद्रमिन्द्राणींभुवनेश्वरींशर्क
राघृतसंमिश्रपायसतिलाज्यद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येणअष्टाविंशत्यष्टाविंशतिसंख्या
काभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥ न्यूनातिरिक्तार्थंघृताक्ततिलद्रव्येणसमस्तव्याहृतिभिरष्टावि
शतिसंख्याकाभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥ शेषेणस्विष्टकृतम् ॥ अग्निंवायुंसूर्यमग्नीव
रुणौअग्नीवरुणौअग्निंवरुणंसवितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतःस्वर्कान्वरुणमादित्यमदि
तिंप्रजापतिमेताअंगप्रधानार्थादेवताआज्येनअस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्ये
कर्मण्यहंयक्ष्ये ॥ ॥ दक्षिणतोब्रह्मासनास्तरणंतत्रब्रह्मोपवेशनम् ॥ उत्तरतःप्रणी
तासनम् ॥ वायव्यांद्वितीयमासनम् ॥ ततोवामकरेणप्रणीताः संगृह्यदक्षिणकरेणजलं
प्रपूर्यभूमौवायव्यासनेनिधायालभ्योत्तरतोग्नेरासनेस्थापनम् ॥ बर्हिषाप्रदक्षिणमग्निं

परिस्तीर्यवाईशानादिपूर्वाग्रैस्त्रिभिस्त्रिभिर्दर्भैः परिस्तरणम् ॥ तच्चप्रागुदगग्रैःदक्षिणतः प्रागग्रैः प्रत्यगुदगग्रैः ॥ उत्तरतःप्रागग्रैः ॥ अर्थवत्पात्रासादनम् ॥ पवित्रच्छेदनादर्भास्त्रयः ॥ पवित्रेद्वे ॥ प्रोक्षणीपात्रम्॥आज्यस्थाली॥चरुस्थाली॥ संमार्जनकुशाः पंच ॥ उपयमनकुशाःसप्त ॥ समिधस्तिस्रः ॥ स्रुवः ॥ आज्यम् ॥ तंडुलाः॥ पूर्णपात्रेदक्षिणा वरोवा ॥ पवित्रच्छेदनैःपवित्रकरणम् ॥ द्वयोःपवित्रयोरुपरिपवित्रत्रयंनिधाय ॥ द्वयोर्मूलेनद्वौकुशौप्रदक्षिणीकृत्यत्रयाणांमूलाग्रेएकीकृत्यअनामिकांगुष्ठेनद्वयोरग्रेछेदयेत् ॥ द्वयोर्मूलंत्रीणिचोत्तरतः क्षिपेत् ॥ प्रोक्षणीपात्रेप्रणीतोदकमासिच्यपात्रांतरेणचतुर्वारम् ॥ वामकरेपवित्राग्रंदक्षिणेमूलंधृत्वामध्यतः पवित्राभ्यामुत्पवनंप्रोक्षणीपात्रजलस्येति ॥ प्रोक्षणीनांसव्यहस्तेकरणम् ॥ दक्षिणहस्तमुत्तानंकृत्वामध्यमानामिकांगुल्योर्मध्यपर्वभ्यामपामुद्दिंगनम् ॥ प्रणीतोदकेनप्रोक्षणीनांप्रोक्षणम् ॥ प्रोक्षण्युद

केनआज्यस्थाल्याःप्रोक्षणम् ॥ चरुस्थाल्याःप्रोक्षणम् ॥संमार्गकुशानांप्रोक्षणम्॥उप
यमनकुशानांप्रोक्षणम्।समिधांप्रोक्षणम् ।स्रुवस्यप्रोक्षणम् । आज्यस्यप्रोक्षणम् ॥ तंडु
लानांप्रोक्षणम्॥ पूर्णपात्रस्यप्रोक्षणम्॥प्रणीताग्न्योर्मध्येअसंचरेप्रोक्षणीनिधानम् । आ
ज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वापः ॥ सपवित्रकेचरुपात्रेप्रणीतोदकमासिच्यक्षालिततंदुल
प्रक्षेपः ॥ ब्रह्मणोदक्षिणतआज्याधिश्रयणम् ॥ आचार्यस्यचरोरधिश्रयणमाज्यस्यो
त्तरतः ज्वलतोल्मुकेनपर्यग्निकरणम् ॥ स्रुवस्यप्रतपनम् ॥ संमार्गकुशैः स्रुवस्यसं
मार्जनम् ॥ अग्रैरग्रंमूलैर्मूलम्॥प्रणीतोदकेनाभ्युक्षणम्॥ पुनःप्रतपनंदेशेनिधानम्॥आ
ज्योद्वासनम् ॥ चरोरुद्वासनम् ॥ प्रत्युत्पवनवत्पवित्रेणाज्योत्पवनम् ॥अवेक्षणम् ॥ अ
पद्रव्यनिरसनम्॥ प्रोक्षण्याःप्रत्युत्पवनम् ॥ उपयमनकुशानादाय ॥तिष्ठत्समिधोभ्या
धाय ॥ प्रोक्षण्युदकशेषेणसपवित्रहस्तेनाग्नेरीशानकोणादारभ्यप्रदक्षिणवत्पर्युक्ष

णम् ॥ पवित्रयोःप्रणीतासुनिधानम् ॥ दक्षिणंजान्वाच्यंजुहोति ॥ तत्राघारावाज्यभा
गौचब्रह्मान्वारब्धस्रुवेण जुहुयात् ॥ मृगीमुद्रयाघृतस्रुवेणाज्यमादायप्रजामतिमन
साध्यात्वास्वाहाकारमुच्चैः इदंप्रजापतयेउपांशुनममेत्युच्चैरुच्चारयेत्॥अग्नेरुत्तरभा
गे ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ इदंप्रजापतयेनमम ॥ अग्नेर्दक्षिणभागे ॥ ॐ इंद्रायस्वा
हा ॥ इदमिन्द्रायनमम ॥ इत्याघारौ ॥ मध्येसमिद्धतमेवाज्यभागौ ॥ ॐ अग्नये
स्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ सोमायस्वाहा ॥ इदंसोमायनमम ॥ ततोयजमाने
नद्रव्यत्यागःकार्यः ॥ यथाकालंप्रत्याहुतित्यागस्यकर्तुमशक्यत्वात्सर्वमेवहविर्जातं
देवताश्चमनसाध्यात्वाइदंयथादैवतमस्तुनममेतिएवंरूपंत्यागमुच्चारयेद्यजमानः ॥
तत्रच ॥ मंत्रेणोंकारपूतेनस्वाहांतेनविचक्षणः ॥ स्वाहावसानेजुहुयाद्ध्यायन्वैमंत्र
देवताम् ॥ १ ॥ योनर्चिषिजुहोत्यग्नौव्यंगारिणिचमानवः ॥ मंदाग्निरामयावीचदरि

द्रश्चैवजायते ॥ २ ॥ परिणामोवदानस्ययाजैश्वर्यंग्निपुष्टये ॥ तस्मात्समिद्धेहोतव्यं नासमिद्धेकथंचन ॥ ३ ॥ अर्कःपलाशखदिरावपामार्गोथपिप्पलः ॥ औदुंबरशमी दूर्वाकुशाश्चसमिधःक्रमात् ॥ ४ ॥ तिलाज्यचरुपक्कंचहविर्मुख्यंप्रकीर्तितमिति ॥ इदंसंपादितंसमिच्चरुतिलाज्यादिहविर्द्रव्यंयायायक्ष्यमाणदेवतातस्यैतस्यैदेवतायैन मम ॥ ॥ यथादैवतमस्तु ॥ ततंआदित्यादिनवग्रहान्क्रमेणपूर्वोक्तार्कादिसमिच्च रुतिलाज्यद्रव्यैरष्टाष्टसंख्ययाहुत्वा ॥ पूर्वोक्तग्रहहोमद्रव्येण अधिप्रत्यधिदेवताश्च तुश्चतुःसंख्ययाहुत्वा ॥ यस्यग्रहस्ययासमित्सातस्याधिदेवतायाः ॥ प्रत्यधिदेवताया श्चयोज्या॥ विनायकादिदिक्पालांतक्रतुसाद्गुण्यक्रतुसंरक्षकदेवताः पलाशोदुंबरान्य

---

१ गणाधिपतयेदेयाप्रथमातुवराहुतिः ॥अन्यथाविफलंविप्रभवतीहनसंशयः ॥ इतिकमलाकरे ॥

तमसमिच्चरुतिलाज्यद्रव्येणद्विद्विसंख्ययाजुहोति ॥ समित्सरलासत्त्वचाकनिष्ठि
काग्रवत्स्थूला द्वादशांगुलदीर्घाग्राह्या ॥ अत्रातिसृभिर्दूर्वाभिरेकाहुतिस्तथैवत्रिपत्र
कुशैरेकाहुतिः ॥ द्रवद्रव्यस्रुवेणैवपाणिनाकठिनंहविरिति ॥ प्रधानंपायसंप्रोक्तंसघृ
तंचसशर्करम् ॥ अष्टोत्तरशतंचैवजुहुयात्तिलसर्पिषा ॥ ॥ इतिक्रतुशांतौनारदसं
हितायाम् ॥ ॥ ततः सूर्येंद्रेंद्राणीभुवनेश्वरीणांप्रीत्यर्थंतिलपायसाज्यद्रव्येणप्रत्ये
कमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्ययावाजुहुयात् ॥ ततः समस्तव्याहृतिभिस्तिला
ज्यद्रव्येणाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्ययावाजुहुयात् ॥ एवंहोमंसमाप्याग्नेः
स्थापितदेवतानांचोत्तरपूजनंकार्यम् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ पूजास्विष्टंनवाहुत्योबलिः पू
र्णाहुतिस्तथा ॥ संस्रवादिविमोकांतंहोमशेषसमापनम् ॥ श्रेयःसंपाद्यदानंचअभि
षेकोविसर्जनमिति ॥ अद्यपू॰ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंस्थापितदेवतानांमृडा

ग्रेश्वोत्तरपूजनंकरिष्ये ॥ मृडाग्निस्तु ॥ पूर्वंप्रज्वलितोह्यग्निर्हविर्द्रव्यबुभुक्षितः ॥ तृप्तोनि र्धूमनिर्ज्वालोमृडाग्निःपरिकीर्तित इतिग्रहरत्नावल्याम् ॥ ॐ अग्नेनयसुपथाराये॒ऽअ स्मान्विश्वानिदेववयुनानिविद्वान् ॥ युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिं विधेम ॥ १ ॥ ॐ मृडाग्नयेनमः गंधादिपंचोपचारैःसंपूज्यस्थापितदेवतानामुत्त रपूजनम्ॐविश्वानिदेवसवितरितिमंत्रेण ॥ ॐ भू॰सूर्यादिस्थापितदेवताभ्योनमः गंधादिपंचोपचारैः संपूज्य ॥ अनयापूजयामृडाग्निःस्थापितदेवताश्चप्रीयंताम् ॥ ॥

१ अग्निपूजाबहिःप्रोक्तेतिवचनात्बहिरेवसर्वपूजनमितिकेचिदाहुः ॥ तत्रविशेषोविष्णुधर्मोत्तरे ॥ म ध्येपिगंधपुष्पादिदद्यादग्नेर्नसंशयः ॥ बहिर्नैवेद्यमात्रंतुदातव्यमितिनिश्चयः ॥ इतिशांतिमयूखे ॥

ततोहुतशेषहविर्द्रव्यंगृहीत्वाब्रह्मान्वारब्धःस्विष्टकृद्धोमंकुर्यात् ॥ ॥ ॐ अग्नयेस्वि
ष्टकृतेस्वाहा ॥ इदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ॥ ॐ भूः स्वा
हा ॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ भुवःस्वाहा ॥ २ ॥ इदंवायवेनमम ॥ ॐ स्वःस्वा
हा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्नेवरुणस्यविद्वान्देवस्यहेडोऽअवयासिसी
ष्ठाः ॥ यजिष्ठोवह्नितमःशोशुचानोविश्वाद्वेषाᳬसिप्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा ॥ ४ ॥
इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोऽअस्याऽउषसोव्युष्टौ ॥

१प्र॥ महाव्याहृतिभिःस्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविरितिसूत्रम्॥ अस्यार्थः॥यत्रहोमेआज्यादन्यद्धविःस्या
त् ॥ अत्रहविःशब्देनचरुरेवहविः। यत्रचरुःस्यात्तत्रमहाव्याहृतिभिःप्राक्स्विष्टकृद्भवतिअन्यत्रांतेतिभा
ष्यकाराः॥स्विष्टकृद्धोमःसर्वद्रव्यैःकार्यः॥लक्षहोमादौचरुशेषस्यधार्यत्वोक्तेरिति शांतिकमलाकरः ॥

अवंयक्ष्वनोवरुणठुंरराणोव्वीहिमृडीकठुंसुहवोनएधिस्वाहा ॥ ५॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां० । ॐअयाश्चाग्नेस्यनभिशस्तिपाश्चसत्यमित्वमयाऽअसि ॥ अयानोयज्ञंवहास्ययानोधेहिभेषजठुंस्वाहा ॥ ६ ॥ इदमग्नयेअयसेन० ॥ ॐ येतेशतंवरुणयेसहस्रंयज्ञियाःपाशावितताममहान्तः ॥ तेभिर्नोऽअद्यसवितोतविष्णुर्विश्वेमुञ्चंतुमरुतःस्वर्काःस्वाहा ॥ ७ ॥ इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योदेवेभ्योमरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्चनमम ॥ ॐ उदुत्तमंवरुणपाशमस्मदवाधमंविमध्यमठुंश्रथाय ॥ अथावयमादित्यव्रतेतवानागसोऽअदितयेस्यामस्वाहा ॥ ८ ॥ इदंवरुणायादित्यायादितयेचन० ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ ९ ॥ इदंप्रजापतयेनमम ॥ इतिनवाहुतयः ॥ ततोबलिदानम् ॥ तच्चैवम् ॥ ॥ अग्न्यायतनस्यसमंताद्दिक्षुविदिक्षुच दशदिक्पालानांमाषभक्तबलयो

देयाः ॥ ॥ अद्यपू० कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंदिक्पालपूर्वकमादित्यादिग्रह
मंडलादिस्थापितदेवताभ्योबलिदानंकरिष्ये ॥ ॥ॐ त्रा॑तार॒मिंद्र॑० ॥ १ ॥ प्राच्यां
दिशिइन्द्रंसांगंसपरिवारंसायुधंसशक्तिकमेभिर्गंधाद्युपचारैस्त्वामहंपूजयामि ॥ इंद्रा
यसांगायसपरिवारायसायुधायसशक्तिकायइमंसदीपमाषभक्तबलिं समर्पयामि ॥
भोइंद्रदिशंरक्षबलिंभक्षममसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरु ॥ आयुःकर्ताक्षेमकर्ताशांतिकर्ता
पुष्टिकर्तातुष्टिकर्तानिर्विघ्नकर्तावरदोभव ॥ ॥ अनेनबलिदानेनइंद्रः प्रीयताम् ॥ एवंसर्व
त्रोहः ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्नेतवदेव० ॥ २ ॥ आग्नेय्यांदिशिअग्निंसांगं० एभिर्गंधा० अ
ग्नयेसांगायसप० भोअग्नेदिशं० आयुःकर्ता० अनेनबलि० अग्निःप्रीयताम् ॥ ॐयुमाय
त्वांगिं० दक्षिणस्यांदिशियमंसांगं० एभिर्गंधा० यमायसां० भोयमदिशं० आ

१ दर्पणे अहोइन्द्रगजेंद्रस्येत्यादिश्लोकाउक्ताः इदानींतनानामपाठदर्शनान्नात्रलिखिताः ।

युःकर्ता० अनेनबलिदा० यमःप्रीयताम् ॥ ॐअसुंन्वन्तमयंजमानमिच्छ० ॥ ४ ॥
 नैर्ऋत्यांदिशिनिर्ऋतिंसां० एभिर्गंधा० निर्ऋतयेसां० ॥ भोनिर्ऋतेदि० अनेनबलि०
निर्ऋतिः प्री० ॥ ॐतत्त्वायामि० ॥ ५ ॥ पश्चिमायांदिशिवरुणंसां० एभिर्गंधा० व
रुणायसां० भोवरुणदिशं० आयुःकर्त्ता० अनेनबलि० वरुणःप्री० ॥ ॐ आनानि
यु० ॥ ६ ॥ वायव्यांदिशिवायुंसां० एभिर्गंधा० वायवेसां० भोवायोदिशं० ॥ अ
नेनबलिदा० वायुःप्री० ॥ ॐ वयठंसोमव्र० ॥ ७ ॥ उदीच्यांदिशिसोमंसां० एभि
र्गंधा० सोमायसां० भोःसोमदिशं० अनेनबलि० सोमःप्री० ॥ ॐ तमीशानं० ॥
॥ ८ ॥ ईशान्यांदिशिईश्वरंसां० एभिर्गंधा० ॥ ईश्वरायसां० भोईश्वरदिशं० ॥ अ
नेनबलिदानेनईश्वरःप्री० ॥ पूर्वैशानयोर्मध्येऊर्ध्वायांदिशिब्रह्माणं० ॐ अस्मेरुद्रा०

॥ ९ ॥ पूर्वैशानयोर्मध्येऊर्ध्वायांदिशिब्रह्माणंसांगं० एभिर्गंधा० ब्रह्मणेसां० भोब्रह्मन्
दि० आयुः क० अनेनबलि० ब्रह्माप्री० ॥ ॐ स्योनापृथि० ॥ १० ॥ निर्ऋतिपश्चि
मयोर्मध्येअधःस्थायांदिशि अनंतंसांगं० एभिर्गंधा० अनंतायसां० भोअनंतदि
शं० आयुःकर्ता० अनेनब० अनंतः प्री० ॥ ॥ ततआवाहनमंत्रेणगणेशदुर्गाक्षे
त्रपालबलिदानम् ॥ ततोग्रहवेदीसमीपेग्रहाणांबलिः ॥ ॐ आकृष्णेन० ॥१॥ सूर्याय
साङ्गायसपरिवारायसायुधायसशक्तिकायईश्वराग्निरूपाधिप्रत्यधिदेवतासहिताय
इमंसदीपमाषभक्तबलिंस० ॥ भोःसूर्यइमंबलिंगृहाणममसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरु ॥
आयुःकर्त्ता क्षेमकर्ताशांतिकर्तापुष्टिकर्तातुष्टिकर्तानिर्विघ्नकर्तावरदोभवअनेनबलि
दानेनसूर्यः प्री० १ ॥ इमंदेवा० ॥ २ ॥ सोमायसां० उमांबुरूपाधिप्रत्यधि

देवतास० इमं० ॥ भोःसोमइमंब० ॥ ॐ अग्निर्मूर्द्धा० ॥ ३ ॥ भौमायसां० स्कंदभू
मिरूपाधिप्रत्यधिदेवतास० भोभौमइमंबलिंगृ० ॥ ॐ उद्बुध्यस्वा० ॥ ४ ॥ बुधा
यसाङ्गाय० नारायणविष्णुरूपाधिप्रत्यधिदेवतास० इमंमाषभ० भोबुधइमं० अ
नेनबलि० बुधः प्री० ॥ ॐ बृहस्पते० ॥ ५ ॥ बृहस्पतयेसां० ब्रह्मेंद्ररूपाधिप्रत्य
धिदेवतासहिताय० ॥ भोबृहस्पतेइमं० अनेनबलि० बृहस्पतिः प्री० ॥ ॐ अन्नां
त्परिस्रु० ॥ ६ ॥ शुक्रायसां० इंद्रेंद्राणीरूपाधिप्रत्यधिदेव० ॥ भोःशुक्रइमंबलिं० अ
नेनबलिदा० शुक्रः प्री० ॥ ॐ शन्नोदेवी० ॥ ७ ॥ शनैश्चरायसां०यमप्रजापतिरू
पाधिप्रत्यधिदे० भोःशनैश्चरइमं० अनेनबलि० शनैश्चरःप्री० ॥ ॐ कयानश्चि० ॥
॥ ८ ॥ राहवेसां०कालसर्परूपाधिप्रत्यधिदे० भोरा० इमंबलिं० अनेन० राहुः प्री० ॥

ॐ केतुंकृण्वन्न० ॥ ९ ॥ केतवेसां० चित्रगुप्तब्रह्मरूपाधिप्रत्यधिदेव० भोःके० इमंबलिं० अने० केतुः प्री० ॥ ततः क्रतुसाद्गुण्यदेवताभ्योबलिः ॥ ॐ गुणानान्त्वा० ॥ १ ॥ गणपतयेसां० सशक्तिकायइ० भोगण० इमंब० आयुः० अनेन० ॥ ॐ अम्बेऽअंबिके० ॥ २ ॥ दुर्गायैसाङ्गा० सशक्तिका० भोदुर्गेइ० आयुःकर्त्री० अनेनब० ॐ आनोंनि० ॥ ३ ॥ वायवेसां० इमं० भोवायोइमं० ॥ ॐ घृतंघृत० ॥ ४ ॥ आकाशायसां० भोआकाशइमं० ॥ ॐ यावाङ्कशा० ॥ ५ ॥ अश्विभ्यांसा० इमंस० भोअश्विनौ० अनेनब० ॥ ॐ वास्तोष्पस्ते० ॥ १ ॥ वास्तोष्प० सां० इमंस० भोवास्तो० इमंबलिं० अनेनब० ॥ नहिस्पश० ॥ २ ॥ क्षेत्राधिपतयेसा० इमंस० भोःक्षेत्राधिपतेइमंबलिं० ॥ अथ दिक्पालेभ्यएकतंत्रेणैकमेवबलिंदद्यात् ॥ ॐ प्रा

च्यैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहादक्षिणायैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहांप्रतीच्यैदिशे
स्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहोदींच्यैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहोर्ध्वायैदिशेस्वाहार्वाच्यै
दिशेस्वाहावांच्यैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहा ॥ १ ॥ इंद्रादिदशदिक्पालेभ्यइमं
सदीपमाषभक्तबलिंस० भोभोइंद्रादिदशदिक्पालाःदिशंरक्षत बलिं० आयुःकर्त्ता
रःक्षेम० अनेनबलि० इन्द्रादिदशदिक्पालाःप्री० एवंसर्वेभ्योग्रहेभ्यएकतंत्रेणैक
मेवबलिंदद्यात ॥ ॐ ग्रहाऊर्जा० तमम् ॥ १ ॥ आदित्यादिनवग्रहदेवताभ्यः अ
धिप्रत्यधिदेवताविनायकादिवास्तोष्पतिक्षेत्रपालदेव० स० प्रीयंताम् ॥ ॥ एवंमा
तृणामेकमेवबलिंदद्यात् ॐ समंख्येदेव्या० ॥ १ ॥ गौर्यादिमातृभ्यइमंसदीपमा
षभक्तबलिं०भोभोगौर्यादिमातरइमंबलिंगृह्णीतआयुःकर्त्र्यःक्षेम० अनेनबलि० गौ

यांदिमातरः प्रीयंताम् ॥ ॥ प्रधानदेवताभ्यएकतंत्रेणैकमेवबलिंदद्यात ॥ ॐ आ
कृष्णे० ॥ १ ॥ त्रातारमिंद्र० ॥ २ ॥ आदित्यैरा० ॥ ३ ॥ श्रीश्चंतेल० ॥ ४ ॥ सू
र्यैन्द्रेन्द्राणीभुवनेश्वरीदेवताभ्यइमंसदीपमाषभक्तबलिंस० ॥ भोभोःसूर्यइंद्रइंद्राणी
भुवनेश्वरीदेवताइमंबलिंगृह्णीत ममसकुटंब०आयुःकर्त्र्यःक्षेम० अनेनबलि०सूर्यइं
द्रइन्द्राणीभुवनेश्वरीदे०प्रीयन्ताम् ॥ अथक्षेत्रपालमहाबलिः॥ एकस्मिन्वंशपात्रेकुशा
नास्तीर्यतदुपरिआहारचतुर्गुणंद्विगुणंवामाषभक्तदध्योदनंजलपात्रंचनिधायहरिद्राकुं
कुमादिपताकायुतंकृत्वा ॥ अद्यपू० सकलारिष्टशांतिपूर्वकंप्रारीप्सितस्यकर्मणः
सांगतासिद्ध्यर्थंक्षेत्रपालपूजनंबलिदानंचकरिष्ये ॥ ॐ नुहिस्पश० ॥ १ ॥ इ
तिमंत्रेणक्षेत्रपालायनमःषोडशोचपरैःसंपूज्यप्रार्थयेत ॥ ॥ ॐनमःक्षेत्रपाल
स्त्वंभूतप्रेतगणैःसह ॥ पूजांबलिंगृहाणेमंसौम्योभवतुसर्वदा ॥ आयुरारोग्यंमेदे

हिनिर्विघ्नंकुरुसर्वदा ॥ १ ॥ ॐ नमोभगवन्क्षेत्रपालचित्रतुरंगवाहनसर्वभूतप्रेत
पिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवृतदध्योदनप्रियसकलशक्तिसहितइमांपूजां
गृहाणअनयापूजयाक्षेत्रपालःप्रीयताम् ॥ ततोबलिदानम् ॥ ॥ क्षेत्रपालायसांगायभू
तप्रेतपिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवारयुतायसायुधायसशक्तिकायसवाह
नायइमंसदीपमाषभक्तबलिंसमर्पयामि ॥ भोभोःक्षेत्रपालसर्वतोदिशंरक्षबलिंभ
क्षममसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरु आयुःकर्ताक्षेमकर्ताशांतिकर्तापुष्टिकर्तातुष्टिकर्तानिर्वि
घ्नकर्तावरदोभव ॥ अनेनबलिदानेनक्षेत्रपालःप्रीयताम् ॥ अनवेक्ष्यमाणेनदुर्ब्राह्मणेन
बलिंनीत्वाचतुष्पथेनिक्षेपयेत् ॥ ॥ यस्यवेदश्चवेदीचविच्छिद्येतेत्रिपूरुषम् ॥ सवैदु
ब्राह्मणोज्ञेयः सर्वकर्मसुनिंदितइतिस्मृतौ ॥ ततोयजमानस्तस्यपृष्ठतोद्वारपर्यंतंगत्वा

जलंक्षिपेद्धिंकारेतिमंत्रेण ॥ ॐ हिंकारायस्वाहाहिंकृतायस्वाहाक्रन्दतेस्वाहांवक्रन्दा
यस्वाहाप्रोथतेस्वाहांप्रप्रोथायस्वाहांगन्धायस्वाहांघ्रातायस्वाहानिविष्टायस्वाहोपं
विष्टायस्वाहासन्दितायस्वाहावल्गंतेस्वाहासीनायस्वाहाशयानायस्वाहास्वपंते
स्वाहाजाग्रंतेस्वाहाकूजंतेस्वाहाप्रबुद्धायस्वाहांविजृम्भंमाणायस्वाहाविचृत्तायस्वा
हासंहानायस्वाहोपंस्थितायस्वाहायनायस्वाहाप्रायंणायस्वाहा ॥ १ ॥ यज
मानः पाणिपादंप्रक्षाल्याचम्यपूर्णाहुतिहोमंकुर्यात् ॥ ॥ अद्यपू० कृतस्यकर्मणः
सांगतासिद्ध्यर्थंवसोर्द्धारासमन्वितंपूर्णाहुतिहोमंकरिष्ये ॥ ततःपात्रांतरेस्रुवेणचतु
र्गृहीतमाज्यंद्वादशवारंगृहीत्वापात्रोपरिसमिधंधृत्वावस्त्रफलतांबूलचंदनमाल्यादि
भिरलंकृत्यगृहीत्वापात्रंस्रुगुपरिनिधायधृत्वोभयपाणिभ्यांयजमानस्तिष्ठेत् ॥ ॥

तत्रमंत्राः ॥ ॥ ॐ समुद्रादूर्म्मिर्मधुमाँ२ऽउदारदुपाꣳशुनासमंमृतत्वमानट् ॥
घृतस्यनामगुह्यंयदस्तिजिह्वादेवानाममृतस्यनाभिः ॥ १ ॥ वयन्नामप्रब्रवामाघृ
तस्यास्मिन्यज्ञेधारयामानमोभिः ॥ उपब्रह्माशृणवच्छस्यमानञ्चतुःशृंगोवमीद्गौर
ऽएतत् ॥ २ ॥ चत्वारिशृंगात्रयोऽअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाब
द्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याँ२ऽआविवेश ॥ ३ ॥ त्रिधाहितम्पणिभिर्गुह्यमा
नंगविदेवासोघृतमन्वविन्दन् ॥ इन्द्रऽएकꣳसूर्यऽएकञ्जजानवेनादेकꣳस्वधयानि
ष्टतक्षुः ॥ ४ ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यात्समुद्राच्छतव्रजारिपुणानावचक्षे ॥ घृतस्यधारा
ऽअभिचाकशीमिहिरण्ययोवेतसोमध्यऽआसाम् ॥ ५ ॥ सम्यक्स्रवन्तिसरितोन

धेनाऽअन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः ॥ एतेऽअर्षन्त्यूर्म्मयो घृतस्य मृगाऽइव क्षिपणोरीष
माणाः ॥ ६ ॥ सिन्धोरिव प्राद्ध्वने शूघनासो वातप्रमियः पतयन्ति जिह्वाः ॥ घृत
स्य धाराऽअरुषो न वाजी काष्ठा भिन्दन्नूर्म्मिभिः पिन्वमानः ॥ ७ ॥ अभिप्रवन्त सम
नेव योषाः कल्याण्यः स्मयमानासोऽ अग्निम् ॥ घृतस्य धाराः समिधो नसन्त ताजु
षाणो हर्य्यति जातवेदाः ॥ ८ ॥ कन्याऽइव वहतुमेतवाऽउऽअञ्ज्यञ्जानाऽअभिचाकशी
मि ॥ यत्र सोमः सूयते यत्र यज्ञो घृतस्य धाराऽअभि तत्पवन्ते ॥ ९ ॥ अभ्यर्षत सुष्टुति
ङ्गव्यमाजिमस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त ॥ इमं यज्ञन्नयत देवता नो घृतस्य धारा मधु
मत्पवन्ते ॥ ॥ १० ॥ धामन्ते विश्वम्भुवनमधिश्रितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि ॥ अ

पामनीकेसमिथेयऽआभृतस्तमस्यामुमधुमंतंतऽऊर्म्मिमम् ॥ ११ ॥ पुनस्त्वादित्या
रुद्रावसवःसमिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणोवसुनीथयज्ञैः ॥ घृतेनत्वन्तन्वँवर्धयस्वसत्याः सं
न्तुयजमानस्यकामाः ॥ १२ ॥ सप्ततेऽअग्नेसमिधःसप्तजिह्वाःसप्तऽऋषयःसप्तधामं
प्रियाणि ॥ सप्तहोत्राःसप्तधात्वायजन्तिसप्तयोनीरापृणस्वघृतेनस्वाहा ॥ १३ ॥
पूर्णादर्विपरापत० ॥ १४ ॥ अथप्रातरहुतेप्राहुतेवायदरथाःकामयेतसोस्याऽअनि
रसितायैकुंभ्यैदर्व्योपहन्तिपूर्णादर्विपरापतसुपूर्णापुनरापत ॥ वस्नेवविक्रीणावहाऽ
इषमूर्जंशतक्रतोस्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नयेवैश्वानरायवसुरुद्रादित्येभ्यःशतक्रतवेस
प्तवतेअग्नयेअद्भ्यश्चनमम ॥ ॥ ततोवसोर्द्धारांजुहुयात् ॥ ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॥ ॐ

सप्ततेअग्नेसमिधः० ॥१॥ शुक्रज्योतिश्चचित्रज्योतिश्चसत्यज्योतिश्चज्योतिष्माँश्च॥
शुक्रश्चऽऋतपाश्चात्यंहाः ॥ २ ॥ ईदृङ्चान्यादृङ्चसदृङ्प्रतिसदृङ् ॥ मितश्चसम्मि
तश्चसभराः ॥ ३ ॥ ऋतश्चसत्यश्चध्रुवश्चधरुणश्च ॥ धर्त्ताचविधर्त्ताचविधारयः ॥
॥ ४ ॥ ऋतजिच्चसत्यजिच्चसेनजिच्चसुषेणश्च ॥ अन्तिमित्रश्चदूरेऽअमित्रश्चगणः ॥
॥ ५ ॥ ईदृक्षासऽएतादृक्षासऊषुणःसदृक्षासःप्रतिसदृक्षासएतन ॥ मितासश्चस
म्मितासोनोऽअद्यसभरसोमरुतोयज्ञेऽअस्मिन् ॥ ६ ॥ स्वतवाँश्चप्रघासीचसान्तप
नश्चगृहमेधीच ॥ क्रीडीचशाकीचोज्जेषि ॥ ७ ॥ इन्द्रन्दैवीर्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभ
वन्यथेन्द्रन्दैवीर्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥ एवमिमन्यजमानन्दैवीश्चविशोमानु

षीश्वानुंवर्त्मानोभवन्तु ॥ ८ ॥ इमथ्ठंस्तनमूर्जस्वन्तन्धयापाम्प्रपीनमग्नेसरिसस्य

 मध्ये ॥ उत्सुंञ्जुषस्वमधुमन्तमर्वन्त्समुद्रियठंसदनमाविशस्व ॥ ९ ॥ घृतम्मिमि

क्षेघृतमस्य० ॥ १० ॥ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ॥ अथातोवसोर्धाराञ्जुहोति ॥ अत्रैषसुवो

ग्निःसंस्कृतःसएषोत्रवसुस्तुतस्मैदेवाऽएतान्धाराम्प्रागृह्णँस्तयैनमप्रीणँस्तद्यदेतस्मैवस

वऽएतान्धाराम्प्रागृह्णँस्तस्मादेनाम्वसोर्द्धारेत्याचक्षतेतयेवास्माऽ अयमेतान्धाराम्प्र

गृह्णातितथैनंप्रीणाति ॥ १ ॥ यद्वेवैताम्वसोर्धाराञ्जुहोति ॥ अभिषेकऽएवा

स्यैषऽएतद्वाऽएनन्देवाः ॥ सर्वंकृत्स्नठंसंस्कृत्याथैनमेतैः कामैरभिषिंचत्येतयावसो

र्द्धारयातथैनमयमेतत्सर्वंकृत्स्नठंसंस्कृत्याथैनमेतैः कामैरभिषिंचत्येतयावसोर्द्धा

रयाज्येनपञ्चगृहीतेनौदुम्बर्यास्रुचातस्योक्तोबन्धुः ॥ २ ॥ वैश्वानरꣳहुत्वा ॥ शि
रोवैवैश्वानरः शीर्ष्णोवाऽअन्नमद्यतेथोशीर्षतोवाऽअभिषिञ्च्यमानाभिषिञ्च्यतेमा
रुतान्हुत्वाप्प्राणावैमारुताः प्राणैरुवाऽअन्नमद्यतेथोप्राणेषुवाऽअभिषिञ्च्यमानोभि
षिञ्च्यते ॥ ३ ॥ तद्वाऽअरण्येनूच्योवाग्वाऽ अरण्येनूच्योवाचोवाऽअन्नमद्यते
थोवाचावाऽअभिषिञ्च्यमानोभिषिञ्च्यतेतदेतत्सर्वम्वैसर्वेह्येतेकामाःसैषावसु
मयीधारायथाक्षीरसवासर्पिषोवैवमारम्भायैवेयमाद्याहुतिर्हूयतेतद्यदेषावसुमयी
धारातस्मादेनाम्वसोर्द्धारेत्याचक्षते ॥ ४ ॥ सऽआहाऽइदञ्चमऽइदञ्चम
ऽइत्यन्नेनचत्वाप्रीणाम्यन्नेनचान्नेनचत्वाभिषिंचाम्यन्नेनचेत्येतदथोऽइदंञ्चमेदेहीदञ्चम

संं॰ ऽइतिसायद्वैषाधाराग्निम्प्राप्नुयादथैतद्यजुःप्रतिपद्यते ॥ ५ ॥ एतद्वाऽएनन्देवाः ॥ भा॰
॥१०॥ एतन्नानेनप्रीत्यतैःकामैरभिषिञ्चत्येतयावसोर्द्धारयाथैनमेतान्कामानयाचन्तते
भ्यऽइष्टःप्रीतोभिषिक्तऽएतान्कामान्प्रयच्छन्तथैवैनमेतदेवतन्नानेनप्रीत्येतैः कामैर
भिषिञ्चत्येतयावसोर्द्धारयाथैनमेतान्कामान्याचक्षतेतस्माऽइष्टःप्रीतोभिषिक्तऽएता
न्कामान्प्रयतिद्वौद्वौकामौसंयुनक्त्युव्यवच्छेदाथस्रुच्यौव्योमाकसौसयजुन्देवन्यज्ञे
नकल्पतामिति ॥ ६ ॥ एतद्वैदेवाऽअब्रुवन् ॥ केनेमान्कामान्प्रतिगृहिष्यामऽइत्या
त्मनेनैवेत्यब्रुवन्यज्ञोवैदेवानामात्मायज्ञऽउऽएवयजमानस्यसयदाहयेनकल्पतामि
त्यात्मनामेकल्पतामित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ द्वादशसुकल्पयति ॥ द्वादशमासाःसंव ॥१०॥

त्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणात्यथो तावतैवैन
मेतदन्नेनाभिषिञ्चति चतुर्दश सुकल्पयत्यष्टासु कल्पयति दश सुकल्पयति त्रयोदश
सुकल्पयति ॥ ८ ॥ अथार्धेन्द्राणि जुहोति ॥ सर्वमेतद्यदर्धेन्द्राणि सर्वेणैवैनमेतत्प्री
णात्यथो सर्वेणैवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ९ ॥ अथ ग्रहाञ्जुहोति ॥ यज्ञो वै ग्रहा यज्ञेनैवैनमे
तदन्नेन प्रीणात्यथो यज्ञेनैवैनमेतदन्नेनाभिषिञ्चति ॥ १० ॥ अथैतान्यज्ञक्रतूञ्जुहोति
॥ अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्येतैरेवैनमेतद्यज्ञक्रतुभिः प्रीणात्यथो एतैरेवैनमेतद्यज्ञक्रतु
भिरभिषिञ्चति ॥ ११ ॥ अथायुष्टोमाञ्जुहोति ॥ स हैष यज्ञ उवाच नग्नतायै वै बिभे
मीति का ते नग्नतेत्यभित एव मा परिस्तृणीयुरिति तस्मादेतदग्निमभितः परिस्तृणन्ति
२६

तृष्णायावैबिभेमीतिकातेतृप्तिरितिब्राह्मणस्यैवतृप्तमनुतृप्येयमितितस्मात्सर्ठस्थि
तेयज्ञेब्राह्मणन्तर्प्पयीतवैब्रूयाद्यज्ञमेवैतत्तर्प्पयति ॥ १२ ॥ यत्कर्मणात्यरीरिचन्यद्वान्यू
नमिहाकरम् ॥ अग्निष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्स्विष्टर्ठसुहुतंकरोतुस्वाहा ॥ १३ ॥ ततस्त्र्यायु
षकरणम् ॥ श्रद्धांमेधांयशःप्रज्ञांविद्यांपुष्टिंश्रियंबलम् ॥ तेजआयुष्यमारोग्यंदेहिमेह
व्यवाहन ॥ १ ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेःकश्यपस्यत्र्यायुषम् ॥ यद्देवेषुत्र्यायुषन्तन्नोऽ
अस्तुत्र्यायुषम् ॥ भस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणेर्ठसेहृदिचत्र्यायुषमितिप्रतिमंत्रः ॥
ततःसंस्रवप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनम् ॥ अग्नौपवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणेपूर्णपात्रदा ॥९१॥
नंप्रणीतोदकेन ॥ कृतस्यकर्मणः साङ्गतासिद्ध्यर्थंब्रह्मन्नइदंपूर्णपात्रंसदक्षिणाकंतुभ्य

महंसंप्रददे ॥ प्रतिगृह्यतामितियजमानोब्रूयात् ॥ देवस्यत्वेतिप्रतिगृह्णाति ॥ प्रणीताविमोकः ॥ आपः शिवेतिविमोकोदकंयजमानःस्वमूर्धानमभिषिञ्चति ॥ ॐ आपःशिवाःशिवतमाः शान्ताः शान्ततमास्तास्तेकृण्वन्तुभेषजम् ॥ १ ॥ ततः श्रेयःसंपादनम् ॥ तच्चैवम् ॥ आचार्यादयोवरणक्रमेणस्वस्वश्रेयोदानंकुर्युः ॥ ॥ अद्येत्यादि०कृतस्यसग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्यस्यकर्मणोयजमानायश्रेयोदानंकरिष्ये ॥ तत्रादौवचःप्रतिवचनम् ॥ शिवाआपःसंतु ॥ संतुशिवाआपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ यजमानहस्तेगंधादिदानम् ॥ गंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताःपांतुआयुष्यमस्तु ॥ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु ॥ यत्पापंरोगमशुभमकल्याणतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ भवन्नियोगेनमयाअस्मिन्नारदोक्तसग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणियत्कृतमाचा

यत्वंतद्दुत्पन्नंश्रेयः ततअमुनासाक्षतेनसजलेनपूगीफलेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ प्रतिगृह्य
तांप्रतिगृह्णामि ॥ तेनश्रेयसात्वंश्रेयोवान्भव ॥ भवामीतितेनवाच्यम् ॥ एवमेवब्रह्मा
दयश्चर्त्विजोवाजापकादयश्च ॥ यद्वाब्रह्मादयश्चर्त्विजोजापकाश्चआचार्यद्वाराश्रेयो
दानंकुर्युः ॥ तद्यथा ॥ भवन्नियोगेनमयाअस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येक
र्मणियत्कृतमाचार्यत्वंतथाचएभिर्ब्राह्मणैःसहयत्कृतंब्रह्मत्वंगाणपत्यं सादस्यं त
थाचयःकृतोहोमःयःकृतोजपः आचार्यत्वातब्रह्मत्वात्गाणपत्यात् सादस्यात् होमा
तजपातयद्दुत्पन्नंश्रेयः ततअमुनासाक्षतेनसजलेनपूगीफलेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ते
नश्रेयसात्वंश्रेयोवान्भव॥भवामीतितेनवाच्यम् ॥ततआचार्यादीनांगंधवस्त्रालंकारादि
भिर्यथाविभवंपूजनंकार्यम् ॥ दानानिच ॥ स्वर्णगोभूतिलान्दद्यात्सर्वदोषापनुत्तयेइ
ति ॥ ॥ तत्रस्वर्णदानमंत्रः ॥ हिरण्यगर्भसंभूतंसौवर्णंपीततैजसम् ॥ तस्यदानेनदेवे

शसर्वदोषान्निवारय ॥ १ ॥ इदंयथाशक्तिस्वर्णंवातन्निष्क्र० अमुकशर्म० नममेति ॥
गोदानमंत्रः ॥ यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघनाशिनी ॥ विश्वरूपधरोदेवःप्रीयताम
नयागवा ॥ इमांगांवागोनिष्क्रयीभूतरजतमुद्राद्रव्यंरजोदर्शनशांतिसांगतासिद्ध्य
र्थमाचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ नममेति ॥ भूमिदानमंत्रः ॥ सर्वभूताश्रयाभूमिर्वरा
हेणसमुद्धृता ॥ अनंतसस्यफलदाअतःशांतिंप्रयच्छमे ॥ इदंभूमिदानंवातन्निष्क्रयीभू
तंयथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यंरजोद०सिद्ध्यर्थममुकशर्मणेब्रा० संप्रददे ॥ नममेति ॥
तिलपात्रदानमंत्रः ॥ तिलाःकाश्यपसंभूतास्तिलाःपापहराःस्मृताः ॥ तिलपात्रप्रदाने
नसर्वदोषोविनश्यतु ॥ इदंतिलपात्रंवातन्निष्क्र० अमुक० नममेति ॥ ॥ ततोहेम
कदलीदानम् ॥ तत्रमंत्रः ॥ सुपत्रेसुभगेदेविरंभेभास्करवल्लभे ॥ रक्षमांरजसोदोषा
द्दुष्टस्यास्य विगर्हितात् ॥ १ ॥ दानेनानेनमेदेवःसविताविश्वतोमुखः ॥ प्रीतोभवतु

मेसद्योदोषंहरतुदुष्करम् ॥ अनेनस्वर्णकदलीदानेन श्रीसूर्यःप्रीयताम् ॥ आचार्यत्वंम
हाभागसर्वदोषविनाशन ॥ दानस्यास्यप्रभावेणरजोदोषाच्चपाहिमाम् ॥ ॥ अथमूर्ति
दानम् ॥ देवदेवजगन्नाथजगतांकारणाव्यय ॥ मनोहरनमस्तुभ्यंभास्करःप्रीयतामि
ति ॥ इमाःसूर्यादिचतस्रोमूर्तयःसकलशाःसवस्त्राआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ॥
ततोग्रहकलशदेवताकलशानामुदकमेतस्मिन्पात्रेएकीकृत्यदूर्वापंचपल्लवैरुदङ्मुख
आचार्यस्तिष्ठन्चत्वारऋत्विजश्चसपत्नीकंयजमानंप्राङ्मुखमुपविष्टमभिषिंचेयुः ॥
॥ तत्रमंत्राः ॥ ॥ ॐ आपोहिष्ठा० ॥ १ ॥ ॥ योवःशिव० ॥ २ ॥ तस्माऽअरं० ॥
॥ ३ ॥ आपोऽअस्मान्मातरःशुन्धयन्तुघृतेननोघृतप्वःपुनन्तु ॥ विश्वꣳहिरिप्रम्प्र
वहन्तुदेवीरुदिदाभ्यःशुचिरापूतऽएमि ॥ ४ ॥ इदमापःप्रवहतावद्यञ्चमलञ्चयत ॥

यच्चाभिद्रुद्रोहान्नृतंन्यच्चशेपेऽअभीरुणम् ॥ आपोमातस्मादेनसःपवमानश्चमुञ्चतु ॥
॥ ५ ॥ स्तोकानामिन्दुम्प्रतिशूरऽइन्द्रोवृषायमाणोवृषभस्तुराषाट् ॥ घृतप्रुषामनसा
मोदमानाःस्वाहादेवाऽअमृतामादयन्ताम् ॥ ६ ॥ आयात्विन्द्रोवसऽउपनऽइहस्तु
तःसधमादस्तुशूरः ॥ वावृधानस्तविषीर्यस्यपूर्वीर्द्यौर्नक्षत्रमभिभूतिपुष्यात् ॥ ७ ॥
आनऽइन्द्रोदूरादानऽआसादभिष्टकृदवसेयासदुग्रः ॥ ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुःस
ङ्गेसमत्सुतुर्वणिःपृतन्यून् ॥ ८ ॥ आनऽइंद्रोहरिभिर्यात्वच्छार्वाचीनोवसेराधसेच ॥
तिष्ठातिवज्रीमघवाविरप्शीमंयज्ञमनुनोवाजसातौ ॥ ९ ॥ त्रातारमिन्द्र० ॥ १० ॥
इमम्मेवरुणश्रुधीहवमद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ ११ ॥ तत्वायामि० ॥ १२ ॥

त्वन्नोऽअग्ने० ॥ १३ ॥ सत्वन्नोऽअग्ने॰ १४॥ उदुत्तमम्वरुण० ॥ १५॥ वरुणस्योत्तम्भं०
॥ १६ ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रॐहवामहेप्रातर्म्मित्रावरुणाप्रातरश्विना ॥ प्रातर्भगम्पूष
णम्ब्रह्मणस्पतिम्प्रातःसोममुतरुद्रॐहुवेम ॥ १७ ॥ भगप्रणेतर्भगसत्यराधोभगेमान्धि
यमुदवाददन्नः ॥ भगप्रनोजनयगोभिरश्वैर्भगप्रनृभिर्न्नृवन्तःस्याम ॥ १८॥ समुद्रायं
त्वावातायस्वाहासरितायत्वावातायस्वाहा ॥ अनाधृष्यायत्वावातायस्वाहाप्रतिधृ
ष्यायत्वावातायस्वाहा ॥ अवस्यवेत्वावातायस्वाहाशिमिदायत्वावातायस्वाहा ॥
आप्यायस्व० ॥ २० ॥ पञ्चनद्यःसरस्वतीमपियन्तिसस्रोतसः ॥ सरस्वतीतुपञ्चधासो
देशेभवत्सरित ॥ २१ ॥ पुनन्तुमादेवजनाः० ॥ २२ ॥ पवित्रेणपुनीहिमाशुक्रेणदे ॥९४॥

वदीर्घंत ॥ अग्नेक्रत्वाक्रतुंरनु ॥ २३ ॥ यत्तेंपवित्रंमार्चिष्यग्नेवितंतमन्तरा ॥ ब्रह्मते
नंपुनातुमा ॥ २४ ॥ पवंमानः सोऽअद्यनंःपवित्रेंणविचंर्षणिः ॥ यःपोतासपुंनातु
मा ॥ २५ ॥ उभाभ्यांन्देवसवितःपवित्रेंणसवेनंच ॥ माम्पुंनीहिविश्वतः ॥ २६ ॥
वैश्वदेवीपुंनतीदेव्यागाद्यस्यांमिमाबह्वयस्तन्वोवीतपृंष्ठाः ॥ तयामदंन्तःसधमादें
षुवयथंस्यांमपतयोरयींणाम् ॥ २७ ॥ चित्पतिंर्म्मापुनातुवाक्पतिंर्मापुनातुदेवोमांस
वितापुनात्वच्छिद्रेणपवित्रेंणसूर्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यंतेपंवित्रपतेपवित्रंपूतस्ययत्का
मःपुनेतच्छंकेयम् ॥ २८ ॥ शिरोंमेश्रीर्यशोमुखन्त्विषिःकेशांश्चश्मश्रूणि ॥ राजांमे
प्राणोऽअमृतंर्ठसम्राट्चक्षुर्विराट्श्रोत्रम् ॥ २९ ॥ जिह्वामेंभद्रंवाङ्महोमनोंमन्युःस्वरा

सं० ड्भामह॑ ॥ मोदाःप्रमोदाऽअङ्गुलीरङ्गानिमित्रम्मेसहः॥३०॥बाहूमेबलमिन्द्रियर्ठहस्तौ मा०
॥९८॥ मेकर्म्मवीर्यम् ॥ आत्माक्षत्रमुरोमम ॥ ३१ ॥ पृष्ठिर्म्मेराष्ट्रमुदरमर्ठसौग्रीवाश्चश्रो
णीं ॥ ऊरूऽअरत्नीजानुनीविशोमेङ्गानिसर्वतः ॥ ३२ ॥ नाभिर्म्मेचित्तंविज्ञानम्पा
युर्म्मेपचितिर्भसत ॥ आनन्दनन्दावाण्डौमेभगःसौभाग्यम्पसः ॥ जङ्घाभ्याम्प
द्भ्यान्धर्म्मोस्मिविशिराजाप्रतिष्ठितः ॥ ३३ ॥ पर्यःपृथि० ॥ ३४ ॥ देवस्य०सरस्व०
यन्त्रियै०म्यसौ ॥ ३५ ॥ देवस्य० सरस्व० यन्त्रेणाग्नेः०चामि ॥ ३६ ॥ देवस्य० अ
श्विनौर्भै० ॥ ३७ ॥ विश्वानिदेव० ॥ ३८ ॥ धामच्छदग्नि० ॥ ३९ ॥ त्वँयविष्ठ०॥ ॥९८॥
॥ ४० ॥ अन्नपते० ॥ ४१ ॥ पालाशाम्भ० ॥ ४२ ॥ औदुम्बरं० ॥ ४३ ॥ नैय्यग्रो

घपादं० ॥ ४४ ॥ आश्वत्थं० ॥ ४५ ॥ यद्देवकल्पाञ्जुहो० ॥ ४६ ॥ द्यौःशांतिरन्त
रिं० ॥ ४७ ॥ यतोयतःसमु० ॥ ४८ ॥ ॥ अथपुराणोक्तमंत्राः ॥ ॥सुरास्त्वामभिषिं
चंतुब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ वासुदेवोजगन्नाथस्तथासंकर्षणोविभुः ॥ १ ॥ प्रद्युम्नश्चा
निरुद्धश्चभवन्तुविजयायते ॥ आखंडलोग्निर्भगवान्यमोवैनैर्ऋतस्तथा ॥ २ ॥ वरुणः
पवनश्चैवधनाध्यक्षस्तथाशिवः ॥ ब्रह्मणासहिताःसर्वेदिक्पालाः पांतुतेसदा ॥ ३ ॥
कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिः श्रद्धाक्रियामतिः ॥ बुद्धिर्लज्जावपुः शांतिस्तुष्टिःकांतिस्तु
मातरः ॥ ४ ॥ एतास्त्वामभिषिंचंतुदेवपत्न्यः समागताः ॥ आदित्यश्चंद्रमाभौम
बुधजीवसितार्कजाः ॥ ५ ॥ ग्रहास्त्वामभिषिंचंतुराहुः केतुश्चतर्पिताः ॥ देवदानवगंध
र्वायक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ६ ॥ ऋषयोमानवागावोदेवमातरएवच ॥देवपत्न्योद्रुमानागा

दैत्याश्चाप्सरसांगणाः ॥ ७ ॥ अस्त्राणिसर्वशस्त्राणिराजानोवाहनानिच ॥ औषधा
निचरत्नानिकालस्यावयवाश्चये ॥ ८ ॥ सरितःसागराः शैलास्तीर्थानिजलदानदाः ॥
एतेत्वामभिषिंचंतुसर्वकामार्थसिद्धये ॥ ९ ॥ सर्वेषांवा० ॥ ४९ ॥ अमृताभिषेको
स्तु ॥ एवमभिषेकानंतरंसर्वौषधीरनुलिप्यशुद्धोदकेनस्नात्वाउभयोःस्नानवस्त्रत्या
गः ॥ वस्त्राण्याचार्यायदद्यात् ॥ शुक्लमाल्यांबरधरोधृतमंगलतिलकः सपत्नीको
यजमानःस्वासनेउपविश्याचम्याज्यावलोकनंकुर्यात् ॥ ॐ रूपेणवोरूपमभ्यागां
न्तुथोवोविश्ववेदाविभजतु ॥ ऋतस्यपथाप्रेतंचन्द्रदक्षिणाविस्वःपश्यव्यन्त
रिक्षंयतस्वसदस्यैः ॥ १ ॥ रूपठंरूपम्प्रतिरूपोबभूवतदस्यरूपंप्रतिचक्षणा

१ स्नानवस्त्रमाचार्यायदद्यादितिमदनरत्ने ।

य ॥ इन्द्रोमायाभिःपुरुरूपऽएतेयुक्ताह्यस्यहरयःशतादशेत्ययंवैहरयोयंवैदशचस
हस्राणिबहूनिचनन्तानितदेतद्ब्रह्मपूर्वमनमबाह्यजमनुः सर्वानुशासनम् ॥ १ ॥ इदमाज्य
पात्रमाचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ततोब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ कृतस्यकर्मणः
सांगतासिद्ध्यर्थमाचार्यायदक्षिणांदद्यात् ॥ ऋत्विगादिभ्योयथाशक्तिदक्षिणां
दत्त्वा अन्येभ्योब्राह्मणेभ्योयथाशक्तिभूयसींदक्षिणांदातुमहमुत्सृजेइतिदत्त्वा ॥ ते
षामाशिषोगृह्णीयात् ॥ ततोदेवताग्निविसर्जनम् ॥ यांतुग्रहगणाः सर्वेस्वशक्त्यापू
जितामया ॥ इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनरागमनायच ॥ १ ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्प
तेदेवयन्तंस्त्वेमहे ॥ उपप्रयंन्तुमरुतंःसुदानवऽइन्द्रंप्राशूर्भवासचां ॥ १ ॥ आवाहि
तदेवताःस्वस्थानेगच्छत ॥ गच्छगच्छसुरश्रेष्ठस्वस्थानेपरमेश्वर ॥ यत्रब्रह्मादयोदे

वास्तत्रगच्छहुताशन ॥ १ ॥ ॐ यज्ञंयज्ञंगच्छयज्ञपतिंगच्छस्वांयोनिंगच्छस्वाहा
एषतेयज्ञोयज्ञपतेसहसूक्तवाकःसर्ववीरस्तञ्जुषस्वस्वाहा ॥ १ ॥ यज्ञनारायण
स्वस्थानेगच्छ ॥ मयाअमुकमासपक्षतिथ्यादियथाकालेयथादेशेयथाशक्तिद्रव्या
दिकेनयत्कृतंनारदोक्तरजोदर्शनशांत्याख्यंकर्मतत्कालहीनंभक्तिहीनंश्रद्धाहीनंवा
ब्राह्मणानांवचनात् श्रीसूर्याद्यावाहितदेवताप्रसादात्सर्वंपरिपूर्णमस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु
॥ अस्तुपरिपूर्णमितिब्राह्मणाब्रूयुः ॥ प्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत् ॥ स्मर
णादेवतद्विष्णोःसंपूर्णंस्यादितिश्रुतिः ॥ १ ॥ यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रि
यादिषु ॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतम् ॥ २ ॥ ॐविष्णवेनमोविष्णवेनमो
विष्णवेनमः ॥ ३ ॥ एवंयःकुरुतेशांतिंनारदोक्तप्रमाणतः ॥ तदनिष्टंतुसकलंसद्यए

वविनश्यतीति ॥ इतिसंस्कारभास्करेसग्रहमखनारदोक्तरजोदर्शनशांतिप्रयोगः ॥
॥ ॥ अथ गर्भाधानसंस्कारनिर्णयः॥ ॥ गर्भाधानसीमंतोन्नयनेतुस्त्रीसंस्का
रत्वात्प्रतिगर्भेनावर्तेते ॥ किंतुप्रथमगर्भेएवकार्ये ॥ इतिधर्मसिंधौ ॥ तत्रप्रथमर
जोदर्शनेत्रयोदशदोषाः तेषांफलानिचज्योतिःशास्त्रेउक्तानि ॥ अथप्रथमर्तौशिष्टा
चारात्कर्तव्यमाहसंस्कारकौस्तुभेकश्यपः ॥ प्रथमर्तौतुपुष्पिण्याःपतिपुत्रवती
स्त्रियः ॥ अक्षतैरासनंकुर्युस्तस्मिंस्तामुपवेशयेत् ॥ हरिद्रापुष्पगंधादीन्दद्यात्तांबू
लकंस्रजम् ॥ आशिषोवाचयेयुस्ताः पतिपुत्रवतीभव॥दीपैर्नीराजनंकुर्युःसदीपेवास
येद्गृहे ॥ ताःसर्वाःपूजयेत्पश्चाद्गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ लवणापूपमुद्गादिदद्यात्ताभ्यः
स्वशक्तितइति ॥ ॥ सर्वर्तुसाधारणविशेषमाह वसिष्ठः ॥ ॥ त्रिरात्रंरज
स्वलाऽशुचिर्भवति ॥ साज्यान्नंभुंजीयान्नाप्सुस्नायादधःशयीतनदिवास्वप्यान्ना

ग्निस्पृशेन्नरज्ज्वादिस्पृशेन्नदंतान्धावयेन्नपुष्पाद्यलंकरणंनग्रहान्निरीक्षेतनाश्लीलंकिं
चिदाचरेन्ननूतनजीर्णखर्परेणजलंपिबेन्नांजलिनापिबेन्नलोहेनायसेन ॥ ताम्रेणविज्ञा
यतआहारेगोरसंवर्जयेदिति ॥ ॥ अथरजस्वलाशुद्धिप्रकारः ॥ ॥ स्मृत्यर्थ
सारे ॥ रजस्वलाषष्टिमृत्तिकाभिःशौचंकृत्वामलंप्रक्षाल्यदंतधावनपूर्वकं संगवेस
शिराःस्नायादिति ॥ ॥ अथगर्भाधानंकालः ॥ पारस्करः ॥ तामुदुह्ययथर्तुप्रवे
शनम् ॥ तांवधूंपूर्वोक्तविधिनाउदुह्यविवाहयित्वायथर्तुंऋतावृतौप्रवेशनमभिगमनंकु
र्यादित्यर्थः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ षोडशर्तुनिशाःस्त्रीणांतस्मिन्युग्मासुसंविशेत ॥ ब्र
ह्मचार्येवपर्वाण्याद्याश्चतस्रश्चवर्जयेत् ॥ स्त्रीणांगर्भधारणयोग्यावस्थोपलक्षितः का
लऋतुः ॥ सचरजोदर्शनदिवसादारभ्यषोडशाहोरात्रम् ॥ तस्मिन्नृतौयुग्मासुसमासु
रात्रिषु ॥ रात्रिग्रहणाद्दिवसप्रतिषेधः संविशेद्गच्छेत् ॥ पुत्रार्थम् ॥ युग्मास्वितिब

हुवचनंसमुच्चयार्थमतश्चैकस्मिन्नपिऋतौअप्रतिषिद्धासुयुग्मासुसर्वासुरात्रिषुगच्छेत् ॥
एवंगच्छन्ब्रह्मचार्येवभवति ॥ अतोयत्रब्रह्मचर्यंश्राद्धादिषुचोदितंतत्रगच्छतो
पिनब्रह्मचर्यस्खलनदोषोस्ति ॥ किंचपर्वाण्याद्याश्चतस्रश्चवर्जयेत्पर्वाणीतिबहुवच
नावगमादष्टमीचतुर्दश्योर्ग्रहणम् ॥ अत्रसर्वासुयुग्मासुरात्रिषुगमनमावश्यकम् ॥ त
त्रैकस्यांरात्रौसकृदेवकार्यम् ॥ इदंचर्तौगमनमन्यकालेप्रतिबंधादिनाश्राद्धैका
दश्यादावपिनकार्यम् ॥ यत्तुहेमाद्रौचरहस्ये ॥ दिवाजन्मदिनेचैवनकुर्यान्मैथुनंव्रती ॥
श्राद्धंदत्त्वाचभुक्त्वाचश्रेयोर्थीनचपर्वसुइतितदन्तृतुविषयम् ॥ तथागृह्यपरिशिष्टे ॥ य
दिदिवामैथुनंव्रजेत्क्लीबाल्पवीर्याऽल्पायुषश्चप्रसूयन्ते तस्माद्देतद्वर्जयेदिति ॥
स्त्रीणांयौगपद्येतुऋतौगमनक्रममाह ॥ यौगपद्येतुतीर्थानांविप्रादिक्रमतोव्रजेत् ॥
रक्षणार्थमपुत्राणांग्रहणंक्रमशोपिवेति ॥ तीर्थमृतुः ॥ विप्रादिवर्णक्रमेणपात्रविवा

हत्क्रमश्चेति ॥ ॥ अगमनेदोषमाह ॥ पराशरः ॥ ऋतुस्नातांतुयोभार्यांसन्निधौनो
पगच्छति ॥ घोरायांब्रह्महत्यायांयुज्यतेनात्रसंशयइति ॥ अस्यापवादमाहमदन
 रत्नेव्यासः ॥ व्याधितोबंधनस्थोवाप्रवासेष्वथपर्वसु ॥ ऋतुकालेपिनारीणांब्रह्मह
त्याप्रमुच्यतइति ॥ गर्भाधानाकरणेप्रायश्चित्तमाह ॥ पारिजाते आश्वलायनः ॥ ग
र्भाधानस्याकरणात्तस्यांजातस्तुदुष्यति ॥ अकृत्वागांद्विजेदत्त्वाकुर्यात्पुंसवनंपतिः ॥
अकृत्वेत्यनंतरमपिशब्दोअध्याहारार्थः ॥ प्रायश्चित्तेकृतेपश्चादतीतमपिकर्मवै ॥ का
र्यमित्येकआचार्यानेत्यन्येतुविपश्चितइतिवचनसंवादात ॥ गांद्विजायदत्त्वाअकृत्वा
गर्भाधानंपतिः पुंसवनंकुर्यादितिउत्तरार्धार्थः ॥ इतिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ ऋतौग
मनेपराशरः ॥ ऋतौतुगर्भशंकित्वात्स्नानंमैथुनिनः स्मृतम् ॥ अनृतौतुयदागच्छे
च्छौचंमूत्रपुरीषवत् ॥ स्त्रियास्तुनस्नानम् ॥ उभावप्यशुचीस्यातांदंपतीशयनंगतौ ॥

शयनादुत्थितानारीशुचिःस्यादशुचिःपुमानितिवृद्धशातातपोक्तेः ॥ ॥ प्रथमतौपूर्वं स्त्रीगमनंनकायमित्याहाश्वलायनः ॥ प्राग्रजोदशनात्पत्नींनेयाद्गत्वापतत्यधः ॥ व्यर्थीकारेणशुक्रस्यब्रह्महत्यामवाप्नुयादिति ॥ ॥ आद्यर्तौगर्भाधानंचमलमासशुक्रास्तादावपिकार्यम् ॥ उत्सवेषुचसर्वेषुसीमंतेऋतुजन्मसु ॥ सुरासुरगुरोश्चैवमौढ्यदोषो नविद्यतेइतिनिबंधेभृगूक्तेः ॥ दिनशुद्धिस्तुज्योतिःशास्त्रेउक्ता ॥ ॥ अथगर्भाधानप्रयोगः ॥ ॥ तच्चऋतुदर्शनमारभ्यआद्यरात्रिचतुष्कंपर्वादिनिषिद्धदिनानिचवर्जयित्वा ॥ आद्यर्तुनियतेचगुरुशुक्रास्तमलमासादिदोषोनास्ति ॥ तच्चज्योतिःशास्त्रोक्तशुभेदिनेशुभकालेकार्यम् ॥ तत्रयुग्मासुरात्रिषुपुत्रः अयुग्मासुकन्याजायतेइति ॥ तत्रायंक्रमः ॥ गर्भाख्यमातृनांदीयजतिविधुबलंप्रातःसुस्नापयेत्तांदोषेशांतिप्रकुर्याद्वसनसुफलधान्यार्पणंसूर्यवीक्ष्य ॥ यत्तद्रात्रौस्वभार्यांरमयतिकुशलोबाह्यरत्यासु

सं०

॥१००॥ ताप्त्यैंगत्वातांनागरेणप्रतिकुसुममुरोलंभनंस्यात्तुयत्ते ॥ १ ॥ अथर्तुमतीस्त्रीनूतनवस्त्रं कंचुकींचपरिधायमाल्याभरणैरलंकृत्यशुभासनेप्राङ्मुखमुपविशेत् ॥ ततः पतिपु त्राद्यविच्छिन्नसंतत्यन्विताभिः कुलवृद्धसुमंगलस्त्रीभिर्गोधूमैर्नारिकेलादिनानाफलै स्तत्पल्लवैश्चप्रक्षेपणंवृद्धाचारंयाःफलिनीरितिमंत्रेणकारयेत् ॥ आचम्यप्राणानाय म्यदेशकालौसंकीर्त्यअस्याः ममभार्यायाःप्रथमगर्भातिशयद्वाराअस्यांजनिष्यमा णसर्वगर्भाणांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणार्थंगर्भाधानाख्यसंस्कारकर्माहंकरिष्ये इ तिकर्तानिशिकर्मणोमंत्राभिज्ञानेसतिसूर्यावलोकनोत्तरंविप्राशिषोगृहीत्वामातृविस र्जनादिकंसंपाद्यरात्राववभिगमनादिकंकुर्यात ॥ अथमंत्राणामज्ञानेविशेषः ॥ अस्याः ममभार्यायाबी०निबर्हणार्थंगर्भाधानसंस्कारनिशिकर्मणांदिवापकृष्यमाणसद्योमंत्र जपपूर्वकंगर्भाधानाख्यंकर्माहंकरिष्येइतिसूर्यावलोकनोत्तरंसर्वान्मंत्रान्पठित्वामातृ

भा०

॥१००॥

गणंविसर्जयेदित्येकः पक्षः । तदंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापू
जनंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ आदित्यंगर्भमित्यादित्यमवेक्षते ॥ॐ आदित्यङ्ग
र्भम्पयसासमङ्ग्धिसहस्रस्यप्रतिमाम्विश्वरूपम् ॥ परिवृङ्ग्धिहरसामाभिमंस्थाःशु
तायुषङ्कणुहिचीयमानाः ॥ १ ॥ अनेनमंत्रेणदंपतिभ्यांसूर्यावलोकनंनमस्कारश्च ॥ त
तः सायंकालीनंनित्यकर्मकृत्वोभौशुक्लांबरधारणानुलेपनमाल्याभरणालंकृतौसदी
पेशयनागारेसुखशय्याप्रसारितशुभमंचकमारुह्यसुमुहूर्तेस्त्रियमुत्तानांप्राक्छिरः श
यितांकृत्वाभर्तातस्यानाभिदेशेहस्तंदत्त्वाभिमृश्यजपेत् ॥ ॐ पूषाभगंसवितामे
ददातुरुद्रःकल्पयतुललामगुंविष्णुर्योनिङ्कल्पयतुत्वष्टारूपाणिपिंशतु ॥ आसिञ्च
तुप्रजापतिर्धातागर्भन्दधातुते ॥ गर्भंधेहिसिनीवालिगर्भंधेहिपृथुष्टुके ॥ गर्भंतेअ
श्विनौदेवावाधत्तांपुष्करस्रजौ ॥ तेजोवैश्वानरोदद्यादथब्रह्मानुमंत्रयते ॥ ब्रह्मागर्भं

न्दधातुते ॥ अथाभिगमनम् ॥ ॐ गायत्रेणंत्वाच्छन्दसामन्थामित्रैष्टुभेनत्त्वाच्छन्दं
सामन्थामिजागंतेनत्वाच्छन्दंसामन्थामि ॥ १ ॥ रेतोमूत्रंविजंहातियोनिंम्प्रविश
दिंन्द्रियम् ॥ गर्भोंजरायुणावृंतउल्बंञ्जहातिजन्मंना ॥ ऋतनंसत्यमिंन्द्रियविपा
नंठंशुक्रमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं ॥ १ ॥ अभिगमनोत्तरंतस्याःदक्षि
णस्कंधस्योपरिहस्तंनीत्वातेनहृदयमालभते ॥ ॐ यत्तेसुशीमेहृदयन्दिविचन्द्रमसि
श्रितम् ॥ वेदाहन्तन्मान्तद्विद्यात्पश्येमशरदःशतञ्जीवेमशरदःशतठंश्रृणुयामशर
दःशतम् ॥ १ ॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ तेन
श्रीकर्मांगदेवताः प्रीयंताम् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातेषामाशिषोगृहीत्वा॥यांतुमातृ ॥१०१॥
गणाःसर्वेइतिमातृणांविसर्जनंकार्यम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेगर्भाधानसंस्कारः ॥ ॥

सायदिगर्भंनदधीततदौषधंपतिः कुर्यात् ॥ ऋतुस्नातायांचतुर्थेहनिवाषोडशरात्रि
मध्येकस्मिँश्चिद्युग्मेह्निपुष्यनक्षत्रादिनाचन्द्रमायुज्येततदह्निऋतुमतीमुपोष्यतद्रात्रौ
सिर्ठंह्याः१श्वेतंपुष्पाबृहत्यामूलमुत्थाप्योदपेषंपिष्ट्वादक्षिणस्यांनासिकायामासिंचति
भर्ता ॥ ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॥ ॐ इयमोषधीत्रायमाणासहमानासरस्वती ॥ अस्या
अहंबृहत्याःपुत्रःपितुरिवनामजग्रभम् ॥ १ ॥ इतिसंस्कारभास्करेगर्भधारणार्थमौ
षधम् ॥ अथपुंसवनकर्मणोनिर्णयः क्रमश्चोच्यते ॥ पुंसवनंतुगर्भसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भे
कार्यमितिधर्मसिन्धौ ॥ पुंसवनसंस्कारेगुरुशुक्रास्तमलमासादिदोषोनास्तीतिसंस्का
ररत्नमालायाम् ॥ ॥ प्रयोगपारिजातेजातूकर्ण्यः ॥ ॥ द्वितीयेवातृतीयेवामासिपुंस

---

१ भूयरिंगणी श्वेतपुष्पा ।

वनंभवेत ॥ व्यक्तेगर्भेभवेत्कार्यंसीमंतेनसहाथवेति ॥ तत्रगर्भाधानप्रभृतिमासेद्वितीये
तृतीयेवायस्मिन्नहनिपुंनक्षत्रेणचंद्रमायुज्येततस्मिन्नहनिगर्भिणीमुपवास्यरात्रौन्य
ग्रोधावरोहाञ्छुंगांश्चोदकेनपिष्ट्वानासिकायांदक्षिणपुटेआसिंचतिभर्त्ता ॥ हिरण्यग
र्भोऽद्भ्यःसम्भृतइत्येताभ्यामृग्भ्याम् ॥ न्यग्रोधोवटवृक्षः तस्यअवरोहाःअतिलंबमवा
चीनंजायमानाअंकुराःतस्यशाखायाः शुंगांश्चतदंकुरानुदकेनपिष्ट्वेत्येकःपक्षः । कु
शकंटकर्कंसोमांशुंचैके ॥ एकेषामाचार्याणांमतेन्यग्रोधावरोहांकुरेषुपिष्यमाणेषुकु
शकंटकंकुशमूलांकुरंसोमांशुंसोमलताखंडंचतन्मध्येपेषणेनवस्त्रगालितंकार्यम् ॥सोम
लताभावेगुडूचीलताब्राह्मीवाग्राह्या ॥ एतत्पक्षेद्रव्यचतुष्टयपेषणंकार्यमिति ॥तत्रायंक्र
मः ॥ पुंसाख्येमातृनांदीन्यजतिपुरुषभेस्यंदनात्प्राग्द्विमासेत्रिमासेवाप्युपोष्यानिशि
सुवटभवानंकुरान्पेष्यवार्भिः॥सोमांशुंकौशकंटकान्क्षिपतिचवसनेगालितंदक्षिणनासा

रंध्रेक्षिप्त्वासमंत्रंसजलमभिमृशेदंकमध्येशरावम् ॥ १ ॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ आचम्य
प्राणानायम्य देशकालकीर्तनांतेअस्याःममभार्यायाः उत्पत्स्यमानगर्भस्यबैजिक
गार्भिकदोषपरिहारार्थंपुंरूपताज्ञानोदयप्रतिरोधपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
पुंसवनंकरिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंवसोर्द्धाराआयुष्य
मंत्रजपंनांदीश्राद्धंचकरिष्ये इतिकृत्वाअत्रपुण्याहवाचनांतेप्रजापतिः प्रीयतामितिव
देत् ॥ तास्तांगर्भिणींस्नापयित्वाऽहतेवाससीपरिधाय्योपवास्य ॥ ततोरात्रौन्यग्रोधा
वरोहांकुरांश्चकुशकंटकंसोमलताखंडंचोदकेनपिष्ट्वा पेषितोदकंवस्त्रगालितंकृत्वाग
र्भिणीदक्षिणनासिकायामासिंचतिभर्ता ॥ तत्रमंत्रौ ॥ ॐ हिरण्यगर्भः॰ ॥ १ ॥ अ
द्भ्यःसम्भृतःपृथिव्यैरसाच्चविश्वकर्मणःसमवर्त्तताग्रे ॥ तस्यत्वष्टाविदधद्रूपमेति
तन्मर्त्यस्यदेवत्वमाजानमग्रे ॥ २ ॥ कूर्मपित्तंचोपस्थेकृत्वेतिउदकपूर्णशरावमंकेनि
१८

धायेति ॥ सयदिकामयेतवीर्यवान्स्याद्गर्भस्तदातस्याःस्त्रियाअंकेउदकपूर्णंशरावं
निधायभर्तागर्भिण्याउदरंअनामिकाग्रेणस्पृशन्गर्भमभिमन्त्रयते ॥ ॐ सुपर्णोसिग
रुत्मांस्त्रिवृत्तेशिरोगायत्रञ्चक्षुर्बृहद्रथंतरेपक्षौ ॥ स्तोमऽआत्माच्छन्दाᳪंस्यङ्गानि
यजूᳪंषिनाम ॥ सामतेतनूर्वामदेव्यंयज्ञायज्ञियम्पुच्छन्धिष्ण्याःशफाः ॥ सुपर्णो
सिगरुत्मान्दिवङ्गच्छस्वःपत ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ कृतस्यकर्म० स्मृत्युक्तान्द
शसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥
यांतुमातृगणाःसर्वेइतिमातॄणांविसर्जनंकुर्यात् ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेपुंसवनसं
स्कारप्रयोगः ॥ अथगर्भिणीधर्माः पाद्मे ॥ गर्भिण्यधिकारेअदितिंप्रतिकश्यपः ॥ ना ॥१०३॥
वस्करेषूपविशेन्मुसलोलूखलादिषु ॥अवस्करेषुमार्जन्यादिषु ॥ नोपस्करेतिपाठांतरे

उपस्करशब्देनशूर्पादिर्ज्ञेयम् :॥ जलंचनावगाहेतशून्यागारंविवर्जयेत् ॥ वल्मीकेना
धितिष्ठेतनचोद्विग्नमनाभवेत्॥विलिखेन्ननखैर्भूमिंनांगारेणनभस्मना ॥ नशयालुःसदा
तिष्ठेद्व्यायामंचविवर्जयेत् ॥ नतुषांगारभस्मास्थिकपालेषुसमाविशेत् ॥ वर्जयेत्कल
हंगेहेगात्रभंगंतथैवच ॥ नमुक्तकेशातिष्ठेतनाशुचिःस्यात्कदाचन ॥नशयीतोत्तरशिरा
नचैवाधःशिराः क्वचित् ॥ नवस्त्रहीनानोच्छिष्टानचार्द्रचरणातथा ॥ नामंगल्यां
वदेद्वाणींनचहास्याधिकाभवेत् ॥ कुर्याच्छुश्रूषयानित्यंपूजामांगल्यतत्परा ॥ ति
ष्ठेत्प्रसन्नवदनासदाभर्तुर्हितेरतेति ॥ ॥ भविष्ये ॥ संध्यायांनैवभोक्तव्यंगर्भिण्या
वरवर्णिनि ॥ स्थातव्यंनचगंतव्यंवृक्षमूलेचसर्वदा ॥ नदुर्मुखीसदातिष्ठेत्खट्वाछा
यांविवर्जयेत् ॥सर्वौषधीभिः कोष्णेनवारिणास्नानमाचरेत् ॥ ईषदुष्णंकोष्णम् ॥ कृत
भूतरक्षासुप्ताचवास्तुपूजनतत्परा ॥ दानशीलातृतीयायांपार्वत्यानक्तमाचरेत् ॥ ग

र्भिणीकुंजराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणम् ॥ व्यायामंशीघ्रगमनंशकटारोहणंत्यजेत् ॥
॥१०४॥ शोकंरक्तविमोक्षंचसाहसंकुक्कुटासनम् ॥ व्यवायंचदिवास्वापंरात्रौजागरणंत्यजेत् ॥
अतिरूक्षंतुनाश्नीयादत्यम्लमतिभोजनम् ॥ अत्युष्णमतिशीतंचगुर्वाहारंविवर्जयेत् ॥
इतिवृत्ताभवेन्नारीविशेषेणतुगर्भिणी॥यश्चतस्यांभवेत्पुत्रःस्थिरायुर्वृद्धिसंयुतः ॥ अन्य
थागर्भपतनमवाप्नोतिनसंशयइति ॥ मार्कंडेयोपि ॥ वृक्षंमहींचनाक्रामेन्नप्राकारंपयो
निधिम् ॥ परिखांचनचाक्रामेदबलागर्भधारिणी ॥ गर्भरक्षासदाकार्यानित्यंशौचनि
षेवणात् ॥ प्रशस्तमंत्रलिखनाच्छस्तमाल्यानुलेपनेति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ भूम्यांचै
वोच्चनीचायामारोहश्चावरोहणम् ॥ नदीप्रतरणंचैवशकटारोहणंतथा ॥ उग्रौषधंतथा
क्षारंमैथुनंभारवाहनम् ॥ कृतेपुंसवनेचैवगर्भिणीपरिवर्जयेत् ॥ गर्भग्रहणंचश्रमा ॥१०४॥
दिलिंगैर्वेदितव्यम् ॥गृहीतगर्भायाःसद्यःश्रमोग्लानिश्चजायते॥पिपासाआयासःसक्थि

स्पंदनंशुक्रशोणितयोरनुसंबंधोयोन्याःस्फुरणंचेत्यादि ॥ अन्यच्चप्रयोगार्णवेस्मृत्यं
तरे ॥ दानंपक्वान्नभिक्षायाः परिवेषणमेवच ॥ पचनंनचकर्तव्यंगर्भिण्यासर्वथैवतु इ
ति ॥ इतिसंक्षेपेणगर्भिणीधर्माः ॥ ॥ अथगर्भिणीपतिधर्माः ॥ ॥ गर्भिणीवांछितं
द्रव्यंतस्यैदद्याद्यथोचितम् ॥ सूतेचिरायुषंपुत्रमन्यथादोषमर्हति इति याज्ञवल्क्यः ॥
दोहदस्याप्रदानेनगर्भोदोषमवाप्नुयात् ॥ वैरूप्यंमरणंवापितस्मात्कार्यंप्रियंस्त्रियाइ
ति ॥ दोहदंगर्भिणीप्रियम् ॥ स्मृतिचिंतामणौ ॥ पुंसोभार्यागर्भिणीयस्यचेत्स्यात्सू
नोश्चौलंक्षौरकर्मात्मनश्च ॥ गेहारंभंस्तंभसंस्थापनंचवार्धिस्नानंनैवकुर्याच्चयात्रामि
ति ॥ ॥दक्षः ॥ ॥ ऋतुद्वयेव्यतीतेतुनकुर्यान्मौंजिबंधनम् ॥ अग्न्याधानंगयाश्राद्धं
वपनंचविवर्जयेदिति ॥ कालविधाने ॥ क्षौरंशवानुगमनंनखकृंतनंचयुद्धंचवास्तुक
रणंत्वतिदूरयानम् ॥ उद्वाहमौपनयनंजलधेर्वगाहमायुःक्षयोभवतिगर्भिणिकापती

नाम्॥वगाहइत्यत्रअवेत्युपसर्गावयवाकारस्यभागुरिमतेनलोपः ॥ ॥क्षौरं वपनम् ॥ भा०
सं० तच्चात्रकर्तनस्याप्युपलक्षणम् ॥ नोदन्वतोंभसिस्नायान्नचश्मश्रवादिकर्तयेत् ॥ अंतर्व
॥१०८॥ त्न्याःपतिःकुर्वन्नप्रजाभवतिध्रुवमिति ऋतुस्मरणात् ॥ यत्तु ॥ वपनस्यनिषेधेपिकर्त
नंवैविधीयते इतिस्मृत्यंतरवचनम् ॥ तद्गर्भिणीपतिभिन्नानांजीवत्पितृकादीनांयोवप
ननिषेधस्तत्रकर्तनविधानपरम् ॥ ॥ संग्रहे ॥ दहनंपवनंचैवपर्वतारोहणंतथा ॥ ना
वआरोहणंचैववर्जयेद्गर्भिणीपतिरिति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ॥ गर्भिण्यामपिभार्यायां
विवाहेप्यथवाव्रते ॥ सपितापिवपेत्केशान्गौतम्यांसिंहगेगुराविति ॥ विवाहेइत्यत्र
निवृत्तेपीतिशेषः ॥ एवंव्रतेइत्यत्र ॥ गौतम्यामितिगौतम्यसन्निहितदेशनिवृत्त्यर्थम् ॥
सिंहगेगुराविततितीर्थयात्रांतरोपलक्षणम् ॥ विवाहेव्रतबंधेचगर्भिणीपतिरेवच ॥ मुंड ॥१०८॥
नंसर्वतीर्थेषुकुर्यादेवाविचारयन्निति स्मृतिदर्पणधृतसंग्रहवचनसंवादात ॥ ॥

स्मृत्यंतरे ॥ ॥ सिंधुस्नानंद्रुमच्छेदंवपनंप्रेतवाहनम् ॥ विदेशगमनंचैवनकुर्याद्गर्भि
णीपतिरिति ॥ प्रेतवाहनमित्यनेनप्रेतविधानमप्युपलक्ष्यते ॥ ज्योतिर्निबंधे गालवः॥
प्रव्यक्तगर्भापतिरब्धियानंमृतस्यवाहंक्षुरकर्मसंगम् ॥ तथैवयत्नेनगयादितीर्थयागा
दिकंवास्तुविधिंनकुर्यादिति ॥ आदिशब्देनव्रतोद्यापनादि ॥ शुद्धिदर्पणेदक्षः ॥ मुं
डनंपिंडदानंचप्रेतकर्मतथैवच ॥ नजीवत्पितृकःकुर्याद्गर्भिणीपतिरेवचेति ॥ पिंड
दानशब्देनश्राद्धमुपलक्ष्यते इतिकेचित् ॥ वपनंप्रेतविधानापवादस्तत्रैव ॥ क्षौरं
नैमित्तिकंकुर्यान्निषेधेसत्यपिध्रुवम् ॥ पित्रोःप्रेतविधानंचगर्भिणीपतिरेवचेति ॥ एतेच
नियमाःसप्तममासादूर्ध्वंभवंति ॥ वपनंमैथुनंतीर्थंवर्जयेद्गर्भिणीपतिः ॥ श्राद्धंचस
प्तमान्मासादूर्ध्वंनैवसमाचरेदित्यादि आश्वलायनोक्तेः ॥ अत्रकेचित्सप्तममासोत्त
रंयोवपनादिनिषेधः सदोषातिशयार्थः ॥ तेनतत्पूर्वमपिशक्तौसत्यांवपनादिनिषेध

सं०

परिपालनमस्त्येवेत्याहुः ॥ ऊर्ध्वंनैवसमाचरेदितिवचनात्सप्तममासात्पूर्वंकदाचिद्व
पनादिकरणमस्तीतिगम्यते ॥ दक्षः ॥ मासषट्केऽव्यतीतेतुनकुर्यान्मौंजिबंधनम् ॥ अ
॥१०६॥ ग्न्याधानंगयाश्राद्धंवपनंचविवर्जयेदिति ॥ ॥ संस्कारदर्पणे सत्यव्रतः ॥ ॥ ऋतुत्र
येऽव्यतीतेतुनकुर्यान्मौंजिबंधनम् ॥ अग्न्याधानंगयाश्राद्धंवपनंचविवर्जयेदिति ॥ संक
टवशेनशक्ताशक्तपरतयावाव्यवस्थायथायथंबोध्या ॥ तीर्थंतीर्थयात्रा ॥ श्राद्धंश्रा
द्धभोजनमितिकेचित् ॥ पित्रोः क्षयाहश्राद्धादिकंतुसप्तममासादूर्ध्वमपिभवति ॥
पित्रोःक्षयाहंदर्शंचगयाश्राद्धंमहालयम् ॥ ग्रहणान्वष्टकाश्राद्धेकुर्याद्गर्भवतीपतिरि
तिसत्यव्रतोक्तेः ॥ एतच्चनित्यानांयुगादिश्राद्धानामुपलक्षणम् ॥ पिंडयज्ञोपिभवत्ये
व ॥ नित्यत्वात् ॥ मुंडनंपिंडदानंचेत्युदाहृतदक्षवाक्ये ॥ पिंडदानशब्देन श्रा ॥१०६॥
द्धमुपलक्ष्यतइतिश्राद्धस्यैवनिषेधप्राप्तौपित्रोःक्षयाहमितिसत्यव्रतवाक्येननित्यश्रा

भा०

द्धानांप्रतिप्रसवः क्रियते ॥ पिंडदानशब्देनपिंडदानमेवनिषिध्यतइतिमातापित्रोः
क्षयाहादिश्राद्धेष्वपिपिंडदाननिषेधः ॥ तच्चनिर्वपणंकार्यंतस्यामपिनृसत्तमेति ॥
अन्वष्टक्यविषयएवगर्भिणीपतित्वप्रयुक्तोयःपिण्डदाननिषेधःप्राप्तः सनास्तिइतिनिबं
धकारलेखनादान्वष्टक्यव्यतिरिक्तसांवत्सरिकादिस्थले कथं पिंडदानप्राप्तिरिति वा
च्यम ॥ अपिशब्देनसांवत्सरिकादीनामपिसंगृहीतत्वेनतत्प्राप्तिसंभवात् ॥ नचपि
तृशब्दस्यपिण्डनिर्वपणशब्देनान्वयात्कथमेतदितिवाच्यम् ॥ सन्निहितपदान्वयसंभ
वेऽव्यवहितान्वयकल्पनस्यानुचितत्वात् ॥ सांवत्सरिकादिषुगर्भिणीपतिकर्तृकाऽपिंड
दानाचारस्यबहुशोदृष्टत्वाच्चेतिकेचित ॥ वस्तुतस्तुएतन्मतेपिक्षयाहादिश्राद्धेष्वपिपिं
डदाननिषेधोनैवास्ति।श्राद्धंचसप्तमान्मासादूर्ध्वंनैवसमाचरेदित्याश्वलायनवचनस्य
श्राद्धशब्दार्थः श्राद्धभोजनपरइतिमतेश्राद्धकरणस्यैतस्मादेववचनात्प्राप्तत्वात्पित्रोः

क्षयाहमितिवचनंसपिंडकत्वविधानार्थंद्रष्टव्यम् ॥ यथाचारंव्यवस्था ॥ ॥ इतिगर्भि
णीपतिधर्माः ॥ ॥ अथगर्भवृद्ध्युपायः ॥ ॥ वरीविश्वाचगंधाचमधुकंभृंगराट्समम् ॥
अजादुग्धेनपानंतुनार्यागर्भस्यवृद्धिकृदिति ॥ वरीशतावरी ॥ विश्वाशुण्ठी ॥ गंधा
अश्वगंधा ॥ भाषायामास्कंदइत्युच्यते ॥ मधुकंज्येष्ठीमधुम् ॥ भृंगराट् ॥ भाषायां
माकाइति ॥ ॥ अथगर्भरक्षोपायः ॥ ॥ शांखायनगृह्ये ॥ चतुर्थेमासिगर्भरक्ष
णम् ॥ ब्रह्मणाग्निःससंविदानइतिस्थालीपाकेनहुत्वाक्षीभ्यांतइतिप्रत्यृचमाज्यलेपेनां
गान्यवमृजेदिति ॥ ब्रह्मणाग्निःसंविदानइतिरक्षोघ्नम् ॥ अथवास्वशाखोक्तरक्षोघ्नीसू
क्तग्रहणम् ॥ शास्त्रांतरोक्तत्वाल्लौकिकाग्नाविदंकार्यम् ॥ इतिगर्भरक्षणोपायः ॥ ॥ अ
थगर्भिण्यागर्भस्रावहरोपायः ॥ ॥ तत्रेदंगृह्यम् ॥ यदिगर्भःस्रवेदार्द्रेणास्याः पाणिना ॥१०७॥
त्रिरूर्ध्वंनाभेरुन्मार्ष्टि ॥ पराचंत्वानार्वाचंत्वष्टाबंधातुबंधने ॥ सक्तूनुपवेश्यदशा

मासोऽवीरहेति ॥ यदिगर्भोगर्भिण्याः स्रवेत्तदातस्यानाभेरूर्ध्वंयोदेशः ॥ गर्भाव स्थितियोग्यःसस्वेनपाणिनापराचंत्वेतिमंत्रेण त्रिरुन्माष्टिंऊर्ध्वापवर्गंसंमृजीतेत्यर्थः । सकृदेवमंत्रः ॥ यत्रैकस्मिन्द्रव्यइतिसूत्रात् ॥ नैमित्तिकमिदंकर्म ॥ औषधमपि ॥ पीत्वातंदुलतोयेनतंदुलीयजटाकृतौ ॥ पतद्गर्भाचयानारीस्थिरगर्भाप्रजायते ॥ श र्कराथचतिलैःसमांशकैर्माक्षिकेणसहभक्षितैस्त्रियाः ॥ नास्तिगर्भपतनोद्भवंभयंपाप भोक्तुरिवतीर्थसेवनमिति ॥ तंदुलीयजटातंदुलजामूलम् ॥ माक्षिकंमधु ॥ ॥ इतिग र्भस्रावहरोपायः ॥ अथ सीमंतोन्नयनम् ॥ ॥ तत्रनिर्णयः ॥ हारीतः ॥ सकृत्संस्कृत

---

१ इदंचकर्मसकृदेवकार्यम् ॥ स्त्रीसंस्कारत्वान्नप्रतिगर्भमावर्ततइतिवृत्तिकाराद्युक्तेः ॥ यत्तुविष्णुः सीमं तोन्नयनंकर्मनस्त्रीसंस्कारइष्यते ॥ केचिद्गर्भस्यसंस्कारात्प्रतिगर्भंप्रयुंजतेइति ॥ तत्कात्यायनविषयम् ॥ ममतुबहुसंमतेसकृत्कार्यमित्युक्तम् ॥ तदुक्तंभवति ॥

सं० संस्काराःसीमंतेनद्विजस्त्रियः ॥ यंयंगर्भंप्रसूयंतेससर्वः संस्कृतोभवेदिति ॥ यदिसी भा०
॥१०८॥ मंतस्यमुख्यकालातिक्रमस्तदाप्रसवादर्वागपिकर्तव्यम् ॥ तथाचोक्तम् ॥ सीमंतो
न्नयनंमुख्यकालेनस्यात्कथंचन ॥ कार्यमाप्रसवादेतदितिशंखोब्रवीत्स्फुटमिति॥अकृ
तसीमंतायाःप्रसवेविशेषःसत्यव्रतेनोक्तः स्त्रीयद्यकृतसीमंताप्रसूयेतकदाचन ॥ पु
त्रंगृहीत्वाविधिवत्सातंसंस्कारमर्हतीति ॥ ॥ अथसीमंतोन्नयनंनामक्षेत्रगर्भसंस्का
रकर्मव्याख्यायते ॥ ॥ तच्चप्रथमगर्भसंभवान्मासेषष्ठेष्टमेवापुन्नक्षत्रे शुक्लपक्षादिज्यो
तिःशास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यम् ॥ अत्रापिनियतकालेअधिमासगुरुशुक्रास्तादिदोषोना
स्ति ॥ असंभवेयावत्प्रसवकालपर्यंतम् ॥ अत्राप्यनियतकालेअधिमासादिप्रत्यवा
योनास्ति ॥ ॥ अथसीमन्तोन्नयनप्रयोगः ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ ॥ सीमंताख्यं
रवीज्येभवतिचयुवतेर्वाष्टमेमासिषष्ठेशालाकर्मादिनांदीश्रपयतिसतिलं मुद्गमिश्रंच ॥१०८॥

रुप्राक् ॥ प्राजापत्यैकहुत्वोदितमनुहवनंसर्वपंचादशस्यात्पश्चात्पीठोपविश्यंविनय
तिपुलिकास्थाप्यतांप्रेष्यगानम् ॥ १ ॥ तत्रपत्न्यासहमंगलस्नापितअहतवासो
युगुलालंकृतःपत्न्यासहबहिःशालायांशुभासनेउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकाल
कीर्तनांतेअस्याममभार्यायाः गर्भावयवेभ्यस्तेजोवृद्ध्यर्थंक्षेत्रगर्भयोः संस्कारार्थं
प्रतिगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणेनबीजकोत्पत्त्यातिशयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सीमंतो
न्नयनाख्यसंस्कारकर्मकरिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचन
मविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्द्धारमायुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंच करिष्ये

१यद्यपिसीमंतेबहिःशालाउक्तातथापीदानींतनानांनामकरणान्नात्रलिखिता ॥ पुंसवनंसीमंतेनसह
कार्यमित्युक्तंसीमंतेनसहकरणेअनादिष्टपूर्वंकार्यमितिप्रयोगरत्ने॥ गर्भसंस्कारएवस्यादित्यादिनिर्णयो
गदाधरादौज्ञेयः अनादिष्टपूर्वंकार्यमित्युक्तंप्रयोगरत्नेगदाधरादौ ॥

इतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेधाताप्रीयतामित्यूहः कर्तव्यः ॥ तत्रबहिः शालायांस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंमंगलनामाग्नेःस्थापनम् ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिआज्यासादनानंतरंतंदुलतिलमुद्गानामासादनम् ॥ अनंतरमुपकल्पनीयानि ॥ मृदुपीठम् ॥ युग्मान्यौदुंबरफलान्यपक्वान्येकस्तबकनिबद्धानि ॥ त्रयोदशपरिमाणकास्त्रयोदर्भपिंजूलाः ॥ [१]त्र्येणीशलली ॥ वी[२]रतरशंकुः ॥ केचिदश्व[३]त्थशंकुः ॥ पूर्णचात्रम् ॥ अलोहितम्॥ सूत्रेणपूर्णम्॥ वीणागाथिनौचेति॥गानंगायनम्॥ त्रैवर्णिकौवीणागायिनौराजवर्णनसंबंधिगानंकुरुतः ॥ ॥ अथवानलादिसंबंधिगानंकुरुतः ॥ ॥

---

१ त्रिस्थाने कर्बुरा ॥ २ वीरतरोवीरतरुशिरेतिजयरामः ॥ ३ अश्वत्थशंकुः परैषिकैवेतिहरिहररेणुकारिकाकारौ ॥ अश्वत्थशंकुरितिकारिकाकारः कर्कश्च ॥ खादिरः शंकुरितिगर्गः ॥

आज्यनिर्वपणानंतरम् ॥ चरुपात्रेमुद्गप्रक्षेपंकृत्वाधिश्रपणम् ॥ ईषच्छ्रितेषुतिलतंदु
लप्रक्षेपः ॥ पर्यग्निकरणांतेआघारावाज्यभागौस्रुवेणजुहुयात् ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजा
पतयेस्वाहा इदंप्रजा० ॥ ॐइंद्राय० इदमिं० ॥ ॐअग्नयेस्वाहा इदम० ॥ ॐ
सोमायस्वा० इदंसो० ॥ ततश्चरुमभिघार्यस्रुवेणचरुंजुहुयात् ॥ ॐ प्रजापतये०
इदंप्र० ॥ ५ ॥ ततःस्थालीपाकेनोत्तरार्धात्स्विष्टकृत् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वा० इ
दम० ॥ ६ ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ॐ भूःस्वाहा इदम० ॥ ७ ॥ ॐ भुवः
स्वा० इदंवा० ॥ ८ ॥ ॐ स्वःस्वा० इदंसूर्या० ॥ ९ ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने० इदम०
वरु० ॥ १० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने० ॥ इदमग्न०वरु० ॥ ११ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० ॥ इ
दम०अयसे०॥१२॥ॐयेतेशतं०इदंवरु०सवित्रे० ॥ १३॥ ॐ उदुत्तमम्०इदंवरु०दित्या

याद्वि० ॥ १४ ॥ मनसा ॐ प्रजाप० इदंप्र० ॥ १५ ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपश्चादग्नेर्भद्रंपीठेमृद्वासनंसंस्थाप्यतदुपरिगर्भिणीमुपवेशयेत् ॥ ततोयुग्मेनसटालुग्रप्सेनौदुंबरेणत्रिभिर्वेण्याकृतिदर्भपिंजूलैस्त्रयेण्याशलल्यावीरतरशंकुनासूत्रपूर्णचात्रेणचेत्येतैः सर्वैः पुंजीकृतैःसीमंतंमूर्ध्निविनयति ॥ ललाटांतरमारभ्यकेशान्द्विधाकरोतिभर्ता ॥ ततोविनयनम् ॥ ॐ भूर्विनयामि॥ॐभुवर्विनयामि॥ ॐ स्वर्विनयामि ॥ ततऔदुंबरादिपंचकस्यवेण्यांबंधनम् ॥ ॐ अयमूर्जावतोवृक्षऽऊर्ज्जीवफलिनीभव ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ अथगाथागानम् ॥ सोमऽए

---

१ तैलदेवदारुपीठे ॥ २ ततस्त्रैवर्णिकौवीणागाथिनौराजवर्णनसंबंधिअथवानलादिसंबंधिगानं कुरुतइतिगदाधरः ॥ राजन्यव्यतिरिक्तवीरतरगानमिति हरिहरः ।

वनोराजेमामानुषीःप्रजाः ॥ अविमुक्तचक्रऽआसिरंस्तिरेतुभ्यमसाविति ॥ १ ॥ ए
तयागाथयावीणागाथिनौगानंकुर्याताम् ॥ आसौस्थानेसमीपावस्थितायाःमहानद्या
नामग्रहणम् ॥ गंगा यमुना सरस्वतीत्येवमादिप्रथमांतंनामग्रहणंरुयेवकरोति ॥
कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंस्मृत्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ तेन
श्रीकर्मांगदेवताःप्रीयंताम् ॥ ब्राह्मणान्गंधतांबूलादिभिःसंपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वा
तदाशिषोगृहीत्वाअग्निंविसृज्यमातृणांविसर्जनम् ॥ यांतुमातृगणाःसर्वेपूजामादाय
पार्थिवीम् ॥ इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थपुनरागमनायच्च ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेसीमंतोन्न
यनसंस्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथजातकर्मक्रमारंभः ॥ ॥ अथकस्माच्चिद्योगाद्गर्भाधा
नादिसंस्काराअकृताश्चेत्तर्हिगोदानपूर्वकमनादिष्टप्रायश्चित्तंकृत्वांतरितसंस्कारान्सं
पाद्यचजातकर्मकार्यमिति ॥ शीघ्रप्रसवोपायःग्रंथांतरे ॥ हिमवत्युत्तरेपार्श्वेशब

रीनामयक्षिणी ॥ तस्यानूपुरशब्देनविशल्यास्यात्तुगर्भिणीस्वाहा ॥ इतिमंत्रेणैक
विंशतिदूर्वांकुरैरेकपलंतिलतैलंप्रदक्षिणमावर्तयन्नष्टशतंमंत्रंजपित्वातत्तैलंकिञ्चित्पा
ययेच्छेषमुदरेलेपयेदिति ॥ अथयंत्रप्रकाशेयंत्रमप्युक्तम् ॥ गजाग्निवेदाउडुराट्शरा
ङ्गारसर्षिपक्षाइतिहिक्रमेण ॥ लिखेत्प्रसूतेःसमयेगृहेदंसुखेननार्यःप्रसवंतिशीघ्रमि
ति ॥ अस्यार्थः ॥ गर्भिण्यानार्यादृष्टिगोचरेदेशंसमचतुरस्रंसंसाध्यतस्यसमान्नव
कोष्ठकान्कृत्वाईशानोत्तरवायुकोष्ठेषुअष्टमतृतीयचतुर्थानंकान्क्रमेणलिखित्वापूर्व
मध्यमपश्चिमकोष्ठेषुप्रथमपंचमनवमांकान्क्रमेणविलिख्यआग्नेयदक्षिणनैरृतको
ष्ठेषुषष्ठसप्तमद्वितीयांकान्क्रमेणविलिखेत्॥इदंयंत्रंप्रसूतिसमयेपूर्वंसूतिकागृहे

पू		
८	१	६
३	५	७
४	९	२

लेखनीयमेतद्दर्शनेनसुखेनशीघ्रंनार्यःप्रसवंति ॥ ॥यंत्रंयथा सोष्यंतीमिति
प्रसवकालेशूलवतींस्त्रियंभर्ताएषंतुदशंमास्युगर्भोइतिमंत्रेणदशकमभिमं

त्यतेनोदकेनशीघ्रप्रसवार्थंत्रिवारमभिषिंचेत् ॥ ॐ एयंतुदशमास्योगर्भोजरायुणास
ह ॥ यथायम्वायुरेयतियथासमुद्रऽएयंति ॥ एवायन्दशमास्योऽअस्त्रंज्जरायुंणास
ह ॥ १० ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ अभ्युक्षणानन्तरंवरावपतननिःसारपर्यंतंप्रसूतिसमीपेअ
वैतुपृश्निशैवलमितिमंत्रंजपतिभर्ता ॥ ॐ अवैतुपृश्निशैवलठंशुनेजराज्वपत्तवेनैव
मार्ठसेनपीवरीनकस्मिंश्चनायतनमवजरायुपद्यताम् ॥ १ ॥ शांतिप्राप्ततिथिनक्षत्र
योगादिसंभवेपुत्रमुखमदृष्ट्वैवस्नानंकार्यम् ॥ दुष्टकालेपिकुर्वीतजातकर्मयथाविधीति
खंड्भट्टपद्धतौजैमिनिः देशकालोपघाताद्यैःकालातिक्रमणंयदि ॥ अनस्तकेज्येन्दुसि
तेतत्कार्यंचोत्तरायणे ॥ तथैवानिष्टतिथिनक्षत्रयोगविषघटीसंक्रांतिग्रहणपर्वपौषज
ननेवैकृतप्रसवेचशांतयोमयूखादिशांतिग्रंथेषुद्रष्टव्याः ॥ ग्रंथविस्तारभयान्नात्रलिखि

ताः ॥ ॥ अथजातकर्मसंस्कारनिर्णयः ॥ ॥ तद्यथा ॥ नपक्वेननचामेनश्राद्धंहेम्नैव कारयेत् ॥ पुत्रजन्मनियात्रायांशर्वर्यांदत्तमक्षयमिति ॥ १ ॥ जातकर्मणिनांदीश्राद्धं रात्रावपिकार्यम् ॥ यद्यपिकिंचित्कर्मांगंनांदीश्राद्धंक्तंतथापिपुत्रजन्मनिमित्तंनां दीश्राद्धंद्वितीयंतद्दिनेएवमुक्तापिजननकालेकार्यमिति ॥ नालच्छेदनेकालप्रतीक्षा माहहारीतः ॥ कालप्रतीक्षाबालस्यनालच्छेदनकर्मणि ॥ षण्मुहूर्तात्परंकार्यंसं कटेष्टमुहूर्तके ॥ १ ॥ तदूर्ध्वंछेद्यमच्छेद्यंपित्रादिःमूतकीभवेत् ॥ २ ॥ ब्रह्म सूत्रधृतंनालंतेनावेष्ट्यनिकृंतयेत् ॥ मूलतोष्टांगुलंत्यक्त्वानालंछिद्यात्क्षुरादिने ति ॥ तत्रायंक्रमः ॥ ॥ जातेपुत्रेसचैलंभवतिजनयतोमातृनांदीयमेधायुष्येत्वे नंजपःस्याज्जननमुवमसुंमंत्रयेन्मातरंच ॥ सव्यंप्रक्षाल्यवामंस्तनमुदकयुतंपात्रप्र च्छिद्यनालंसूत्यग्निंस्थाप्यहुत्वाद्वितयमनुदिनंविंशतिद्वेदशाहम् ॥ १ ॥ इति ॥ अथ

जातकर्मप्रयोगः ॥ तत्रजातेपुत्रेपिताकुलदेवतावृद्धप्रणामपूर्वकंतस्यमुखंनिरी
क्ष्यनद्यादावनुष्णवारिणातडागादौवाउदङ्मुखंस्नायात् ॥ मूलज्येष्ठाव्यतिपातादौ
उत्पन्नेमुखमदृष्ट्वैवस्नायात् ॥ अथासंभवेदिवाहृताभिः शीताभिरद्भिः सुवर्णयुताभि
र्गृहेएवस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतकुंकुमतिलकः शुभासनेउपविश्याचम्यप्रा
णानायम्यदेशकालौस्मृत्वाममास्यबालकस्यगर्भांबुपानजनितसकलदोषनिबर्हणा
युर्मेधाभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्मकरि
ष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृपूजनायुष्यमंत्रजपपूर्व
कमाभ्युदयिकश्राद्धंहेम्नैवकरिष्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेसविताप्रीयता
मित्यूहः ॥ अच्छिन्नेनालेमेधाजननायुष्येकरोति ॥ तत्रमेधाजननंयथा ॥ अनामि
कयासुवर्णांतर्हितयामधुघृतेएकीकृत्यघृतंवाकेवलंकुमारंप्राशयतिपिता ॥ ॐ भूस्त्व

यिदधामि ॥ ॐ भुवस्त्वयिदधामि ॥ ॐ स्वस्त्वयिदधामि ॥ ॐभूर्भुवः स्वः सर्वंत्व
यिदधामीत्यनेनमंत्रेणसकृत्प्राशयति ॥ ॥ अथास्यायुष्यंकरोति ॥ तत्रकुमारस्य
नाभिदेशेवादक्षिणकर्णसमीपेअग्निरायुष्मानित्यादिवक्ष्यमाणमंत्राञ्जपति ॥ ॐ अ
ग्निरायुष्मान्त्सवनस्पतिभिरायुष्माँस्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ १ ॥ ॐ सोमआ
युष्मान्त्सऽओषधीभिरायुष्माँस्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ २ ॥ ॐ ब्रह्मऽआयुष्मत्तद्ब्रा
ह्मणैरायुष्मत्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ ३ ॥ ॐ देवाऽआयुष्मंतस्तमृतैरायुष्मंतस्ते
नत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ ४ ॥ ॐ ऋषयऽआयुष्मंतस्तेव्रतैरायुष्मंतस्तेनत्वायुषायु
ष्मंतं करोमि ॥ ५ ॥ ॐ पितरऽआयुष्मंतस्तेस्वधाभिरायुष्मंतस्तेनत्वायुषायुष्मंतंक
रोमि ॥ ६ ॥ ॥ ॐ यज्ञऽआयुष्मान्त्सदक्षिणाभिरायुष्माँस्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥
॥ ७ ॥ ॐ समुद्रऽआयुष्मान्त्सस्रवंतीभिरायुष्मांस्तेनत्वा युषायुष्मंतंकरोमि ॥ ८ ॥

एतावत्पर्यंतमग्निरायुष्मानित्यारभ्यत्रिर्जपति ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्या
युषम् ॥ यद्देवेषुं त्र्यायुषन्तन्नोंऽअस्तु त्र्यायुषम् ॥ त्र्यायुषमित्येतमपिमंत्रंत्रिर्जपति ॥
सयदिकामयेतकुमारः सर्वमायुरियादितितदाकुमारंवात्सप्रेणाभिमृशति ॥ दिवस्प
रीत्यारभ्यगोमंतमुशिजोविवव्रुरित्यंतोवात्सप्रः ॥ ॐ दिवस्परिप्रथमञ्जज्ञेऽअग्निर
स्मद्द्वितीयम्परिजातवेदाः॥तृतीयमप्सुनृमणाऽअजंस्त्रमिन्धानऽएनञ्जरतेस्वाधीः ॥
॥ १ ॥ विद्मातेऽअग्नेत्रेधात्रयाणिविद्मातेधामविभृतापुरुत्रा ॥ विद्मातेनामंपरमङ्गुहाय
द्विद्मातमुत्सयतऽआयगन्थ ॥ २ ॥ समुद्रेत्वानृमणाऽअप्स्वन्तर्नृचक्षांऽईधेदि
वोऽअग्नऽऊधंन् ॥ तृतीयेत्वारजंसितस्थिवांᳪंसमपामुपस्थेमहिषाऽअवर्धन् ॥ ३ ॥

अक्रन्दद॒ग्निस्त॒नय॑न्निव॒द्यौः क्षामा॒रेरि॑हद्वी॒रुधः॑ सम॒ञ्जन् ॥ स॒द्यो ज॑ज्ञा॒नो वि ही॑मि॒द्धो अ
ख्य॒दा रोद॑सी भा॒नुना॑ भात्य॒न्तः ॥ ४ ॥ श्री॒णामु॑दा॒रो ध॒रुणो॑ र॒यी॒णां म॑नी॒षाणां॒ प्रा
र्प॑णः॒ सोम॑गोपाः ॥ वसुः॑ सू॒नुः सह॑सो अ॒प्सु राजा॒ वि भा॒त्यग्र॑ उ॒षसा॑मिधा॒नः ॥ ५ ॥ वि
श्व॑स्य के॒तुर्भुव॑नस्य॒ गर्भ॒ आ रोद॑सी अपृणा॒ज्जाय॑मानः ॥ वी॒ळुं चि॒दद्रि॑मभिनत्परा॒य
ञ्जना॒ यद॒ग्निमय॑जन्त॒ पञ्च॑ ॥ ६ ॥ उ॒शिक्पा॑व॒को अ॑र॒तिः सु॑मे॒धा मर्त्ये॑ष्व॒ग्निर॒मृतो॒
नि धा॑यि ॥ इय॑र्ति धू॒मम॑रु॒षं भरि॑भ्र॒दुच्छु॒क्रेण॑ शो॒चिषा॒ द्यामिन॑क्षन् ॥ ७ ॥ दृ॒शा॒नो रु॒
क्म उ॒र्व्या व्य॑द्यौद्दु॒र्मर्ष॒मायुः॑ श्रि॒ये रु॑चा॒नः ॥ अ॒ग्निर॒मृतो॑ अभव॒द्वयो॑भि॒र्यदे॑नं॒
द्यौर॒जन॑यत्सु॒रेताः॑ ॥ ८ ॥ यस्ते॑ अ॒द्य कृ॒णव॑द्भद्रशोचे॒ऽपू॒पं दे॑व घृ॒तव॑न्तमग्ने ॥ प्र तं न॑य

प्रतरम्वस्योऽअच्छाभिसुम्नन्देवभंक्तंठषविष्ट ॥ ९ ॥ आतम्भंजसौश्रवसेष्वंग्नऽउ
क्थऽउंकथुआभंजशुस्यमांने ॥ प्रियश्रेमूढ्ढंप्प्रियोऽअग्नाभंवात्युज्जातेनंभिनदद्दुज्जर्नि
त्वैहः ॥ १० ॥ त्वामंग्नेयजंमानाऽअनुद्यून्विश्वावसुदधिरेवार्याणि ॥ त्वयांसहद्रविण
मिच्छमांनाव्रजंगोमन्तमुशिजोविवंव्रुहः ॥ ११ ॥ततःकुमारस्यप्रागादिचतुर्दिक्षुचत्वा
रःउपरिभागस्याभावेमध्येवानैर्ऋत्यकोणेएकः पंचमएवंपंचब्राह्मणानवस्थाप्य ॥
इममनुप्राणेतियजमानोब्रूयात् ॥ ॥ एवंसर्वत्र ॥ व्यानेत्यादयः ॥ ततःपूर्वदिक्
स्थितोब्राह्मणःकुमारंलक्षीकृत्यप्राणेतिब्रूयात् ॥ एवंव्यानेतिदक्षिणतः ॥ अपानेत्य
परतः ॥ उदानेत्युत्तरतः ॥ समानेतिपंचमउपरिष्टादवेक्षमाणोब्रूयात् ॥ अविद्यमा
नेषुब्राह्मणेषुस्वयमेवप्रतिदिशंपरिक्रम्यैतत्करोति ॥ स्वयंकरणपक्षेप्रेषाभावः ॥ य
स्मिन्देशेकुमारोभवति तंदेशमभिमंत्रयते ॥ देशंमूतिकागारम् ॥ ॥ तत्रमंत्रः॥ॐ

वेदतेभूमिहृदयन्दिविचन्द्रमसिश्रितम् ॥ वेदाहन्तन्मान्तद्विद्यात्पश्येमशरदःशतञ्जी
वेमशरदःशतꣳशृणुयामशरदःशतम् ॥ १ ॥ अथैनंकुमारमभिमृशति ॥ ॐ अश्मा
भवपरशुर्भवहिरण्यमस्तृतम्भव ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥
अथास्यमातरमभिमंत्रयते ॥ ॐ इडासिमैत्रावरुणीवीरेवीरमजीजनथाः ॥ सात्व
म्वीरवतीभवयास्मान्वीरवतोकरत् ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ अथास्यमातुर्दक्षिणस्तनंज
लेनप्रक्षाल्यकुमारायप्रयच्छति ॥ ॐ इमꣳस्तनमूर्ज० ॥ १ ॥ ततोवामस्तनंप्रक्षाल्य
प्रयच्छति ॥ ॐ यस्तेस्तनः शशयोजोमयोभूर्योरत्नधावसुविद्यःसुदत्र ÷॥ येनवि
श्वापुष्यसिवार्याणिसरस्वतीतमिहधातवेकः ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततः सूतिका
याः खट्वाधस्तात्कुमारस्यशिरःप्रदेशेउदकपूर्णकलशंनिदधाति ॥ ॐ आपोदेवेषुजा

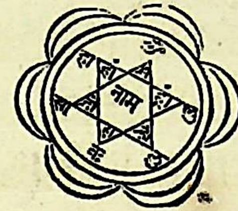
इदं कुमारस्यमूर्ध्नीति कारिकाकारः ॥ हृदितुजयरामः ॥ सर्वशरीरेतुहरिहरः ॥

ग्रथययथादेवेष्वजाग्रथ ॥ एवमस्यार्ठंसूतिकायाठंसपुत्रिकायांजाग्रथ ॥ १ ॥ इत्यने
नमंत्रेण ॥ तदुदकपात्रंस्थापितमेवदशाहंतिष्ठतिप्रागुत्थानात् ॥ ततोनालच्छेदनम्॥
ततःसूतिकागृहद्वारदेशेअरत्निमात्रेस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वासूतिकाग्नेःस्थाप
नम् ॥ संपूज्यहविःसंस्कृत्यपर्युक्ष्य ॥ अतःप्रभृत्युत्थानंयावत्तावत्सायंप्रातःसंधिवेल
योर्द्वयोःप्रत्यहंयावत्सूतिकास्नानंकरोतितावद्दशाहपर्यंतंफलीकरणमिश्रान्सर्षपां
स्तस्मिन्नग्नौद्वेद्वेआहुतीहस्तेनजुहोति ॥ फलीकरणमिश्रान्सूक्ष्मतंडुलाग्रमिश्रान् ॥
तत्रमंत्रौ ॥ ॐ शंडामर्काउपवीरःशौंडिकेयऽउलूखलः ॥ मलिम्लुचोद्रोणासश्च्यवनो
नश्यतादितःस्वाहा ॥ इदंशंडामर्कायउपवीरायशौण्डिकेयायउलूखलायमलिम्लुचा
द्रोणासश्च्यवनोनश्यतादितेभ्यश्चनमम ॥ १ ॥ ॐ आलिखन्ननिमिषःकिम्वदन्तऽउप
श्रुतिः ॥ हर्य्यक्षःकुम्भीशत्रुःपात्रपाणिर्नृमणिर्हंत्रीमुखःसर्षपारुणश्च्यवनोनश्यतादितः

स्वाहा ॥ इदमालिखन्ननिमिषायकिंवद्धयउपश्रुतयेहर्यक्षायकुंभीशत्रवेपात्रपाणयेन्रृ
मणयेहंत्रीमुखाय सर्षपारुणायचववनायच नमम ॥ ॥ ॥ २ ॥ इत्याहुतिद्वयम् ॥
यदिकुमारग्रहोबालमुपद्रवेत्तदातंबालंजालेनप्रच्छाद्योत्तरीयेणवाससावाप्रच्छाद्यां
कआधायतंबालंहृदिस्पृशन्पिताजपति ॥ ॐ कुर्कुरः सुकुर्कुरः कुर्कुरोबालबंधनः ॥
चेच्चेच्छुनकः सृजनमस्तेऽअस्तुसीसरोलपेतापह्वरतत्सत्यम् ॥ यत्तेदेवावरमदद्दुः स
त्वंकुमारमेववावृणीथाः ॥ चेच्चेच्छुनकःसृजनमस्तेऽअस्तुसीसरोलपेतापह्वरतत्स
त्यम् ॥ यत्तेसरमामातासीसरःपिताश्यामशबलौभ्रातरौ ॥ चेच्चेच्छुनकः सृजनमस्तेऽ
अस्तुसीसरोलपेतापह्वरतत्सत्यम् ॥१॥इत्यंतंपठितेनरक्षति ॥ ॐ ननामयतिनरुदतिन
हृष्यतिनग्लायतियत्रवयंवदामोयत्रचाभिमृशामसि ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणाभिमृश ॥११६॥
तिकुमारंपिता ॥ ॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंस्मृत्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्म

णान्सूतकांतेभोजयिष्ये ॥ तेनश्रीकर्मा० ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलवस्त्रालंकारादिभि
र्यथाविभवंसंपूज्य॥तेभ्यश्चसुवर्णादिदक्षिणांदत्त्वातेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥ ॥ मातॄणां
विसर्जनम् ॥ यांतुमातृगणाः सर्वेस्वशक्त्यापूजितामया ॥ इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनरागम
मनायच ॥ १ ॥ इतिविसर्जयेत् ॥ कुमार्याश्चैतज्जातकर्मामंत्रकंकार्यम् ॥ रात्रौसंध्या
यांग्रहणेजाताशौचांतरमध्येपीदंकार्यम् ॥ मृताशौचमध्येजातश्चेत्तदैवाशौचांतेवाका
र्यम्॥पितरिग्रामांतरगतेपिपितृव्यादिगोत्रजोज्येष्ठक्रमेणेदंकुर्यात ॥ इदमायुष्यक
रणंकालातिक्रमेपिक्रियते ॥ मेधाजननंतुमुख्यकालातिक्रमान्ननिवर्ततेतस्मात्कुमा
रंजातंघृतंवैवाग्रेप्रतिलेहयंतिस्तनंवानुधापयंतीतिजातमात्रस्यकुमारस्यश्रुत्यामेधा
जननोपदेशात्संस्कारकर्मत्वाच्च ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेजातकर्मसंस्कारप्रयो
गः ॥ ॥ अथबालस्यदुष्टदृष्टिदोषादौरक्षाविधिः ॥ ॥ वासुदेवोजगन्नाथःपूतनातर्ज

नोहरिः ॥ रक्षतित्वरितंबालंमुंचमुंचकुमारकम् ॥ कृष्णरक्षशिशुंशंखमधुकैटभमर्द
न ॥ प्रातःसंगवमध्याह्नेसायाह्नेषुचसंध्ययोः ॥ महानिशिसदारक्षकंसारिष्टनिषू
दन ॥ यद्गोरजः पिशाचांश्चग्रहान्मातृग्रहानपि ॥ बालग्रहान्विशेषेणच्छिंधिच्छिंधि
महाभयान् ॥ त्राहित्राहिहरेनित्यंत्वद्रक्षाभूषितंशिशुम् ॥ इतिभस्माभिमंत्र्यैवभूषये
त्तेनभस्मना ॥ शिशोर्ललाटाद्यंगेषुरक्षांकुर्याद्यथाविधि ॥ इतिप्रयोगसारे ॥ ॥ रक्ष
रक्षमहादेवनीलग्रीवजटाधर ॥ ग्रहैस्तुसहितोरक्षमुंचमुंचकुमारकम् ॥ अमुंमंत्रंभूर्ज
पत्रेविलिख्यतत्पत्रंदक्षिणभुजेबध्नीयादितियंत्रोद्धारे ॥ ॥ बालरोदनपरिहारार्थं
यंत्रमुक्तंमयूखे ॥ षडस्रमध्येह्रींकारस्तन्मध्येशि
शोर्नामविलिख्यषट्कोणेषुॐलुलुवस्वाहेतिमंत्रषडक्ष

इदंयंत्रंयथो
क्तंलिखेत्

राणिविलिख्यतद्बहिर्नेमिवद्वृत्तद्वयंविलिख्यतद्बहिरधोमुखैरर्धचंद्रैरावेष्ट्यपंचोपचा
रैःसंपूज्यबालहस्तेबध्नीयादिति । बालग्रहशांत्यादिकंबालग्रहस्तवश्चशांतिकमलाक
रशांतिमयूखयोर्द्रष्टव्यः ॥ ॥ अथषष्ठीपूजनम् ॥ ॥ तद्यथा ॥ विघ्नेशजन्मदानांचजीवं
त्याश्चप्रपूजनम् ॥ जातादिपंचमेषष्ठेनिशीथेबलिमाहरेत् ॥ १ ॥ द्वारतृतीयभागेतुपु
त्तलैश्चापिकज्जलैः ॥ दक्षिणोत्तरयोर्देशेलेख्यचत्वारिपूजयेत् ॥ २ ॥ द्वारस्योर्ध्वंतृ
तीयभागइति ॥ ॥ अर्चयेद्दशदिक्पालान्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ कृत्वाजागरणंरा
त्रौगीतैश्चशांतिपाठकैः ॥ ३ ॥ दशाहंसूतिकागारमायुधैश्चविशेषतः ॥ वह्निःसधू
मःसलिलापूर्णकुंभैःप्रदीपकैः ॥ ४ ॥ मुसलादितथाशस्त्रैर्वर्णकैश्चित्रितेनच ॥ विभू
तिरक्षांकुर्वीतसर्षपान्विकिरेत्तथेति ॥ ५ ॥ सूतिकावासनिलयाजन्मदानामदेव
ताः ॥ तासांयागनिमित्तंतुशुद्धिर्जन्मनिकीर्तितेति ॥ प्रथमेदिवसेषष्ठेदशमेचैवसर्व

दा॥ त्रिष्वेतेषुनकुर्वीतसूतकंपुत्रजन्मनीतिसंस्कारनृसिंहे ॥ ॥ तच्चपंचमषष्ठदिनेवापूर्व
रात्रौपित्रादिर्हिराचम्यप्राणानायम्यदेशकालसंकीर्तनांतेअनयोःसूतिकाबालकयोः
आयुरारोग्याभिवृद्ध्यर्थंसकलारिष्टशांतिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविघ्नेशस्यजन्मदा
नांजीवंत्यपरनाम्न्याः षष्ठीदेव्याःशस्त्रगर्भाभगवत्याश्चयथामिलितोपचारैःपूजनंक
रिष्ये ॥ ॥ एतत्प्रतिमाःपीठादौवाक्षतपुंजेषुपूगीफलेषुविनिवेश्याः ॥ संप्रदायस्तुस्व
र्णमयीमेकांजीवंतिकाप्रतिमांकृत्वातस्याश्चअग्न्युत्तारणपूर्वकप्राणप्रतिष्ठांकुर्वंति ॥ स
र्वासांपृथग्वाएकतंत्रेणषोडशोपचारैःपूजनम् ॥ तद्यथा ॥ आयाहिवरदेदेविषष्ठीदेवी
तिविश्रुता ॥ शक्तिभिःसहपुत्रंमेरक्षरक्षवरानने ॥ १ ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ अथ
ध्यानम् ॥ देवीमंजनसंकाशांचंद्रार्धकृतशेखराम्॥सिंहारूढांजगद्धात्रींकौमारींभक्त
वत्सलाम्॥खड्गंखेटंचबिभ्राणामभयांवरदांतथा ॥ तारकाहारभूषाढ्यांचिंतयामिन

वांशुकाम् ॥ १ ॥ ॐ श्रीश्चतेलुक्ष्मी० ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वःविघ्नेशजन्मदाषष्ठीदेवी
जीवंतिकाभ्योनमः ॥ ध्यायामि ॥ एवंसर्वत्र ॥ आगच्छवरदेदेविस्थानेचात्रस्थि
राभव ॥ आराधयामिभक्त्यात्वांरक्षबालंचसूतिकाम् ॥ १ ॥ॐ हिरंण्यवर्णांहरिंणींसुव
र्णरजुतस्रंजाम् ॥ चुंद्रांहिरण्मर्यींलुक्ष्मींजातवेदोमुमावंह ॥ ॥ ॐ भू० विघ्नेशाय०
विघ्नेशमावा० ॥ जन्मदायैषष्ठीदेव्यैनमः जन्मदांषष्ठीदेवीमावाह० ॥ ॐ शस्त्र
गर्भाभगवत्यैनमः शस्त्रगर्भाभगवतीमावाह० संध्यारागनिभंरक्तमासनंस्वर्णनि
र्मितम् ॥ गृहाणसुमुखीभूत्वारक्षबालंचसूतिकाम् ॥ ॐतांमुऽआवंहजातवेदोलुक्ष्मीम
नंपगामिनीम् ॥ यस्यांहिरंण्यम्विन्देयङ्गामुश्वम्पुरुंषानुहम् ॥ ॐ भू० विघ्ने० ॥ आस
नंसमर्पयामि ॥ गंगाजलंसमानीतंसुवर्णकलशेस्थितम् ॥ पाद्यंगृहाणमेबालंसूतिकां

चैवपालय ॥ ॐ अश्वपूर्णांरथमध्यांहस्तिनादप्रमोदिनीम् ॥ श्रियन्देवीमुपह्वयेश्री
र्मादेवीर्जुषताम् ॥ ॐ भू० वि० पाद्यं० ॥ अक्षतापुष्पगंधाढ्यमर्घ्यार्थनिर्मलंजलम् ॥
गृहाणपाहिमेपुत्रंसूतिकांभयहारिणि ॥ ॐ कांसोस्मितांहिरण्यप्राकारामार्द्राञ्ज्वलं
न्तींतृप्तान्तर्पयन्तीम् ॥ पद्मेस्थितांपद्मवर्णांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ ॐ भू०वि०अर्घ्यं
सम० ॥ गृहाणाचमनीयंतुकर्पूरैलादिवासितम् ॥ सबालांसूतिकांपाहिजगन्मातर्न
मोस्तुते ॥ ॐ चंद्राम्प्रभासांयशसाज्वलन्तींश्रियंलोकेदेवजुष्टामुदाराम् ॥ ताम्पद्मनें
मिंशरणमहम्प्रपद्येअलक्ष्मीर्मेनश्यतान्त्वांवृणोमि ॥ ॐ भू० वि० आचमनंस० ॥११९॥
पंचामृतंगृहाणेदंपयोदधिघृतंमधु ॥ शर्करासहितंदेविपाहिबालंसमातृकम् ॥ ॐ घृतेन

सीतामधुनासमंज्यतांविश्वैर्देवैरनुमतामरुद्भिः ॥ ऊर्जस्वतीपयसापिन्वमानास्मा
न्सीतेपयसाभ्याववृत्स्व ॥ ॐ भू॰ वि॰ पंचामृतस्नानंस॰ ॥ दुकूलादिमयंदेवीना
नारत्नैःपरिष्कृतम् ॥ परिधत्स्वामलंवस्त्रंरक्षमेसुतमूतिके ॥ॐ उपैतुमांदेवसखःकीर्तिश्च
मणिनासह ॥ प्रादुर्भूतोसुराष्ट्रेस्मिन्कीर्तिमृद्धिंददातुमे ॥ ॐ भू॰ वि॰ वस्त्रंसमर्प
यामि ॥ नानारत्नमयंदिव्यंमुक्ताहारमयंशुभम् ॥ गृहाणकालरात्रित्वंरक्षमेसुतमूति
के ॥ ॐ क्षुत्पिपासामलांज्येष्ठाऽअलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम् ॥अभूतिमसमृद्धिंचसर्वान्निर्णु
दमेगृहात् ॥ ॐ भू॰ वि॰ अलंकारान्समर्पयामि ॥ कर्पूरागरुकस्तूरीकंकोलादिसम
न्वितम् ॥ चंदनंस्वीकुरुत्वंमेरक्षबालंचमूतिकाम् ॥ ॐ गंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टां

करीषिणीम् ॥ ईश्वरींसर्वभूतानांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ॐभू०वि० चंदनंसमर्पयामि ॥
सुमाल्यानिसुगंधीनिमालत्यादीनिवैप्रभो ॥ गृहाणवरदेदेविरक्षबालंचसूतिकाम् ॥ॐ
मनसःकाममाकूतिम्वाचःसत्यमशीमहि ॥ पशूनांरूपमन्नस्यमयिश्रीःश्रयतांयशः
॥ ॐ भू० वि० पुष्पंसम० ॥ हरिद्राकुंकुमादीनिनानापरिमलानिच ॥ गृहाणकाल
रात्रित्वंरक्षबालंचसूतिकाम् ॥ ॐ अहिरिवभोगैः० ॥ ॐ भू० वि० परिमलद्रव्यंस
म० ॥ वनस्पत्युद्भवंधूपंदिव्यंस्वीकुरुदेविमे ॥ प्रसीदसुमुखीभूत्वारक्षमेसुतसूतिके ॥ॐ
कर्दमेनप्रजाभूतामयिसंभ्रमकर्दम ॥ श्रियंवासयमेकुलेमातरंपद्ममालिनीम्॥ भू०
वि० धूपंस०॥आज्यंवर्तिकृतंदेविज्योतिषांज्योतिषंतथा॥ जीवंतिकेगृहाणेमंरक्षमेसुत
सूतिके ॥ॐआपःस्रजन्तुस्निग्धानिचिक्लीतवसमेगृहे ॥ नीचदेवीम्मातरंश्रियम्वास

यंमेकुले ॥ ॐ भू० वि० दीपंसम० ॥ नैवेद्यंलेह्यंपेयादिषड्रसैश्चसमन्वितम् ॥ भुंक्ष्व
देविगणैर्युक्तारक्षमेसुतसूतिके ॥ ॐ आर्द्रांयःकरिणींयष्टींसुवर्णांहेममालिनीम् ॥
सूर्यांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोममावह ॥ भू० वि० नैवेद्यंसम० ॥ इदंफलंमयादे
विस्थापितंपुरतस्तव ॥ तेनमेपरितुष्टात्वंरक्षबालंचसूतिकाम् ॥ ॐ याः फलिनी० ॥
ॐ भू० वि० फलंस० ॥ नागवल्लीदलंरम्यंपूगीफलसमन्वितम् ॥ भद्रेगृहाणतांबूलं
पाहिमेसुतसूतिके ॥ ॐ आर्द्राम्पुष्करिणीं पुष्टींपिंगलांपद्ममालिनीम् ॥ चन्द्रांहिरण्मं
यींलक्ष्मींजातवेदोममावह ॥ ॐ भू० वि० तांबूलंसम० हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां० ॐ
भू० वि० दक्षिणांस० ॥ कदलीगर्भसंभूतंकर्पूरंचप्रदीपितम् ॥ आरार्तिकमहंकुर्वेरक्ष

बालंचसूतिकाम् ॥ ॐ इदर्ठंहविः० ॐ भू० वि० कर्पूरनीराजनंसमर्पयामि ॥ नाना
सुगंधपुष्पाणियथाकालोद्भवानिच ॥ पुष्पांजलिंगृहाणेमंरक्षमेसुतसूतिके ॥ ॐ श्री
श्चतेलक्ष्मी० ॥ ॐ भू० वि० पुष्पांजलिसम० ॥ यानिकानि० सप्तास्येतिप्रदक्षि
णां० ॥ अथप्रार्थना ॥ षष्ठीदेविनमस्तुभ्यंसूतिकागृहशालिनी ॥ पूजितापरयाभ
क्त्यादीर्घमायुःप्रयच्छमे ॥ १ ॥ जननीजन्मसौख्यानांवर्धिनीधनसंपदाम् ॥ साधि
नीसर्वभूतानांजन्मदेत्वांनतावयम् ॥ २ ॥ गौरीपुत्रोयथास्कंदःशिशुत्वेरक्षितःपुरा ॥
तथाममाप्ययंबालंषष्ठिकेरक्षतेनमः ॥ ३ ॥ यथादाशरथीरामश्चतुर्मूर्तिर्भवप्रदे ॥
त्वयासंरक्षितस्तद्वद्बालंपाहिशुभप्रदे ॥ ४ ॥ विष्णुनाभिस्थितोब्रह्मादैत्येभ्योरक्षित
स्त्वया ॥ यथामेबालकंरक्षयोगनिद्रेनमोस्तुते ॥ ५ ॥ रक्षितौपूतनादिभ्योनंदगो
पसुतौयथा ॥ तथामेबालकंपाहिदुर्गेदेविनमोस्तुते ॥ ६ ॥ यथावृत्रासुरादिंद्रोरक्षि

तोदितिबालकः ॥ त्वयातथामेबालोयंरक्षणीयोमहेश्वरि ॥ ७ ॥ यथात्वयांजनीपुत्रो
हनुमान्रक्षितः शिशुः॥ तथामेबालकंरक्षदुर्गेदुर्गार्तिहारिणि ॥ ८ ॥ रुद्रस्वर्गाद्यथादेविक
श्यपादिसुतास्त्वया ॥ मातस्त्राहितथाबालंविष्णुमायेनमोस्तुते॥९ ॥ सर्वविघ्नानपाकृ
त्यसर्वसौख्यप्रदायिनि॥जीवंतिकेजगन्मातःपाहिनःपरमेश्वरि ॥ १० ॥ अनयापूजया
विघ्नेशस्यजन्मदाजीवंत्यपरनाम्नीषष्ठीदेवीशस्त्रगर्भाभगवत्यःप्रीयंताम् ॥ ततोदिक्पा
लपूजनम् ॥ ततोनीराजनम् ॥ सूतिकागृहेबलिंसोपस्करंदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥क्षेत्रस्या
धिपतेदेविसर्वारिष्टविनाशिनि ॥ बलिंगृहाणमेरक्षक्षेत्रंसूतींचबालकम् ॥ १ ॥ इमंसो
पस्करबलिंक्षेत्राधिपत्यैदेव्यैसमर्पयामि ॥ ततआगत्यद्वारस्योभयतः कज्जलेनद्वेद्व
मातरौलिखेत् ॥ तन्नामानि ॥ धिषणावृद्धिमाताचतथागौरीचपूतना ॥ आयुर्दाऽन्यो

भवंत्वेता अद्यबालस्यमेशिवाः ॥ पंचोपचारैःपूजयेत् ॥ सुवासिनीभोजनम् ॥विप्रेभ्य
श्चखाद्यतांबूलदक्षिणादिदद्यात् ॥तेभ्यआशिषोगृहीत्वा॥ दशमेऽह्निविसर्जनंकार्यम् ॥
जननाशौचमध्येप्रथमषष्ठदशमदिनेषुदानेप्रतिग्रहेचनदोषः ॥अन्नंतुनिषिद्धम् ॥ अत्र
पंचमषष्ठदिनयोःपुरुषाः शस्त्रहस्ताः स्त्रियश्चनृत्यगीतकारिण्यः अस्यांरात्रौजा
गरणंकुर्युः ॥ सूतिकागेहंसधूपाग्निदीपंशस्त्रमुसलांबुविभूतियुतं कार्यम् ॥ सर्षपांश्चसर्व
तोविकिरेत् ॥ अन्यदपियथाचारंकार्यम् ॥ विप्राश्चशांतिपाठंपठेयुः ॥ ॥ इतिसंस्कार
भास्करेषष्ठीपूजनम् ॥ ॥ अथरात्रिवर्गः ॥ रात्रिवर्गोनामशांतिपाठः ॥ तंचदशदि
नंसूतिकासमीपेप्रदोषसमयेजपेत् ॥ ॥ अद्यपू० तिथौसकलारिष्टशांतिपूर्वकंसूति
काबालकयोःआयुष्याभिवृद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंशांतिपाठजपंकरिष्यइतिसंक ॥१२२॥
ल्पः ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ गणानांत्वेतिप्रथमंश्रीश्चतेतदनंतरम्॥ब्रह्मयज्ञानम्प्रथम

मिदम्विष्णुस्तुत्र्यम्बकम् ॥ भूरसिभूमिप्रथममापोहिष्ठाततःपरम् ॥ तेजोसिशुक्रमि
तिचवायोयेतेघृतंघृतम् ॥ २ ॥ नवग्रहाणांमंत्राश्चदिक्पालानांतथैवच ॥ आशुःशिशा
नमारभ्यमर्माणयंतंततःपठेत् ॥ ३ ॥ दिवस्परिसमारभ्यविवृरुच्यायुषंजपेत् ॥ आ
नोभद्राःसमारभ्यजनित्वांतंततःपरम् ॥ ४ ॥ ऋचम्वाचंसमारभ्यअंतेतुशरदःशतात्॥
रात्रिवर्गमिमंजाप्यंबालानांभयनाशनम् ॥ ५ ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेरात्रिवर्गक्र
मःसमाप्तः ॥ ॥ अथनामकरणसंस्कारनिर्णयः ॥ एकादशाहेद्वादशाहेवाविप्रस्यना
मकर्म ॥ क्षत्रियाणांत्रयोदशेषोडशेवादिने ॥ वैश्यानांषोडशेविंशतितमेवादिने ॥
द्वाविंशेमासांतेवाशूद्राणाम् ॥ दशम्यामुत्थाप्येतिप्रसवदिनमारभ्यदशम्यांरात्र्याम
तीतायामेकादशेह्निसूतिकामुत्थाप्यस्नापयित्वामातृपूजापूर्वकंनांदीमुखश्राद्धंव्य
तिरिक्तंत्रीन्ब्राह्मणान्भोजयित्वापितानामकरोति ॥ तद्यथोक्तम् ॥ अत्रपितृग्रहणाद

न्यत्रापिपितुर्नियमोऽवगम्यते ॥ अत्राप्यसन्निधौपितरिअन्यः कश्चित्कुलवृद्धःकरो
ति ॥ तत्र ॥ कृष्णोनंतोऽच्युतश्चक्री वैकुंठोथजनार्दनः ॥ उपेंद्रोयज्ञपुरुषोवासुदेवस्त
थाहरिः ॥ योगीशःपुण्डरीकाक्षोमासनामान्यनुक्रमात् ॥ अत्रयथाचारंचैत्रादिमा
र्गशीर्षादिर्वाक्रमः ॥ तच्च त्रिपुरुषवाचिदेवतावाचिस्विष्टं वायुग्माक्षरंप्रतिष्ठाकामः ॥
चतुरक्षरंब्रह्मवर्चसकामोनामकुर्यात् ॥ तच्चघोषवदादि॥घोषवंतिअक्षराणि ॥ गघङ ॥
जझञ ॥ डढण ॥ दधन ॥बभम ॥ नामादौ ॥ अंतःस्था यरलवाः नाम्नोमध्येभवं
ति ॥ दीर्घावसानम् ॥ कृत्प्रत्ययांतम् ॥ नतद्धितांतम्॥कन्यकायास्तुअयुग्माक्षरम् ॥
आकारांतम् ॥ तद्धितांतम्॥अत्रब्राह्मणस्यशर्मांतंनामकुर्यात्॥क्षत्रियस्यवर्मान्तम्॥ वै
श्यस्यगुप्तांतम्॥शूद्रस्यदासांतम् ॥ नाक्षत्रनामानितुचूचेचोलाश्विनीप्रोक्तेत्यादिज्यो
तिर्ग्रंथोक्तावकहडाचक्रानुसारेणाश्विन्यादिचतुश्चरणेषुचूडामणिश्चेदीशश्चोलेशोल

क्ष्मणइत्यादिकानिकुर्वंति ॥ कातीयानांकृत्तिकोत्पन्नस्याग्निशर्मेतिनक्षत्रदेवतासंब
द्धंनाक्षत्रंनामकुर्यात् ॥ नाक्षत्रनामैवाभिवादनीयंगुप्तंचामौंजीबंधनात मातापि
तरावेवजानीयाताम् ॥ व्यावहारिकंनामचतुर्थम्॥तच्चकवर्गादिषुतृतीयचतुर्थपंचमव
र्णहकारान्यतमवर्णाद्यावयवकम् । यरलवान्यतमम्मध्यवर्णयुतमृल्टवर्णरहितंविसर्गां
तम् ॥ पित्रादिपुरुषत्रयान्यतमवाचकंशत्रुवाचकभिन्नतद्धितप्रत्ययरहितंकृत्प्रत्ययां
तंयुग्माक्षरंपुंसामयुग्माक्षरंस्त्रीणांकार्यम् ॥ तद्यथा ॥ भक्ताइत्याबंतंदेवतानाम् ॥
मासनामसु ॥ चक्रिणी ॥ वैकुंठी ॥ वासुदेवी ॥ एतानि त्रीणिङीबंतानि ॥ हरिरि
त्येतन्नामकन्यापुत्रयोःसमानम् ॥ शेषाण्यष्टौ ॥ जनार्दना ॥ उपेंद्रा ॥ यज्ञपुरुषा
योगीशा ॥ पुंडरीकाक्षा ॥ कृष्णा ॥ अनंता ॥ अच्युता ॥ एतान्याबंतानिज्ञेयानी
तिधर्मसिंधौ ॥ एतन्नामकरणंकन्यायास्तु अयुजाक्षरमाकारांतं तद्धितप्रत्ययां

तंकार्यम् ॥ मासनामानितु ॥ श्रीर्लक्ष्मीः कमलापद्मासीतासत्याचरुक्मिणी ॥ मा
धवीचेंदिरादेवीतुलसीजांबवत्यपि ॥ एतानिमासनामानिकन्यायाःक्रमतोवदेत् ॥
इतिखंडूभट्टपद्धतौ ॥ ॥ तच्चजन्मतएकादशेऽह्निवायथाचारंनियतदिनेनामकरणं
कार्यम् । नियतकालेपिविष्टिवैधृतिव्यतीपातग्रहणसंक्रांत्यमावास्याश्राद्धदिनंचेत्तर्हि
नकार्यम्॥ नियतकालेक्रियमाणेगुरुशुक्रास्तबाल्यवार्धक्यवक्रातिचारमलमासादिनि
षेधोनास्ति ॥ नियतकालातिक्रमेतुज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यम्॥यदिकेनचित्प्र
कारेणप्राप्तकालेजातकर्मनभवतितदाअनादिष्टप्रायश्चित्तपूर्वकंनामकर्मकालेजात
कर्मनामकर्मचसहैकतंत्रेणकार्यम्॥सकृदेवभवेच्छ्राद्धमित्याशयस्तुप्रसिद्धः ॥ ॥ अ
थप्रयोगः ॥ तत्रायंक्रमःशिष्टाचारश्च ॥ नामाख्येमातृनांदीन्यजतिजननतोद्वादशे ॥१२४॥
कादशेवाविप्रांस्त्रीन्भोजयित्वाकृतमपिचभवेत्तद्धितंनैवपुंसः ॥ तस्यादौघोषवंतोयर

लवपुरतःशर्मवर्मेतिगुप्तेत्येतेविप्रादिवर्णास्त्रितयेषुअभिधानंत(?)मीबंतमस्याः ॥ १ ॥
ततःकुमारपितामंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकःशुभासनेउपवि
श्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यशिशोःबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणा
युरभिवृद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंनामकरणंकरिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूज
नंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवा
चनांतेप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ नामकरणेअधिकारार्थंत्रीन्ब्राह्मणान्भोजयि
ष्ये ॥ अत्रशिष्टाचारप्राप्तंनामदेवतापूजनम् ॥ तद्यथा ॥ कांस्यपात्रेतंडुलान्प्रसार्यतदु
परिसुवर्णशलाकयाकुलदेवताप्रयुक्तमादावमुकदेवताभक्तइतिनाम ॥ मासनाम ॥
नक्षत्रनाम ॥ व्यवहारनाम ॥ एवंनामचतुष्टयंलिखित्वा ॥ ॥ अस्यशिशोर्दीर्घायु
ष्यप्राप्त्यर्थंनामदेवतापूजनंकरिष्यइतिसंकल्पः ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ श्रीश्चते

सं० इतिमंत्रेणनामदेवताभ्योनमइतिषोडशोपचारैःसंपूज्य ॥ ततःदक्षिणतःमातुरुत्संगस्थ भा०
॥१२९॥ स्यशिशोर्दक्षिणकर्णेकथयति ॥ हेकुमारत्वंगणपतिभक्तोसि॥ हेकुमारत्वंकुलदेव्याभ
क्तोनाम्नामार्तंडोसि ॥ हेकुमारत्वंमासनाम्नाकृष्णोसि ॥हेकुमारत्वंनक्षत्रनाम्नाचूडाम
णिरसि ॥ हेकुमारत्वंव्यवहारनाम्नारामचंद्रोसीति ॥ इतिकथयित्वा ॥ मनोजूतिरिति
मंत्रपठनांतेविप्रैर्नामसुप्रतिष्ठितमितिवाचयित्वा ॥ ततोब्राह्मणानभिवादयेत् ॥ त
द्यथा ॥ हेकुमारत्वंगणपतिभक्तोसिसर्वान्ब्राह्मणानभिवादय ॥ इत्युपांशुपितावदेत्
आयुष्मान्भवसौम्यगणपतिभक्तः ॥ इतिद्विजाब्रूयुः ॥ हेकुमारत्वंमार्त्तंडशर्माकुलदे
व्याभक्तोसिसर्वान्ब्राह्म० आयु० मार्त्तंडशर्मा ॥ हेकुमारत्वंमासनाम्नाकृष्णशर्मासि ॥१२९॥
सर्वान्ब्रा० ॥ आयु० कृष्णशर्मा ॥ हेकमारत्वंनक्षत्रनाम्नाचूडामणिशर्मासि स०
॥ आयु० चूडामणिशर्मा ॥ हेकुमारत्वंव्यवहारनाम्नारामचन्द्रशर्मासिस० ॥ आ

यु॰ रामचन्द्रशर्मा ॥ ततोविप्राःवेदोसीतिमंत्रेणाशिषंशिशवेदद्युः ॥ ॐ वेदोसि
येनुत्वंदेववेदद्देवभ्योवेदोभवस्तेनुमह्यंवेदोभूयाः ॥ १ ॥ ॥ उपांशुलक्षणम् ॥
अभिवादननामेदमस्येत्यालोच्य चेतसा ॥ उपांशुनिर्विशेच्चैतं न जानीयुः परेयथे
ति ॥ ॥ अथास्यायुष्यंकरोतिदक्षिणकर्णमभिनिधायवाग्वाग्वागितित्रिरथास्यना
मधेयंकरोतिवेदोसीतितदास्यैतद्गुह्यमेवनामस्यादथदधिमधुघृतठंसठंसृज्यानंतर्हि
तेनजातरूपेणप्राशयति ॥ अथास्यायुष्यंकरोतिदक्षिणकर्णे ॥ ॐ अग्निरायुष्मान्त्स
वनस्प॰ ॥ ॐ सोमऽआ॰ ओषधी॰ ॥ ॐ ब्रह्मऽआ॰ त्तद्ब्राह्म॰ ॥ ॐ देवाऽ
आयु॰ मृतै॰ ॥ ॐ ऋषयऽआ॰ व्रतै॰ ॥ ॐ पितरऽआ॰ स्वधा॰ ॥ ॐ यज्ञऽ
आ॰ न्तसदक्षिण॰ ॥ ॐ समुद्र आ॰ न्त्सस्रवं॰ ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जम॰ ॥ १ ॥ इ

सं० तित्रिः ॥ अथास्यदधिमधुघृतमेकीकृत्यप्राशयति ॥ ॐ भूस्त्वयिदधामि ॥ ॐ भु भा०
॥१२६॥ वस्त्व० ॥ ॐ स्वस्त्वयि० ॥ ॐ भूर्भुवस्वः सर्वंत्व० ॥ अथैनमभिमृशति ॥ ॐ अश्मा
भवपरशुर्भवहिरण्यमस्तुतम्भव ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥ अ
थास्यमातरमभिमंत्रयते ॥ ॥ ॐ इडासिमै० ॥ १ ॥ अथैनंमातुःस्तनंप्रक्षाल्यप्रय
च्छति ॥ ॐ इमर्ठ॑स्तनु० ॥ १ ॥ यस्तेस्तनःइतिऋग्भ्याम् ॥ ॐ तंवाऽएतमाहुःअ
तिपिताबताभूरतिपितामहोबताभूः परमांबतकाष्ठांप्रापश्रियायशसाब्रह्मवर्चसेनय
ऽएवंविदोब्राह्मणस्यपुत्रोजायते ॥ १ ॥ ततःकर्तादेवताब्राह्मणांश्चनत्वा ॥ द
शसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वा तेभ्यआशिषोगृहीत्वा
यांतुमातृगणाःसर्वेइतिमातॄणांविसर्जनम् ॥ कुमार्याअपिनामकरणममंत्रकंकार्यम् ॥ इ ॥१२६॥
तिसंस्कारभास्करेनामकरणम् ॥ ॥ आंदोलशयनेपुंसोद्वादशोदिवसःशुभः ॥ त्रयो

दशस्तुशय्यायांननक्षत्रविचारणा ॥ १ ॥ अत्रदिनेशुभकालेकुलदेवतांयोगशायिनं
चसंपूज्यस्मृत्वानत्वाचमात्रादिसुभगस्त्रीभिःअलंकृतंशिशुंगीतवाद्यघोषपुरःसरमा
न्दोलेदक्षिणशिरसंनिधापयेत् ॥ प्राप्तकालेकुयोगसत्त्वेपिजातकर्मवत्कार्यम् ॥ इत्यां
दोलारोहणम् ॥ ॥ एकत्रिंशद्दिनेचैवपयःशंखेनपाययेत् ॥ अन्नप्राशननक्षत्रेदिवसेवा
परेशुभे ॥ १ ॥ अत्रोक्तदिनेशुभकालेगणपतिकुलदेवतांचसंपूज्यगोक्षीरंशंखेनधात्री
मातादक्षिणशिरसंशिशुमंकेनिधायआप्यायस्वेतिमंत्रेणपाययेत् ॥ इतिदुग्धपानम् ॥
अथनिष्क्रमणसंस्कारः ॥ तच्चद्वादशेह्निचतुर्थेमासेवायात्रोक्तशुभदिनेशुभकाले
कार्यम् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ निष्कामस्तुर्यमासेभवतिसुदिवसेमातृनांदीमुखांतेतच्चक्षु
र्क्षकप्रपाठैर्दर्शयतिसविताजातपुत्रस्यनार्या ॥ कुर्यात्कन्यांविमंत्रैर्ग्रहमखमथवाकेचि
दिच्छंतिविप्रान्भोज्यंदानादिकृत्यंभवतिविधिरयंसर्वसंस्कारमुख्यः ॥ १ ॥ शिशु

नासहमंगलंस्नात्वाशुभासने उपविश्य आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेम
मास्यशिशोःआयुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं गृहान्निष्क्रमणं
करिष्ये ॥ स्वस्तिवाचनादिमातृपूर्वकनांदीश्राद्धांतंकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनां
तेसविताप्रीयतामित्यूहः ॥ ततःपिताऽलंकृतंशिशुंमातृगृहीतंसुशकुनेगृहान्निष्क्रम्य
सूर्योदीक्षणंकारयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ तच्चक्षुर्देवहितंपुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ पश्येम
शरदःशतंजीवेमशरदःशतंशृणुयामशरदःशतंप्रब्रवामशरदःशतमदीनाःस्या
मशरदःशतंभूयश्चशरदःशतात् ॥ १ ॥ देवतायतनेगच्छेत् ॥ गृहमागत्यसुवा
सिनीभिर्नीराज्यदशब्राह्मणान्भोजयिष्ये इतिसंकल्पयेत् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांद
त्त्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥ यांतुमातृगणाःसर्वेइतिमातॄणांविसर्जनम् ॥ ॥ कुमारस्या

स्मिन्नेवदिनेरात्रौशुभवेलायांचंद्रदर्शनंकार्यम् ॥ तद्यथा ॥ चंद्रार्कयोर्दिगीशानांदिशां
चवरुणस्यंच ॥ निक्षेपार्थमिदंदद्मितेत्वां रक्षंतु सर्वदा ॥ प्रमत्तंवाप्रसुप्तंवादिवारात्रम
थापिवा ॥ रक्षंतुसततंतेत्वांदेवाः शक्रपुरोगमाः ॥ १ ॥ इतिसंस्कारभास्करेनिष्क्र
मणसंस्कारः ॥ अथभूम्युपवेशनम् ॥ पंचमेचतथामासेशिशुंभूमौनिवेशयेत् ॥
तत्रसर्वेग्रहाःशस्ताभौमोप्यत्रविशेषतः ॥ १ ॥ तच्चध्रुवमृदुलघुनक्षत्रादिज्योतिःशास्त्रो
क्तशुभदिनेपूर्वाह्णेस्वस्तिवाचनंकृत्वावाराहंकूर्ममनंतंपृथ्वींचसंपूज्य ॥ ततोगोमयो
पलिप्तभूमौरंगवल्लीमंडलंकृत्वातत्रद्रोणसमानंगोधूमराशिंकृत्वा ॥ तत्रराशौमंगलगी
तवाद्यघोषपुरःसरमलंकृतंशिशुमुपवेशयेत् ॥ तत्रमंत्राः ॥ रक्षैनंवसुधादेविसदासर्व
गतेशुभे ॥ आयुःप्रमाणंलिखितंनिक्षिपस्वहरिप्रिये ॥ १ ॥ अचिरादायुषस्तस्ययेकेचि
त्परिपंथिनः ॥ जीवितारोग्यवित्तेषुनिर्दहस्वाचिरेणतान् ॥ २ ॥ धारिण्यशेषभूतानां

संं० मातात्वमसिकामधुक् ॥ अजराचाप्रमेयाचसर्वभूतनमस्कृता ॥ ३ ॥चराचराणांभूता भा०
॥१२८॥ नांप्रतिष्ठानाम्निर्याह्यसि ॥ कुमारंपाहिमातस्त्वंब्रह्मातदनुमन्यताम्॥४॥सुवासिनीभि
र्नीराज्यब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वाधान्यराशिंगुरवे दद्यात् ॥ एवंकु
मार्याअपि ॥ इतिभूम्युपवेशनम्॥ ॥अथान्नप्राशनम्॥षष्ठेमासेन्नप्राशनम्॥तच्चज्योतिः
शास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यम्॥तत्रायंक्रमः ॥ अन्नप्राशोथनांदीश्रपर्यंतिचचरुंपायसंचाथहु
त्वातत्राघाराज्यभागौद्वितयमथघृताद्देवदेवींतुवाजः ॥ प्राणाद्यासूंश्चतस्रश्चरुहुतिरथहु
नेत्स्विष्टकृद्भूर्भुवाद्याःसर्वास्ताविंशतिस्तुमुदितमथशिशुंप्राशयेद्धुतंहेम्ना॥ १ ॥ ततः
पितासभार्यः शिशुनासहमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधाय धृततिलकः शुभासनेचो
पविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांते ममास्यशिशोर्मातृगर्भमंगलप्राशन ॥१२८॥
शुद्ध्यर्थमन्नाद्यब्रह्मवर्चसतेजइंद्रियायुर्बललक्षणफलसिद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिब

र्णद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमन्नप्राशनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपति
पूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ तत्रपुण्याह
वाचनांतेसवितापीयतामितिवदेत् ॥ ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंशुचिनामान
मग्निंप्रतिष्ठाप्यषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादि ॥ आसादितेविशे
षः ॥ सर्वान्षड्रसान्क्षारकटुतिक्तकषायमधुराम्लांल्लेह्यपेयचोष्यखाद्यंयवशाल्या
दिनिर्मितंघृतादिपाचितमन्नंतैजसपात्रेधृतम् ॥ पुस्तकशस्त्रवस्त्रादिशिल्पंचविन्यसेत
पवित्रच्छेदनादिआज्यभागांतंकृत्वानंतरमाज्येनाहुतिद्वयम् ॥ तत्रमंत्रौ ॥ ॐदेवींवा
चंमजनयंतदेवास्तांविश्वरूपाःपशवोवदंति ॥ सानोमंद्रेषमूर्ज्जंदुहानाधेनुर्वागस्मानु

---

१ शिलाशस्त्रादि ।

पुसुष्टुतैतुस्वाहा ॥ १ ॥ इदंवाचेन० ॥ ॐ देवींवा० नुपसुष्टुतैतुस्वाहा ॥ ॐ वाजोनाऽ
अद्यप्रसुवातिदानंवाजोदेवां२ऽऋतुभिःकल्पयाति ॥ वाजोहिमासर्वंवीरञ्जजानु
विश्वाऽआशावाजंपतिर्जयेयुठंस्वाहा ॥ २ ॥ इदंवाचेवाजाय० ॥ ततःस्थालीपा
केनाहुतिचतुष्टयम् ॥ ॐ प्राणेनान्नमशीयस्वा०इदंप्रा० ॥ ॐ अपानेनगंधान
शीयस्वा० इदमपानाय० ॐ चक्षुषारूपाण्यशीयस्वा० इदंचक्षुषे० ॥ ॐ श्रोत्रे
णयशोशीय०इदंश्रो० ॥ ततःस्थालीपाकेनस्विष्टकृत ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिनवा
हुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीतामोकांतं होमशेषंसमाप्य ॥ ॥ ततःस्थाल्या
मासादितसर्वरसाञ्शाल्यादीन्यन्नानिच आनीयएकस्मिन्पात्रेप्रत्येकमुद्धृत्यसकृ
देवप्राशयेद्धंतेतिमंत्रेण ॥ ॐ हंत० ॥ हंतकारंमनुष्याइतिश्रुतेः ॥ ततोबालकंभूमौउ

प्रवेश्यतदग्रेपुस्तकशास्त्रवस्त्रादिशिल्पंविन्यस्यजीविकापरीक्षांकुर्यात ॥ शिशुस्स्वेच्छ
याप्रथमंयत्स्पृशेत् ॥ तेनैवतस्यजीविकाभविष्यतीतिज्ञायेत् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांद
त्वातैराशिषोगृहीत्वादशब्राह्मणान्भोजयिष्येइतिसंकल्प्य मातृणामग्नेश्चविसर्ज
नंकुर्यात् ॥ इतिसंस्का० भा० अन्नप्राशनम् ॥ अथशौनकोक्तदत्तपुत्रप्रतिग्रहविधान
निर्णयः ॥ तत्रादौतिथ्यादिनिर्णयः ॥ ज्योतिषसारसंग्रहे ॥ हस्तादिपंचकभिष
ग्वसुपुण्यभेषुसूर्येचभौमगुरुभार्गववासरेषु ॥ रिक्ताविवर्जिततिथिष्वलिकुंभलग्नेसिंहे
वृषेभवति दत्तपरिग्रहोयम् ॥ १ ॥ पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः ॥ तस्मा
त्पुत्रइतिप्रोक्तः पितॄन्यःपातिसर्वतः॥इतिअयोध्याकांडेभरतंप्रतिरामवचनम् ॥ शौ
नकः ॥ अपुत्रो मृतपुत्रोवापुत्रार्थंसमुपोष्यच ॥ वाससीकुंडलेदद्यादुष्णीषंचांगुली
यकम् ॥ १ ॥ अन्वाधानादियत्तंत्रंकृत्वाज्योत्पवनादिकम् ॥ दातुःसमक्षंगत्वातुपुत्रंदे

हीतियाचयेत ॥ २ ॥ दानेसमर्थोदातास्मैयेयज्ञेनेतिपंचभिः ॥ देवस्यत्वेतिमंत्रेण
हस्ताभ्यांपरिगृह्यच ॥ ३ ॥ अंगादंगेत्यृचंजप्त्वाचाघ्रायशिशुमूर्धनि ॥ गृहमध्येत
मादायचरुंहुत्वाविधानतः ॥ ४ ॥ यस्त्वाहृदेत्यृचाचैवतुभ्यमग्नेऽऋचैकया ॥ सो
मोददिदित्येताभिःप्रत्यृचंपंचभिस्तथा ॥ ५ ॥ स्विष्टकृतादिहोमंचकृत्वाशेषंसमाप
येत ॥ बंधुभिःसहभुंजीतब्राह्मणांश्चविशेषतः ॥ ६ ॥ ॥ दत्तकेविशेषः ॥ पितुर्गोत्रे
णयःपुत्रः संस्कृतःपृथिवीपते ॥ आचूडांतंनपुत्रःसपुत्रतांयातिचान्यतः ॥ १ ॥ चू
डोपायनसंस्कारानिजगोत्रेणवैकृताः ॥ दत्ताद्यास्तनयास्तेस्युरन्यथादासउच्यते ॥
॥ २ ॥ नत्वेकपुत्रिणोदद्युस्तथैवज्येष्ठपुत्रकमिति ॥ ब्राह्मणानांसपिंडेषुकर्तव्यः पुत्र
संग्रहः ॥ सोदकोवासगोत्रोवाअन्यत्रतुनकारयेदिति ॥ ॥ कात्यायनः ॥ अभ्रा
तृवृद्धवयसोअसंपद्दत्तपालने ॥ कुलस्योद्धरणार्थायग्राह्यांकन्यांविवाहयेदिति कन्या

दत्तकग्रहणेविशेषः ॥ ॥ स्त्रीशूद्रयोस्तुविशेषः ॥ पराशरेणशूद्रकर्तृकहोमोविप्रद्वा
रैवोक्तः ॥ तथापिब्राह्मणस्यशूद्रत्वबाधापत्तेः ॥ अतएवदातापौराणमंत्रंपठेत् ॥ कु
लस्योद्धरणार्थायदेवाग्निद्विजसन्निधौ ॥ वंशविस्तरणार्थायप्रतिगृह्णामीमंसुतम् ॥ १ ॥
कन्याविषयेउत्तरार्धभेदः ॥ अप्रजस्त्वनिवृत्त्यर्थंकन्यासत्ताप्रगृह्यतामिति ॥ मूर्धन्यं
वघ्राणे ॥ अंगादंगानिसंभूतान्हृदयादीनिसर्वशः ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवश
तवत्सरान् ॥ १ ॥ इति ॥ होममंत्रः ॥ सोमोददद्गन्धर्वायगंधर्वोददद्ग्नये ॥ अनेन
अग्निनादत्तोयेनदत्तोमयाइममिति ॥ अथप्रयोगः ॥ पुण्येहनिसपत्नीकोयजमानः
शुभासनेउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेममअप्रजस्त्वप्रयुक्तपैतृक
ऋणापाकरणपुन्नामनरकत्राणद्वारावंशाभिवृद्ध्यर्थंसंततिविच्छेदजनितप्रत्यवायप
रिहारार्थंसनातनकुलधर्माणामुत्पत्तयेचसमस्तपितॄणांशाश्वतब्रह्मलोकनिवासार्थं

स्वस्योद्धर्तुकामोहंस्वकुलाप्तावनवत्पुत्रवतासमत्वसिद्धयर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंशौन
कोक्तविधिनापुत्रप्रतिग्रहंकरिष्ये ॥ कन्याविषयेविशेषः ॥ अप्रजस्त्वनिरासार्थंमम
समस्तपितॄणांनिरतिशयानंदवंशोद्धारकल्पोक्तफलावाप्तये श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमेत
त्कन्यायाःस्वकन्यारूपसत्ताकरणंकरिष्येइतिसंकल्पेऊहः ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपति
पूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमाचार्यवरणंविष्णुपूजनंचकरिष्येइतिकृत्वा विष्णुपू
जनंतुस्थंडिलात्प्राग्देशेमहीद्यौरित्यादिनाकलशं संस्थाप्योपरिविष्णुंपूजयेदिति ॥
कुलदेवतागुरूंश्चसंपूज्यनत्वापुत्रप्रतिग्रहांगविहितमग्निप्रतिष्ठापनं हवनंचकरिष्ये ॥
एवं कन्यासत्ताकरणांगत्वेनेति ॥ तत्रस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निंप्रति
ष्ठाप्य ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिप्रोक्षण्याःप्रत्युत्पवनांतंकृत्वा ॥ ततआचार्येणस
हदातुःसमक्षंगच्छेत् ॥ आचार्यद्वारायाच्ञांकारयेत ॥ आचार्योदातारंप्रत्येतस्मै

पुत्रंदेहीतियाच्ञांकुर्यात् ॥ ददामीतिदातावदेत् ॥ ततोदाता आचम्यप्राणानायम्य
देशकालकीर्तनांतेतववंशाभिवृद्ध्येममचपुत्रफलप्राप्तिकामः श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंपु
त्रदानंकरिष्ये ॥ कन्याविषयेतु ॥ तववंशोद्धारार्थंकन्यारूपसत्तासिद्ध्यर्थंचकन्या
स्वसत्तानिवृत्तिपूर्वकंतुभ्यमेतत्कन्यानिवेदनंकरिष्ये इतिऊहः ॥ तदंगविहितगणप
तिपूजनंकरिष्ये इतिकृत्वा ॥ ततोयथाशक्तिचंदनादिनाप्रतिग्रहीतारंसंपूज्यदानमं
त्राः ॥ ॐ येयज्ञेनदक्षिणयासमक्ताइंद्रस्यसख्यममृतत्वमानशम्॥तेभ्योभद्रमंगिरसो
वोऽअस्तुप्रतिगृभ्णीतमानवंसुमेधसः ॥१॥ यऽउदायन्पितरोगोमयंवस्वृतेनाभिन्दन्प
रिवत्सरेबलम् ॥ दीर्घायुत्वमंगिरसोवोऽअस्तुप्रतिगृभ्णीतमानवंसुमेधसः ॥ २ ॥ य
ऋतेनसूर्यमारोहयन्दिव्यप्रथयन्पृथिवींमातरंवि ॥ सुप्रजास्त्वमंगिरसोवोऽअस्तुप्र
तिगृभ्णीतमानवंसुमेधसः ॥ ३ ॥ अयन्नाभावदतिबलग्वोगृहेदेवपुत्रऋषयस्तुवृणो

तन ॥ सुब्रह्मण्यमंगिरसोवोअ० ॥ ४ ॥ ॐ विरूपामुऽइदृषयुस्तइद्गंभीरवपसः ॥
तेऽअंगिरसःमूनवुस्तेऽअग्नेःपारिंजज्ञिरे ॥ ५॥ इतिमंत्रपठनांते ॥ इमंपुत्रंतवपैतृकऋ
णापाकरणपुन्नामनरकोत्तारणार्थंवंशाभिवृद्ध्यर्थमात्मनश्चमुक्तयेश्रीपरमेश्वरप्रीत
येतुभ्यमहंसंप्रददेनमम ॥ कन्याविषयेविशेषः ॥ इमांकन्यांतवअप्रजस्त्वनिरासार्थंत्व
यासहएकविंशतिपुरुषोद्धरणार्थमात्मनश्चमुक्तयेवंशोद्धारकल्पोक्तफलावाप्तयेश्रीपरमे
श्वरप्रीतयेआत्मसत्तानिवृत्तिपूर्वकंतुभ्यंकन्यारूपसत्तांसंप्रददे नममेति ॥ एतद्दानो
दकंपुत्रविषयेप्रतिग्रहीतृहस्तेनिषिंच्य ॥ कन्याविषयेप्रतिग्रहीतृसमीपेजलमध्येजलं
क्षिपेदिति ॥ प्रतिगृह्णातुपुत्रंभवान् ॥ कन्यारूपसत्तांप्रतिगृह्णातुभवान् ॥ देवस्यत्वे
तिमंत्रेणहस्तद्वयेप्रतिगृह्णामीतिप्रतिगृह्यस्वांकेउपवेशयेत ॥ ततअंगादंगादितिमं

त्रेणशिशुंमूर्धन्यभिजिघ्रेत् ॥ ॐअंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे ॥ आत्मावैपुत्र नामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥ ततोयुवासुवासाइतिमंत्रेणबालकायवस्त्रंपरिधायउ ष्णीषंबद्ध्वाकुंडलादिभिरलंकृत्यकुंकुमादिनातिलकं कृत्वाप्रावरणेनसंवेष्ट्य धृतच्छ त्रंगीतनृत्यमंगलवाद्यपुरःसरंब्राह्मणैः स्वस्तिनइंद्रेतिसुमंगलसूक्तं पठद्भिस्तंबालंगृहे आनीयपुरंध्रीभिर्नीराजयेत् ॥ ततोग्रहीता हस्तौपादौचप्रक्षाल्यअग्नेःपश्चिमतःशुभा सनेउपविश्यस्वदक्षिणतःपत्नींपत्न्युत्संगेबालंचोपवेश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेश कालकीर्तनांतेदत्तविधानांगहवनंकरिष्ये ॥ उपयमनकुशानादाययेत्यादिआज्यभा गांतंकृत्वा ॥ ततश्चरुमभिघार्यहोमः ॥ ॐ यस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानोमर्त्युमर्त्यो जोहवीमि ॥ जातवेदोयशोऽअस्मासुधेहिप्रजाभिरग्नेऽअमृतत्वमस्यांस्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदऽउलोकमग्नेकृणवःस्योनम् ॥ अश्विनंस

संं० पुत्रिणंवीरवंतंगोमंतंरयिन्नशतेस्वस्तिस्वाहा ॥ २ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ कौस्तुभेतुमं भा०
॥१३३॥ त्वद्वयेनैकाहुतिःप्रदर्शिता ॥ ॐ तुभ्यमग्नेपर्यवहन्त्सूर्यांवहतुनासह ॥ पुनःपतिभ्यो
जायांदाग्नेप्रजयासहस्वाहा ॥ १ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ सोमोददद्गंधर्वायगंन्ध
र्वोददद्ग्नय ॥ रयिंचपुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथोऽइमांस्वाहा ॥ २ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यै
न०॥ ॐइहैवस्तंमावियौष्टंविश्वमायुर्व्यश्नुतम् ॥ क्रीळंतौपुत्रैर्नप्तृभिर्मोदमानौस्वेगृ
हेस्वाहा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यासावि० ॥ ॐ आनःप्रजांजनयतुप्रजापतिराजरसायसमंन
क्त्वर्यमा ॥ अदुर्मंगलीःपतिलोकमाविशशन्नाभवद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा ॥ ४ ॥ इ ॥१३३॥
दंसूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधिशिवापशुभ्यःसुमनाःसुवर्चाः ॥ वीरसू

र्द्वेवकामास्योनाशन्नोभवद्द्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा ॥ ५ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ इ
मांत्वमिंद्रमीढ्वःसुपुत्रांसुभगांकृणु ॥ दशास्यांपुत्रानाधहिपतिमेकादशंकृधिस्वाहा ॥
॥ ६ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यैनमम ॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिरष्टाहुतीर्हुत्वा ॥
उभाभ्यांस्विष्टकृत ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमो
कांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ आचार्यायवस्त्रालंकारादिभिर्यथाविभवंपूजयित्वाधेनुंदद्या
त् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ सभोपविष्टान्गंधतांबूलादिभि
स्तोषयेत् ॥ दशब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ देवताग्निंचविसृज्य ॥ कर्मणःसंपूर्णतांवाच

---

१ ब्राह्मणभोजनांतेहोमपुरःसरपुत्रग्रहणंकार्यमितिकौस्तुभादिग्रंथाशयः ॥ तथापीदानींतनशिष्टाः प्रागेवपुत्रप्रतिग्रहंकुर्वंति ।

यित्वाईश्वरार्पणंकुर्यात् ॥ बंधुसुहृद्भिःसहभुंजीत ॥ ततःस्वस्तिवाचनादिनांदीश्रा
द्धांतंकृत्वाजातकर्मादीन्संस्कारान्कुर्यात ॥ अथवाकृतजातकर्मादिषुचौलोपनय
नादिकुर्यात ॥ इतिसंस्कारभा०दत्तपुत्रप्रतिग्रहविधानम् ॥ ॥ अथांतरितसंस्कारे
प्रायश्चित्तम् ॥ गर्भाधानादिचूडाकरणांतानिसंस्कारकर्माणिनियतकालान्यभिहिता
नि ॥ यदिदैववशात्पुरुषापराधाद्वादोषाद्वातेषांनियतस्यकालस्यअतिक्रमोभवति
तदाप्रायश्चित्तंविधीयते ॥ कात्यायनः ॥ आरभ्याधानमाचौलात्कालेतीतेतुकर्म
णाम् ॥ व्याहृत्याज्यंतुसंस्कृत्यहुत्वाक्रमयथाक्रमम् ॥ व्यस्तैःसमस्तैर्व्याहृत्याचत्वा
रिपंचवारुणम् ॥ प्रतिसंस्कारलोपेतुहुत्वाज्येनपृथक्पृथगिति ॥ अन्यच्च ॥ एतेष्वेकै
कलोपेतुपादकृच्छ्रंसमाचरेत ॥ चूडायाअर्धकृच्छ्रंस्यादापदीत्येवमीरितम् ॥
अनापदितुसर्वत्रद्विगुणंद्विगुणंचरेत् ॥ लुप्तेकर्मणिसर्वत्रप्रायश्चित्तंविधीयते ॥

प्रायश्चित्तेकृतेपश्चाल्लुप्तकर्मसमाचरेत् ॥ इति॥ अशक्तौगोदानम्॥अथवागोनिष्क्रयी भूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानमिति । अथोपनयनदिनात्पूर्वेद्युआचम्यप्राणानायम्य देशकालकीर्तनांतेअस्यकुमारस्यगर्भाधानादीनां वापुंसवनादीनां चूडाकरणांतानां संस्काराणां कालातिपत्तिजनितप्रत्यवायपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमनादि ष्टप्रायश्चित्तहोमपूर्वकंगोदानंकरिष्ये ॥ स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निंप्रति ष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागांते प्रतिसंस्कारेआज्येनव्यस्तसमस्तव्याहृतीश्चत त्त्वन्नोअग्नेइत्यादिपंचवारुणंहुत्वा॥ ततोमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदन्तादशाहुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ गांचदद्यात् ॥ अथवाकालातिपन्नसंस्कारप्रत्य वायपरिहारद्वारागोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यंदातुमहमुत्सृजे ॥ तेनश्रीकर्मा

१ चौलस्योपनीत्यासहकरणेकुलधर्मप्राप्तत्वेकालातिपत्तिहोमंचौललोपप्रायश्चित्तंचनकार्यमितिधर्मसिंधौ.

गदे० ॥ इत्यंतरितसंस्कारेप्रायश्चित्तम् ॥ एवंकन्यायाश्चगर्भाधानादिचौलांताष्टसंस्का
राअतिक्रांताभवंति तदाअस्याःकन्यकायाइत्यूहेनप्रायश्चित्तमनादिष्टहोमंचकुर्या
त् ॥ ॥ अथसंक्षिप्तांतरितसंस्कारप्रयोगः ॥ यथा ॥ प्राङ्नामकरणाद्बालःप्रागन्नप्रा
शनाच्छिशुः ॥ कुमारकस्तुविज्ञेयोयावन्मौंजीनिबंधनम् ॥ तदूर्ध्वंब्रह्मचारीस्याद्वि
सर्गांतेतुस्नातकः ॥ कृतेविवाहेविधिवद्गृहस्थाश्रमिणंवदेदिति ॥ सर्वांतरितसंस्कारे
कुमारःपरिकीर्तितइति ॥ गणशःक्रियमाणानांमातृणांपूजनंसकृत् ॥ सकृदेवभवे
च्छ्राद्धंहोममंत्राःपृथक्पृथगिति ॥ ॥ ततोयजमानःपत्नीकुमारसहितउपनयनदिना
त्पूर्वेह्निमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकः शुभासने उपविश्य ॥
आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यकुमारस्य बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणे
नबीजकोत्पत्त्यतिशयमातृगर्भांमंगलप्राशनशुद्धिपुरुषताज्ञानोदयतेजइंद्रियबला

युर्वर्चोभिव्यवहारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं गर्भाधानादीन्वापुंसवनादीनन्नप्रा
शनांतान्संस्कारानेकतंत्रेणाद्यतथाचद्विजत्वसिद्ध्यावेदाध्ययनाधिकारसिद्ध्यर्थं श्वः
करिष्यमाणचौलोपनयनेब्रह्मवर्चस्त्वसिद्ध्यर्थंवेदारंभंचैकतंत्रेणकरिष्ये ॥ तदंगत्वे
ननिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनादिनांदीश्राद्धांतंकरिष्येइतिकृत्वा[1]अथांतरितसं
स्काराणामवश्यकर्तव्यानि ॥ ॐ पूषाभगइतिगर्भाधानम् ॥ ॐ हिरण्यगर्भोऽद्भ्यः
संभृतइत्येताभ्यांद्वाभ्यामृग्भ्यांपुंसवनम् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वरितिमहाव्याहृतिभिर्विनया
मीतिसीमंतः ॥ ॐ भूस्त्वयिभुवस्त्वयिस्वस्त्वयिभूर्भुवःस्वःसर्वंत्वयिदधामीतिमेधाज
ननम् ॥ ॐ अग्निरायुष्मानित्यादिन्यायुषकरणांतंजातकर्म ॥ श्रीकुलदेवता० अमुकदे

१ प्रायश्चित्तेकृतेपश्चादतीतमपिकर्मवै । कार्यमित्येकआचार्यानेत्यन्येतुत्रिपक्षितइतिवचनात् ॥ जाता
दिसंस्कारावृत्तिः कार्यानकार्याइतिपक्षद्वयमितिधर्मसिंधौ ॥

वताभक्तमासनामनक्षत्रनामव्यवहारनामप्रतिष्ठाप्यवेदोसीत्याशिषमितिनामकर्म ॥
ॐ तच्चक्षुरितिनिष्क्रमणम् ॥ ॐ हन्त ॥ इतिमंत्रेणान्नप्राशनम् ॥ पुण्याहवाचनां
तेमृत्युःसवितासवितासविताचैतेप्रीयंतामिति ॥ इत्यंतरितसंस्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथ
चूडाकरणसंस्कारः ॥ ॥ सांवत्सरिकस्यचूडाकरणम् ॥ संवत्सरोजातोयस्यससांव
त्सरिकः ॥ सचाद्यसंवत्सरस्यांतिमेमासे ॥ तृतीयेवाप्रतिहते ॥ अथतृतीयेसं
वत्सरे अपूर्णेचूडाकरणंकुर्यात् ॥ यथामंगलंवासर्वेषाम् ॥ अथवायथाकुलाचा
रंपंचमेब्देवाउपनीत्यासहक्रियतेतथाव्यवस्था ॥ उदगयनेशुक्लपक्षेगुरुशुक्रयो
र्बाल्यवार्द्धक्यास्तसमयाभावेअक्षयेअनधिकेचमासे ज्योतिःशास्त्रोक्तप्रशस्ततिथि
वारलग्नेशुभेमुहूर्तेदिनेएवकार्यः नतुरात्रौ ॥ यदिगर्भाधानादिसंस्कारलोपस्तत्प्रा
यश्चित्तंकालात्ययनिमित्तंप्रायश्चित्तहोमंचकृत्वाकार्यमिति ॥ प्रायश्चित्तप्रकारस्तुअं

तरितसंस्कारलोपप्रकरणेद्रष्टव्यः ॥ सूनोर्मातरिगर्भिण्यांचूडाकर्मनकारयेत् ॥ पंच
माब्दात्प्रागूर्ध्वंतुगर्भिण्यामपिकारयेत् ॥ सहोपनीत्याकुर्यांच्चेत्तदादोषोनविद्यते ॥
ज्वरितस्यचौलादिमंगलंनकार्यम् ॥ मातरिरजस्वलायामपिनकार्यम् ॥ विवाहव्रतचू
डासुमातायदिरजस्वला ॥ तस्याःशुद्धेःपरंकार्यंमंगलंमनुरब्रवीत ॥ नांदीश्राद्धोत्त
रंरजस्वलायांशांतिंकृत्वाकार्यम् ॥ केचित्तुमुहूर्तांतराभावेप्रारंभात्प्रागपिरजोदोषेश्री
पूजनादिविधिनाशांतिंकृत्वाकार्यमित्याहुः ॥ मातुलपितृव्यादेः कर्तुःपत्न्यांरजस्व
लायामपिमंगलंनेतिसिंधुः ॥ त्रिपुरुषात्मककुलेषण्मासमध्येमौंजीविवाहरूपमंग
लोत्तरंमुंडनाख्यंचूडाकर्मादिनकार्यम् ॥ संकटेतुअब्दभेदेकार्यम् ॥ चतुःपुरुषपर्यंतंकु
लेसपिंडीकरणमासिकश्राद्धांतप्रेतकर्मसमाप्तेःप्राक् चूडाकर्मादिकमाभ्युदयिकं कर्म
नकार्यम् ॥ एकमातृजयोरेकसंवत्सरेअपत्ययोर्द्वयोःसमानसंस्कारौनकार्यौ ॥ नसं

स्कारःसमानःस्यान्मातृभेदेविधीयते ॥ प्रारंभोत्तरंसूतकप्राप्तौकूष्मांडीभिर्ऋग्भि
र्घृतंहुत्वागांदत्त्वाचूडोपनयनोद्वहनादिकमाचरेत् ॥ चौलकर्मणिजातकर्मणिचभोज
नेसांतपनकृच्छ्रप्रायश्चित्तम् ॥ अन्येषुसंस्कारेषूपवासेनशुद्धिः ॥ चूडांताःसर्वेसंस्का
राःस्त्रीणाममंत्रकाःकार्याः ॥ होमस्तुसमंत्रकः ॥ इदानींशिष्टेषुस्त्रीणांचूडान्तसंस्कार
करणंनदृश्यते ॥ विवाहकालेचूडान्तलोपप्रायश्चित्तमात्रंकुर्वंति ॥ चौलोत्तरंमासत्रय
पर्यंतंसपिंडैः पिंडदानंतिलतर्पणंचनकार्यम् ॥ महालयेगयायांपित्रोः प्रत्यब्दश्राद्धेच
पिंडदानादिकार्यम् ॥ इतिधर्मसिंधौ ॥ इतिचूडाकरणोपयोगीनिर्णयः ॥ अथक्रमः ॥
चौलंस्याद्व्येकवर्षाद्युदितमथकुलान्मातरोबाह्यशालांत्रीन्विप्रान्भोज्यहुत्वा मनुमि
तमुदकैश्चौदनंदक्षिणेप्राक् ॥ त्र्येण्याशल्याविनीयत्रिकुशतरुणकंधार्यक्षूरैः सकेशा ॥१२७॥
न्छित्त्वोक्ष्णोगोमयेऽस्यादितिवदपरयोःकेशमेवंनृपाब्दे ॥ १ ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ त

त्रबहिःशालाभवति ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तेशुभमुहूर्तेमाताकुमारमादायाप्लाव्याहतेवा
ससीपरिधाप्यांकआधायपश्चादग्नेरुपविशति ॥ तत्रसंकल्पः ॥ देशकालौस्मृ०
अस्यकुमारस्यबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणेन बलायुर्वर्चोभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वारा
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंचौलकर्मकरिष्ये ॥ यदाउपनीत्यासहक्रियतेतदासंकल्पस्तु
चूडोपनयनेकरिष्येएवमूहःकर्तव्यः ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याह
वाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्द्धारानांदीश्राद्धं चकरिष्ये इतिकृ
त्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ चूडाकरणाधिकारार्थंत्री
न्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ततोबहिःशालायांस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वासभ्यना
म्नोग्नेःस्थापनम् ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादिपात्रासादने॥नात्रचरुः ॥ पात्रासादनानंतरमुप
कल्पनीयानि ॥ शीतोदकम् ॥ उष्णोदकम् ॥ नवनीतपिंडः ॥ घृतपिंडोदधिपिंडोवा

द्वादशांगुलदीर्घात्र्येणीशलली ॥ साग्राणिद्वादशांगुलदीर्घाणिसप्तविंशतिःकुशतरु
णानि ॥ ताम्रपरिष्कृतआयसक्षुरः ॥ आनडुहगोमयपिंडः ॥ नापितः ॥ वरश्चेति
पल्वलेवा ॥ पवित्रीकरणाद्याज्यभागानंतरंमहाव्याहृत्यादिप्राजापत्यंतानवाहु
तयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा०इदंप्र० ॥ ॐ इंद्रायस्वा० इदमिं० ॐ अग्न
येस्वा० इदम० ॥ ॐ सोमायस्वा० इदंसो० ॥ ॐ भूःस्वा०इदमग्न० ॥ ॐ भुवः
स्वा० इदंवा० ॥ ॐ स्वःस्वा०इ० सूर्याय ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने०स्वाहा ॥ इदमग्नी
वरुणाभ्यांन० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने०स्वा०इदमग्नीवरुणाभ्यांन० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने०
स्वा० ॥ इदमग्नयेअयसे० ॥ ॐ येतेशतम्व० ॥ इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्यो
देवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्चन० ॥ ॐउदुत्तमं० ॥ इदंवरुणायादितये० ॥ ॐ
प्रजापतयेस्वा० इदंप्रजाप० ॥ ततःस्विष्टकृत् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वा० इदम०

स्विष्ट० ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततएकस्मि
न्पात्रेशीतास्वप्सूष्णाऽअपआसिंचति ॥ आसिंचनसमयेकुमारेणअन्वारंभः कार्यइ
तिभर्तृयज्ञः ॥ ॐ उष्णेनवायउदकेनेह्यदितेकेशान्वप ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ अथा
त्रउदकेनवनीतपिंडंघृतपिंडंदध्नोवाप्रास्यति ॥ तदुदकमादायदक्षिणगोदानसुंदति ॥
तच्चकारिकायाम् ॥ उंदनंकेशमूलेतुकेशमध्येविनीयनम् ॥ छेदनंचैवकेशाग्रेएषएवक्र
मोभवेदिति ॥ दक्षिणगोदानंशिरोदक्षिणपार्श्वस्थकेशप्लावनादीत्यर्थः ॥ ॥ ॐ स
वित्राप्रसूतादैव्याऽआपउंदंतुतेतनूम् ॥ दीर्घायुत्वायबलायवर्चसे ॥ इत्यनेनमं
त्रेण ॥ ततस्त्र्येण्याशलल्याकेशान्विनीय ॥ त्रिस्थानश्वेतयाशलल्याइति ॥ वि
नयनंकेशसमीकरणंत्रीणिकुशतरुणान्यंतर्दधाति ॥ ओषधेत्रायस्व ॥ १ ॥ इत्य

१ उंदनमार्द्रीकरणम् ।

ननेमंत्रेण ॥ शिवोनामेतिलोहक्षुरमादाय ॥ ॐ शिवोनामासिस्वधितिस्तेपितानमं
स्तेऽअस्तुमामाहिᳪसीः ॥ १ ॥ निवर्तयामीतिकेशकुशक्षुरसंलग्नीकरणम् ॥ ॐ निवं
र्तयाम्यायुषेन्नाद्यायप्रजननायरायस्पोषायसुप्रजास्त्वायसुवीर्याय ॥ १ ॥ छेदने
मंत्रः ॥ ॐ येनावपत्सविताक्षुरेणसोमस्यराज्ञोवरुणस्यविद्वान् ॥ तेनब्रह्माणोवपते
दमस्यायुष्यंजरदष्टिर्यथासम् ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणसकेशानिकुशतरुणानिप्रच्छि
द्यानडुहेगोमयपिंडेप्रास्यत्युत्तरतः ॥ अग्नेरुत्तरतः गोमयपिंडस्यस्थापनमितिगदा
धरः ॥ ततस्तस्मिन्नेवदक्षिणगोदानेएवमेवापरंवारद्वयंतूष्णींकर्तव्यम् ॥ एकद्रव्येक
र्मावृत्तौसकृन्मंत्रवत्कर्मेतिकात्यायनः ॥ तत्प्रकारः ॥ उंदनम् ॥ विनयनम् ॥ त्रिकुश ॥१३९॥
तरुणांतर्धानम् ॥ सँल्लग्नीकरणम् ॥ छेदनम् ॥गोमयपिंडेप्रासनम् ॥एवमुक्तेनप्रकारेणपु

नरेकवारंकर्तव्यम् ॥ पश्चिमगोदानेअप्येवमेवकर्मकरोति ॥ ॐ सवित्राप्रसू० ॥ १ ॥
इत्यनेनपश्चिमगोदानेउंदनम् ॥ त्रेण्याशलल्याविनयनम् ॥ ॐ ओषधेत्रायस्वेतित्रि
कुशतरुणांतर्धानम् ॥ ॐ शिवोनामेतिलोहक्षुरग्रहणम् ॥ ॐनिवर्तयामीतिसँल्लग्नीकर
णम् ॥ छेदनेमंत्रविशेषः ॥ ॐ त्र्यायुषंजमदग्नेरिति ॥ गोमयपिंडेप्रासनम् ॥ पुनःपश्चि
मगोदानेएवमेवापरंवारद्वयंतूष्णींकर्तव्यम् ॥ तत्प्रकारः ॥ उंदनम् ॥ विनयनम् ॥ त्रिकु
शतरुणांतर्धानम् ॥ सँल्लग्नीकरणम् ॥ छेदनम् ॥ गोमयपिंडेप्रासनम् ॥ एवमुक्तेनप्रकारेण० ॥
अथोत्तरगोदाने ॥ ॐ सवित्राप्रसूताइतिमंत्रेणउंदनम् ॥ त्र्येण्याशलल्याविनयनम् ॥
ॐ ओषधेत्रायस्वेतित्रिकुशतरुणांतर्धानम् ॥ शिवोनामेतिलोहक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ नि
वर्तयामीतिसंलग्नीकरणम् ॥ छेदनेमंत्रविशेषः ॥ ॐ येनभूरिश्चरादिवंज्योक्चपश्चा
द्धिसूर्यम् ॥ तेनतेवपामिब्रह्मणाजीवातवेजीवनायसुश्लोक्यायस्वस्तये ॥ १ ॥ इति

मंत्रेणच्छेदनंगोमयपिंडेप्रासनम् ॥ पुनरुत्तरगोदानेएवमेवापरमुक्तप्रकारेणवारद्वयं
तूष्णींकर्तव्यम् ॥ उंदनम् ॥ विनयनम्॥त्रिकुशतरुणांतर्धानम्॥सँहन्नीकरणम्॥छेदन
म् ॥ गोमयपिंडप्रासनम्॥ततस्त्रिःक्षुरेणशिरःप्रदक्षिणंपरिहरति ॥ ॐ यत्क्षुरेणमज्जयि
तासुपेशसावप्तावावपतिकेशाञ्छिन्धिशिरोमास्यायुःप्रमोषीः ॥ १ ॥ सकृन्मंत्रेण
द्विस्तूष्णींशिरसःसमंतात्क्षुरभ्रामणम् ॥ ततस्ताभिरद्भिःशिरःसमुंद्यनापितायक्षुरंप्रय
च्छति ॥ ॐ अक्षण्वंपरिवपइतिमंत्रेण ॥ सचनापितउदङ्मुखस्थितस्यकुमारस्यप्रा
क्संस्थंप्राङ्मुखस्थितस्यउदक्संस्थंशिरोवपेत् ॥ यथामंगलंकेशशेषकरणमित्यस्या
यमर्थः ॥ कुलव्यवस्थयाशिखास्थापनम् ॥ केचित्पंचशिखाः ॥ केचिदेकशिखाः ॥
यस्ययथाप्रसिद्धिस्तस्यतथाशिखास्थापनम् ॥ यथा ॥ केशशेषंततःकुर्याद्यस्मिन्गोत्रे ॥१४०॥
यथोचितम् ॥ कुर्वन्त्यन्येशिखामात्रमंगलार्थमिहक्वचित्॥कांबोजानांवसिष्ठानांदक्षि

णेकारयेच्छिखाम् ॥ द्विभागेऽत्रिकश्यपानांमुंडाश्चभृगवोमताः ॥ पंचचूडाआंगिरस
एकावाजसनेयिनामिति ॥ ततःसर्वान्केशान्गोमयपिंडेवस्त्रादिनावेष्ट्यअनुगुप्तंकृ
त्वागवांगोष्ठेस्थापयेत् ॥ अथवापल्वलस्योदकांतेउदकसमीपेस्थापयेत् ॥ पल्वलं
तडागः ॥ ततश्चूडाकरणसंस्कारकर्त्तास्वाचार्यायवरंददाति ॥ वरंगोनिष्क्रयम् ॥ स्मृ
त्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ यांतुदेवेतिमातृणांविसर्जनम् ॥ इति
संस्कारभास्करेचूडाकरणम् ॥ ॥ स्पृष्टास्पृष्टेशातातपः ॥ बालस्याभ्युक्षणंप्रोक्तंशिशो
राचमनंस्मृतम् ॥ रजस्वलादिसंस्पर्शेस्नानमेवकुमारके ॥ १ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ चां
डालादिषुसंस्पर्शेसचैलंस्नानमाचरेत् ॥ तोयेनिमज्जनंविनाशुद्धिर्नास्तीतिनिश्चयः ॥
॥ २ ॥ इतिसंस्कार्यस्यस्पृष्टास्पृष्टविचारः ॥ ॥ अथकर्णवेधः ॥ सौवर्णीराजपु
त्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोः ॥ शूद्रस्यचायसीसूचीकर्त्तव्यामूर्यरंध्रयुक् ॥ १ ॥ कर्ण

रंध्रेरवेश्छायाप्रविशेदग्रजन्मनः ॥ स्त्रीणांयथेच्छंरंध्रंचकर्णाभरणधारणेइति ॥ तच्च
वर्षेतृतीयेपंचमेवाज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लपक्षेशुभदिनेशुभमुहूर्त्तेकार्यम् ॥ कृ
तमंगलस्नानअहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकः शुभासनेप्राङ्मुखउपविश्याच
म्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यकुमारस्य आयुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वा
राश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंकर्णवेधंकरिष्ये ॥ तदंगत्वेननिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये
इतिकृत्वा ॥ ततोगणेशसरस्वतीकुलदेवताब्रह्मविष्णुशिवान्नवग्रहाँल्लोकपालान्ब्राह्म
णांश्चनत्वाकुमारंप्राङ्मुखंशुभासनेउपवेश्य ॥ तद्धस्तेमधुरंदत्त्वा ॥ दक्षिणंकर्णमभि
मंत्रयते ॥ ॐ भद्रंकर्णेभिरितिमंत्रेण ॥ ततोवामकर्णमभिमंत्रयते ॥ॐवक्ष्यन्तीवेदागनी ॥१४१॥
गन्तिकर्णंप्प्रियर्ठ॑सखायंपरिषस्वजानाः ॥ योषेवशिङ्क्तेवितताधिधन्वञ्ज्याइयर्ठ॑

समंनेपूरयंन्ति ॥१ ॥ ततःशिशोःकर्णवेधस्थलमारक्तरसेनांकयित्वायथाविभवंसुवर्णा
दिसूच्यामंगलसूत्रोपेतयाकुशलसुभगस्त्रियाकर्णवेधयेत ॥ कुमारस्यपूर्वंदक्षिणक
र्णम्॥कुमार्यास्तुपूर्वंवामकर्णवेधयेत् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ तेभ्यश्चदक्षिणां
दत्त्वातेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥ सुवासिन्यैचकुंकुमतांबूलादिदत्त्वागणपतिंविसृजेत् ॥
अथकर्णवेधनक्षत्रात्तृतीयनक्षत्रेकर्णक्षालनमुष्णोदकेनरोहणार्थंकार्यम् ॥ रूढौचकर्णौ
यथाभरणधारणक्षमताभवतितथावर्धनीयौ ॥ पुंसःसूर्यरश्मिप्रवेशपर्यंतरंध्रंवर्धयेत ॥
स्त्रीणांयथेच्छम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेकर्णवेधः ॥ ॥ जातकर्मादिचूडाकरणांतानि
संस्कारकर्माणिकुमार्यास्तुअमंत्रकाणिकार्याणि ॥ होमस्तुसमंत्रकः ॥ स्त्रीशूद्रयोस्तु
गर्भाधानादिविवाहांतानवसंस्काराः ॥ तत्रापिशूद्रस्यकेवलपौराणविधिनाइतिहरि
हरभाष्येनिर्देशः ॥ यथा ॥ जातकर्मसमारभ्यस्त्रीणांचूडांतसर्वशः ॥ होमःसमंत्र

कःकार्यःसंस्कारस्तुअमंत्रकः ॥ १ ॥ इतिस्त्रीविषये ॥ शूद्रेतुप्रागुक्तम् ॥ अथवर्धाप
नर्निर्णयः ॥ तत्त्ववर्षपर्यंतंप्रतिमासेजन्मतिथौकार्यम् ॥ तदनंतरंप्रत्यब्देजन्मतिथौ
कार्यम् ॥ तिथिद्वैधेयत्रजन्मर्क्षयोगःसातिथिर्ग्राह्या ॥ दिनद्वयेजन्मर्क्षयोगसत्त्वासत्त्व
योरौदयिकीद्विमुहूर्ताधिकाग्राह्या ॥ द्विमुहूर्तन्यूनाचेत्पूर्वा ॥ जन्ममासेधिमाससत्त्वे
शुद्धमासेकर्तव्यम् ॥ नत्वधिके ॥ इदंवर्धापनंबाल्येपित्रादिनाकार्यम् ॥ पश्चात्तुस्व
यमेवेति ॥ ॥अथप्रयोगः ॥ जन्मदिनेकुमारपत्नीसहितोयजमानःमंगलंस्नात्वाऽहते
वाससीअलंकारांश्चपरिधाय धृतमंगलतिलको मातापित्रोर्गुर्वाचार्यकुलदेवताविप्रां
श्चनमस्कृत्यगृहाभ्यंतरतःशुभासने प्राङ्मुखउपविश्य स्वदक्षिणतःपत्नींतद्दक्षिणतः
कुमारमुपवेश्यधृतपवित्रपाणिराचांतः प्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांते अस्यकुमार
स्य दीर्घायुःश्रीतेजोवृद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमद्य जन्मदिने वर्धापनाख्यंकर्म

करिष्ये ॥ स्वयंकरणेममचदीर्घायुस्तेजोवृद्धिद्वारा श्रीप० प्रीत्यर्थमद्यमदीयज
न्मदिनेवर्धापनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ इतिसंकल्पः ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनं
स्वस्तिपुण्याहवाचनंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततःश्रीपण्यादिपीठेपंक्तिरूपेणाक्षतपुं
जेषुदेवताआवाहयेत् ॥ तद्यथा ॥ ॐ गणपतयेन० गणपतिमावाह० एवंसर्वत्र ॥
ॐदुर्गायै० ॥ ॐ कुलदेवतायै० ॥ ॐ प्रजापतये० ॥ ॐ विष्णवे० ॥ ॐ महेश्व
राय० ॥ ॐसूर्याय० ॥ ॐसोमाय० ॥ ॐ भौमाय० ॥ ॐ बुधाय० ॥ ॐ बृ
हस्पतये० ॥ ॐ शुक्राय० ॥ ॐशनैश्चराय० ॥ ॐराहवे० ॥ ॐकेतवे० ॥ ॐ
कालाय० ॥ ॐयुगाय० ॥ ॐसंवत्सराय० ॥ ॐ अयनाय० ॥ ॐऋतवे० ॥ ॐमा
साय० ॥ ॐ पक्षाय० ॥ ॐ जन्मतिथयेनमः ॥ ॐजन्मर्क्षाय० ॥ ॐजन्मयोगा
य० ॥ ॐजन्मकरणायनमः ॥ ॐजन्मराशये० ॥ ॐजन्मलग्नायनमः ॥ ॐशि

वायै० ॥ॐसंभूत्यै०॥ॐप्रीत्यैन० ।ॐसंतत्यै० ॥ ॐअनसूयायै० ॥ ॐक्षमायैन० ॥ ॐ
उपविष्टायै०॥ ॐभद्रायैन० ॥ ततःपंक्तिरूपेणाष्टदलानित्रीणिविरच्यतदुपरि
पूगीफलेदेवताआवाहयेत् ॥ ॐषष्ठीदेव्यै० ॥ ॐमार्कंडेयाय० ॥ ॐजमदग्नये० ॥
पुनस्तदग्रेपंक्तिरूपेणाक्षतपुंजेषु ॥ अश्वत्थाम्नेनमः अश्वत्थामानमावाहयामि ॥ ए
वंसर्वत्र॥ ॐ बलये० ॥ ॐव्यासाय० ॥ ॐविभीषणाय० ॥ ॐकृपाचार्याय० ॥
ॐपरशुरामाय०॥ ॐ कार्त्तिकेयाय० ॥ पुनःपंक्तिरूपेणाक्षतपुंजेषु ॥ ॐइष्टदे
वतायै०॥ स्थानदेवतायै०॥ ॐवास्तुदेवतायै० ॥ ॐक्षेत्रपालाय०॥ ॐ पृथि
व्यै० ॥ ॐअद्भ्यः० ॥ ॐतेजसे०॥ ॐ वायवे० ॥ ॐआकाशाय० ॥ सर्वासांसमं
तात्प्रागादिदिक्षुवापंक्तिरूपेण॥ ॐ इंद्राय० ॐ अग्नये० ॐ यमाय० ॥ ॐ नि ॥१४३॥
र्ऋतये० ॥ ॐ वरुणाय० ॥ ॐ वायवे० ॥ ॐ कुबेराय० ॥ ॐ ईशानाय०॥ ॐ

ब्रह्मणे० ॥ ॐ अनंता० ॥ इत्यावाह्य ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठाप्य ॥ आवोदेवेतिमंत्रेण षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ ॐ आवोंदेवाऽसईमहेवामम्प्रत्यध्वरे ॥ आवोंदेवासऽ आशिषोयज्ञियासोहवामहे ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मार्कंडेयाद्यावाहि तदेवताभ्योनमःइत्यावाहनादिषोडशोपचारसमर्पणम् ॥ षष्ठ्यैदधिभक्तनैवेद्यम् ॥ अ न्येभ्यः पायसादि ॥ प्रार्थना । जयदेविजगन्मातर्जगदानंदकारिणि ॥ प्रसीदमम कल्याणिनमस्तेषष्ठिदेवते ॥ १ ॥ आयुष्प्रदमहाभागसोमवंशसमुद्भव ॥ महातपो निधिश्रेष्ठमार्कंडेयनमोस्तुते॥ २ ॥ चिरंजीवोयथात्वंभोभविष्यामितथामुदे ॥ रू पवान्वित्तवानायुःश्रियायुक्तंचमांकुरु ॥ ३ ॥ कर्तापिताचेत्तर्हिश्रियायुक्तंशिशुंकुरुइ ति ॥ मार्कंडेयनमस्तेस्तुसप्तकल्पांतजीवन॥आयुरारोग्यंमेदेहिप्रसीदभगवन्मुने ॥१॥

कर्तापिताचेद् आयुरारोग्यंबालायदेहि त्वं भगवन्मुनेइति ॥ चिरंजीवोयथात्वं
भोमुनीनांप्रवरोद्विज ॥ कुरुष्वमुनिशार्दूलतथामांचिरजीविनम्॥१॥ कर्त्तापिताचेत् ॥
बालंमेचिरजीविनमिति ॥ जमदग्नेमहाभागमहातेजोमयोज्ज्वल ॥ आयुरारोग्यसि
द्ध्यर्थमस्माकंवरदोभव ॥१॥ कर्तापिताचेद्बालायवरदोभव ॥ त्रैलोक्येयानिभूतानि
स्थावराणिचराणिच ॥ ब्रह्मविष्णुशिवःसार्धंरक्षांकुर्वंतुतानिमे ॥ १ ॥ प्रीयंतांदेव
ताःसर्वाःपूजांगृह्णंतुतामम ॥ प्रयच्छंत्वायुरारोग्यंयशःसौख्यंचसर्वदा ॥ २ ॥ मं
त्रन्यूनंक्रियान्यूनंद्रव्यन्यूनंमहामुने ॥ यदर्चितंमयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमे ॥ ३ ॥ अ
नयापूजयामार्कंडेयाद्यावाहितदेवताःप्रीयंताम् ॥ ततःपायसेनसर्वेभ्योभूतेभ्योनमइ
तिबलिंदद्यात् ॥ क्वचित्स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोप
वेशनाद्याज्यभागांतंकृत्वा ॥ ततोघृताक्ततिलैर्नाममंत्रेणषष्ठीदेवीमार्कंडेयजमदग्नी

नांप्रीत्यर्थमष्टाष्टसंख्ययाअन्वाहितदेवतानामेकैकयाहुत्या महाव्याहृत्याष्टाविंश
तिसंख्ययाचजुहुयात् ॥ शेषेणस्विष्टकृत् ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयआज्येन ॥ ततः
संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ दानानिदद्यात् ॥ तत्रादौसुव
र्णयुक्ततिलपात्रदानम् ॥ तिलाःकश्यपसंभूतास्तिलाःपापहराःस्मृताः ॥ तिलकांचन
दानेनदीर्घायुष्यंददातुमे ॥ १ ॥ इदंतिलपात्रंसदक्षिणाकंदीर्घायुष्यप्राप्तिकामनया
मार्कंडेयाद्यावाहितदेवताप्रीत्यर्थममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ घृतपा
त्रदानम् ॥ आज्यंतेजसमुद्दिष्टमाज्यंयज्ञेप्रतिष्ठितम् ॥ आज्यपात्रप्रदानेनदीर्घायुष्यं
कुरुष्वमे ॥ १ ॥ इदमाज्यपात्रंसदक्षिणाकंदीर्घायुःश्रीप्राप्तिकामनयाश्रीमार्कण्डेया
द्यावाहितदेवताप्रीत्यर्थममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ गोदानमपिदद्यात् ॥
ततस्तिलशर्करायुतंपयःपिबेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ सतिलंशर्करामिश्रमंजलयर्धमितंपयः ॥

मार्कंण्डेयाद्बलंलब्ध्वापिबाम्यायुर्विवृद्धये ॥ २ ॥ इतिमंत्रेणपिबेत ॥ ब्राह्मणान्गं धादिभिःसंपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणां दत्त्वातैराशिषोगृहीत्वाआवाहितदेवताअग्निंचविसृ ज्य ॥ यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयित्वा ॥ यस्यस्मृत्येतिनत्वा ॥ सुहृद्बंधुभिःसहस्व यंभुंजीतेति ॥ ग्रंथांतरेतुमातुरेवसुवासिन्याश्चहरिद्राकुंकुमपुष्पतांबूलादिभिःसंपू ज्यताभ्यांचनीराज्यअनंतरम्अक्षतपुंजेषुकुमुदांषष्ठींदेवींजन्मर्क्षदेवतांकुलदेवतां चसं पूज्यब्राह्मणान्संपूज्यतेभ्यश्चापूपपूरिकापायसयुक्तानिकुमुदादिदेवताप्रीतये पुत्रायुर्विव र्धनार्थंयथाशक्तिवायनानिदद्यात् ॥ तेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ सुवा सिन्यैशिशवेचभोजनंदत्त्वादेवतांविसृज्ययस्यस्मृत्येतिनमेत् ॥ इतिवर्धापनप्रयोगः ॥

अथाक्षरलेखनारंभनिर्णयः ॥ मार्कण्डेयः ॥ पंचमेसप्तमेवाब्देपूर्वस्यान्माजिबंधना त ॥ तत्रचैवाक्षरारंभःकर्तव्यस्तुशुभेदिने इति ॥ पंचमेसप्तमेवावर्षेअक्षरलेखनारंभ

उत्तरायणेकार्यः ॥ अत्रकुंभस्थःसूर्योवर्ज्यः ॥ शुक्लपक्षःशुभःप्रोक्तःकृष्णश्चांत्यत्रिकं
विना ॥ द्वितीयातृतीयापंचमीदशम्येकादशीद्वादशीत्रयोदश्यःश्रेष्ठाः ॥ अश्विनीमृगा
र्द्रापुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधा श्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्योभौमशनिभि
न्नवाराश्चशुभाः ॥ तत्रायंक्रमः ॥ संपूजयेद्गणाधीशन्तथैवचसरस्वतीम् ॥ कुलदेवींतत
श्चैवपूजयेच्चबृहस्पतिम् ॥ नारायणंमहालक्ष्मींगंधधूपादिभिस्तथा ॥ स्वविद्यासूत्रका
रांश्चस्वविद्यांचविशेषतः ॥ एतेषामेवदेवानांनाममंत्रेणपूजनम् ॥ कृत्वाहोमं
स्वशाखोक्तमाघारांतंसमाचरेत् ॥ पूर्वोक्तदेवतानांचनाम्नातुजुहुयाद्घृतम् ॥ प्राङ्मु
खोगुरुरासीनःपश्चिमाभिमुखंशिशुम् ॥ कुर्यादक्षरसंस्कारलेखनंवाचनादिकम् ॥
राजत्यांपाटिकायांवैप्रसार्यकुंकुमादिकम् ॥ सुवर्णलेखनीयेनलिखेत्तत्राक्षराणिवै ॥
नमोगणेशायतथासरस्वत्यैनमस्तथा ॥ नमःकुलदेवतायैश्रीगुरुभ्योनमस्त

था ॥ लक्ष्मीनारायणाभ्यांचलिखित्वापंचनामभिः ॥ ॐ नमःसिद्धमित्या
दिलेखयित्वाअनुक्रमात् ॥ एवंलिखित्वाआचार्यः शिशुहस्तेनपूजयेत् ॥
तथैवतेनसंलेख्यपुनस्त्रिर्वाचयेत्ततः ॥ आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ त्रि
भिःप्रदक्षिणाकार्यादेवताश्चाथवैगुरुम् ॥ ब्राह्मणान्पूजयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥
तोषयेद्दक्षिणादिभिराशिषंपरिगृह्यच ॥ नीराजनंततःकुर्यात्सुवासिन्याःकरेणच ॥
उष्णीषंगुरवेदद्याद्देवताग्निविसर्जयेदिति ॥ अथप्रयोगः ॥ तत्रपंचमेवर्षेज्योतिःशास्त्रो
क्तउदगयनेगुरुशुक्रास्तरहितेशुभमासेशुक्लपक्षेशुभेदिने सुमुहूर्तेयजमानः शिशुना
सहमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायालंकृत्य धृतमंगलतिलकःशुभासनेउपविश्या
चम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांते अस्यशिशोःलेखनवाचनादिविपुलविद्याज्ञान
प्राप्तयेविद्यारंभंकरिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततस्तंदुला

ष्टदलेगणेशंसरस्वतींकुलदेवतांगुरुंलक्ष्मींनारायणंचावाह्यअक्षतपुंजेषुपंक्तिरूपेणना
रदंपाणिनिंपतंजलिंसांख्यंकात्यायनंपारस्करंयास्कंकपिंजलंगोभिलंजैमिनिंविश्व
कर्माणमाचार्यंव्यासंचावाह्य ॥ सविद्यामूत्रंव्याकरणंभाष्यादिकंचसंस्थाप्य ॥ ना
ममंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत ॥ सर्वविद्येत्वमाधारःस्मृतिज्ञानप्रदायके ॥
प्रसन्नावरदाभूत्वादेहिविद्यांस्मृतिंयशइति ॥ अनयापूजयाआवाहितदेवताःप्रीयंताम्॥
ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मा
सनाद्याज्यभागांतंकृत्वा ॥ आज्येनावाहितदेवतानामष्टाष्टसंख्याहुतीर्हुत्वा ॥ ततो
महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनं
अग्नौपवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणेपूर्णपात्रदानम् ॥ प्रणीताविमोकः ॥ आपःशिवाइतिमं
त्रेणविमोकजलेनमूर्धानमभिषिंचयेत् । एवंहोमशेषंसमाप्य॥ततोबालकआवाहितदे

वताअध्यापनगुरुंचनमस्कृत्य ॥ अध्यापनगुरोःसमीपेप्रत्यङ्मुखमुपविश्यरजता
दिपाटिकायांकुंकुमादिकंप्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकया॥श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसर
स्वत्यैनमः ॥ श्रीकुलदेवतायैनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यांन
मः ॥ ॐ नमःसिद्धम् ॥ इत्यादिसंलिख्य ॥ पूजनमंत्रः॥ॐपावकानःसरस्वतीवाजेभि
र्वाजिनीवती ॥ ॥ यज्ञंवष्टुधियावसुः ॥ १ ॥ ॐ लिखितसरस्वत्यैनमः॥इतिमंत्रेण
षोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ गुरुःकुमारहस्तात्त्रिवारंलेखनवाचनादिकंकारयेत् ॥ अ
नंतरंकुमारःदेवताक्षरंगुरुंच त्रिःप्रदक्षिणीकृत्यगुरुंसंपूज्यतस्मैचोष्णीषंसमर्प्य नम
स्कृत्य । आचार्यंगंधादिभिःसंपूज्यतस्मैअन्यब्राह्मणेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृ
हीत्वा ॥ सुवासिन्याकुमारंनीराज्य । देवताग्निंविसृज्य । अन्येभ्यस्तांबूलादिकंप्र

दापयेत् ॥ इति सं० भा० विद्यारंभविधिः ॥ ॥ अथोपनयनमुच्यते ॥ ॥ तत्रका
लः ॥ सूत्रम् ॥ अष्टवर्षंब्राह्मणमुपनयेत् ॥ गर्भाष्टमेवावर्षेब्राह्मणमुपनयेत् ॥ एकाद
शवर्षंराजन्यमुपनयेत् ॥ द्वादशवर्षंवैश्यमुपनयेत् ॥ अत्रापिकालावधिश्च ॥ आ
षोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्यानतीतःकालो भवत्याद्वाविंशाद्राजन्यस्याचतुर्विंशाद्वैश्यस्ये
ति ॥ यथामंगलंवासर्वेषामुपनयनंकार्यम् ॥ यथामंगलशब्देनस्मृत्यंतरोक्तंपंचवर्षा
दिकालाभिधानम् ॥ कैश्चित्तु ॥ उपनयनशब्देनोपनयनमेवाभिधीयतेतदयुक्तम् ॥ उ
पनयनविषयंप्रयोजकव्यापारस्योपनायनशब्दवाच्यत्वाल्लक्षणायांमानाभावादि
तिहेमाद्रिः ॥ अन्येतुआचार्यसमीपनयनांगकंगायत्र्युपदेशप्रदानम् ॥ गायत्र्याब्राह्म
णमसृजदितिश्रुतौगायत्र्याब्राह्मणमुपनयीतेतिकात्यायनस्मृतौचोपनयनस्यगाय
त्र्युपदेशांगत्वदर्शनात् । एवंचोपनयनपदंयोगरूढंसमिद्दर्शादिपदस्येवांगवाचिनोप्यु

पनयनपदस्यतत्संबंधेनप्रधानसंज्ञात्वोपपत्तेरित्याहुः ॥ परेतुपंकजपदस्येवएकत्र यौगिकस्यरूढस्यचयोगरूढपदवाच्यत्वात् ॥ अत्रतूपनयनेयोगस्यगायत्र्युपदेशेच रूढेश्चसद्भावेनैकत्रविद्यमानत्वाभावान्नयोगरूढत्वमुपनयनपदस्य तेनसमीपनयन स्यैवप्रधानत्वादित्याहुर्गृह्यमितिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ वसंतेब्राह्मणंग्रीष्मेराजन्यंश रदिवैश्यमिति ॥ माघादिपंचमासेषुमेखलाबंधनंशिशोः ॥ ॥ ज्येष्ठमासेविशेषेणसर्व ज्येष्ठस्यवर्जयेत् ॥ ज्येष्ठमासेनज्येष्ठस्यजन्ममासेनसर्वशः ॥ इतिस्मृत्यंतरे ॥ वृ त्तशते ॥ नजन्मधिष्ण्येनचजन्ममासेनजन्मकालीयदिनेविदध्यात् ॥ ज्येष्ठेनमासि प्रथमस्यसूनोस्तथासुतायाअपिमंगलानि ॥ १ ॥ संग्रहे ॥ मिथुनेसंस्थितेभानौज्ये ष्ठमासोनदोषकृत् ॥ राजमार्तंडे ॥ जातंदिनंदूषयतेवसिष्ठोह्यष्टौचगर्गोनियतंदशा त्रिः ॥ जातस्यपक्षंकिलभागुरिश्चशेषाःप्रशस्ताःखलुजन्ममासे ॥ जन्ममासतिथौ

मेचविपरीतदलेसति ॥ कार्यंमंगलमित्याहुर्गर्गभार्गवशौनकाः ॥ संग्रहे ॥ जन्म
मासेनिषिद्धेपिदिनानिदशवर्जयेत् ॥ आरभ्यजन्मदिवसाच्छुभाःस्युस्तिथयोपराः ॥
जन्ममासेचजन्मर्क्षेनजन्मदिवसेपिच ॥ आद्यगर्भसुतस्याथदुहितुर्वाकरग्रहःइति ॥
करग्रहोविवाहः ॥ इतिरत्नमालायाम् ॥ तच्चोदगयनेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लप
क्षेगुरुशुक्रास्तबाल्यवार्धक्यादिदोषरहिते प्रदोषानध्यायादितिथिरहिते दुष्टवासरर्क्ष
दुर्योगादिदोषरहितेशुभेदिनेसुलग्नेसुमुहूर्तेकार्यम्॥ अथतिथ्यादि ॥ ज्योतिर्निबंधेनृसिं
हः ॥ तृतीयापंचमीषष्ठीद्वितीयावापिसप्तमी ॥ पक्षयोरुभयोश्चैवविशेषेणसुपूजिताः॥
धर्मकामोसितेपक्षेकृष्णेचप्रथमातथा ॥ कृष्णेत्रयोदशीकेचिदिच्छंतिमुनयस्तथा ॥
द्वादश्यैकादशीचैवमध्यमेचप्रक्षतइति ॥ धर्मोदशमी ॥ कामस्त्रयोदशी ॥ सिते
शुक्लेपक्षेधर्मकामौग्राह्यौ ॥ कृष्णेचेत्यत्रचकारःसितेपक्षेइत्यस्यानुकर्षणार्थः ॥ तेन

शुक्लप्रतिपदोपिग्रहणम् ॥ केचिदाचार्याः कृष्णपक्षांतर्वर्तिनीमप्युपनयनेस्वीकुर्वंति ॥
मध्यमेचेत्यत्रपक्षद्वयइतिज्ञेयम् ॥ टोडरानन्देवसिष्ठः ॥ नैमित्तिकमनध्यायंकृष्णे
चप्रतिपद्दिनम् ॥ मेखलाबंधनेशस्तंचौलेवेदव्रतेषुचेति ॥ अयंचप्रतिपद्दिनविधिर्नैमि
त्तिकानध्यायविधिश्चातीतकालस्यार्तस्यबटोरुपनयनविषयः ॥ प्रशस्ताप्रतिपत्कृष्णे
कदाचिच्छुभगेविधौ ॥ चंद्रेबलयुतेलग्नेवर्षाणामतिलंघनमितिव्यासोक्तेः ॥एवम्॥ चंद्रे
बलयुतेलग्नाच्छुभभावेशुभेक्षिते॥ चतुर्दशींप्रशंसंतिकुमारेवयसाधिकइति ॥ चतुर्दशी
विधिरपि ॥ स्वाध्यायवियुजोघस्राःकृष्णप्रतिपदादयः ॥ प्रायश्चित्तनिमित्तेतुमेखला
बंधनेमता इतिकालादर्शादिधृतवृद्धगार्ग्यवचनात्सर्वेषांनैमित्तिकानध्यायानांकृष्ण
प्रतिपदादिनित्यानध्यायानांचप्रायश्चित्तोपनयनपरतैवनापूर्वोपनयनपरता ॥ वियु
जोविषमाः॥ घस्रादिनानि॥ स्वाध्यायवियुजोदिवसास्तृतीयापंचमीसप्तमीनवम्येका

दर्शीत्रयोदश्यंताःप्रायश्चित्तोपनयनेउपयुज्यंतइत्यर्थः ॥ अमावास्यात्वत्रापिनिषिद्धै
व॥ अमावास्यातुसर्वत्रनिंदिताशुभकर्मणीतिवचनात् ॥ अपरार्के ॥ नष्टेचंद्रेऽष्टमेशुक्रे
निरंशेभास्करेतथा ॥ कर्तव्यंनोपनयनंनानध्यायेगलग्रहइति ॥ निरंशस्वरूपंज्योति
र्निबंधे ॥ राशेःप्रथमभागस्थोनिरंशःसूर्यउच्यतइति ॥ अत्रिः ॥ पराजितेतिनीचस्थे
नीचेशुक्रेगुरौतथा ॥ व्रतिनंयदिकुर्वीतसभवेद्वेदवर्जितइतिराजमार्तंडः ॥ नष्टेशुक्रेतथा
जीवेनिरंशेचैवभास्करे ॥ उपनीतस्यशिष्यस्यजडत्वंमृत्युरेवचेति ॥ युगादिदिना
नध्यायानामपिप्रतिप्रसवमाह ॥ भरद्वाजः ॥ याचैत्रवैशाखसितातृतीयामाघस्य
सप्तम्यथफाल्गुनस्य॥कृष्णेद्वितीयोपनयेप्रशस्ताप्रोक्ताभरद्वाजमुनींद्रमुख्यैरिति ॥
अत्रचैत्रसिततृतीयामाघशुक्लसप्तम्योर्मन्वाद्योः प्रतिप्रसवः ॥ मन्वादिषुतयोःस्मृत्य
र्थसारेपाठात् ॥ वैशाखतृतीयायुगादेरपि ॥ मुहूर्ततत्त्वे ॥ त्रयोदश्यादिचतुष्कंसप्त

म्यादित्रयंचतुर्थींचअष्टौगलग्रहास्त्याज्यागर्गस्यमतेतथाषष्ठीति ॥ अत्राप्यपवा
दः ॥ षष्ठीसप्तमीत्रयोदशीनांविनियोगोपन्यासेनदर्शितः ॥ अयंगलग्रहापवादोमू
काद्युपनयनविषयइतिकेचित् ॥ स्मृत्यंतरे ॥ अनध्यायस्यपूर्वेद्युरनध्यायात्परेऽह
नि ॥ व्रतारंभंविसर्गंचविद्यारंभंचवर्जयेदिति ॥ एतदपवादोद्वितीयासप्तमीत्रयोदशी
नांविनियोगोपन्यासेनदर्शितः ॥ स्मृतिसारे ॥ सोपपदामूपनीतःपुनःसंस्कारमर्ह
तीति ॥ अयंचनिषेधोयजुर्वेदिनांभवति ॥ वेदव्रतोपनयनेस्वाध्यायाध्ययनेतथा ॥ न
दोषोयजुषांसोपपदास्वध्यापनेपिचेतिस्मृतिदर्पणेस्मृत्यंतरोक्तेरितिकेचित् ॥ महानि
बंधेष्वदर्शनादिदंनिर्मूलंतेनतेषामपिनिषेधोस्त्येवेत्यन्ये ॥ ताश्चोक्तास्तत्रैव ॥ ज्येष्ठशु
क्लद्वितीयातुआश्विनेदशमीसिता ॥चतुर्थीद्वादशीमाघेएताःसोपपदाःस्मृताइति॥चतु
र्थीद्वादशीमाघइत्यत्रसितेत्यनुषज्यते ॥ वासरानाहनारदः ॥ गुरुशुक्रबुधानांतुवाराः

श्रेष्ठतमाःस्मृताः ॥ अधमःसोमवारस्तुसूर्यवारस्तुमध्यमः ॥ वारौमंदारयोर्वर्ज्यौक्र
ष्णेवर्ज्यौनिशापतेः ॥ अस्तंगतस्यसौम्यस्यवारोवर्ज्योद्विजन्मनामिति ॥ मंदः श
निः ॥ आरोभौमः ॥ निशापतिश्चंद्रः ॥ सौम्योबुधः ॥ तथा ॥सर्वेषांजीवशुक्रज्ञवा
राः प्रोक्ताव्रतेशुभाः ॥ चंद्रार्कौमध्यमौज्ञेयौसोमबाहुजयोःकुजः ॥ शाखाधिपति
वारश्चशाखाधिपबलंतथा ॥ शाखाधिपतिलग्नंचदुर्लभंत्रितयंव्रतेइति ॥ गुरुशुक्रौभौम
बुधावृग्वेदाद्यधिपाः स्मृताः ॥ सर्वेषांब्राह्मणादीनाम् ॥ जीवोबृहस्पतिः ॥ ज्ञोबुधः ॥
बाहुजः क्षत्रियः ॥ बलंगोचराष्टवर्गादि ॥ शाखाधिपबलासंभवेदोषमप्याह म
दनरत्नेवृद्धगार्ग्यः ॥ शाखाधिपेबलिनिकेन्द्रगतेचमौंजीबंधस्तदीयदिवसेषुशु
भायकृत्स्यात् ॥ अस्मिन्बलेनरहितेतुपुनर्द्विजानांस्याद्वर्णसंकरइतिप्रवदंतितज्ज्ञा इति ॥
तथा ॥वर्णाधिपबलमप्यपेक्षते ॥ सदानुकूलेचैकस्मिन्वर्णेशेबलशालिनि ॥ ब्राह्मणा

दे: प्रकुर्वीतकुमारंव्रतचारिणमितिपराशरोक्तेः ॥ पतीसितेज्यौविप्राणांनृपाणांकुज
भास्करौ ॥ वैश्यानांशशभृत्सौम्याविविवर्णाधिपाःस्मृताइतितेनैवव्यवस्थाप्रदर्श
नाच्च ॥ मदनरत्नेराजमार्तंडः ॥ पितुःसूर्यबलंश्रेष्ठंशाखावर्णेशयोर्बटोः ॥ सर्वेषांगुरु
चंद्रर्क्षबलंश्रेष्ठंव्रतादिषु ॥ मौंजीबंधेविवाहेचप्रतिष्ठायांविशेषत इति ॥ सर्वेषामित्यने
नयेषांनशाखाधिपागुरुस्तेषामपिबहूनांतत्पितॄणांचगुरुबलमावश्यकम् ॥ उभयोर
लाभेबटोरावश्यकमितिध्वन्यते ॥ संकटेचंद्रताराद्यभावेप्यधिकारायदानमुक्तं
ज्योतिर्निबंधे ॥ चंद्रेचशंखंलवणंचवारेदिनेविरुद्धेत्वथतंडुलांश्च ॥ धान्यंचदद्यात्क
रणेतथाभेयोगेविरुद्धेकनकंचदेयमिति ॥ दिनेतिथौ ॥ नित्यकालेबटोर्गुरुबलाला
भेशांत्यातत्कालः ॥ अनित्यकालेनैवमित्याहनारदः ॥ बालस्यबलहीनोपिशांत्या
जीवोबलप्रदः ॥ यथोक्तवत्सरेकार्यमनुक्तेनोपनायनमिति ॥ केषुचिद्दुष्टस्थानेषुस्थि

तेतु गुरौशांत्यापिनोपनयनाधिकारइत्याहवसिष्ठः ॥ बंधौतृतीयेरिपुराशिसंस्थइ
च्छंतिपूजांजनिगेव्ययस्थे ॥ पुरातनाअष्टमगेपिसूरौशांत्यापिनैवोपनयाधिकारइ
ति ॥ बंधुश्चतुर्थः ॥ रिपुराशिः षष्ठः ॥ जनिर्जन्मराशिः ॥ व्ययोद्वादशराशिः ॥ अ
तिसंकटेएतेष्वपिराशिषुपूजाहोमादेर्द्विगुणत्वादिवृद्धिकल्पनयोपनयनंकार्यमेव न
तत्कृतसंवत्सरातिक्रमःकार्यः ॥ तस्माद्ग्रहेभ्यःकालत्वाद्बलीसंवत्सरोमतइतिवचना
त् ॥ राशिविशेषस्थस्यगुरोरष्टमादिस्थानस्थितस्यापिनाधिकारप्रतिबंधकत्वमि
त्याहभरद्वाजः ॥ धनुर्मीनकुलीरस्थोजीवोजन्मांत्यमृत्युगः॥ अतिसौख्यंबटोःकुर्याद्व
सिष्ठवचनंयथेति ॥ कुलीरःकर्कःसचगुरोरुच्चस्थानम् ॥ यथाहुर्दैवज्ञाः॥अजवृषभमृगां
गनाकुलीराझषवणिजौचदिवाकरादितुंगाइति ॥ अजोमेषः ॥ वृषभःप्रसिद्धोराशिः ॥
मृगोमकरः अंगनाकन्या ॥ कुलीरःकर्कः ॥ झषोमीनः ॥ वणिक्तुला ॥

दिवाकरादीनांसप्तानांग्रहाणांक्रमेणमेषादीनिसप्तोच्चस्थानानीत्यर्थः ॥ राजमार्तं
डः ॥ व्रतेजन्मत्रिकारिस्थोजीवोपीष्टोर्चनात्सकृत् ॥ शुभोतिकालेतुर्याष्टव्ययस्थो
द्विगुणार्चनादिति ॥ द्विपंचसप्तनवैकादशस्थोगुरुःशुभफलप्रदः ॥ जन्मतृतीयषष्ठ
दशमस्थानेषुपूजाहोमात्मकशांत्याशुभः ॥ चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः ॥ क
र्कधनुर्मीनराशिषुचतुर्थादिस्थानेपिनदोषः ॥ अतिसंकटेचतुर्थद्वादशस्थोद्विगुणपूजा
होमादिनाशुभः ॥ अष्टमस्तुत्रिगुणपूजाहोमादिनाशुभः ॥ केचिदनिष्टोवामवेधेशु
भइत्याहुस्तन्नेतिराजमार्तंडः ॥ अष्टमवर्षेपिमुख्यकालेगुरुबलाभावेपिमीनगतरवि
युतचैत्रेवाशांत्याव्रतबंधःकार्यो नतुमुख्यकालातिक्रमः ॥ नित्यकालस्यबलीयस्त्वा
दितिधर्मसिंधौ ॥ नक्षत्राण्याहनारदः ॥ श्रेष्ठान्यर्कत्रयांत्येज्यचंद्रादित्युत्तराणि
च ॥ विष्णुत्रयाश्विमित्राब्जयोनिभान्युपनायनेइति ॥ अर्कत्रयंहस्तचित्रास्वातयः ॥

अंत्यं रेवती ॥ इज्यःतिष्यः ॥ चंद्रो मृगशिरः ॥ अदितिःपुनर्वसुः ॥ उत्तराशब्देनउ
त्तरात्रयम् ॥ विष्णुत्रयंश्रवणधनिष्ठाशतभिषजः ॥ अश्विनौअश्विनी ॥ मित्रो ऽनुरा
धा ॥ अब्जयोनिभंरोहिणीनक्षत्रम् ॥ बृहस्पतिः ॥ त्रिषूत्तरेषुरोहिण्यांहस्तेमैत्रेचवा
सवे ॥ त्वाष्ट्रसौम्यपुनर्वस्वोरुत्तमंह्युपनायनमिति ॥ वेदविशेषेणनक्षत्रविशेषावधि
र्ज्योतिर्निबंधे ॥ मूलेहस्तत्रयेसार्पेशैवेपूर्वात्रयेतथा ॥ ऋग्वेदाध्यायिनांशस्तंमेखला
बंधनंबुधैः ॥ पुष्येपुनर्वसौपौष्णेहस्तेमैत्रेशशांकभे ॥ ध्रुवेषुचप्रशस्तंस्याद्यजुषांमौं
जिबंधनम् ॥ पुष्यवासवहस्ताश्विशिवविष्णूत्तरात्रयम् ॥ प्रशस्तंमेखलाबंधेबटूनांसाम
वेदिनाम्॥मृगमैत्राश्विनीहस्तरेवत्यदितिवासवम् ॥ अथर्ववेदिनांशस्तोभगणोयंव्रता
र्पणे इति ॥ सार्पमाश्लेषा ॥ शैवमार्द्रा ॥ पौष्णंरेवती ॥ मैत्रमनुराधा ॥ शशांकभं
मृगशिरः ॥ ध्रुवाणिउत्तरात्रयंरोहिणीच ॥ वासवंज्येष्ठा ॥ अश्विनौ अश्विनी ॥ शिव

आर्द्रा ॥ विष्णुःश्रवणम् ॥ अदितिःपुनर्वसुः ॥ एषामसंभवेसारसमुच्चये ॥ मघाग्नेय
विशाखैंद्रयाम्यंहित्वाचवारुणम् ॥ व्रतेशस्तानिसर्वेषांचेद्वेदोक्तंनलभ्यतइति ॥ आग्ने
यंकृत्तिका ॥ ऐंद्रंज्येष्ठा ॥ याम्यंभरणी ॥ वारुणंशततारका ॥ तत्राधिपुन्नक्षत्राण्य
तिप्रशस्तानि ॥ विशेषेणपुन्नामधेयइतिगृह्योक्तेः ॥ तानितुप्रागेवोक्तानि ॥ यस्तु ॥
ताराचंद्रानुकूलेषुग्रहाब्देषुशुभेष्वपि ॥ पुनर्वसौचोपनीतःपुनःसंस्कारमऽर्हतीतिराज
मार्तंडवचनेपुनर्वसुनिषेधः सज्योतिर्विदप्रसिद्धोवसिष्ठादिसंहितास्वदर्शनात् ॥ हेमा
द्र्यादिमहानिबंधेषुपुनर्वसुविधेरेवप्रतीतेः दाक्षिणात्यसकलशिष्टानांपुनर्वसावुपनय
नानुष्ठानाचरणस्योपलंभाच्चनिर्मूलः ॥ समूलत्वेपिनयजुर्वेद्यथर्ववेदिविषयः अनंतरो
दाहृतज्योतिर्निबंधवचनेयजुर्वेद्यथर्ववेदिनांतस्यविहितत्वात् ॥ योगेषुव्यवस्थामाह ॥१६३॥
श्रीपतिः ॥ सवैधृतिस्तुव्यतिपातनामासर्वोप्यनिष्टःपरिघस्यचार्धम्॥तिस्रस्तुयोगप्रथ

मेसवज्रेऽव्याघातसंज्ञेनवपंचशूले ॥ गंडेतिगंडेचषडेवनाडयः शुभेषुकार्येषुविवर्जनी
याइति ॥ प्रथमोयोगोविष्कंभः ॥ उक्तानन्यविषयेत्वाहबृहस्पतिः ॥ शिष्टाष्टाद
शयोगेषुप्रशस्तमुपनायनमिति ॥ करणव्यवस्थापितेनैवोक्ता ॥ बवादीनांतुषट्कंस्या
दुपनायेसुपूजितम् ॥ शकुन्यादीनिविष्टिंचवर्जयेच्चविशेषतइति ॥ दिनभागव्यवस्था
माहमनुः सर्वदेशषुपूर्वाह्णेमुख्यंस्यादुपनायनम् ॥ मध्याह्नेमध्यमंप्रोक्तमपराह्णे
चगर्हितमिति ॥ उत्तरार्द्धेपिसर्वदेशेष्वित्यनुषज्यते ॥ एवंव्यवस्थितेपिशुभकालेनि
मित्तविशेषेणनिषेधमाहगर्गः ॥ ग्रहेरवींद्वोरवनिप्रकंपेकेतौमहोल्कापतनादिदो
षे ॥ व्रतेदशाहानिवदंतितज्ज्ञास्त्रयोदशाहानिवदंतिकेचिदिति ॥ वर्ज्यानीतिशेषः ॥
संकटेतुचंडेश्वरः ॥ दाहेदिशांचैवधराप्रकंपेवज्रप्रपातेचविदारणेच ॥ केतौतथोल्कां
शुकणप्रतापेत्र्यहंनकुर्याद्व्रतमंगलानीति ॥ धर्मप्रकाशेगर्गः ॥ चंद्रसूर्योपरागेषुत्र्य

 हंप्रागशुभंभवेत् ॥ सप्ताहमशुभंपश्चात्स्मृतंग्रहणसूतकमिति ॥ एतच्चार्धग्रासविषयम् ॥
 सर्वग्रासेषुसप्ताहमर्धग्रासेदिनत्रयम् ॥ त्रिद्व्येकांगुलतोग्रासेदिनमेकंविवर्जयेदित्यं
गिरसाविशेषस्योक्तेः ॥ विस्तरतोदुष्टकालांस्तुविवाहप्रकरणेवक्ष्यामः ॥ एतेषुसूक्तेषु
सूत्रोक्तोमुख्यकालः । स्मृत्युक्तस्तुसंकटेमुख्योविधिः ॥ स्वशाखोक्तइतरःस्यात्तुसं
कटइतिवचनात् ॥ लल्लः ॥ व्रतेह्निपूर्वसंध्यायांवारिदोयदिगर्जति ॥ तद्दिनेस्या
दनध्यायोव्रतंतत्रविवर्जयेदिति ॥ व्रतेह्नि उपनयनदिवसे ॥ वारिदो मेघः ॥ तद्दिने
व्रतदिनेउपनयनदिनइतियावत् ॥ व्रतमुपनयनम् ॥ अत्रअनध्याये ॥ अनेनवचने
नसर्वस्यैवोपनयनक्रियाकलापस्यनिषेधेप्राप्ते ॥ नांदीश्राद्धोत्तरंवेदारंभरहितस्यसर्व
स्योपनयनस्यकर्तव्यतोक्ताज्योतिर्निबंधे ॥ नांदीश्राद्धेकृतेचेत्स्यादनध्यायस्त्वका
लिकः ॥ मौंजीबंधंतदाकुर्याद्वेदारंभंनकारयेदिति ॥ मृगादिविशाखांतव्यतिरिक्तेषु

यद्वृष्टिगर्जनादिकंतदकालिकंतन्निमित्तोनध्यायोऽकालिकः ॥ सचनांदीश्राद्धोत्तरेचे
त्तदामौंजीबंधमुपनयनंकुर्यात्॥तत्रत्यंवेदारंभमात्रंतुनैवकारयेदित्यर्थः ॥ नांदीश्रा
द्धेकृतइतिवचनान्नांदीश्राद्धात्प्राग्वारिदगर्जनेमौंजीबंधोपिनभवति ॥ वेदारभंनकार
येदितिनिषेधस्तुयेषांसूत्रेवेदारंभस्तद्दिनएवविहितस्तत्परः ॥ सत्याषाढसूत्रानुसारि
भिरकालिकानध्यायेपिमौंजीबंधएतस्माद्वचनात्कर्तव्यएव ॥ वेदारंभस्त्वविहितत्वा
देवनभवति ॥ ननुगायत्र्यारंभेणैवसर्ववेदारंभोभवतिप्रयोगांतरउक्तत्वात्गायत्र्युपदे
शात्मकारंभएवसर्ववेदारंभंनकारयेदित्यनेननिषेधइतिचेन्न ॥ तस्याथर्ववेदव्यतिरि
क्तसर्ववेदांतराध्यापनार्थकपुनरुपनयननिवृत्तिबोधनार्थत्वात् ॥ नचात्रकिंमानमिति
वाच्यम् ॥ सर्वेभ्योवेदेभ्यःस्वसावित्र्यनूच्यतइतिहिब्राह्मणमितिधर्मसूत्रस्यअगृह्यमाण
विशेषत्वादेकमेवोपनयनंसर्वार्थमितिन्यायः॥ अस्मिन्नर्थेशाट्यायनब्राह्मणमेवपठति॥

अथर्ववेदस्यतुपृथगुपनयनंवचनात्कर्तव्यम् ॥ तथाचतत्रैवश्रुतंनान्यत्रसंस्कृतोभृग्वंगि
रसोधीयीतेति ॥ अन्यत्रअन्यवेदार्थम् ॥ भृग्वंगिरसोथर्ववेदइत्युज्ज्वलाकृद्व्याख्यान
स्यचमानत्वात् ॥ उपनयनारंभोत्तरंमूतकेप्राप्तेविशेषःसंग्रहे ॥ कूष्मांडीभिर्घृतंहु
त्वागांचदद्यात्पयस्विनीम् ॥ चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेदितिसंस्काररत्नमाला
याम् ॥ तच्चोदगयनेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लपक्षेगुरुशुक्रास्तबाल्यवार्द्धक्यादि
दोषरहितेप्रदोषानध्यायादितिथिरहितेदुष्टवासरर्क्षदुर्योगादिदोषरहितेशुभेदिनेसुलग्ने
सुमुहूर्तेकार्यम् ॥ माधवीयेकालनिर्णयेलग्नकालश्च ॥ प्राक्कपालेऽद्विजातीनांव्रतबंधः प्रश
स्यते ॥ व्रतोद्वाहेद्विजातीनामपराह्णंविवर्जयेत् ॥ तत्कालःपितृकर्मणोमंगलेत्यशुभ
प्रदः ॥ रात्रौनिशीथात्परतआसुरःकालउच्यते ॥ तत्रैवपाणिग्रहणंसुलग्नेप्यशुभ
प्रदमिति ॥ पाराशरस्मृतौ ॥ अनन्यगतिकत्वेतुगौणपक्षंसमाचरेत् ॥ अन्यथा

स्वीकृतोदोषस्त्वनिष्टफलभाग्भवेदिति ॥ ॥ तत्राधिकारीच ॥ गार्ग्यः ॥ पितैवोप
नयेत्पुत्रंतदभावेपितुःपिता ॥ तदभावेपितुर्भ्रातातदभावेतुसोदरइति ॥ व्रतबंधंकु
मारस्य विनापितुरनुज्ञया ॥ यःकरोतिद्विजोमोहान्नरकंप्रतिपद्यतेइति ॥ पितरिप्रोषि
तेप्रेतेसंन्यस्तेपतितेथवा ॥ विनाज्ञयाप्युपनयेदन्यत्रअधिकारिणः इति ॥ अथाचार्या
दिश्च ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ सगुरुर्यःकृपांकृत्वावेदमस्मैप्रयच्छति ॥ उपनीयदद
द्वेदमाचार्यःसउदाहृतः ॥ ॥ मनुः ॥ एकदेशंतुवेदस्यवेदांगान्यथवापुनः ॥ योध्या
पयतिवृत्त्यर्थमुपाध्यायःसउच्यते ॥ ॥ पारस्करः ॥ निषेकादीनिकर्माणियः क
रोतियथाविधि ॥ संभावयतिचान्नेनसविप्रोगुरुरुच्यते ॥ अग्न्याधेयंपाकयज्ञमग्नि
ष्टोमादिकान्मखान् ॥ यःकरोतिवृतोन्येनसद्विजोऋत्विगुच्यतेइति ॥ ॥ उपाध्याय
दशाचार्यआचार्याणांशतंपिता ॥ सहस्रंतुपितुर्माताागौरवेणातिरिच्यतेइति ॥ अधि

कारसिद्धयेप्रायश्चित्तमाहवृद्धविष्णुः ॥ कृच्छ्रत्रयंचोपनेतात्रीन्कृच्छ्रांश्चबटुश्चरेत् ॥
आचार्योदशसाहस्रांगायत्रींचजपेत्तथा ॥ बटुप्रायश्चित्तकारणम् ॥ प्रागुपनयनात्का
मैराचारःकामवादिभिः ॥ लशुनादीन्यभक्ष्याणिकृतौस्त्रीस्पर्शनादिभिः ॥ ॥ मंड
पश्च ॥ संग्रहे ॥ दशद्वादशहस्तोल्पोमध्यमोऽर्कमनून्मितः ॥ षोडशाष्टादशकरउ
त्तमःपरिकीर्तितः ॥ युग्महस्तोविनिर्माय्यविषमकरोनैवच ॥ चतुरस्रसमःकार्यःषो
डशस्तंभसंयुतः ॥ चूडाषोडशभिर्युक्तःद्वात्रिंशद्भिःप्रचूडकः ॥ सप्तर्षिमते ॥ मङ्गले
षुचसर्वेषुमंडपोगृहवामतः ॥ कार्यःषोडशहस्तोवाद्वयूनहस्तोदशावधीति ॥ सार्धच
त्वारिपंचैर्वासप्तहस्तसमुच्छ्रितः ॥ नारिकेलदलैर्वाह्येदुकूलादिभिरंतरे ॥ छादये
न्मंडपंसर्वंचतुर्द्वारविवर्जितमिति ॥ ॥ वेदीच ॥ बटोर्वेदीप्रकर्तव्याचतुरस्रा चतुःक
रा ॥ करोन्नताबटोर्हस्तैःपृष्ठेसोपानसंयुता ॥ १ ॥ प्रयोगदीपेतु ॥ आचार्यस्यपदे

षड्भिश्चतुर्भिरथवासमैः ॥ विस्तृताचतुरस्राचबटोर्वेदीकरोन्नता ॥ प्राक्पश्चिमायां
पदषट्कयुक्तमुदीचियाम्यानिपदानिपंच ॥ एवंविधाज्यौतिषरत्ननिर्मिताबटोःशता
युर्मुनयोवदंति ॥ आचार्यपदसंख्याकैर्वेदिकांकारयेद्बुधः ॥ बटोर्निर्गमदक्षिण्यांवि
वाहेविपरीतकेति ॥ विवाहेश्रीधरीवेदीविंशत्यस्रसमन्विता ॥ चतुर्विंशत्यस्रयुताव्र
तेवेदीप्रकीर्तिता ॥ १ ॥ विवाहोपनयेवेदीएतेषुवज्रउच्यते ॥ तदग्रेकलशाकारामि
तियज्ञविदांमतम् ॥ गृहान्निर्गमवामांगेवसोर्द्धाराश्चवेदिका ॥ कार्याविवाहेविद्व
द्भिर्मौंजीनांगृहदक्षिणेइति ॥ १ ॥ गृह्यकारिकायाम् ॥ वेदींकुर्यात्स्वगेहस्यवामेमंडप
मंडिताम् ॥ हस्तोच्छ्रितांचतुर्हस्तांकन्यायाश्चव्रतेवटोः॥ रत्नावल्याम् ॥ पश्चिमाभिमु
खंद्वारंयद्वाचेदुत्तरामुखम् ॥ वेदिकातुतदाकार्यागृहान्निर्गमदक्षिणे॥निर्गमशब्देनगृहद्वा
रमुच्यते ॥ दक्षिणाभिमुखंद्वारंपूर्वाभिमुखमेववा ॥ वामभागेतदाकार्याव्रतेवेदीयथात

थम् ॥ एवंचनैर्ऋत्यांवेदीनभवतीतितात्पर्यार्थः ॥ विवाहोपनयेयज्ञेवेदींकुर्यात्प्रयत्न
तः ॥ वेदींविनायदाहोमःकर्मभ्रष्टोभिजायतेइति अश्वत्थामकारिकायाम् ॥ ऊखरेदु
र्भगानारीशल्येचैवमृतप्रजा ॥ कोणवेधेह्यनापत्यंद्वारवेधेधनक्षयइति ॥ अथघटी
यंत्रप्रकारमाह ॥ कालसाधनेयंत्रनिर्णयोयथा ॥ कालसाधनयंत्राणिबहूनिपृथि
वीतले ॥ तन्मध्येमंगलेमुख्यंघटीयंत्रंप्रकीर्तितमितिसंस्कारकौमुद्याम् ॥ ततःकुमार
पितासुस्नातोधृताहततिलकोहस्तप्रमाणोर्ध्वदीर्घताम्रपात्रं जलेनापूर्य धान्यराशौसं
स्थाप्यतदग्रेगणपतिवरुणौसंपूज्य स्थापितजलपूर्णपात्रेअधोभागकुंभार्धाकृतिताम्र
मयीं दशपलैस्तुलितांषडंगुलोच्छ्रितांद्वादशांगुलविस्तृतांघटीमहोरात्रषष्टितमपूर्णप्र
माणांकालसाधनार्थंमार्तंडमंडलार्धोदयंवीक्ष्यक्षिपेत ॥ तामेवास्तसमयेअवशेषार्धं ॥१६७॥
बिंबंनिरीक्ष्यक्षिपेत् ॥ घटींगंधादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ मुख्यात्वमसियंत्राणांब्र

ह्मणानिर्मिताघटी ॥ भवभावायबटवेकालसाधनकारणमिति ॥ प्रक्षिप्य घटीअ
ष्टदिशांमध्येयद्दिग्गतातत्प्रागादितःक्रमेणफलानि ॥ यथा ॥ प्रार्थितासाघटीतो
येयांदिशंप्रतिगच्छति ॥ पूर्वादिदिक्फलंचैवस्थितामध्येशुभप्रदा ॥ सुखंदुःखंतथा
मृत्यूरोगीप्रियसुबुद्धिमान् ॥ वेदविद्यारतः श्रीमान्फलंपूर्वादिदिक्क्रमात ॥ यदा
अनिष्टदिग्गताघटीपूर्णावातदाउपनयनानंतरं सुदिनेतिथिवारनक्षत्रलग्नदिक्पतीनां
पूजनंतिथ्यादिदेवतानामुक्तमंत्रेणायुतजपं तद्दशांशतिलाज्यैर्होमंदानादिकंचकुर्या
दितिघटीसूत्रे ॥ ॥ अथसंभाराः ॥ तत्रपरिधानवस्त्राणांसूत्रव्याख्या ॥ वासांसि
शाणक्षौमाविकानिब्राह्मणक्षत्रियविशाम् त्रयाणांब्रह्मचारिणांक्रमेण ॥ शणत्वङ्म
यंशाणम् ॥ क्षौमंक्षुमाअतसीतद्विकारमयंपट्टदुकूलम् ॥ आविकमवेर्मेषस्यरोमनिर्मि
तंनेपालकंबलम् ॥ सर्वेषांकार्पासंवा ॥ शुक्लमहतंवासोब्राह्मणस्य ॥ मांजिष्ठंक्षत्रिय

स्य ॥ पीतंवैश्यस्येति ॥ संस्काररत्नमालायाम् ॥ उत्तरीयंधर्मसूत्रे ॥ हारिणमैणेयं
वाकृष्णंब्राह्मणस्यकृष्णंचेदनुपस्तीर्णासनशायीस्याद्रौरवंराजन्यस्य बस्ताजिनंवै
श्यस्याविकंसार्ववर्णिकमिति ॥ हरिणंमृगस्तस्यविकारंहारिणंचर्म ॥ एणीमृगीतस्या
विकारऐणेयंतच्चकृष्णम् ॥ कृष्णंचेद्विभृतंनकेवलंहारिणंतदातस्मिन्नास्तीर्णेनासिते
नचशयीतरुरुर्बिंदुमान्मृगःतस्यविकारोरौरवम् ॥ बस्तश्छागस्तस्याजिनम् ॥ अविरू
र्णायुर्मेषस्तस्यविकारआविकंतत्सर्वेषांवर्णानाम् ॥ तस्यहारिणादिभिर्विकल्पः ॥ कं
बलोप्याविकएवसर्वेषामित्यर्थइतिव्याख्यातमुज्ज्वलाकृता ॥ प्रावरणपर्याप्तोत्तरीया
जिनासंभवेशाकलः ॥ अखंडंवात्रिखंडंवाष्टाचत्वारिंशदंगुलम् ॥ चतुरंगुलविस्तीर्णं
धारयेदजिनंसदेति ॥ खंडत्रयमानंस्मृत्यंतरे ॥ त्र्यंगुलंतुबहिर्लोमयद्वास्याच्चतुरंगु
लम् ॥ अजिनंधारयेद्विप्रश्चतुर्विंशाष्टषोडशैरिति ॥ चतुर्विंशांगुलएकः ॥ अष्टांगुलो

द्वितीयः ॥ षोडशांगुलस्तृतीयः ॥ एवंत्रिभिःखंडैरष्टाचत्वारिंशदंगुलपरिमंडलम
जिनंधार्यमित्यर्थः ॥ अत्रपरिषेचनार्थंकिंचिदधिकंग्राह्यम् ॥ अन्यथाअष्टाचत्वारिं
शदंगुलमजिनंधार्यमित्यनेनविरोधापत्तिः ॥ अत्रांगुलानिसंस्कार्यस्यग्राह्याणि ॥ स्मृ
त्यर्थसारे ॥ अहतंवस्त्रयुग्मंचश्वेतरक्तमथापिवा ॥ कार्ष्णरौरवबास्तानिविप्रादेरजिना
नितुइति ॥ यथा ॥ अजिनंत्र्यंगुलंवापिचतुरंगुलविस्तृतम् ॥ बहिःसरोमसंगृह्यधारये
दुपवीतवत् ॥ यथावर्णस्यवसनंतत्तत्सूत्रेणधारयेदिति ॥ गदाधरेणकार्पासमयमं
बरमीषद्धौतंनवंश्वेतंनान्यधारितंप्रावारार्थंकल्पितम् ॥ मेखला ॥ मौंजीमेखलांत्रिवृ
तांब्राह्मणस्यधनुर्ज्यांठंराजन्यस्याविसूत्रंवैश्यस्यइति ॥ मौंजीमुंजतृणनिर्मितांत्रि
वृतांत्रिगुणाम् ॥ धनुषोरज्जुर्ज्या ॥ अविसूत्रंअविलोममयीरज्जुः॥ धर्मसूत्रेपि ॥ त्रि
वृन्मौंजीमेखलाब्राह्मणस्यशक्तिविषयेशक्तौसत्यांदक्षिणावृतानां ज्याराजन्यस्यमौं

जीवाऽयोमिश्रा विसूत्रंवैश्यस्यसैरीतामलीवेत्येकइति ॥ त्रिवृतत्रिगुणा मुंजानांवि
कारोमौंजी एवंभूताब्राह्मणस्यमेखलाभवति ॥ साचशक्तिविषयेशक्तौसत्यांदक्षि
णावृत्तानांकर्तव्या ॥ तद्धितार्थेगुणभूतानामपिमुंजानामेतद्विशेषणम् ॥ ज्याधनुषोर
ज्जुः ॥ अथवामौंजीसाचायोमिश्राकचित्कालायसेनबद्धा ॥ अविरेवाविराव्याः सू
त्रमाविसूत्रमविलोममयीरज्जुः ॥ सैरीसीरवाहयोक्त्ररज्जुः॥तामलोवृक्षस्तस्यत्वचाग्र
थितातामलीएवंभूतासावैश्यस्यमेखलेत्येकेआचार्यामन्यंतइतिव्याख्यातमुज्ज्वल
कृता॥विशेषमाहमनुः ॥ त्रिवृन्मौंजीसमाश्लक्ष्णाकार्याविप्रस्यमेखला॥क्षत्रियस्यतु
मौर्वीज्यावैश्यस्यशणतांतवीतिसमानाक्वचित्सूक्ष्मानक्वचित्स्थूला किंतर्हिसर्वतएव
समा ॥ श्लक्ष्णातंतुतनुत्वगुणयुक्तापरिघृष्टाच॥ज्याकदाचिच्चर्ममयीभवतिकदाचित्तृण
मयीतत्रचर्ममयीव्यावृत्त्यर्थंमौर्वीज्याविशेषणम्॥ तयाधनुषोवतारितयाश्रोणिबंधःक

व्यइति मेधातिथिः ॥ ज्यायांत्रिवृत्त्वादिगुणेनस्वरूपनाशप्रसंगात् ॥ शणतांतव्या
स्त्वस्त्येवेतिज्ञेयम् ॥ अनुकल्पमाहमनुः ॥ मुंजाभावेतुकर्तव्याकुशाश्मंतकबल्व
जैः ॥ त्रिवृतायंथिनैकेनत्रिभिःपंचभिरेववेति ॥ अत्रादिशब्दलोपोद्रष्टव्यः ॥ तेने
त्थंवाक्यंभवति ॥ मुंजाद्यभावइति ॥ ग्रंथयश्चप्रवरसंख्यया ॥ एकप्रवरस्यैकोग्रंथिः ।
त्रिप्रवरस्यत्रयः पंचप्रवरस्यपंचेतिवृद्धाः ॥ इतिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ कात्या
यनस्तुचतुर्हस्तदीर्घामेखलाकार्या ॥ मौंजीरशनाब्राह्मणस्य ॥ धनुर्ज्याराजन्यस्य ॥
मौर्वीवैश्यस्य ॥ मुंज्यःशरःतत्त्वङ्मयी ॥ धनुर्ज्याधनुर्गुणः ॥ मुंजाद्यभावेकुशाश्मं
तकबल्वजानांक्रमेणब्राह्मणादीनाम् ॥ अश्मंतकबल्वजस्तत्त्वङ्मयीवाश्मंतकाख्य
बल्वजाख्यतृणमयीतिभर्तृयज्ञव्याख्याने ॥ तांत्रिवलीकृतांबटोःकटिप्रदेशेप्रदक्षि
णवत्त्रिरावेष्ट्यअनंतरंग्रंथयस्त्रयः पंचवायथाप्रवरनियमेनकार्याः ॥ यज्ञोपवीतम् ॥

कार्पासोनिर्मलःप्रोक्तःशुचिक्षेत्रसमुद्भवः ॥ तच्चात्रेसूत्रनिष्कासंसंहतांगुलिमूलके ॥
आवेष्ट्यषण्णवत्यातत्त्रिगुणीकृत्ययत्नतः ॥ अधिप्रदक्षिणावृत्तंसमंस्यान्नवसूत्रकम् ।
तत्त्रिष्प्रदक्षिणीकृत्यब्रह्मग्रंथिःप्रदीयते ॥ पृष्ठवंशेचनाभ्यांचधृतंयद्विंदतेकटिम् ॥ स्त
नादूर्ध्वमधोनाभ्यांतन्नधार्यंकदाचन ॥ तद्धार्यमुपवीतंस्यान्नातिलंबंनचोच्छ्रितम् ॥ वि
च्छिन्नंवाप्यधौतंवामुक्तानिर्मितमुत्सृजेत् ॥ ब्रह्मचारिणएकंस्यात्स्नातस्यद्वेबहूनि
वा ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थेवस्त्राभावेचतुर्थकमिति ॥ ॥ यज्ञोपवीतानिबहूनिचायुष्का
मानिरत्नमालायांदेवलः ॥ त्रीणिचत्वारिपंचाष्टौगृहिणःस्युर्दशापिवेति ॥ ॥ दंडः ॥
पालाशोब्राह्मणस्यदंडोबैल्वोराजन्यस्यौदुंबरोवैश्यस्य ॥ सचअंगुष्ठमात्रस्थूलतरः
अवक्रःसाग्रःसत्वक्पादादिललाटांतिमकेशसंमितदीर्घोब्राह्मणस्य ॥ बिल्ववृक्षोद्भवो
ललाटमूलसंमितोराजन्यस्य ॥ औदुंबरवृक्षोद्भवोदंडोघ्राणाग्रसंमितोवैश्यस्येति ॥

उपनयनेमात्रासहभोजनमनुज्ञातंसंग्रहकारेण ॥ मात्रासहोपनयनेविवाहेभार्यया सह ॥ अन्यत्रसहभुक्तिश्चेत्पातित्यंप्राप्नुयान्नरइति ॥ कृच्छ्रत्रयात्मकप्रायश्चित्ता चरणोत्तरं कामचारकामवादकामभक्षणनिषेधप्रवृत्तेरिवनस्त्रियासहभुंजीतेतिनिषेध स्यापिप्रवृत्तत्वात्तस्यबाधोनेनक्रियते ॥ नचमात्रासहोपनयनइतिवचनादुपनयनम ध्येयावंतिभोजनानितेषुसर्वेष्वपिमातृसहितत्वमस्त्विवतिवाच्यम् ॥ आचारसंवादेन सूत्रोक्ताशनपर्यायकभोजनएवैतस्य प्रवृत्तेरुचितेत्वनप्रधानोत्तरकालिकेसूत्रकृताकं ठरवेणानुक्तेभोजनेमात्रासहेत्यस्याप्रवृत्तेः ॥ यत्तु ॥ मात्रासहैवभुंजीतऊर्ध्वंमाता रजस्वला ॥ व्रतबंधःप्रशस्तःस्यादित्याहभगवान्यमइतिवचनतः भोजनात्प्राङ्मात रिरजस्वलायांव्रतबंधोनभवतीतिकेचित् ॥ अन्येतुएतस्यवचनस्यैवमहानिबंधेष्वद र्शनेननिर्मूलत्वात्कर्तव्यमेवेत्याहुः ॥ तदत्राचारानुरोधेनग्राह्यम् ॥ मातृभोजनानं

तरंकुमारस्यवपनंकारयंतितच्छाखांतरविषयम् ॥ इतिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ अ
थक्रमकारिका ॥ दत्त्वाप्रैषद्वयंप्राग्वसनसरशनोब्रह्मसूत्रोत्तरीयंदंडः पूर्णांजल्यर्घः
प्रणतरविगुरोर्लंभपृच्छाप्रदानम् ॥ वह्निंचावृत्यचास्तेमनुमितहवनंस्वीयसावित्रिदानं
वह्नेः कार्यंस्वभिक्षाकथयतिनियमंब्रह्मचर्येविकल्पः ॥ १ ॥ अथसर्वसाधारणसंभा
राः ॥ घटीयंत्रम् ॥ सदशांतःपटः ॥ परिधानार्थंकौपीनम् ॥ त्रिवलीकृतमेखला ॥ य
ज्ञोपवीतंकार्पासमयम् ॥ अहतंवाससउत्तरीयम् ॥ अजिनमुत्तरीयार्थम्॥अव्रणःसरलः
सत्वक्साग्रःपालाशदंडः ॥ अंजलीपूरणार्थमुदकम् ॥ पूगीफलानि ॥ चंदनाक्षतपु
ष्पाणि ॥ गायत्र्युपदेशार्थमाचारप्राप्तंकांस्यपात्रंसुवर्णशलाकातंडुलाश्च ॥ कुशाः ॥
इंधनानि ॥ समिधः ॥ भिक्षाचर्यपात्रंचेति ॥ अथप्रयोगः ॥ अत्रबहिःशालाभव
ति ॥ तत्रोदगयनेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लपक्षेशुभेदिनेसुमुहूर्तेउपनयनंकर्तुत

त्पूर्वेद्युः यजमानः पत्नीकुमाराभ्यांसहमंगलंस्नात्वा अहतेवाससी परिधायालंकृत्यधृ
ततिलकोबहिःशालायांशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्य स्वदक्षिणतःपत्नींतद्दक्षिणतः सं
स्कार्यंचोपवेश्यधृतपवित्रपाणिराचांतःप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांते स्वस्योपने
तृत्वाधिकारसिद्ध्यर्थं कृच्छ्रत्रयात्मकप्रायश्चित्तंवातत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतय
थाशक्तिरजतद्रव्यदानपूर्वकंद्वादशसहस्रं द्वादशाधिकसहस्रं वागायत्रीजपमहंयथाव
काशंकरिष्येअथवाब्राह्मणद्वाराकारयिष्येइतिकृत्वा ॥ अथकुमारेणापिदेशकाल
कीर्तनांतेममकामचारकामवादकामभक्षणादिदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रत्रयात्मकप्राय
श्चित्तप्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानपूर्वकं द्वादशसहस्रंद्वादशा
धिकसहस्रंवागायत्रीजपंब्राह्मणद्वाराअहमाचरिष्ये इतिकारयित्वा ॥ उपनयनंका
र्यम् ॥ यजमानःपुनःदेशकालकीर्तनांतेअस्यकुमारस्यद्विजत्वसिद्ध्यैवेदाध्ययनाधि

कारसिद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंचउपनयनं श्वोवाअद्यकरिष्ये ॥ यदाचौलेनसहउ
पनयनंक्रियतेतदासंकल्पेचौलोपनयनाख्येकर्मणिअहंकरिष्येइत्यूहः । तत्रनिर्विघ्ना
र्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनं मातृकापूजनं वसो
र्द्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंचाद्यकरिष्ये ॥ नांदीश्राद्धांतंकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाच
नांतेइंद्रःप्रीयतामित्यूहःकर्तव्यः ॥ यदातद्दिनेग्रहयज्ञंकरोतितदा ॥ अस्यकुमा
रस्यग्रहानुकूलतासिद्ध्यर्थं ग्रहयज्ञंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनंस्व
स्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनं मातृकापूजनं वसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रज
पंनांदीश्राद्धं ब्रह्माचार्यऋत्विग्वरणंदिग्रक्षणंपंचगव्यकरणं भूमिपूजनमग्निस्थापनं
नवग्रहस्थापनंरुद्रकलशस्थापनंचाद्यकरिष्ये ॥ नांदीश्राद्धानंतरंयजमानेनवंशपात्रं
स्वयंगृहीत्वाअविघ्नगणपतिकलशंभार्यययाग्राहयित्वाघंटादिवाद्यघोषेणसहितः सब्रा

ह्मणःस्वस्तिनऽइंद्रेत्यादिमंत्रान्वक्ष्यमाणाथैनाआप्याश्चपठन्सन्गृहमध्येगत्वाप्रति
ष्ठापनदेशमुपलेपयित्वातदुपरितंदुलान्प्रक्षिप्यतेषुतद्दंशपात्रम् ॥ नर्यप्रजाम्मेपाहिशं
ठंस्यंपशून्मेपाह्यथर्यपितुम्मेपाहि ॥ इतिमंत्रेणप्रतिष्ठाप्यतत्रैवोत्तरतःकलशंभार्य
यानिधाप्यपंचोपचारैःसंपूजयेत् ॥ अथवादेवस्याग्नेस्थापनीयम् ॥ तत्रमंत्रः ॥
ॐ अथैनाऽआप्यानवतीभ्यामभिमृशतीदमेवैतद्रेतःसिक्तमाप्यायतेसोमीभ्यांप्रा
णोवैसोमःप्राणन्तद्रेतसिदधातितस्माद्रेतःसिक्तंप्राणमभिसम्भवतिपूर्येद्वयद्दतेप्राणा
त्सम्भवेदेषोहैवात्रसुददोहाःप्राणोवैसोमःप्राणःसुददोहाः ॥ १ ॥ ग्रहयज्ञंकरो
तिचेत्तदाआचार्यवरणादिहोमशेषंसमाप्य ॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थं
नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योगंधादिनापूजयिष्ये ॥ तेभ्यश्चभूयसीं दक्षिणांदत्त्वा

तैराशिषोगृह्णीयात् ॥ ततउपनयनदिनेकुमारपिताबहिःशालायांदेशकालकीर्तनांते
उपनयनांगविहितमस्यकुमारस्यवपनंकरिष्ये ॥ कारयित्वा ॥ पुनःअस्यकुमारस्यउ
पनयनेअधिकारार्थंत्रीन्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये॥ अनुच्छिष्टपाकेनब्राह्मणत्रयभोजनम् ॥
तत्पंक्तौमुंडितशिराः सुस्नातः कुमारोभुंजीत ॥ भोजनानंतरंकुमारंस्नापयित्वा ॥ पुनः
कुमारपिताबहिःशालायांवेद्युपरिशुभासनेउपविश्य अस्य कुमारस्योपनयनांगभू
तमग्निप्रतिष्ठापनंकरिष्ये ॥ वेद्युपरिस्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं समुद्भवनामाग्निंप्रति
ष्ठाप्य ॥ ततोबटुंपर्युप्तशिरसमलंकृतंवेद्यग्रेआचार्यसमीपमानयंति ॥ वेद्याःसोपानेअ
वस्थाप्य ॥ ततःसद्वृत्तयःस्ववर्णदृढपुरुषाःमध्यंतःपटंधारयेयुः॥ दैवज्ञाःसुमंगलपद्यानि
पठेयुः ॥ सुलग्नेसुमुहूर्तेमनोजूतिरितिमंत्रमेषवैप्रतिष्ठाइतिमंत्रमाचारात्द्विजाःपठेयुः

ॐ प्रतिष्ठेतिपठित्वासुमुहूर्तैसुप्रतिष्ठितमस्त्विति ब्रूयुः ॥ अंतःपटमुदङ्गनिःसार्यकुमार
माचार्यपादौप्रणाम्यतद्दक्षिणतःपश्चादग्नेरवस्थाप्य ॥ ततोब्राह्मणाःप्रतिष्ठामंत्रान्प
ठित्वामाणवकशिरसिअक्षतान्समर्पयेयुः ॥तत्रमंत्रः॥ॐमनोजूतिर्ज्जुषतामाज्यस्यबृ
हस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्वरिष्टंयज्ञꣳसमिमन्दधातु ॥ विश्वेदेवासऽइहमादयन्तामोँ३प्र
तिष्ठ॥१॥ब्राह्मणम्॥ मनोजूतिर्ज्जुषतामाज्यस्येतिमनसावाइदꣳसर्वमाप्तन्तन्मनसैवैत
त्सर्वमाप्नोतिबृहस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्वरिष्टंयज्ञꣳसमिमन्दधात्वितियद्विच्छिन्नंतत्सन्द
धातिविश्वेदेवासऽइहमादयन्तामितिसर्वेवैविश्वेदेवाःसर्वेणैवैतत्सन्दधातिसयदिका
मयेतब्रूयात्प्रतिष्ठेति ॥ १ ॥ एषवैप्रभूर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवप्रभूतम्भव

सं० ति ॥ २ ॥ एषवैविभूर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवंविभूतंभवति ॥ ३ ॥ भा०
॥१६४॥ एषवैव्यष्टिर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवव्यष्टम्भवति ॥ ४ ॥ एषवैविधृति
तिर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवविधृतम्भवति ॥ ५ ॥ एषवैव्यावृत्तिर्नामय
ज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवव्यावृत्तम्भवति ॥ ६ ॥ एषवाऽऊर्जस्वान्नामयज्ञोयत्रै
तेनयज्ञेनयजंतेसर्वमेवोर्जस्वद्भवति ॥ ७ ॥ एषवैपयस्वान्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयज
तेसर्वमेवपयस्वद्भवति ॥ ८ ॥ एषवैब्रह्मवर्चसीनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजंतऽआब्राह्म
णोब्रह्मवर्चसीजायते ॥ ९ ॥ एषवाऽअतिव्याधीनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजंतऽ
आराजन्योतिव्याधीजायते ॥ १० ॥ एषवैदीर्घोनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजंतआदी ॥१६४॥

र्घारण्युज्ञायते ॥ ११ ॥ एषवैक्ऌप्तिर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवक्ऌप्तम्भव
ति ॥ १२ ॥ एषवैप्रतिष्ठानामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवप्रतिष्ठितम्भवति ॥
॥ १३ ॥ ॐ प्रतिष्ठासुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ ब्रह्मवर्चसीभव ॥ आब्रह्मन्नित्याशिषंदद्युः ॥
ततःप्रेषद्वयम् ॥ ब्रह्मचर्यमागामीतिब्रूहीत्याचार्योवदति ॥ ब्रह्मचर्यमागामीतिकुमा
रोब्रूयात ॥ ब्रह्मचारीप्राङ्मुखस्तिष्ठन्ब्रह्मचर्यमागामीतिब्रूयादितिगदाधरादयः ॥ उ
दङ्मुखइतिरेणुदीक्षिताः ॥ ब्रह्मचार्यसानीतिब्रूहीत्याचार्योवदति ॥ ब्रह्मचारीअ
सानीतिबटुर्ब्रूयात् ॥ अथाचार्योमाणवकस्यकटिमूत्रंबद्ध्वाकौपीनंपरिधापयति ॥
ॐ येनेन्द्रायबृहस्पतिर्वासःपर्यदधादमृतम् ॥ तेनत्वापरिदधाम्यायुषेदीर्घायुत्वायबला
यवर्चसे ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचमनम् ॥ ततआचार्योमाणवकस्यकटिप्रदेशे

मेखलांप्रदक्षिणंत्रिर्वेष्टयित्वायथोक्तलक्षणांयथाप्रवरग्रंथियुतांबध्नाति ॥ ॐ इयन्दुरु
क्तम्परिबाधमानावर्णम्पवित्रम्पुनतीमऽआगात् ॥ प्राणापानाभ्याम्बलमाददानास्व
सादेवीसुभगामेखलेयम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचमनम् ॥ अत्रावसरेयज्ञोपवीतदाना
नि ॥ बटुःपूर्वोच्चारितद्विजत्वसिद्धिवेदाध्ययनाधिकारार्थंश्रौतस्मार्तकर्माधिकारसि
द्ध्यर्थंयज्ञोपवीतधारणाधिकारार्थंश्रीसवितृसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं नानानामगोत्रेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यःयथाशक्त्यायज्ञोपवीतदानानिकरिष्येइतिसंकल्पः ॥ इदंयज्ञोपवीतंसफलं
दक्षिणासहितममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इत्याचारः ॥ अथाचार्योयज्ञो
पवीतमभिमंत्रयेत ॥ तत्प्रकारः ॥ ॥ आपोहिष्ठेतितिसृभिर्ऋग्भिरुपवीतंप्रक्षाल्य॥ब्रह्म
यज्ञानं० ॥ इदंविष्णु० ॥ नमस्तेरुद्र० ॥ इतितिसृभिर्ऋग्भिरुपवीतेअंगुष्ठंभ्रामयेत ॥

पुनस्तथैवनवतंतुषुदेवताःविन्यसेत् ॥ तद्यथा ॥ॐकारंप्रथमतंतौन्यसामि॥अनेनप्रका
रेणाग्रेऽष्टसु ॥ ॐकारश्चाऽग्निर्नागाश्चसोमइंद्रःप्रजापतिः ॥ वायुःसूर्योविश्वेदेवाइ
त्येतेनवतंतवः ॥ १ ॥ ॐ उपयामगृहीतोसिसावित्रोसिचनोधाश्चनोधाऽअसिचनो
मयिधेहि ॥ जिन्वंयज्ञञ्जिन्वंयज्ञपतिम्भगायदेवायत्वासवित्रे ॥ १ ॥ इतिसूर्या
यप्रदर्शयेत् ॥ ततउपवीतंकरसंपुटेनिधायदशगायत्र्याभिमंत्रयेत् ॥ ॐ तत्सवि
तु० ॥ १ ॥ ततोमाणवकोमंत्रंपठन्नदक्षिणहस्तेनोर्ध्वंकृतेनदक्षिणकरमध्येयज्ञोपवी
तंप्रक्षिप्यवामेनवामस्कंधेधारयेत् ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्परमम्पवित्रम्प्रजापतेर्यत्सह
जम्पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यम्प्रतिमुञ्चशुभ्रंयज्ञोपवीतम्बलमस्तुतेजः ॥ १ ॥ यज्ञो
पवीतमसियज्ञस्यत्वायज्ञोपवीतेनोपनह्यामि ॥ २ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचम्य ॥

 ततः कार्पासमहतवासःप्रावारमुपवीतवत्प्रयच्छति ॥ ॐ युवासुवासाः परि० ॥ १ ॥
 अथाजिनंप्रयच्छति ॥ ॐ मित्रस्यचक्षुर्धरुणम्बलीयस्तेजोयशस्विस्थविरꣳसमिद्ध
म् ॥ अनाहनस्यम्वसनञ्जरीष्णुपरीदम्वाज्यजिनन्दधेहम् ॥ १ ॥ इतिमाणवकस्य
मंत्रपाठः ॥ आचार्योमाणवकायदंडंप्रयच्छति ॥ तंप्रतिगृह्णाति ॥ ॐ योमेदंडः
परापतद्वैहायसोधिभूम्याम् ॥ तमहम्पुनराददाम्यायुषेब्रह्मणेब्रह्मवर्चसाय ॥ १ ॥
इतिमाणवकस्यमंत्रपाठः ॥ दीक्षावदेकेदीर्घसत्रमुपैतीतिवचनात् ॥ अथाचार्यःस्वां
जलिजलेनापूरितेनमाणवकांजलिंपूरयत्यापोहिष्ठेतितिसृभिर्ऋग्भिः ॥ आचार्यप
ठितेनमाणवकःसूर्यायार्घंदद्यात्त्रिः ॥ ॐ आपोहिष्ठा० ॥१॥ ॐयोवः÷शिव० ॥ २ ॥
ॐतस्माऽअरंग० ॥ ३ ॥ श्रीसूर्यायनमः ॥ इदमर्घंदत्तंनमम ॥ इत्याचार्यस्यमंत्रपा
ठः ॥ ततआचार्योमाणवकंसूर्यमुदीक्षस्वेतिप्रेषयेत् ॥ माणवकःसूर्यमुदीक्षते ॥ ॐ

तच्चक्षुर्द्देवहितं० ॥ १ ॥ इतिमाणवकस्यमंत्रपाठः ॥ अथमाणवकस्यदक्षिणस्कंधोपरिहस्तंनीत्वातस्यहृदयमालभतेआचार्यः ॥ ॐ :ममव्रतेतेहृदयन्दधामिममचित्तमनुचित्तन्तेअस्तु ॥ ममवाचमेकमनाजुषस्वबृहस्पतिष्ट्वानियुनक्तुमह्यम् ॥ १ ॥ इत्याचार्यस्यमंत्रपाठः ॥ ततोमाणवकस्यदक्षिणहस्तमाचार्योगृहीत्वा ॥ कोनामासि ॥ इत्याह ॥ एवंपृष्टःकुमारःप्रत्याह ॥ अमुकशर्माअहंभोः ॥ एवंत्रिःआचार्यःप्रतिपृच्छतिमाणवकम् ॥ कस्यब्रह्मचार्यसीतिआचार्यः ॥ भवतइत्युच्यमानेमाणवकेन ॥ माणवकंप्रतिआचार्योब्रूयात् ॥ इंद्रस्यब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासौअमुकशर्मन् ॥ अथैनंभूतेभ्यःपरिददात्याचार्यः ॥ ॐ प्रजापतयेत्वापरिददामिदेवायत्वासवित्रेपरिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः परिददामिद्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिददामि

१असावित्यस्यस्थानेकुमारस्यनामगृह्णीयादितिगदाधरः ।

विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यःपरिददामिसर्वेभ्यस्त्वाभूतेभ्यःपरिददाम्यरिष्ट्यै ॥ १ ॥ इत्याचार्यपठितमंत्रेणबटुरक्षणम् ॥ प्रदक्षिणमग्निंपर्युक्ष्योपविशत्याचार्यस्योत्तरंतोमाणवकः ॥ ततःब्रह्मोपवेशनादिपर्युक्षणांतंचरुवर्ज्यम् ॥ पर्युक्षणानंतरमाघारावाज्यभागौमहाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तप्राजापत्यांतस्विष्टकृच्चैताश्चतुर्दशाहुतयः ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा० इदंप्रजापतयेनमम ॥ १ ॥ ॐ इंद्रायस्वा० इदमिंद्रा० ॥ २ ॥ ॐ अग्नयेस्वा०इदमग्न० ॥ ३ ॥ ॐ सोमायस्वा० इदंसोमा० ॥ ४ ॥ ॐ भूःस्वाहाइदमग्न० ॥ ॥ ५ ॥ ॐ भुवःस्वा० इदंवायवेन० ॥ ६ ॥ ॐ स्वःस्वाहाइदंसूर्याय० ॥ ७ ॥ ॐ त्वन्नोअग्ने० स्मतस्वा० इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ८ ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने०एधिस्वा० इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ९ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० जर्ठस्वाहा ॥ इदमग्नयेअयसे० ॥ १० ॥

---

१ पश्चादग्नेराचार्यस्योत्तरतउपविशतीतिजयरामवासुदेवहरिहरगदाधरादयः॥ दीक्षितइतिगर्गः ॥

ॐ येतेशतं० स्वर्काःस्वा० इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योदेवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्के भ्यश्च० ॥ ११ ॥ ॐ उदुत्तमम्० स्यामस्वा० इदंवरुणायादित्यायादितये० ॥ १२ ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा० इदंप्रजाप० ॥ १३ ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहाइदमग्नयेस्वि ष्टकृतेन० ॥ १४ ॥ ततःसंस्रवप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनम् ॥ अग्नौपवित्रप्र तिपत्तिः ॥ पूर्णपात्रवरयोरन्यतरस्यब्रह्मणेदानम् ॥ तच्चताम्रादिपात्रे ॥ प्रणीता विमोकः ॥ ॐ आपःशिवाइतिमंत्रेणप्रणीताविमोकोदकेनमूर्ध्न्यभिषिंचेत् ॥ अथै नंब्रह्मचारिणमाचार्यःसप्तशास्ति ॥ ब्रह्मचार्यसीत्याचार्योवदति ॥ भवामीतिब्रह्मचा रीवदति ॥ आपोशान ॥ इत्याचार्यः ॥ अश्नानि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ कर्मकुरु ॥ इत्याचार्यः ॥ करवाणि ॥ इतिब्रह्मचारी । मादिवासुषुप्थाः ॥ इत्याचार्यः ॥ नस्व

१ सप्तमंत्राणांलक्षणानिब्रह्मचर्यब्राह्मणे ।

पिमि॥इतिब्रह्मचारी ॥ वाचंयच्छइत्याचार्यः॥यच्छामिइतिब्रह्मचारी ॥ अध्ययनंसंपा
दय ॥ इत्याचार्यः ॥ संपादयामि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ समिधमाधेहि ॥ इत्याचार्यः ॥
आदधामि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥आपोशानइत्याचार्यः ॥ अश्नानीतिब्रह्मचारी ॥ ॥
अथास्मैब्रह्मचारिणेसावित्रीमन्वाहआचार्यः ॥ तत्रादौआचारात्कांस्यपात्रेतंडुला
न्प्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकया ॐ कारव्याहृतिपूर्विकागायत्रींलिखित्वा ॥ अद्यपू०
तिथौममब्रह्मवर्चससिद्ध्यर्थं वेदाध्ययनाधिकारसिद्ध्यर्थं गायत्र्युपदेशांगविहितंगा
यत्रीसावित्रीसरस्वतीपूजनपूर्वकमाचार्यपूजनंकरिष्ये ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठाप्य ॥
श्रीश्चतेइतिषोडशोपचारैः पूजनंकृत्वा॥ ततआचार्यपूजनंकुर्यात ॥ कथंभूतायब्रह्मचा
रिणेइत्यपेक्षायांदक्षिणतस्तिष्ठतऽआसीनायउत्तरतोग्नेः व्यवस्थिताय प्रत्यङ्मुखोप
विष्टायपादोपसंग्रहणपूर्वकमुपसन्नायाचार्यंसमीक्षमाणाय स्वयमपिसमीक्षितायब्र

यादाचार्यः ॥ कथम् ॥ ॐकारव्याहृतिपूर्वकंप्रथमंपक्षः ॥ द्वितीयमर्धर्चशः ॥ तृतीयंसर्वशःपठेत् ॥ तत्रमंत्रः हरिः ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॥ १ ॥ एवंत्रिरुक्तोभयोरपिप्रणवपूर्वकंस्वस्तिकरणम् । संवत्सरेषण्मास्येचतुर्विंशत्यहेद्वादशाहेवेत्येषांकालानामन्यतमे कालेक्षत्रियवैश्ययोः ॥ सद्यस्त्वेवगायत्रींब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥ त्रिष्टुभंसावित्रींक्षत्रियस्य ॥ जगतींसावित्रींवैश्यस्यब्रूयात् ॥ इत्युपदेशः ॥ अत्रावसरेब्रह्मचारिणासमिदाधानम् ॥ कुशोपग्रहोभूत्वातिस्रःसमिधआदायदंडसहितएवपश्चादग्नेरुपविश्य ॥ तत्रप्रथमंतावद्दक्षिणहस्तेनाग्नेःसंधुक्षणम् ॥ संधुक्षणमिंधनप्रक्षेपः ॥ वक्ष्यमाणमंत्रैःपंचभिः ॥ ॐ

---

१ शुष्कगोमयखंडैरिंधनप्रक्षेपइतिगदाधरः ।

संं० अग्नेसुश्रवः सुश्रवसंमाकुरु ॥ १ ॥ ॐ यथात्वमग्नेसुश्रवः सुश्रवाऽअसि॥२॥ ॐएवंमाᳬं भा०
॥१६९॥ सुश्रवः सौश्रवसंकुरु ॥ ३ ॥ ॐयथात्वमग्नेदेवानांयज्ञस्यनिधिपाऽअसि ॥ ४ ॥ ॐ
एवमहंमनुष्याणांवेदस्यनिधिपोभूयासम् ॥ ५ ॥ इत्येतैःपंचभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रमिंध
नप्रक्षेपः ॥ उभाभ्यांसंधुक्षणप्रसिद्धिरस्ति ॥ ततःप्रदक्षिणमग्निंजलेनपर्युक्ष्योत्तिष्ठ
न्समिधआदधाति ॥ ॐ अग्नयेसमिधमाहार्षम्बृहतेजातवेदसे ॥ यथात्वमग्नेसमिधा
समिध्यसऽएवमहमायुषामेधयावर्च्चसाप्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनसमिन्धे जीवपुत्रो
ममाचार्योमेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यशस्वीतेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयास ᳬं
स्वाहा ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणप्रथमाम् ॥ ततोनेनैवमंत्रेणद्वितीयांसमिधमादधाति ॥
एषातइतिवासमिदाधानमंत्रः ॥ मंत्रसमुच्चयोवा ॥ ततउपविश्यपूर्ववत्परिसमू
हनम् ॥ प० समूहनम् ॥ अग्नेसुश्रवइत्यादिपंचभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रमिंधनप्रक्षेपः ॥ तत ॥१६९॥

स्तूष्णींपाणीप्रतप्यवक्ष्यमाणैःसप्तभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रेणमुखविमार्जनम् ॥ ॐ तनूपाऽ
अंग्नेसितन्वम्मेपाहि ॥ १ ॥ ॐ आयुर्दाऽअंग्नेऽस्यायुर्मेदेहि ॥ २ ॥ ॐ वर्च्चोदाऽअं
ग्नेसिवर्चोमेंदेहि ॥ ३ ॥ ॐ अग्नेयन्मेतन्वाऽउनन्तन्मऽआपृण ॥ ४ ॥ ॐ मेधांमे
देवःसविताऽआदधातु ॥ ५ ॥ ॐ मेधांमेंदेवीसरस्वतीआदधातु ॥ ६ ॥ ॐ मेधाम
श्विनौदेवावाधत्तांपुष्करस्रजौ ॥ ७ ॥ इत्येतेमुखमार्जनमंत्राः ॥ अत्रशिष्टाचारप्रा
प्ताःकेचनपदार्थालिख्यंते ॥ ॐ अङ्गानिचमऽआप्यायंताम् ॥ इतिमंत्रेणाशिरःप्रभृति
पादांतसर्वांगालंभनम् ॥ ततोदक्षिणहस्ताग्रेण॥ॐवाक्चमऽआप्यायताम् ॥ इतिमुखा
लंभनम् ॥ ॐप्राणश्चमऽआप्यायताम् ॥ इतिनासिकयोरालंभनम् ॥ॐ चक्षुश्चमऽआ

१वाक्यभेदात्प्रतिवाक्यंपाण्योःप्रतपनंमुखमार्जनंचेतिगदाधरः॥ललाटादिचिबुकांतंस्पृशेदितिहरिहरः।

प्यायताम् ॥ इतिचक्षुषीयुगपत् ॥ ॐ श्रोत्रंचमऽआप्यायताम् ॥ इतिदक्षिणश्रोत्रम् ॥
अनेनैवमंत्रेणवामम् ॥ ॐ यशोबलंचमऽआप्यायताम् ॥ इतिबाह्वोरुपस्पर्शनम् ॥ तत
स्त्र्यायुषकरणम् ॥ भस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणेंसेहृदिच ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेः ॥
इतिललाटे ॥ ॐ कश्यपस्यत्र्यायुषम् ॥ इतिग्रीवायाम् ॥ ॐ यद्देवेषुत्र्यायुषम् ॥
इतिदक्षिणेंसे ॥ ॐ तन्नोंअस्तुत्र्यायुषमितिहृदि ॥ ततःगोत्रनामपूर्वकंवैश्वानरा
दीनामभिवादनम् ॥ ततोब्रह्मचारीदक्षिणश्रोत्रेसमौकरौकृत्वाभिवादयेत् ॥ अमुकस
गोत्रअमुकप्रवरान्वितअमुकशर्माअहंभोवैश्वानरअभिवादयामिइतित्रिः ॥ ३ ॥
अमुकसगोत्र० ॥ भोःसूर्यअभिवादयामि ॥ ३ ॥ अमुकसगोत्र० ॥ भोआचार्यअ

१ अभिवादनेपाणिग्रहणंनास्तिपादस्पर्शनंकार्यमितिहरिहरः । २ सायाह्ने वरुणम् ।

भिवादयामि ॥ ३ ॥ अमुकसगोत्र० ॥ भोअध्यापकगुरोत्वामभिवादयामि ॥ ३ ॥
ततआचार्यादिःप्रत्यभिवादयेत ॥ अभिवादयस्वआयुष्मान्भवसौम्य अमुकशर्म
न् ॥ इतिप्रत्यभिवादनम् ॥ ॥ यथाहयाज्ञवल्क्यः ॥ दक्षिणंपदमालभ्यपाणिनादक्षिणे
नच ॥ सव्येनसव्यंस्पृष्टव्यमभिवादनकर्मणि ॥ व्यवस्थपाणिनाकार्यमग्निमूर्ध्वगुरुं
तथा उपसंग्रहणंयथाइतिपाठभेदः ॥ उभाभ्यामपिहस्ताभ्यांकारयेच्छ्रोत्रसंदृशौ
इति ॥ अन्यथादोषोस्ति यथा ॥ जन्मप्रभृतियत्किंचिच्चिकित्साधर्ममाचरत् ॥ स
र्वंतन्निष्फलंयातिएकहस्ताभिवादनादिति ॥ अभिवादनंतु ॥ भोशब्दंकीर्तयेदंतेस्व
स्यनाम्नोभिवादने ॥ आयुष्मान्भवसौम्येतिवाच्यःप्रत्यभिवादनेइति ॥ प्रत्यभिवा
दनाकरणे ॥ योनवेत्त्यभिवादस्यविप्रःप्रत्यभिवादनम् ॥ नाभिवाद्यःसविदुषायथाशू
द्रस्तथैवसः ॥ इत्यभिवादनम् ॥ ॥ संध्यावंदनाधिकारस्तु ॥ यावद्ब्रह्मोपदेशोनताव

त्संध्यादिकंचन ॥ ततोमध्याह्नसंध्यादिसर्वकर्मसमाचरेदिति ॥ ॥ अत्रभिक्षाच र्यचरणम् ॥ ब्रह्मचारीपात्रंगृहीत्वा ॥ भवतिभिक्षांदेहि ॥ इत्येवमुक्त्वाब्राह्मणोभिक्षां याचते ॥ भिक्षाग्रहणोत्तरंब्रह्मचारी ॥ ॐ स्वस्तीत्याशीर्वचनंदद्यात् ॥ भिक्षांभव तिदेहीतिक्षत्रियः ॥ भिक्षांदेहिभवतीतिवैश्यः ॥ यत्रप्रत्याख्यानंनकुर्वंतितत्रभिक्षा र्थंगच्छेत् ॥ तिस्रोवाभिक्षाग्राह्याःषड्द्वादशाऽपरिमितावा ॥ आत्मनआचार्यस्यच आहारपरिमितावधिवा ॥ मातुःसकाशात्प्रथमभिक्षांयाचेतेत्येकेआचार्यामन्यंते ॥ अयंप्रथमोधर्मइतिकर्कः ॥ एवंयथोक्तांभिक्षांभिक्षयित्वाआचार्यायभैक्षंनिवेदयेत् ॥ भुंक्ष्वेत्याचार्यानुज्ञातोभिक्षांस्वीकुर्यादितिभिक्षाचर्यचरणम् ॥ वाग्यतोहःशेषंतिष्ठे

१ अत्रमध्याह्नसंध्याकार्येत्युक्तंगदाधरे प्रयोगपारिजातेच॥ नेतिकृष्णभट्टीकारः ॥ब्रह्मयज्ञस्तुद्वितीयदिनमारभ्यगायत्र्याकार्यइतिधर्मसिंधुः ।

दित्येकेअहिंसन्नरण्यात्समिध आहृत्यपूर्ववदाधायवाचंविसृजते ॥ वाग्यतोमौ
नी ॥ अहःशेषंतिष्ठेदिति ॥ वाग्यमनेनियमःकेचिन्मते ॥ नेतिगदाधरः ॥ भिक्षा
निवेदनोत्तरंयावदस्तमयंगुरुसेवनाध्ययनेतिष्ठेदित्येकेआचार्यामन्यंते ॥ अहिंस
न्नितिअच्छिदन्स्वयंभग्नाः समिध आहृत्यपूर्ववदाधायइति ॥ पूर्ववत्संध्योपासनपूर्व
कंतस्मिन्नेवाग्नौपरिसमूहनादित्र्यायुषकरणांतंसमिदाधानमभिवादनंच कुर्यादित्य
र्थः ॥ वाचंविसृजतइति वाग्विसर्गः ॥ यावद्व्रतंतावदग्निरक्षणंत्रिरात्रंवा ॥ अत
आरभ्यआब्रह्मचर्यपरिसमाप्तेब्रह्मचारिणोयमानियमाःकथ्यंते ॥ अधःशायीस्या
त् ॥ अक्षारलवणाशीस्यात् ॥ दंडधारणंकर्तव्यम् ॥ अरण्यात्स्वयंप्रशीर्णाःसमिधआ
हृत्य ॥ सायंप्रातःसंध्योपासनपूर्वकपरिसमूहनादित्र्यायुषकरणांतंयथोक्तंकर्मकर्त
व्यम् ॥ गुरुशुश्रूषाकर्तव्या ॥ सायंप्रातर्भोजनार्थंभोजनसन्निधानेवारद्वयंभिक्षाचर

णंकर्तव्यम् ॥ मधुमांसाशनंनकर्तव्यम् ॥ मज्जनंनकर्तव्यम् ॥उद्धृतोदकेनस्नायादित्य
र्थः ॥ कुशाशनोपरिमसुरिकाद्युपधानंकृत्वानोपविशेत् ॥ स्त्रीणांमध्येअवस्थानंन
कर्तव्यम् ॥ अनृतंनवक्तव्यम् ॥ अदत्तंनगृह्णीयात् ॥ स्मृत्यंतरोक्ताश्चयमनियमाअ
नुष्ठेयाः ॥ यथा ॥ परिधृतवस्त्रंक्षालनंविनानदधीत ॥ भग्नंमुसंह्लग्निंतंविकृतंवस्त्रंन
दधीत ॥ अस्तसमयेभास्करावलोकनंनकुर्यात ॥ शुष्कवदनंपरिवादादिवर्जयेत् ॥
पर्युषितमन्नंभिस्सटान्नंचनभक्षयेत ॥ कांस्यायसवंगमृदपात्रेभोजनंतेनपानंचनकुर्या
त ॥ तांबूलभक्षणंनकुर्यात् ॥ अभ्यंगमक्ष्णोरंजनमुपानच्छत्रादर्शंचवर्जयेत् ॥ इति ॥
यस्यैवमध्येवयसश्चत्वारोवेदामयापठितव्याः सोष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणिवेदब्रह्मचर्यंच
रेदिति ॥ स्मृत्युक्तान्पंचाशत्संख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्येइति ॥ ॥ अथाशीर्वादः
॥ हरिः ॐ ब्रह्मचर्यमागामित्याह ॥ ब्रह्मणऽएवैतदात्मानन्निवेदयतिब्रह्मचार्यसानी

त्याहब्रह्मणऽएवैतदात्मानम्परिददात्यथैनमाहकोनामासीतिप्रजापतिर्वैकः प्राजाप त्यमेवैनन्तत्कृत्वोपनयते ॥ १ ॥ अथास्यहस्तंगृह्णाति ॥ इंद्रस्यब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्य स्तवाहमाचार्यस्तवासावित्येतेवैश्रेष्ठे बलिष्ठे देवतेऽएताभ्यामेवैनठंश्रेष्ठाभ्याम्बलिष्ठा भ्यान्देवताभ्याम्परिददातितथाहास्यब्रह्मचारीनकांचनार्तिमार्च्छति न सयऽएवं वेद ॥ २ ॥ अथैनम्भूतेभ्यःपरिददाति ॥ प्रजापतयेत्वापरिददामिदेवायत्वासवित्रेपरिद दामीत्येतेवैश्रेष्ठेवर्षिष्ठे देवतेऽएताभ्यामेवैनठंश्रेष्ठाभ्याम्वर्षिष्ठाभ्यां देवताभ्याम्परि ददातितथाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्त्तिमार्च्छतिनसयऽएवंवेद ॥ ३ ॥ अद्भ्यस्त्वोषधी भ्यःपरिददामीति । तदेनमद्भ्यश्चौषधीभ्यश्चपरिददातिद्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिददा

मीतितदेनमाभ्यां द्यावापृथिवीभ्याम्परिददाति यद्योरिदꣳसर्वमधिविश्वेभ्यस्त्वाभू
तेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्याऽइति तदेनꣳसर्वेभ्योभूतेभ्यः परिददात्यरिष्टयै तथाहास्यब्र
ह्मचारीनकाञ्चनार्तिमार्च्छतिनसयऽएवंवेद ॥ ४ ॥ ब्रह्मचार्यसीत्याहब्रह्मणऽएवैनन्त
त्परिददात्यपोशानेत्यमृतँवाऽआपोमृतमशानेत्येवैनन्तदाहकर्मकुर्विंतिवीर्यंवै कर्मवी
र्यंकुर्वित्येवैनन्तदाहसमिधमाधेहीति समित्स्वात्मानन्तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेत्येवैनन्तदा
हमासुषुप्थाऽइति मामृथाऽइत्येवैनन्तदाहापोशानेत्यमृतं वाऽआपोमृतमशानेत्येवै
नन्तदाहतदेनमुभयतोऽमृतेनपरिगृह्णाति तथाहास्य ब्रह्मचारीन कञ्चनार्तिमार्च्छति
नसयऽएवंवेद ॥ ५ ॥ अथास्मैसावित्रीमन्वाह ॥ ताꣳहस्मैताम्पुरासंवत्सरेन्वाहुः

संवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्वाचन्दध्मऽइति ॥ ६ ॥ अथषट्सुमासेषु ॥ षड्वाऽऋतवःसँवत्सरस्यसँवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्वाचन्दध्मऽइति ॥ ७ ॥ अथचतुर्विंशत्यहे ॥ चतुर्विंशतिर्वैसंवत्सरस्यार्धमासाःसंवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्वाचन्दध्मऽइति ॥ ८ ॥ अथद्वादशाहे ॥ द्वादशवैमासाःसंवत्सरस्यसंवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्वाचन्दध्मऽइति ॥ ९ ॥ अथषडहे ॥ षड्वाऽऋतवःसंवत्सरस्यसंवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्वाचन्दध्मऽइति ॥ १० ॥ अथत्र्यहे ॥ त्रयोवाऽऋतवःसंवत्सरस्यसंवत्सरसम्मिता वैगर्भाः प्रजायन्ते जातऽएवास्मिंस्तद्वाच

न्दध्मऽइति ॥ ११ ॥ तदपिश्लोकङ्गायन्ति ॥ आचार्योगर्भीभवतिहस्तमाधायदक्षि
णम् ॥ तृतीयस्यार्ठसजायतेसावित्र्यासहब्राह्मणऽइतिसद्योहत्वावब्राह्मणायानुब्रूया
दाग्नेयोवैब्राह्मणःसद्योवाऽअग्निर्ज्जायतेतस्मात्सद्यऽएवब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥ १२ ॥
तार्ठहैतामेके ॥ सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहार्वाग्वाऽअनुष्टुप्तदस्मिन्वाचन्दध्मऽइतिनत
थाकुर्याद्योहैनन्तत्रब्रूयादान्वाऽअयमस्यवाचमदितमूकोभविष्यतीतीश्वरोहतथैव
स्यात्तस्मादेताङ्गायत्रीमेवसावित्रीमनुब्रूयात् ॥ १३ ॥ अथहैकेदक्षिणतः ॥ तिष्ठते
वासीनायवान्वाहुर्नतथाकुर्याद्योहैनन्तत्रब्रूयाद्बुल्बन्वाऽअयमिममजीजनतबुल्वोभ
विष्यतीतीश्वरोहतथैवस्यात्तस्मात्पुरस्तादेवप्रतीचेसमीक्षमाणायानुब्रूयात् ॥ १४ ॥

तांवैयच्छोन्वाह ॥ त्रयोवैप्राणाःप्राणऽउदानव्यानास्तानेवास्मिंस्तद्दधात्यथार्द्धर्च्चं शोद्वौवाऽइमौप्राणौप्राणोदानावेवप्राणोदानावेवास्मिंस्तद्दधात्यथकृत्स्नामेको वाऽअ युम्प्राणःकृत्स्नऽएवप्राणमेवास्मिंस्तत्कृत्स्नन्दधाति ॥ १५॥ तदाहुः ॥ नब्राह्मणम्ब्रह्म चर्यमुपनीयमिथुनञ्चरेद्गर्भोवाऽएषभवति योब्रह्मचर्यमुपैति नेदिमम्ब्राह्मणंविषिक्ता द्रेतसोजनयानीति ॥ १६ ॥ तद्धवाऽआहुः ॥ काममेवचरेद्धुठ्ठयोवाऽइमाःप्रजादैव्यश्चै वमनुष्यश्चतावाऽइमामनुष्यःप्रजाःप्रजननात्प्रजायन्ते च्छन्दांठंसिवैदैव्यः प्रजास्ता निमुखतोजनयतेततऽएतञ्जनयतेतस्माद्धकाममेवचरेत् ॥ १७ ॥ तदाहुः ॥ नब्रह्मचा रीसन्मध्वश्नीयादोषधीनांवाऽएषपरमोरसोयन्मधुनदन्नाद्यस्यान्तंगच्छानीत्यथहस्मा

सं० ह श्वेतकेतुरारुणेयो ब्रह्मचारी सन्मधु वश्नँस्त्रठ्यौ वा ऽएतद्विद्यायै शिष्टं यन्मधु स तुरसो यस्ये भा०
॥१७८॥ दृक्शिष्टमिति यथाह वा ऽऋचं वा यजुर्वा साम वाभिव्याहरेत्ताद्दृक्तद्य ऽएवं विद्वान्ब्रह्मचारी
सन्मध्वश्नाति तस्मादु कामुमेव वाऽश्नीयात् ॥ १८ ॥ इत्येकादशे काण्डे तृतीयप्रपा
ठके पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ॐ ब्रह्म वै मृत्यवे प्रजाः ॥ प्रायच्छत्तस्मै ब्रह्मचारिणमेव न प्राय
च्छत्सोऽब्रवीदस्तु मह्यमप्येतस्मिन्भाग ऽइति यामेव रात्रिं समिधन्नाहराता ऽइति त
स्माद्यार्ठं रात्रिम्ब्रह्मचारी समिधन्नाहरत्यायुष एव तामवदाय वसति तस्माद्ब्रह्मचारी स
मिधमाहरेन्नेदायुषोऽवदाय वसानीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्त्रं वा ऽएष ऽउपैति ॥ यो
ब्रह्मचर्यमुपैति स यामुपयन्त्समिधमादधाति सा प्रायणीया यार्ठंस्नास्यन्त्सोदयनीया ॥१७९॥

थया ऽअन्तरेणसुत्र्या ऽएवास्यताब्राह्मणाब्रह्मचर्यमुपयन् ॥ २ ॥ चतुर्धाभूतानिप्रविशति ॥ अग्निम्पदामृत्युम्पदाचार्यम्पदात्मन्येवास्यचतुर्थःपादःपरिशिष्यते ॥ ३ ॥ सयदग्नयेसमिधमाहरति ॥ यऽएवास्याग्नौपादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितꣳसंस्कृत्यात्मन्धत्तेसऽएनमाविशति ॥ ४ ॥ अथयदात्मानन्दरिद्रीकृत्येवाह्रीर्भूत्वाभिक्षतेयऽएवास्यमृत्यौ पादस्तमेवतेन परिक्रीणाति तꣳसंस्कृत्यात्मन्धत्तेसऽएनमाविशति ॥ ५ ॥ अथयदाचार्यवचसङ्करोति ॥ यदाचार्यायकर्मकरोतियऽएवास्याचार्ये पादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितꣳसंस्कृत्यात्मन्धत्तेसऽएनमाविशति ॥ ६ ॥ नहवैस्नात्वा ॥ भिक्षेतापहवैस्नात्वाभिक्षाञ्जयत्यपज्ञातीनामशनायामपपितॄणाꣳसऽएवंविद्वा

सं० न्यस्याएता भूयिष्ठठँश्लाघ्येततामभिक्षेतेत्याहुस्तल्लोक्यमिति सयद्यन्यामभिक्षित भा०
॥१७६॥ व्यान्नविन्देदपि स्वामेवाचार्यजायामभिक्षेताथो स्वाम्मातरन्नैनठँसप्तम्यभिक्षितातो
यात्तमेवम्विद्वाठँसमेवञ्चरन्तठँसर्वैवेदाऽआविशन्तियथाहवाऽअग्निः समिद्धोरोचतऽ
एवठँहैव स्नात्वारोचते यऽएवँविद्वान्ब्रह्मचर्यञ्चरति ॥ ७ ॥ अष्टावष्टौकृत्वो ॥
ब्रह्मवर्चसकामस्याभिषुणुयादित्याहुरष्टाक्षरावैगायत्रीब्रह्मगायत्रीब्रह्मवर्चसीहैवभ
वति ॥ ८ ॥ सयःकामयेत ॥ ब्रह्मवर्चसीस्यादितिवसन्तेसऽआदधतीतब्रह्मवै
वसन्तोब्रह्मवर्चसीहैवभवति ॥ ९ ॥ शतमानम्भवति ॥ शतायुर्वैपुरुषःशते
न्द्रियऽआयुरेवेन्द्रियँवीर्यमात्मन्धत्ते ॥ १० ॥ कां० ११, प्र० २, ॥१७६॥

ब्रा० ६ ब्रह्मवर्चसीभव ॥ आचार्यादीन्गंधादिभिःसंपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणांद त्त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ स्थापितमात्रादिदेवकोत्थापनंमंडपोद्वासनंचकार्यम् ॥ तद्वि धिश्चाग्रेवक्ष्यते ॥ इतिसंस्कारभास्करेउपनयनप्रयोगःसमाप्तः ॥ ॥ अथोपनयना दूर्ध्वंब्रह्मचारिणःसायंप्रातरग्निनित्योपासनविधिः ॥ सायंसंध्योपासनंकृत्वाधृतदंडा दिर्गृहीतेंधनाज्यसमित्स्थापिताग्निसमीपेस्वासनेउपविश्याचम्य प्राणानायम्यदेश कालकीर्तनांते ममसतेजोब्रह्मवर्चससिद्ध्यर्थमग्निनारायणप्रीतये च सायमग्निपरिसमू हनंसमिदाधानादिकंचकरिष्ये ॥ अग्निमुखंकृत्वाचत्वारिशृंगेति ध्यात्वागंधादिना भ्यर्च्य ॥ ततोग्ने सुश्रवइत्यादिपंचभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रंघृतप्लुतेंधनप्रक्षेपः ॥ जलेनाग्निं पर्युक्ष्य ॥ उत्थायआज्यप्लुतसमिधमेकांगृहीत्वाऽग्नयेसमिधमाहार्षमित्यारभ्यभूया सꣳस्वाहेत्यंतंमंत्रंपठित्वातामग्नौजुहुयात् ॥ अनेनैवमंत्रेणद्वितीयांतथातृतीयांसमि

धमादध्यात् ॥ पुनरग्ने सुश्रवइत्यादिपंचभिर्मंत्रैरिंधनंप्रक्षिप्य ॥ तूष्णींपाणीप्रतप्य
तनूपाअग्नेइत्यादिमंत्रैःप्रतिमंत्रंमुखविमार्जनम् ॥ पुनःअंगानिचमइत्यादियशोबलमि
त्यंतमंत्रैःप्रतिमंत्रंप्रत्यंगालंभनंकार्यम् ॥ ततस्त्र्यायुषमितिप्रतिमंत्रेणभस्मललाटेग्री
वायांदक्षिणेंसेहृदिचसंधार्यम् ॥ ततोगोत्रनामपूर्वकंवैश्वानरादीनामभिवादनम् ॥ अ
नेनसायमग्निपरिचरणेनअग्निनारायणःप्रीयताम् ॥ एवंप्रातःस्नानसंध्योपासनोत्तरमा
चमनादिदेशकालकीर्तनोत्तरंप्रातरग्निपरिसमूहनं समिदाधानादिकं चकरिष्येइत्यूहे
नइंधनप्रक्षेपादिअभिवादनांतंसर्वंकर्मकुर्यादिति ॥ उपनयनाग्नौनष्टेपुनरुत्पादनवि
धिः रेणुकारिकायाम् ॥ व्रताग्निनाशेव्रतिनात्रीन्कृच्छ्रांश्चव्रतंचरेत् ॥ प्राग्वदग्निंप्र
तिष्ठाप्यकटिसूत्रादिकंपुनः ॥ स्पृशन्मंत्रान्पठेदग्नावाज्येनाहुतिपूर्ववत् ॥ नगायत्र्यु
पदेशंचकृत्वाग्निपरिशुश्रूषामिति ॥ ॥ अथयमलजातपुत्रयोरुपनयनेनिर्णयः ॥ ॥

संस्कारक्रमार्थंज्येष्ठकनिष्ठभावउच्यते ॥ मनुः ॥ जन्मज्येष्ठेनचाह्वानंसुब्रह्मण्या
स्वपिस्मृतम् ॥ यत्तयोश्चैवगर्भेषुजन्मतोज्येष्ठतास्मृताइति ॥ देवलः ॥ यस्यजात
स्ययमयोःपश्यंतिप्रथमंमुखम् ॥ संतानःपितरश्चैवतस्मिंज्यैष्ठ्यंप्रतिष्ठितम् ॥ भाग
वतेतु ॥ द्वौतदाभवतोगर्भौसूतिर्वंशविपर्ययादित्युक्तेःपश्चादुत्पन्नस्यज्यैष्ठ्यमुक्तम् ॥
वैद्यकेप्यात्रेयसंहितायाम् ॥ यदाविशेद्विधाभूतंबीजंपुष्पपरिक्षरत् ॥ तदाभवेद्विधाग
र्भःसूतिर्वंशविपर्ययादिति ॥ तथापिबहुसंमतंमनुवचनंयुक्तम् ॥ निर्णयसिंधौ ॥ एक
स्मिन्वासरेप्राप्तेकुर्याद्यमलजातयोः ॥ क्षौरंचैवविवाहंचमौंजीबंधनमेवचेति ॥ यम
लयोर्युगपदेवसंस्कारकरणेएकमेवनांदीश्राद्धं कार्यमितिधर्मसिंधौनांदीश्राद्धप्रकरणांते
उक्तम् ॥ यमलयोरेककालेएकमंडपेवासमानसंस्कारोनदोषायेतिधर्मसिंधौविवाहनि
षेधापवादप्रकरणेउक्तम् ॥ रेणुकारिकायाम् ॥ एकस्मिन्वत्सरेचैववासरेमंडपेत

था ॥ कर्तव्यंमंगलंस्वस्रोर्भ्रात्रोर्यमलजातयोः ॥ एकंचाभ्युदयंकार्यंपृथग्वेद्यौव्रतेषु च ॥ पृथक्कुर्वीतसंभारान्पृथगाचार्यमेवच ॥ यामलेकन्यकोद्वाहेपृथग्वरौचवेदिके ॥ पृथग्यौतुकदानंचऐरिण्यादितथैवचेति ॥ संग्रहे ॥ जातैककालेयमलौसुतौव्रतेतथैवकन्येअपिऊढकाले ॥ आचार्ययुग्मंखलुवेदियुग्मंकुर्वीतनांदीमुखमेकमेवेति ॥ अथयमलपुत्रयोः उपनयनेसर्वसंभारान्प्राग्वद्द्विगुणंसंपाद्य ॥ वेदिकेचद्वेविरच्य आचार्यौद्वौइति ॥ ॥ अथयमलपुत्रयोः उपनयनप्रयोगेविशेषः ॥ कर्तापत्न्यासहमंगलंस्नात्वाऽहतवाससीपरिधाय धृतमंगलतिलको मंडपमध्ये शुभासनेप्राङ्मुख उपविश्य स्वदक्षिणतः पत्नींतद्दक्षिणतःयमलजातकुमारौउपवेश्यपवित्रपाणिराचांतःप्राणानायम्य देशकालकीर्तनांते अनयोःयमलजातकुमारयोःद्विजत्वसिद्ध्यर्थंवेदाध्ययनाधिकारार्थं च उक्तप्रकारेणज्येष्ठस्य स्वयंकनिष्ठस्यान्यद्वाराउपनयनाख्यसं

स्कारौअद्यवाश्वःकरिष्ये ॥ ममोपनेतृत्वाधिकारसिद्ध्यर्थंकृच्छ्रत्रयात्मकप्राश्चित्त
पूर्वकंद्वादशसहस्रमथवाद्वादशाधिकसहस्रं गायत्रीजपंस्वयं वाब्राह्मणद्वाराअहमाच
रिष्ये ॥ कुमारेणापिकामचारकामवादकामभक्षणादिदोषपरिहारार्थंकृच्छ्रत्रयात्म
कप्रायश्चित्तपूर्वकं ब्राह्मणद्वाराद्वादशसहस्रं वाद्वादशाधिकसहस्रं गायत्रीजपमहमा
चरिष्ये ॥ पुनःपिता ॥ अनयोःकुमारयोर्ग्रहानुकूलतासिद्ध्यर्थंग्रहयज्ञंकरिष्ये ॥ त
त्रनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनं मातृकापू
जनंवसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धं ग्रहयज्ञांगमाचार्यादिवरणं दिग्रक्षणंपंचग
व्यकरणं भूमिपूजनंपंचभूसंस्कारानग्निप्रतिष्ठापनं ग्रहस्थापनंरुद्रकलशस्थापनंचाद्य
करिष्ये ॥ कालांतरेग्रहयज्ञकरणे संकल्पेयथाकालंग्रहयज्ञंकरिष्येइत्यूहःकर्तव्यः ॥
सर्वथाग्रहयज्ञाकरणेग्रहंयज्ञसंकल्पमेव न कुर्यात् ॥ तत्पक्षेनांदीश्राद्धांतंसंकल्पंकु

र्यात् ॥ नांदीश्राद्धोत्तरंपूर्वोक्तप्रकारेणगृहमध्येमातृकाःस्थापयेत् ॥ ग्रहयज्ञकरणे
ग्रहयज्ञांतंकुर्यात् ॥ यदाचौलेनसहोपनयनंक्रियतेतदासंकल्पेचौलोपनयनाख्येक
र्मणीअहंकरिष्येइत्यूहः ॥ अथपितास्वभ्रात्रादिभ्यः यमलजातकनिष्ठकुमारस्यचू
डोपनयनादिवाउपनयनादिसंस्कारस्याधिकारंदद्यात् ॥ तद्यथा ॥ आदौगणपतिं
संपूज्य ॥ अथाधिकारदानम् ॥ भ्रात्रेममास्ययमलजातकनिष्ठकुमारस्यचूडोपनय
नादिवाउपनयनादिसमावर्तनांतसंस्कारकर्माधिकारार्थंत्वामहंवृणे ॥ भ्रातरंगंध
वस्त्रादिनापूजयेत् ॥ तथाचसंग्रहे ॥ भ्रातरस्यकुमारस्यचूडादिस्नातकावधि ॥ सं
स्कारकर्मकरणाधिकारंतेददाम्यहम् ॥ १ ॥ इत्युक्त्वाकुमारंभ्रातुरुत्संगेदद्यात् ॥ त
द्यथा ॥ ग्रहीतावक्ष्यमाणमंत्रेणगृह्णीयात् ॥ चूडादिस्नातकांतानिकर्माणितुतवा
ज्ञया ॥ भ्रातरस्यकुमारस्यकरिष्येहंस्वपुत्रवत् ॥ इतिमंत्रेणकुमारंगृहीत्वाकुंकुमा

दिभिरलंकृत्यप्रयोगवत्संस्कारान्कुर्यात् ॥ अथ यमलजातकन्यकोद्वाहप्रकारः ॥
तत्र संभाराः ॥ वेद्यौ द्वे ॥ यौतुकद्वयं ॥ सोपस्करम् ॥ ऐरिण्याख्यवंशपात्रद्वयम् ॥
अंतःपटवस्त्रेद्वे ॥ मधुपर्कादिसर्वसामग्रीद्वयंसंपाद्येति ॥ यमलजातकन्ययोर्दिनां
तरेणोद्वाहकरणेपितुरेवाधिकारः ॥ तत्रसंकल्पेममास्याः कन्यकायाः इत्यूहः का
र्यः ॥ यमलजातकन्ययोरुद्वाहस्यैकदिनेकरणपक्षेनांदीश्राद्धांतंपित्रैवकुर्यात ॥ वि
वाहदिनकृत्यंतुभ्रात्रादिनाकार्यम् ॥ अत्रप्रधानसंकल्पेममानयोःकुमार्योरित्यूहःक
र्तव्यः ॥ दातृप्रतिग्रहीत्रोरधिकारदानेप्रतिग्रहेचविशेषः ॥ अस्याःकुमार्याःइत्यूहः
कर्तव्यः॥ उभौगणेशंसंपूज्य ॥ भ्रातर्ममास्याःयमलजातकन्यायाःविवाहसंस्कारक
र्माधिकारार्थंत्वामहंवृणे॥ भ्रातरंगंधवस्त्रादिनापूजयेत् ॥ संग्रहेअधिकारदानमन्त्रः ॥
भ्रातर्ममास्याःकन्यायाविवाहोत्साहकर्मसु ॥ अधिकारंप्रदास्यामिकुरुकर्मयथो

दितम् ॥ इतिमंत्रेणकन्यांभ्रातुस्त्संगेदद्यात् ॥ ग्रहीतावक्ष्यमाणमंत्रेणगृह्णीयात् ॥
विवाहादीनिकर्माणिसांगानितुतवाज्ञया॥ भ्रातरस्याःकन्यकायाः करिष्येहंयथोदित
म् ॥ इतिमंत्रेणकन्यांगृहीत्वाकुंकुमादिभिरलंकृत्यविवाहप्रयोगोक्तवत्संस्कारंकुर्यात
विवाहोपनयनयोर्देवकोत्थापनं पितैवकुर्यादितियमलजातविवाहोपनयनसंस्कारप्र
करणम् ॥ अथविकलांगाद्युपनयनप्रकारः ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ षंढांधबधिरस्तब्धजड
गद्गदपंगुषु ॥ कुब्जवामनरोगार्तशुष्कांगविकलांगिषु ॥ ध्वस्तपुंस्त्वेषुचैतेषुसंस्का
राःस्युर्यथोचितम् ॥ मत्तोन्मत्तौनसंस्कार्यौपतितश्चतथैवच ॥ तदपत्यंतुसंस्कार्य
मपरेत्वाहुरन्यथेति ॥ पतितलक्षणंतु ॥ आषोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्यानतीतःकालोभ
वतिद्वाविंशाद्वर्षाद्राजन्यस्यचतुर्विंशाद्वर्षाद्वैश्यस्य ॥ एतद्वर्षेऽनतिक्रांतएवोपनयन
कालोभवति ॥ अतऊर्ध्वंपतितसावित्रीकाभवंति ॥ तेनैतान्नोपनयेयुर्नाध्यापयेयुः

नयाजयेयुर्नचैभिर्व्यवहरेयुस्तदपत्यंसंस्कारयेयुः ॥ ब्राह्मण्यांब्राह्मणादुत्पन्नोब्राह्मण एवेतिश्रुतेः ॥ अन्येतुसंस्कार्यमित्याहुः ॥ होममाचार्यःकरोति ॥ उपनयनमाचा र्यसमीपानयनम् ॥ अग्निसमीपेवा ॥ सावित्रीवाचनंवा ॥ अन्यदंगंयथासंभवंकार्य मिति ॥ त्रयाणांपक्षाणामन्यतमेनप्रधानसिद्धिरित्याशयः ॥ मूकबधिरादेःसा वित्रीवाचनासंभवेस्पृष्ट्वाआचार्येणजपःकार्यः ॥ वाचकश्चेत्तर्हिमंत्रोलिखित्वाचा र्येणदर्शयितव्यः ॥ तेनमनसाचिंतितव्यः ॥ यथा ॥ संस्कारमंत्रहोमादीन्करो त्याचार्यएवतु ॥ उपनेयांश्चविधिवदाचार्यस्यसमीपतः ॥ आनीयाग्निसमीपेतुसावि त्रींस्पृश्यवाचयेदितिपारस्करवचनम् ॥ अन्यत्समानम् ॥ उपनेयस्यवासःपरिधानादि षुयेसंस्कारमंत्रास्तानाचार्यःपठेदित्यर्थः ॥ तेषांत्रिरात्रोर्ध्वंनदीर्घव्रतम् ॥ इतिसंस्का रभास्करेविकलांगाद्युपनयनप्रकारः ॥ अथपुनरुपनयनकारणंतद्विधिश्च ॥ तत्रपु

नरुपनयनकारणमाह ॥ तच्चप्रत्यवायनिमित्तकंप्रायश्चित्तभूतंपुनरुपनयनमाद्यम् ॥ तच्च
जातकर्मादिसहितंतद्रहितंप्रायश्चित्तांतरसहितंकेवलंचेत्यनेकविधम् ॥ कृतस्योपनयन
स्योक्तकालाद्यंगवैगुण्येनवैफल्यापत्तावपरम् ॥ तत्रप्रथमंयथा ॥ अमत्याऔषधान्तरा
नाश्यरोगनाशार्थंपैष्ट्याःसुरायाः पानेत्रिमासकृच्छ्राचरणंपुनरुपनयनंच ॥ मत्या
पैष्ट्यन्यसुरायाऔषधार्थंपानेकृच्छ्रातिकृच्छ्रौपुनरुपनयनं चपैष्टीपाने द्वादशाब्दम् ॥
अज्ञानाद्वारुणीगौडीमाध्वीसुरापीताचेत्तप्तकृच्छ्रंपुनरुपनयनम् ॥ अज्ञानाद्रेतोविण्मूत्रा
णामशनेसुरासंसृष्टान्नजलादिभक्षणेचतप्तकृच्छ्रंपुनःसंस्कारश्च ॥ ज्ञात्वाविण्मूत्रा
द्यशनेचांद्रायणंपुनःसंस्कारौ ॥ लशुनपलांडुगृंजनविड्वराहग्रामकुक्कुटनरगोमां
सभक्षणेद्विजातीनांतत्तत्प्रायश्चित्तांतेपुनरुपनयनम् ॥ माधवमतेरक्तलशुनकृष्णवृंता
कभक्षणेनपुनरुपनयनम् ॥ अविखरोष्ट्रहस्तिनीवडवामानुषीक्षीरपानेतप्तकृच्छ्रंपुनःसं

स्कारश्च ॥ रासभोष्ट्राद्यारोहणेकृच्छ्रंपुनःसंस्कारश्च ॥ इदंहेमाद्रिमतमिति ॥ सिं
धौक्कचित ॥ मिताक्षरास्मृत्यर्थसारादिमतेरासभोष्ट्रारोहेउपवासत्रयादिमात्रंनतुपु
नःसंस्कारः ॥ कौस्तुभाशयोप्येवम् ॥ वृषभारोहणेअमत्याकृच्छ्रंमत्याकृच्छ्रत्रया
दि ॥ केचिद्वृषारोहेपुनःसंस्कारंकुर्वंतितत्रमूलंमृग्यम् ॥ एवम्मेषजबस्तमहिषारोहेपि ॥
मांसभक्षकमलभक्षकपशोर्विट्भक्षणेपुनरुपनयनमात्रम् ॥ केचिन्मानुषमलभक्षणेपि
पुनःसंस्कारमात्रमाहुः ॥ प्रेतशय्याप्रतिग्राहीपुनःसंस्कारमर्हति ॥ जीवतोमृत
वार्तां श्रुत्वापुत्रादिनांऽत्यकर्मकरणेतंघृतकुंभेनिमज्ज्योद्धृत्यस्नापयित्वाजातकर्मा
द्युपनयनांतसंस्कारान्कृत्वात्रिरात्रव्रतांतेपूर्वभार्ययातस्यां मृतायामन्यभार्ययावावि
वाहःकार्यः ॥ आहिताग्निश्चेत्पुनराधानायुष्मदित्यादि ॥ तीर्थयात्रांविनाकलिंगांगवं
गांध्रसिंधुसौवीरप्रत्यंतवासिदेशगमनेपुनःसंस्कारः ॥ चांडालान्नभक्षणेचांद्रायणंबु

ब्धिपूर्वकभक्षणंकृच्छ्राब्दमुभयत्रपुनःसंस्कारश्च अजिनंमेखलादंडोभैक्ष्यचर्याव्रतानि च ॥ निवर्तंतेद्विजातीनांपुनःसंस्कारमर्हति ॥ वपनमेखलेतिस्मृत्यंतरेपाठः ॥ एवंगणिकान्नभक्षणेपिब्रह्मचारिणोमधुमांसाशनेपुनरुपनयनंप्राजापत्यं त्रिरात्रोपवासोवा ॥ मत्याभक्षणेपराकः ॥ अभ्यासेद्विगुणंपुनःसंस्कारश्च ॥ पितृमातृगुरुभ्योभिन्नस्यप्रेतस्यांत्यकर्मकरणेब्रह्मचारिणःपुनरुपनयनम् ॥ हस्तमथितदधिभक्षणेबहिर्वेदिपुरोडाशाशनेअभ्यासेकृच्छ्रःपुनःसंस्कारश्च ॥ यःसंन्यासंगृहीत्वाततोनिवृत्यगार्हस्थ्यंचिकीर्षतिसषण्मासंकृच्छ्रान्कृत्वाजातकर्मादिसंस्कारैःसंस्कृतः शुद्धोगार्हस्थ्यंकुर्यात् ॥ एवमनशनंमरणार्थंसंकल्प्यनिवृत्तोपिकुर्यात् ॥ कर्मनाशाजलस्पर्शात्करतोयाविलंघनात् ॥ गंडकीबाहुतरणात्पुनःसंस्कारमर्हति ॥ ॥ अथानध्यायादेश्चद्वितीयम् ॥ प्रदोषेनिश्चयनध्यायेमंदेकृष्णेगलग्रहे ॥ अपराह्णेचोपनीतःपुनःसंस्कारमर्हति ॥

अत्रप्रदोषःप्रदोषदिनम् ॥ कृष्णःकृष्णपक्षएकादश्यादिरंत्यत्रिकरूपोपराह्णश्चदिन
तृतीयभागरूपइत्युक्तम् ॥ अनध्यायाअपिनित्याएवपूर्णिमाप्रतिपदादयःपुनरुपन
यननिमित्तम् ॥ नतुनैमित्तिकाः ॥ अकालवृष्ट्यापिनिमित्तकत्रिरात्रादयः ॥ नै
मित्तिकेषुप्रातर्गर्जितनिमित्तानध्यायएवपुनःसंस्कारनिमित्तम् ॥ अत्रविस्तरःकौ
स्तुभे ॥ अंसाभिमर्शकबटोःसमीपमानयनंप्रधानकर्मतस्यविस्मरणेपुनरुपन
यनम् ॥ एवंगायत्र्युपदेशविस्मरणेपि ॥ अत्रापितेषांनदीर्घव्रतम् ॥ ब्रह्मपुराणेनार
दः ॥ सावित्रीग्रहणादूर्ध्वंतद्दिनेवाचतुर्थके ॥ पंचमेष्टेद्वादशेवावत्सरेव्रतमुत्सृजे
त् ॥ मनुः ॥ पक्षेमासेचवर्षेचमौंजीमोक्षःप्रशस्यते ॥ तृतीयदिवसे कार्यंपंचमेच
विशेषतइति ॥ पुनरुपनयनकारणनिर्णयः ॥ ॥ अथयजुर्वेदिनांप्रायश्चित्तैःसह
पुनरुपनयनप्रयोगः ॥ प्रायश्चित्तार्थेव्रतबंधेविशेषः ॥ तत्रनिमित्तानंतरमेवकरणे

उदगयनपुण्यनक्षत्राद्युक्तकालोनापेक्ष्यते ॥ अन्यथातुयथोक्तकालापेक्षा ॥ तत्र कर्तापितातदभावेपितृव्यादिः सपिंडः ॥ तदभावेन्यःकश्चित ॥ यत्रपुनरुपनयनं प्रायश्चित्तत्वेनोक्तंतत्रपर्षदुपदिष्टविधिनातदेवकार्यम् ॥ यत्रतुप्रायश्चित्तांतरसहितंतत्रोक्तविधिनाप्रायश्चित्तंसंस्कार्येणकारयित्वाऽऽचार्येणतस्योपनयनंकार्यम् ॥ यत्रजातकर्मादिसंस्कारसहितमुपनयनंविहितंतत्र जातादिचौलांतसंस्कारान्कृत्वा कार्यम् ॥ तत्रादौब्रह्मचारिणःपितृजेष्ठाभ्यामन्योच्छिष्टभोजनेस्त्रियासहभोजने वा श्राद्धसूतकान्नगणिकान्नाशनेवाअमुकदोषपरिहारार्थं पर्षदुपदिष्टं प्रायश्चित्तंकरिष्ये इतिकृत्वा ॥ आचार्यस्तु अमुकदोषपरिहारार्थं पुनरुपनयनसंस्कारसिद्धिद्वाराश्रीपर०द्वादशसहस्रगायत्रीजपमहं वा ब्राह्मणद्वाराकरिष्ये ॥ ब्रह्मचारीस्थंडिलेग्निप्रतिष्ठाप्यअग्निमुखंकृत्वाआज्यंसंस्कृत्याघाराज्यभागांतंकृत्वा आज्यप्लुतपलाशसमिधं

गृहीत्वा ॐ पुनस्त्वादि०कामाः स्वाहा ॥ १ ॥ ॐ पुनर्म्मैतुँपुनुरायुर्म्मुऽआगुन्पुनंः
प्राणश्पुनंरात्मामुऽआगुन्पुनश्चक्षुंपुनंश्रोत्रंम्मुऽआगन् ॥ वैश्वानुरोऽअदंब्धस्तनू
पाऽअग्निर्न्नंःपातुदुरितादंवुद्ध्यात्स्वाहा ॥ २ ॥ ततश्चरुहोमः ॥ ॐ सुप्ततेंअग्ने०घृते
नस्वाहा ॥ १ ॥ यत्तेंपुवित्रमुर्च्चिष्यग्नेवितंतमन्तुरा ॥ ब्रह्मुतेनंपुनातुमास्वाहा ॥ २ ॥
पवमानुःसोऽअद्यनंःपुवित्रेंणुविर्चर्षणिः ॥ यःपोतासपुंनातुमास्वाहा ॥ ३ ॥ उभा
भ्यांदेवसवितःपुवित्रणसुवेनच ॥ माम्पुंनीहिविश्वतुःस्वाहा ॥ ४ ॥ ततःस्विष्टकृ
दादिनवाहुतीर्हुत्वाहोमशेषंसमाप्य ॥ गांदत्त्वाअथवागोनिष्क्रयंदद्यात् ॥ ततः कृत
मंगलस्नानोधृततिलकःकर्ताशुभासनउपविश्य ॥ दक्षिणतःसंस्कार्यंचोपवेश्य ॥

सं० आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांते अस्यसंस्कार्यस्यपुनः संस्कारसिद्धिद्वारा भा०
॥१८४॥ श्रीपरमेश्वर० जातकर्माद्युपनयनांतान्संस्कारान्करिष्ये ॥ अथवाकेवलमुपनयन
संस्कारंकरिष्येइतिसंकल्पः ॥ तदंगविहितंनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणेशपूजनादिमंड
पप्रतिष्ठानांदीश्राद्धांतंकृत्वा ॥ अधिकारार्थंब्राह्मणान्भोजयित्वाकुमारवपनादिकं
कृत्वाप्रयोगानुसारेणउपनयनंकृत्वावाजातकर्मप्रभृत्युपनयनांतसंस्कारान्कृत्वा ॥ इ
त्याद्यःपक्षः ॥ अथापरमापरिधानात्कृत्वापालाशीसमिधमादायव्रात्यप्रायश्चित्तंहु
त्वाव्याहृतीर्जुहोति ॥ इतिद्वितीयःपक्षः ॥ अथापरोब्राह्मणवचनात्सावित्र्याशतकृ
त्वोभिमंत्रितंघृतंप्राश्य कृतप्रायश्चित्तो भवतीत्यादिकमवददिति तृतीयःपक्षः ॥
तत्रोक्तपक्षाणांशक्ताशक्तभेदेनव्यवस्था ॥ इदंकौस्तुभेद्रष्टव्यम् ॥ एवंशाखांतरेष्व ॥१८४॥
पिवपनमेखलाजिनदंडभैक्ष्यचर्याव्रतादिकं वैकल्पिकव्यवस्थयानुष्ठायस्वस्वशाखो

क्तोपनयनं कार्यम् ॥ ॥ इति संस्कारभास्करे संक्षिप्तपुनरुपनयनप्रयोगः ॥ ॥ अथ ब्रह्मचारिव्रतलोपे प्रायश्चित्तम् ॥ बौधायनः ॥ अत्र शौचाचमनसंध्यावंदनदर्भ भिक्षाग्निकार्यराहित्यशूद्रादिस्पर्शकौपीनकटिसूत्रयज्ञोपवीतमेखलादंडाजिनत्यागदि वास्वापच्छत्रधारणपादुकाद्यारोहणमालाधारणोद्वर्तनानुलेपनांजनजलक्रीडाद्यूतनृ त्यगीतवाद्याभिरतिपाखंडादिभाषणपर्युषितभोजनादिव्रतलोपसकलदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रत्रयं चरेन्महाव्याहृत्यादिअनादिष्टहोमं च कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ आचम्यप्रा णानायम्य देशकालकीर्तनांतेपूर्वोक्तशौचाचमनादिव्रतनियमानां मध्येकश्चिद्व्रतलो पस्तज्जनितदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तंवातत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतरजत द्रव्यदानंमहाव्याहृत्यादि अनादिष्टहोमंचकरिष्ये ॥ तत्रादौगोनिष्क्रयरजतद्रव्यं दत्त्वा ॥ व्रतलोपजनितदोषपरिहारार्थंकृच्छ्रत्रयात्मकप्रत्याम्नायेनइदंयथाशक्तिगो

निष्क्रयद्रव्यममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइति ॥ ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्का
रपूर्वकंविटनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागांतेव्यस्तसमस्तव्या
हृतीश्चतस्रः पंचवारुणेत्यादिनवाहुतीश्चाज्येनजुहुयात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ भूःस्वाहा
इदमग्नयेनमम ॥ ॐ भुवःस्वाहाइदंवायवेन० ॥ ॐ स्वःस्वाहाइदंसूर्याय० ॥ ॐ भू
र्भुवःस्वःस्वाहाइदंप्रजापतयेन० ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने० स्मत्स्वाहा० इदमग्नीवरुणाभ्यां
न० ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० एधिस्वा० इदमग्नीवरुणा० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० जर्ठस्वा० इ
दमग्नयेअयसेनमम ॥ ॐ येतेशतं० स्वर्काःस्वा० इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्यो
देवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्चन० ॥ ॐ उदुत्तमम्व० स्यामस्वाहा० इदंवरुणाया
दित्यायादितयेचनमम ॥ एताअनादिष्टनवाहुतयः ॥ अनंतरंमहाव्याहृत्यादि
स्विष्टकृदंतादशाहुतीराज्येनहुत्वा ॥ संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमा

प्य ॥ ॥ त्रुटितानांमेखलादीनांपुनर्ग्रहणंकार्यम् ॥ तथाचमनुः ॥ मेखलामजिनंदंड
मुपवीतंकमंडलुम् ॥ अप्सुप्रास्यविनष्टानिगृहीत्वान्यानिमंत्रवदितिव्रतलोपेप्रायश्चि
त्तम् ॥ ॥ अथवेदारंभनिर्णयः ॥ तत्रवेदब्रह्मचर्यंचरेदित्यनेनवेदाध्ययनांगतयाब्रह्म
चर्याचरणमुक्तम् ॥ वेदाध्ययनारंभकालस्येतिकर्तव्यताचनोक्ता ॥ केवलंसमावर्तन
कर्मसूत्रकारेणारब्धम् ॥ वेदंसमाप्यस्नायात् ॥ अत्रवेदस्यारंभंविनासमाप्तिःकर्तुंन
शक्यते ॥ अतउपनयनानंतरमेववेदारंभस्यसमयः इत्यवगम्यते ॥ इतिकर्तव्यता ॥
पुनःएतदेवव्रतादेशनविसर्गेष्विति ॥ उपाकर्महोमातिदेशाद्व्रतादेशनंवेदारंभःप्राप्नो
ति ॥ अतश्च ॥ उपनीयगुरुःशिष्यंमहाव्याहृतिपूर्वकम् ॥ वेदमध्यापयेदेनंशौचाचा
रांश्चशिक्षयेदिति ॥ अत्रापिनांदीश्राद्धंविनानारभ्यते ॥ अतः कारणाज्ज्योतिःशा
स्त्रोक्तेशुभेदिनेकार्यम् ॥ सचस्वशाखापूर्वकोवेदारंभः ॥ वसिष्ठः ॥ पारंपर्यागतोयेषां

वेदःसपरिबृंहणम् ॥ यच्छाखाकर्मकुर्वीततच्छाखाध्ययनंतथा ॥ १ ॥ अधीत्यशा
खामात्मीयामन्यशाखांततःपरम् ॥ स्वशाखांयःपरित्यज्यशाखारंडःसउच्यते ॥
॥ २ ॥ पराशरः ॥ वेदस्याध्ययनंसर्वंधर्मशास्त्रस्यचैवाहे ॥ अजानतोर्थंतद्व्यर्थंतु
षाणांकंडनंयथा ॥ १ ॥ मनुः ॥ योनधीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् ॥ सजीवन्ने
वशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वयः ॥ ॥ १ ॥ इति ॥ अत्रप्रतिवेदस्यारंभणंपृथक्पृथक् ॥
तत्पक्षेप्रतिवेदस्याहुतिद्वयंब्रह्मणे इत्यादिनवाहुत्यनंतरं महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदं
तादशाहुतीर्हुत्वाहोमशेषंसमाप्यवेदारंभंकृत्वाअभ्यसेत् ॥ ततःपरंद्वितीयस्यनांदी
श्राद्धाद्यारंभः ॥ एवंसर्वत्र ॥ तदशक्तौएकतंत्रेणनांदीश्राद्धमेकमेवेतिप्रतिवेदस्याहु
तिद्वयंब्रह्मणेछंदोभ्यश्चहुत्वा अंतेप्रजापत्यादिसप्ताहुतीर्हुत्वाअनंतरंमहाव्याहृत्या
दिदशाहुतयः ॥ तत्रायंक्रमः ॥ वेदाख्येमातृनांदीमुखमथजुहुयाद्वह्निवर्क्केऽन्तरिक्षंवायुं

ब्रह्मादिहुत्वानवयजुषिभवेन्मुख्यतोभूर्भुवाद्याः ॥ ऋग्वेदेप्राक्पृथिव्याग्नयइतिचदि
वेसूर्यमेवंचसामाथर्वेदिभ्यश्चचंद्रमसइतिनिखिलातत्त्वसंख्याहुतीनाम् ॥ १ ॥ अथ
प्रयोगः ॥ तत्रआचार्यउपनयनोत्तरमनध्यायरहितेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदिनेब्रह्मचा
रिणमाहूयशुभासनेस्वस्योत्तरतउपवेश्य ॥ व्रतादेशोवेदारंभस्तत्रप्राणानायम्यदेश
कालकीर्तनांतेअस्यब्रह्मचारिणः अद्यकरिष्यमाणानांवेदव्रतचतुष्टयारंभणकर्मणां
स्वशाखापूर्वकवेदारंभमहंकरिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनं
मातृकापूजनंवसोर्द्धारानांदीश्राद्धंचकरिष्यइतिकृत्वा ॥ तत्रपुण्याहवाचनांतेअपापकः
प्रीयतामित्यूहः ॥ ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसमुद्भवनामानमग्निंप्रतिष्ठा
प्य ॥ ततोब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागांतंचरुवर्जंकृत्वा ॥ आज्यभागानंतरंयजुर्वेदाहु
तीर्जुहोति ॥ ॐ अंतरिक्षायस्वाहाइदमंतरिक्षायनमम ॥ ॐ वायवे०इदंवायवेन० ॥

ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्रह्मणे० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदोभ्यो० ॥ अथऋग्वेदाहुती
र्जुहोति ॥ ॐ पृथिव्यैस्वा० इदंपृथिव्यै० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदमग्नये० ॥ ॐ ब्र
ह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदोभ्यो० ॥ अथसामवेदाहुतीर्जुहोति ॥
ॐ दिवेस्वा० इदंदिवे० ॥ ॐ सूर्यायस्वा० इदंसूर्या० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र
ह्म० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदोभ्यो० ॥ ॥ अथाथर्ववेदाहुतीर्जुहोति ॥ ॐ दि
ग्भ्यःस्वा० इदंदिग्भ्योन० ॥ ॐ चंद्रमसेस्वा० इदंचंद्र० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥
ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदो० ॥ ॐ प्रजापतये० इदंप्र० ॥ ॐ देवेभ्यःस्वा०इदंदेवे० ॥
ऋषिभ्यःस्वा० इदमृ० ॥ ॐश्रद्धायैस्वा० इदंश्रद्धायै० ॥ ॐमेधायैस्वा० इदंमेधायै० ॥
ॐ सदसस्पतयेस्वा०इदंसदसस्पतये० ॥ ॐ अनुमतयेस्वा०इदमनुमतये० ॥ ततो
महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहो

मशेषंसमाप्य ॥ ततोवेदाध्ययनमारभेत् ॥ तच्चकारिकायाम् ॥ वेदारंभेवसानेचपादौ
ग्राह्यौगुरोःसदा ॥ व्यत्यस्तपाणिनाकार्यमुपसंग्रहणंगुरोः ॥ १ ॥ सव्येनसव्यःस्प्रष्ट
व्योदक्षिणेनतुदक्षिणः ॥ ब्राह्मणः प्रणवंकुर्यादादावंतेचसर्वदा ॥ २ ॥ प्रत्यङ्मुखायोप
विष्टायोपसमीक्षतेगुरुः ॥ वेदारंभमनुब्रूयाद्यथाशास्त्रमतंद्रितः ॥ ३ ॥ हस्तौतुसंयुतौधा
र्यौजानुनोरुपरिस्थितौ ॥ गुरोरनुमतिंकुर्यात्पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ ४ ॥ हस्तहीनंतु
योधीतेस्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धोवियोनिमधिगच्छति ॥ ५ ॥ प्र
णवंप्राक्प्रयुंजीतव्याहृतीस्तदनंतरम् ॥ सावित्रींचानुपूर्वेणततोवेदान्समारभेत् ॥ १ ॥
प्रणवमादावंतेचकुर्यात् ॥ ततःशिष्टाचाराद्ब्रह्मचारिणावेदसरस्वतीपूजनंकार्यम् ॥
अद्यपू० तिथौब्रह्मवर्चससिद्ध्यर्थंवेदसरस्वतीपूजनंचकरिष्ये ॥ वेदसरस्वतींस्थाप्य
वेदोसियेनत्वम् ॥ श्रीश्चतेइतिऋग्भ्यःषोडशोपचारैःसंपूज्य॥ततःप्रत्यङ्मुखायोपवि

ष्टायपादोपसंग्रहणपूर्वकमाचार्यमुखमीक्षमाणायअनसूयकायस्वहस्तौजानुभ्यामुपरि
कृतवतेब्रह्मचारिणेवेदंप्रयच्छति ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः ॐ तत्सवितु॰ ॥ १ ॥ ॐ इषेत्वो
र्ज्जेत्वावायवस्थदेवोवः सविताप्रार्प्पयतु श्रेष्ठतमायकर्म्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइ
न्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशतमाघशंसोध्रुवाऽअस्मिन्गो
पतौस्यातबह्वीर्य्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ इतियजुर्वेदः ॥ ॐ अग्निमीळेपुरोहि
तंयज्ञस्यदेवमृत्विजम् ॥ होतारंरत्नधातमम्॥१॥इतिऋग्वेदः ॥ ॐ अग्नऽआयाहिवीत
येगृणानोहव्यदातये ॥ निहोतासत्सिबर्हिषि ॥ १ ॥ इतिसामवेदः॥ ॐ शन्नो
देवीरभिष्टयआपोभवंतुपीतये ॥ शंय्योरभिस्रवन्तुनः ॥ १ ॥ इत्यथर्ववेदः ॥ ॐ स्व

स्तीत्युक्त्का ॥ इतिस्वशाखाविधिवत्स्वशाखावेदंपरशाखाविधिवत्परशाखावेदंचपठेत ॥ ब्राह्मणभोजनम् ॥ यांतुमातृगणेतिमातृणांविसर्जनम् ॥ इतिसंस्कारभास्करे वेदव्रतचतुष्टयम् ॥ ॥ अथकेशांतकर्मोच्यते ॥ जन्मतःसप्तदशेवर्षेनोचेद्व्रतविसर्गात्पूर्व कालापकर्षणंकृत्वाउदगयनेशुक्लपक्षेचौलोक्ततिथ्यादौगोदानंकुर्यात ॥ ततआचार्यो बहिःशालायांपत्न्यासहशुभासनेउपविश्य ॥ तद्दक्षितोब्रह्मचारिणमुपवेश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यब्रह्मचारिणःकेशांतक[illegible]हंकरिष्ये ॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनं मंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंचकरिष्ये इतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांते

---

१ ब्रह्मचारिणःरेतोत्सर्गादिप्रायश्चित्तंप्रयोगरत्नादिभ्योवगंतव्यम् । २ केशांतकालनिर्णयोगदाधरादिभ्योज्ञेयः ॥ मंडपप्रतिष्ठाकर्तव्या ॥ तथापीदानींतनानामकरणान्नात्रलिखिता ।

प्रजापतिःप्रीयतामित्यूहःकर्तव्यः ॥ बहिःशालायांस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसूर्य
नामाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादिपात्रासादनंचरुवर्जम् ॥ पात्रासादनानंतर
मुपकल्पनीयानि ॥ शीतोदकम् ॥ उष्णोदकम् ॥ नवनीतपिंडः ॥ घृतपिंडोवा ॥ त्र्ये
णीशलली ॥ सप्तविंशतिकुशतरुणानि ॥ ताम्रपरिष्कृतआयसक्षुरः ॥ आनडुहगो
मयपिंडः॥ नापितोवरश्च ॥ अत्रगौरेव वरः॥ एतान्युपकल्प्य ॥ पवित्रच्छेदना
दिपर्युक्षणांतेआघारावाज्यभागौचहुत्वा ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतदशाहु
तयः॥ तद्यथा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा इदंप्रजा० ॥ ॐइंद्रायस्वाहा इदमिंद्रा० ॥ ॐ
अग्नयेस्वा० इदम० ॥ ॐ सोमायस्वा० इदंसोमा० ॥ ॐ भूःस्वाहाइदमग्न० ॥ ॐ
भुवःस्वा० इदंवा० ॥ ॐ स्वःस्वा० इदंसूर्याय० ॥ ॐ त्वन्नोअग्ने० इदमग्नीवरु० ॥ ॥१८९॥

ॐ सत्वन्नोऽअग्ने० इदमग्नीव० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० इदमग्नयेअ० ॥ ॐ येतेशतं० इदं वरुणा० सवि० ॥ ॐ उदुत्तमं० इदंवरुणायादि० ॥ ॐ प्रजापत०इदंप्रजा० ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृते० इदं० ॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततोमातुरंकेब्रह्मचारिणमुपवेश्य ॥ एकस्मिन्पात्रेशीतास्वप्सूष्णाअपआसिंचति ॥ उदकासेकमंत्रेविशेषः ॥ ॐ उष्णेन० केशश्मश्रुवपेति ॥ अथात्रनवनीतपिंडंप्रास्यति ॥ ततउदकमादायदक्षिणगोदानमुंदति ॥ ॐ सवित्राप्रसूताइति मंत्रेण ॥ ततः त्र्येण्याशलल्याविनयति ॥ त्रीणिकुशतरुणान्यंतर्दधाति ॥ ॐ ओषधेत्रायस्वइतिमंत्रेण ॥ ताम्रपरिष्कृतायसक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ शिवोनामासि० इतिमंत्रेण ॥ ततः केशकुशक्षुरसंलग्नीकरणम् ॥ ॐ निर्वर्तयाम्या० इतिमंत्रेण ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ ये

नावपत्सवि० इतिमंत्रेणप्रच्छिद्यानडुहेगोमयपिंडेप्रास्यत्युत्तरतोध्रियमाणे ॥ एवमे
वापरंवारद्वयंदक्षिणगोदानेतूष्णींकर्मकर्तव्यम् ॥ ततःपश्चिमगोदानेउंदनादिसंलग्नक
रणांतमेकवारंपूर्ववत्समंत्रकंकुर्यात् ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमद० ॥ इति
मंत्रेणप्रच्छिद्या० ॥ पश्चिमगोदानेएवंपुनर्वारद्वयंतूष्णींकर्मकर्तव्यम् ॥ ततः उत्तर
गोदानेउंदनादिसंलग्नकरणांतमेकवारंपूर्ववत्समंत्रकंकुर्यात् ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ
येनभूरिश्च० ॥ इतिमंत्रेणप्रच्छिद्यान० ॥ पुनरुत्तरगोदानेएवंपुनर्वारद्वयंतूष्णींकर्म
कर्तव्यम् ॥ ततः शिरःसमंतान्मुखांतंक्षुरंत्रिवारं भ्रामयित्वा ॥ मंत्रे विशेषः ॥ ॐ
यत्क्षुरेणमज्ज० शिरोमास्यायुःप्रमोषीर्मुखम् ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ ततःशिरःसमुंद्यना
पितायक्षुरंप्रयच्छति ॥ ॐ अक्षण्वंपरिवपेत्यनेनमंत्रेण ॥ नापितःशिखांरक्षित्वा
केशश्मश्रुवपनंकुर्यात् ॥ ब्रह्मचारिणःस्नानम् ॥ केशांतेआचार्यायगांददाति ॥ स

वेंधुसंस्कारकर्मस्वाधानादिविवाहांतेषुपितैवकर्ता ॥ तदभावेअन्यः ॥ यथाश
क्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ यांतुमातृइतिमातॄणांविसर्जनम् ॥ ॥ संवत्सरंब्रह्मचर्य
मवपनंचइतिकेशांतकर्मानंतरंब्रह्मचारीब्रह्मचर्यव्रतंचरेत् ॥ अवपनंचकेशांतोत्त
रंसंस्कृतःसंवत्सरंवपनंवर्जयेत् ॥ द्वादशरात्रंषड्रात्रंत्रिरात्रमंततःइतिविकल्पः ॥
इतिसंस्कारभास्करेकेशांतप्रयोगः ॥ ॥ अथसमावर्तनकर्मोच्यते ॥ समावर्त
नमुदगयनेकार्यं तथापिकर्मवशान्मार्गशीर्षेविवाहप्रसक्तौदक्षिणायनेपिकार्यम् ॥ इ
तिधर्मसिंधौ ॥ समावर्तनकालाः ॥ सावित्रीग्रहणादूर्ध्वंतद्दिनेवाचतुर्थके ॥ तृती
येद्वादशेवर्षेवत्सरेव्रतमुत्सृजेत् ॥ पूर्वार्धोक्तकालौ अन्यथागौणेतिकारिकाकारः ॥
वेदमधीत्यगुरुणानुज्ञातःस्नायात् ॥ ब्रह्मचर्यंवाष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणिसमाप्यस्ना
यात् ॥ द्वादशवार्षिकंवाव्रतंसमाप्यगुर्वनुज्ञातःस्नायात् ॥ उभयंवासमाप्यस्ना

यात ॥ वेदशब्देनविधिर्विधेयस्तर्कइत्येतत्त्रयमुच्यते ॥ विधिर्विधायकंब्राह्मणवा
क्यम् ॥ विधेयोमंत्रः ॥ तर्कोर्थवादः ॥ शिक्षाकल्पोव्याकरणंनिरुक्तंछन्दोज्योतिषमि
त्येभिःषडंगैः सहितंवेदमधीत्यावगम्यचस्नानमिच्छंत्येकेआचार्याः ॥ नकल्पमा
त्रेग्रंथमात्रेअधीतेऽनवबुद्धेस्नानमिच्छंति ॥ अनुष्ठानायोग्यत्वात् ॥ ग्रंथमात्रा
ध्ययनेपिकृतेयाज्ञिकोयज्ञविद्याकुशलःकामंस्नायात् ॥ तच्चज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदि
नेब्रह्मचारीकृतनित्यक्रियोऽर्थादिनागुरुंसंपूज्यतेनानुज्ञातः समावर्तनाख्यं कर्मकुर्या
त् ॥ वागीशादितिसौम्यपौष्णदिनकृन्मित्रोत्तरारोहिणीगोविंदेषु शशांकभानुगुरु
विच्छुक्रार्कवारादिषु ॥ रिक्तापर्वतथाष्टमींप्रतिपदंमेषंचकीटंहरिंहित्वाशुद्धियुतेष्टमे
ह्निविमलेकुर्यात्समावर्तनमितिश्रीधरः ॥ तत्रायंक्रमः ॥ स्नानेच्छोर्मातृनांदीसप्तत्रिहु ॥१९१॥
तिसमित्त्वाष्टकुंभाभिषेकोमौंजींमुक्त्वारवीक्षादधितिलवपनंदंतधावावनेजौ ॥ लेपो

वासांसि सूत्रंस्रजमथ शिरसोवेष्टनंकर्णभूषां कृत्वानेत्रांजनादिरपिचपदत्राणयष्टिप्रवासाः ॥ ततआचार्यउक्तदिनेकृतनित्यक्रियःसभार्यःब्रह्मचारिणासहशुभासनेउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांते अस्यब्रह्मचारिणः गृहस्थाश्रमांतरप्राप्तिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसमावर्तनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनं वसोर्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धं च करिष्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेसुश्रवःप्रीयतामितिवदेत् ॥ ततःभोआचार्यअहंस्नास्येइत्यनुज्ञाप्रार्थनाब्रह्मचारिणः ॥ स्नाहीतिप्रत्यनुज्ञागुरोः ॥ ततःपादोपसंग्रहणंगुरोः ॥ ततःपरिश्रितेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसूर्यनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादिपात्रासादनंचरुवर्जम् ॥ पात्रासादनानंतरमुपकल्पनीयानि ॥ संधुक्षणानि ॥ पर्युक्षणार्थमुदकम् ॥ समिधः ॥ हरिताः कुशाः ॥ अष्टौवारिकुंभाः ॥ धौतवस्त्रम् ॥ द

धितिलावा ॥ नापितः ॥ स्नानार्थमुदकम् ॥ औदुंबरंकनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलंद्वादशांगुलं दीर्घंसरलंसत्वचंदंतधावनकाष्ठंब्राह्मणस्य ॥ दशांगुलदीर्घंराजन्यस्य ॥अष्टांगुलदीर्घंवैश्यस्य ॥ उद्वर्तनद्रव्यम् ॥ स्नानार्थमुष्णोदकम् ॥ चंदनम्॥अहतेवाससी ॥यज्ञोपवीतं पुष्पाणि ॥ उष्णीषम् ॥ कर्णालंकारौ ॥ अंजनम् ॥ आदर्शः ॥ छत्रम् ॥ उपानहौ॥वैणवदंडः ॥ पूर्णपात्रम् ॥ वरोवा ॥एतान्युपकल्प्य ॥ पवित्रच्छेदनादिपर्युक्षणांतेआघाराज्यभागौचजुहुयात् ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा० इदंप्र० ॥ ॐ इंद्रायस्वा० इदमिं० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदम० ॥ ॐ सोमाय०इदंसो० ॥ इत्याज्यभागानंतरंस्वशाखावेदारंभणाहुतिहोमः ॥ अनंतरंब्रह्मणेछंदोभ्यइत्याहुतिद्वयमपिजुहोति ॥ यदिवेदचतुष्टयमधीत्यस्नानंकरोतितदाप्रतिवेदंवेदाहुतिद्वयंहुत्वाब्रह्मणेछंदोभ्य इत्याहुतिद्वयं पुनर्जुहोति ॥ ततःप्रजापतयइत्यारभ्यानुमत्यंतासप्ताहुतीर्जुहोति ॥ एवंवेदद्वयत्रयाध्य

यनेपियोज्यम् ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ अंत
रिक्षायस्वा० इदमंत० ॥ ॐ वायवेस्वा० इदंवा० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥ ॐ छं
दोभ्यः स्वा०इदंछं० ॥ इतियजुः ॥ ॐ पृथिव्यैस्वा०इदंपृ० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदमग्न
ये० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा०इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्य०ःस्वा० इदंछं० ॥ इतिऋक् ॥ ॐ दिवे
स्वा०इदंदि० ॥ ॐसूर्यायस्वा० इदंसू० ॥ ॐब्रह्मणेस्वा०इदंब्र० ॥ ॐछंदोभ्यःस्वा०
इदंछं० ॥ इतिसाम ॥ ॐ दिग्भ्यः स्वा०इदंदि० ॥ ॐ चंद्रमसे० इदंचं० ॥ ॐ ब्रह्म
णे० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्य०इदंछं० ॥ इत्यथर्वः ॥ ॐ प्रजापतये०इदंप्र० ॥ ॐ देवे
भ्यःस्वा० ॥ ॐ ऋषिभ्यःस्वा० ॥ ॐ श्रद्धायै० ॥ ॐमेधायै० ॥ ॐ सदसस्पतये०
॥ ॐ अनुमतये० ॥ ॐ भूःस्वा० इदम० ॥ ॐभुवःस्वा०इदं वा० ॥ ॐ स्वःस्वाहा०

इदंमू० ॥ ॐ त्वन्नोअग्ने० इदमग्नीव० ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० इदमग्नीव० ॥ ॐ अया श्चाग्ने० इदम०अ० ॥ ॐ येतेशतं० इदंव०स०वि० ॥ ॐ उदुत्तमम्०॥इ०व०दित्या०॥ ॐ प्रजाप० इंदंप्र० ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृ०इदम० स्वि० ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणी ताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपरिसमूहनादित्र्यायुषकरणांतंसमिदाधानंब्र ह्मचारीकरोति ॥ आचार्यस्योत्तरतउपविश्य ॥ दक्षिणहस्तेनाग्नेः संधुक्षणप्रक्षेपःव क्ष्यमाणमंत्रैःपंचभिः ॥ॐ अग्नेसु० ॥ ॐ यथात्वमग्ने० ॥ ॐ एवंमा ७६०॥ॐ यथात्व म०॥ॐ एवमहंम० ॥ इत्येतैः पंचभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रमिंधनप्रक्षेपः ॥ प्रदक्षिणमग्निंपर्यु क्ष्योत्तिष्ठन्त्समिधआदधाति ॥ ॐ अग्नयेस० ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणप्रथमसमिधमादधा ति ॥ अनेनैवमंत्रेणद्वितीयांतथातृतीयाञ्च ॥ उपविश्यपुनः ॥ अग्नेसुश्रवेत्यारभ्यपं

चेंधनप्रक्षेपः ॥ ॥ तूष्णींपाणीप्रतप्यवक्ष्यमाणैः सप्तभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रंमुखविमार्जनम्॥
ॐ तनूपा० तन्वंमे० ॥ ॐ आयुर्दा०स्यायु० ॥ ॐ वर्चोदा०वर्चो० ॥ ॐ अग्नेय
न्मे० ॥ ॐ मेधांमेदेवः॥ ॐ मेधांमेदेवी० ॥ॐ मेधामश्वि० ॥ इत्येतैर्मुखमार्जनम् ॥
अत्रशिष्टाचारः ॥ ॐ अंगानिचम० इतिमंत्रेणप्रतप्तपाणिभ्यांशिरः प्रभृतिपादपर्यं
तानिसर्वाण्यंगान्यालभते ॥ ततोदक्षिणहस्ताग्रेण॥ॐवाक्चमआ०इतिमुखालंभनम् ॥
ॐ प्राणश्च०इतिनासारंध्रेयुग० ॥ ॐचक्षुश्च०चक्षुषीयु० ॥ ॐ श्रोत्रंच०इ०श्रोत्रेच०
इ० श्रोत्रेयु० ॥ ॐयशोबलंच ॥ इतिबाह्वोरुपस्पर्शनम् ॥ ततस्त्र्यायुषाणिकरोति ॥
अनामिकयाभस्मगृहीत्वाभस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणेंऽसेहृदिच ॥ त्र्यायुषमिति
प्रतिमंत्रम् ॥ ॐ त्र्यायुषंजमदग्नेः० ॥१॥ इतिमंत्रस्यप्रतिपादेन ॥ ततोगोत्रनाम
पूर्वकंवैश्वानरादीनामभिवादनम् ॥ ततआचार्यःपरिश्रितस्योत्तरतोष्टानामुदकुम्भानां

दक्षिणोत्तराणांस्थापनम् ॥ उदकुंभानांपुरस्तात्प्रागग्रकुशास्तरणम् ॥ तेषुस्नानकर्ता तिष्ठेदुदङ्मुखः ॥ ॐ येप्स्वंतरग्नयः प्रविष्टागोह्यउपगोह्योमयूखोमनोहास्खलुविरुजस्तनुदूषुरिंद्रियहातान्विजहामियोरोचनस्तमिहगृह्णामि ॥ इत्यनेनमंत्रेणैकस्मादुदकुंभादुदकंगृहीत्वातेनोदकेनाभिषिंचेतिस्नानकर्तात्मानम् ॥ ॐ तेनमामभिषिञ्चामि श्रियैयशसेब्रह्मणेब्रह्मवर्चसाय ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिञ्चति ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नयइति मंत्रेणैवद्वितीयोदकुंभादुदकमादाय ॥ ॐ येनश्रियमकृणुतांयेनावमृशतꣳ सुरान् ॥ येनाक्षावभ्यषिंचतांयद्वांतदश्विनायशः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिंचति ॥ पुनःयेप्स्वं तरग्नयइत्यनेनतृतीयोदकुंभादुदकमादाय ॥ ॐ आपोहिष्ठा० ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिंचति ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नयइत्यनेनचतुर्थोदकुंभादुदकमादाय ॥ योवः शिव० ॥ ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिंचति ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नय० ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणपंचमोदकुं

भादुदकमादाय ॥ ॐ तस्माऽअरंग० ॥१॥ इतिमंत्रेणाभि०॥पुनःयेप्स्वंतरग्नयइत्यनेन
मंत्रेणषष्ठसप्तमाष्टमोदकुंभेभ्यःप्रत्येकमुदकमादाय तूष्णींवारत्रयमभिषिंचतिस्ना
नकर्तात्मानम् ॥ ततउदुत्तममितिमंत्रेणमेखलांशिरोमार्गेणनिःसार्यभूमौनिधाय ॥
तथैवाजिनंचोत्तार्य ॥ दंडत्यागंकृत्वा तम्रुदगग्रंभूमौनिधाय ॥ अन्यद्वासस्तू
ष्णींपरिधायादित्यमुपतिष्ठतेब्रह्मचारी ॥ ॐ उद्यन्भ्राजभृष्णुरिंद्रोमरुद्भिरस्तात्प्रात
र्यावभिरस्तादशसनिरसिदशसर्निमाकुर्वांविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिंद्रो मरुद्भि
रस्ताद्दिवायावभिरस्ताच्छतसनिरसि शतसनिंमाकुर्वांविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णु
रिंद्रोमरुद्भिरस्तात्सायंयावभिरस्तात्सहस्रसनिरसिसहस्रसनिंमाकुर्वांविदन्मागमय ॥
॥ १ ॥ इत्यादित्योपस्थानमंत्रः ॥ ततोदधिप्राशनंतिलप्राशनंवातूष्णीम् ॥ जटालो
मनखानांनिकृंतनम् ॥ स्नानम् ॥ औदुंबरकाष्ठेनदंतधावनम् ॥ ॐअन्नाद्यायव्यूहध्वठं

संं० सोमोराजायमागमत् ॥ समेमुखंप्रमार्क्षंतेयशसाचभगेनच ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणदंता भा०
॥१९५॥ न्धावयेत् ॥ ततःसुगंधिद्रव्येणोद्वर्तनम् ॥ उष्णोदकेनस्नानम् ॥ अंगप्रोञ्छनम् ॥ तत
श्चन्दनाद्यनुलेपनंमध्यमानामिकाभ्यांगृहीत्वामुखनासिकयोरालंभनम् ॥ ॐ प्राणा
पानौमेतर्पयचक्षुर्म्मेतर्प्पयश्रोत्रम्मेतर्प्पय ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणालंभनम् ॥ ततःपाण्योर
वनेजनंकृत्वातदुदकमादायापसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखोभूत्वा तदुदकंदक्षिणस्यांदि
शिनिषिंचेत् ॥ ॐ पितरःशुन्धन्ताम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततोयज्ञोपवीतीभूत्वा ॥
उदकोपस्पर्शनम् ॥ ततश्चंदनादिनात्मानमनुलिप्यजपेत् ॥ ॐ सुचक्षाअहमक्षीभ्यां

---

१ चंदनेनमुखनासिकेचानुलिंपयतीतिगदाधरः सर्वशरीरोद्वर्त्तनंकार्यमितिहरिहरः ॥ २ अत्रपा ॥१९५॥
णिभ्यांचन्दनंग्राह्यंपाण्योरवनेजनंनिषिंचेदितिवक्ष्यमाणत्वाद्गदाधरेण ॥

म्भूयासꣳसुवर्चामुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्याम्भूयासम् ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणानुलिप्य ॥
सकृद्धौताहतवासःपरिधानम् ॥ ॐ परिधास्यैयशोधास्यैदीर्घायुत्वायजरदष्टिरस्मि ॥
शतंचजीवामिशरदःपुरूचीरायस्पोषमभिसँव्ययिष्ये ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणवा
सःपरिधाय ॥ अथयज्ञोपवीतधारणम् ॥ ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्पर० ॥ १ ॥ आचम्य ॥
अथोत्तरीयधारणम् ॥ ॐ यशसामाद्यावापृथिवीयशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशोभग
श्चमाविदद्यशोमाप्रतिपद्यताम् ॥ इतिमंत्रेणात्मानमाच्छादयीत ॥ एकंचेद्वासोभव
तितदातस्यैवपरिधानीयवाससउत्तरार्धमुत्तरीयंकुर्यात् ॥ ॐ याऽआहरज्जमदग्निः
श्रद्धायैकामायेन्द्रियाय ॥ ताऽअहम्प्रतिगृह्णामियशसाचभगेनच ॥ १ ॥ इतिमंत्रे

---

१ धारयेद्वैणवीं यष्टिं सोदकं च कमंडलुम्॥यज्ञोपवीतद्वंद्वं च शुभेरुक्मेचकुंडलेइतिमनुः॥हरिहरोपि एकं चेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेणप्रच्छादयीतेतिगदाधरादयः ॥

 णपुष्पमालाग्रहणम् ॥ ततस्तांपुष्पमालांशिरसिबध्नीयात् ॥ ॐ यद्यशोप्सरसामिन्द्र
 श्चकारविपुलंपृथु ॥ तेनसङ्ग्रथिताःसुमनसऽआबध्नामियशोमयि ॥ १ ॥ इत्यनेनपु
ष्पमालाबंधनम् ॥ उष्णीषेणशिरोवेष्टयते ॥ ॐ युवासुवासाःपरिवीतऽआगात्सऽउश्रे
यान्भवतिजायमानः ॥ तन्धीरासःकवयऽउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तः ॥ इ
त्यनेनमंत्रेणोष्णीषम् ॥ ॐ अलङ्करणमसिभूयोलङ्करणम्भूयात् ॥ इत्यनेनमंत्रेणक
र्णवेष्टकौप्रतिमुञ्चते ॥ प्रथमंदक्षिणकर्णेततोऽनेनैवमंत्रेणवामकर्णे ॥ ॐ वृत्रस्यां
सिकुनीकंश्चक्षुर्दाअंसिचक्षुर्मेंदेहि ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणाक्षिणीकज्जलमंक्ते ॥ प्र
थमंदक्षिणंततोनेनैवमंत्रेणवामम् ॥ सौवीरांजनमितिहरिहरः ॥ अत्रचसव्यंनेत्रमं
क्काततोदक्षिणांजनमंत्रावृत्त्यासव्यंवाअग्रेमानुषेतिमंत्रलिंगादयंगदाधराशयः ॥

प्रथमंदक्षिणंततोवाममितिहरिहराशयः ॥ मंत्रेणोपानहौप्रतिमुच्यंतेपादयोर्युगपत् ॥
ॐ विश्वाभ्योमानाष्ट्राभ्यस्पारिपाहिसर्वतः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणवैणवंदंडमादत्ते ॥
मेखलोन्मोचनादिदंडदानांतंस्नानकर्ताकर्मकरोतिनाचार्यः ॥ दंतप्रक्षालनादीनि
नित्यमपिमंत्रवद्भवंति ॥ वासश्छत्रोपानहांचनवानामुपादानेमंत्रोभवति ॥ नतु
नित्यधारणे ॥ ततआचार्यःस्नातस्यनियमान्वदेत् ॥ शूद्रादिस्पर्शनंनकर्तव्यम् ॥
इच्छयाशूद्रोपिअस्नातकोनियमेष्वधिक्रियते ॥ नृत्यगीतवादित्राणिनप्रतिगच्छे
त् ॥ इच्छयापरैःक्रियमाणंसद्गीतंश्रोतुंगच्छेत् ॥ रागसहितंसद्गीतम् ॥ स्वयंचनकु
र्यात ॥ क्षेमेसतिरात्रौग्रामांतरंनगच्छेत् ॥ अक्षेमेतुकामंगच्छेत् ॥ क्षेमेसतिनधा
वेतइतिनशीघ्रंगच्छेत् ॥ उदपानावेक्षणइतिकूपमध्येअवलोकनंनकर्तव्यम् ॥ वृक्षा
रोहणंनकर्तव्यम् ॥ फलप्रपतनमितिफलत्रोटनंनकर्तव्यम् ॥ संधिसर्पणइतिसंध्यासम

येगमनंवाअपमार्गेगमनंनकर्तव्यम्॥ विवृतइतिनग्नस्नानंनकर्तव्यम् ॥ विषमलंघन
मितिपर्वतगर्तादेर्लंघनंनकर्तव्यम् ॥ शुक्लवदनामितिलज्जाकरंदुःखकरममंगलभाषणंन
कर्तव्यम् ॥ संध्यादित्यप्रेक्षणमितिसंध्यासमयेउपरक्तसूर्यबिंबावलोकनंनकर्तव्यम् ॥
भैक्षणानिइतिसवर्णविनासिद्धभिक्षाचर्यानकर्तव्या ॥ अप्स्वात्मानंनावेक्षेतइतिजल
मध्येस्वमुखंनपश्येत् ॥ अजातलोम्नींमितिअनुत्पन्नलोम्नींस्त्रीम ॥ पुंसीमितिपुरुषा
कृतिंस्त्रीम् ॥ षंढंचइतिनपुंसकंप्रसिद्धम् ॥ एतान्नोपहसेत् इतिअभिगमनंनकारये
त् ॥ गर्भिणींविजन्याइतिब्रूयात् ॥ सकुलमितिनकुलंब्रूयात्॥भगालमितिकपालम् ॥
मणिधनुरितींद्रधनुर्ब्रूयात ॥ गांधयंतींपरस्मैनाचक्षीतइतिपरस्यगांवत्संपाययं
तींतांपरस्मैस्वामिनेवानकथयेत् ॥ उर्वरायामनंतर्हितायांभूमौइतिसस्यवत्यांवाकु
शादियज्ञियतृणवत्यांभूमौमूत्रपुरीषोत्सर्गंनकुर्यात् ॥ उत्सर्पैस्तिष्ठन्नइतितथैवधाव

मानः संन्नुत्तिष्ठन्त्सन्मूत्रपुरीषोत्सर्गंनकुर्यात् ॥ स्वयंप्रशीर्णेनकाष्ठेनगुदंप्रमृजीतइ
तिआत्मनः प्रयत्नंविनापतितेनयज्ञियरहिताकंटककाष्ठेनगुदंप्रोञ्छेत् ॥ यथा । तृणाद्यं
तर्हितभूमौशिरः प्रावारैरावेष्ट्ययज्ञोपवीतंनिवीतंकृत्वाअलंवितं कर्णेकृत्वादिवोदङ्मु
खोरात्रौदक्षिणाभिमुखउपविश्यमौनीभूत्वामूत्रपुरीषोत्सर्गंकुर्यात् ॥ यज्ञोपवीतस्या
निवीतत्वंविनैवकर्णेधारणमनाचारः ॥ मूत्रोत्सर्गेशुद्धमृदंलिंगेसकृत्त्रिवारंवामकरेद्वि
वारमुभयोः करयोर्दत्त्वातावद्वारंजलेनक्षालयेत् ॥ पुरीषेतुशुद्धमृदमेकांलिंगेगुदेतिस्रः
वामकरेदशउभयोः करयोः सप्तपंचत्रिर्वापिपादयोर्दत्त्वातावतैवजलेनक्षालयेत् ॥ मूत्रे
चत्वारिगंडूषाणिपुरीषेद्वादशगंडूषोद्गिरणमिति ॥ विकृतंवासोनाच्छादयीतइतिनी
ल्यादिरंजितवस्त्रंनपरिदधीत ॥ दृढव्रतइतिस्थिरसमारब्धव्रतोभवेत् ॥ वधत्रः स्या
त्सर्वतऽआत्मानंगोपायेत्सर्वेषांमित्रमिवेतिवधात ॥ धातात्रायकः स्वेषांपरेषांचमित्र

मिवसखेवज्ञायेत ॥ स्नातकस्यसतोऽहोरात्रत्रयंव्रतचर्योच्यते ॥ अमांसाशीभवति
अमृन्मयेनपात्रेणउदकादिकंपिबति ॥ ऋतुमतीस्त्रीशूद्रभाषणंनकरोति ॥ शवंप्रसि
द्धम् ॥ कृष्णशकुनिरितिकाकः ॥ शुनामितिश्वाकुक्कुरः ॥ एतेषांदर्शनंचनकुर्यात् ॥
शावोमृतकस्तस्मिन्नजातेसति क्रीत्वालब्ध्वाज्ञातिभिर्यद्दद्यतेतच्छावान्नंनाद्यात् नगृ
ह्णीयान्नभक्षयेदित्यर्थः ॥ शूद्रस्यअवरवर्णस्यनापितादेरपिअन्नंतच्छूद्रान्नंनाद्यात
नगृह्णीयादित्यर्थः ॥ सूतकेप्रसवाशौचेसतिज्ञातीनामन्नंतत्सूतकान्नंनाद्यान्नभक्षये
दित्यर्थः मूत्रपुरीषष्ठीवनंचातपेनकुर्यादिति ॥ मूत्रपुरीषेप्रसिद्धे ॥ ष्ठीवनंमुखाल्लालादि
आतपेचनकुर्यात ॥ सूर्याच्चात्मानंनांतर्दधीतेतिच्छत्रादिनामूत्रोत्सर्गंनकुर्यात् ॥ तप्त
नोदकार्थान्कुर्वीतइति ॥ तप्तेनोदकेनशौचाचमनादिकाःक्रियाःकार्याः ॥ अवज्योत्य

दीपादिनारात्रौभोजनंनकर्तव्यम् ॥ सत्यवदनमेववाकर्तव्यम् ॥ यथा॥रागंद्वेषमहंका रंत्यक्त्वाचत्वारिअभ्यसेत् ॥ क्षमादयाशांतिसत्यंसर्वेज्ञानीसमोक्षभागिति ॥ नाध स्तनाअमांसादयोयमनियमाःकर्तव्याः ॥ यदिप्रवर्ग्यवान्महावीरःसोमयागार्थंस्वी कृतदीक्षः दीक्षितोभवति तदामूत्रपुरीषष्ठीवनादिअवर्ज्योत्यरात्रौभोजनांतानिनकु र्यादितियमनियमाअनुष्ठेयाः ॥ यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ आचार्यादिपू जनंतेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वा मातॄणांविसर्जनंकृत्वाकर्मेश्वरार्पणंकुर्या त् ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेसमावर्तनप्रयोगः ॥ अथातुरदशायांसमावर्तनविधिः ॥ आतुरदशायांयथोक्तसमावर्तनाभावेसंक्षेपतस्तत्कार्यम् ॥ तत्रप्रयोगसंकल्पंकृत्वाब्र ह्मचारिलिंगानिमेखलादीनि त्यक्त्वातीर्थेस्नात्वावासःपरिधानाचमनतिलकधारणा निकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्यप्रजापतिंमनसाध्यात्वातूष्णींसमिधमादध्यात् ॥ अन्यदपि

अविरोधितूष्णीं कर्तव्यमितिसमावर्तनानुकल्पइतिधर्मसिंधुः ॥ ॥ इति संस्कारभा
स्करेसमावर्तनेआतुरदशायांसमावर्तनविधिः समाप्तः ॥ ॥ ॥

अथक्रमप्राप्तोविवाहः ॥ तत्रअनाश्रमिनिर्णयःप्रायश्चित्तंच ॥ यथा ॥ अनाश्रमी
नतिष्ठेतदिनमेकमपिद्विजः ॥ आश्रमेणविनातिष्ठन्प्रायश्चित्तीभवेद्विजइतिदक्षस्मृ
तेः ॥ एतत्प्रायश्चित्तनिष्कृतिर्मिताक्षरायाम् ॥ अनाश्रमिप्रायश्चित्तंयथा ॥ अनाश्र
मीसंवत्सरंप्राजापत्यकृच्छ्रंचरित्वाश्रममुपेयात् ॥ द्वितीयेऽतिकृच्छ्रंतृतीयेकृच्छ्राति
कृच्छ्रमतऊर्ध्वंचांद्रायणमितिहारीतोक्तेः ॥ धेनोरभावेनिष्कःस्यात्तदर्धं पादमेववा ॥
गुंजाअशीतिःकर्षस्तुकर्षाश्चत्वारिनिष्ककः ॥ सुवर्णंरजतंवापिदद्याच्छक्त्यनुसारत

इति ॥ अशीतिगुंजात्मकः कर्षः चत्वारः कर्षाएकोनिष्कश्चेति ॥ ॥ प्राजापत्यकृ
च्छ्रंद्वादशदिनसाध्यंतद्यथा ॥ प्रथमत्रिदिनेप्रातःएकभुक्तंषड्विंशतिग्रासपरिमितंहवि
ष्यान्नंभोक्तव्यम् ॥ द्वितीयेत्रिदिनेनक्तंद्वाविंशतिग्रासपरिमितंभोक्तव्यम् ॥ तृतीयेत्रि
दिनेअयाचितंचतुर्विंशतिग्रासपरिमितंमध्याह्नेभोक्तव्यम् ॥ अत्रसर्वत्रहविष्यान्नंभो
क्तव्यम् ॥ अयाचितंयाञ्चारहितम् ॥ चतुर्थेत्रिदिनेअनशनमितिप्राजापत्यकृच्छ्रम् ॥ ए
तत्प्रत्याम्नायेगौरेका ॥ ॥ अतिकृच्छ्रंयथा ॥ प्रथमेत्रिदिनेएकभुक्तंपाणिपूरितंहवि
ष्यान्नंभोक्तव्यम् ॥ द्वितीयेत्रिदिनेअयाचितंपाणिपूरितंभोक्तव्यम् ॥ तृतीयेत्रिदिनेउप
वासइतिनवदिनसाध्यमतिकृच्छ्रम् ॥ एतत्प्रत्याम्नायेगोद्वयम् ॥ ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रं
यथा ॥ एकग्रासपर्याप्तस्यप्राणधारणपर्याप्तस्यवादुग्धस्यएकविंशतिदिनेषुभक्षणेकृ
च्छ्रातिकृच्छ्रम् ॥ एतत्प्रत्याम्नायेगोचतुष्टयंत्रयंवा ॥ ॥ ॥ चांद्रायणंयथा हविष्या

न्नस्यमयूरांडप्रमाणमेकग्रासमेवं शुक्लप्रतिपदमारभ्य पूर्णिमांतमेकैकवर्धितग्रासंकृ
ष्णप्रतिपदमारभ्यअमांतमेकैकग्रासंन्यूनंचेतियवमध्यचांद्रायणव्रतम् ॥ पक्षेति
थिवृद्ध्याषोडशग्रासाः ॥ क्षयेचतुर्दशग्रासाश्चेति ॥ ग्रासान्नंगायत्र्याभिमंत्रयेदि
तिमहार्णवे ॥ एतत्प्रत्याम्नायेष्टौपंचचतस्रोवागावइति ॥ प्रथमाब्देप्राजापत्यंकृच्छ्रं
व्रतेसंकल्पः ॥ देशकालकीर्तनांतेअमुकशर्मणःममब्रह्मचर्यव्रतविसर्गदिनमारभ्य
एकाब्दपर्यंतं वातन्न्यूनदिनपर्यंतमनाश्रमस्थितिजन्यदोषपरिहारार्थं प्राजापत्यकृ
च्छ्रव्रतप्रत्याम्नायैकगोनिष्क्रयीभूतंयथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इ
तिसंकल्पांतेब्राह्मणंसंपूज्यपूर्वंकल्पितद्रव्यंगृहीत्वा ॥ इमांप्राजापत्यकृच्छ्रप्रत्या
म्नायैकगोनिष्क्रयीभूतरजतद्रव्यमुद्राममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ द्वि
तीयाब्देअतिकृच्छ्रव्रतेसंकल्पः ॥ देश० ममब्रह्मचर्यव्रतमारभ्यअब्दद्वयपर्यंतम

नाश्रमास्थितिजन्यदोषपरिहारार्थमतिकृच्छ्रव्रतप्रत्याम्नायगोद्वयनिष्क्रयीभूतं यथा
शक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इतिसंकल्पांतेब्राह्मणंसंपूज्यपूर्वकल्पि
तंद्रव्यंगृहीत्वा ॥ इदमतिकृच्छ्रप्रत्याम्नायगोद्वयनिष्क्रयीभूतंरजतमुद्राद्रव्यममु०
तुभ्यमहंसंप्रददे ॥ तृतीयाब्देकृच्छ्रातिकृच्छ्रव्रतेसंकल्पः ॥ देश० ममब्रह्मचर्यव्रतमा
रभ्य अब्दत्रयपर्यंतमनाश्रमस्थितिजन्यदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रातिकृच्छ्रव्रतप्रत्या
म्नायगोचतुष्टयनिष्क्रयीभूतंयथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इतिसं
कल्पांतेब्राह्मणंसंपूज्य ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रप्रत्याम्नायगोचतुष्टयनिष्क्रयीभूतांरजतद्र
व्यमुद्राममु०तुभ्यमहंसंप्रददे ॥ तृतीयाब्दोर्ध्वंकस्मिंश्चिद्वर्षेचांद्रायणव्रतेसंकल्पः ॥
देश० मम ब्रह्मचर्यव्रतमारभ्य अद्यदिनपर्यंतमनाश्रमस्थितिजन्यदोष० चांद्राय
णव्रतं तत्प्रत्याम्नायपंचगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यमुद्रादानेनाह० ॥ इति

संकल्पांते ब्राह्मणंसंपूज्यपूर्वकल्पितद्रव्यंगृ० ॥ इमांचान्द्रायणव्रतप्रत्याम्नायपंच
गोनिष्क्रयीभूतरजतद्रव्यमुद्रामसु०तुभ्यमहंसंप्रददेइतिअनाश्रमित्वप्रायश्चित्तम् ॥
विवाहोपयोगिकन्यादिप्रकारोनिर्णयश्च ॥ गुरवेतुवरंदत्त्वास्नायीततदनुज्ञया ॥ वेद
व्रतानिवापारंनीत्वाह्युभयमेववा ॥ अविप्लुतब्रह्मचर्योलक्षण्यांस्त्रियमुद्वहेत् ॥ अनन्य
पूर्विकांकांतामसपिंडांयवीयसीम् ॥ अरोगिणींभ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजामिति
याज्ञवल्क्योक्तेः ॥ त्रिविधोपिवेदव्रतोभयस्नातकोऽविलंबेनलक्षणादिविशिष्टांस्त्रियं
परीक्षितामुद्वहेत् ॥ अनन्यपूर्विकामितिअन्येषांवाग्दानादिनानपूर्वंदत्ताम् ॥ असपिं
डांसापिंड्यसंबंधरहिताम् ॥ यवीयसींन्यूनवयस्काम् ॥ असमानार्षगोत्रजांस्वसमान
गोत्रप्रवररहितामिति ॥ अत्रापिकुलमग्रेपरीक्षेतेतिगृह्यादिवचनादादौसदाचारादि
गुणवद्धीनक्रियत्वादिदोषरहितंकुलंपरीक्ष्यतज्जोद्वाह्या ॥ तदनुलक्षणान्यपिपरीक्ष

णीयानि ॥ लक्षणानिचशुभाशुभसूचकानि ॥ तनुलोमकेशदशनादीनिप्रत्यक्षावग
म्यानिबाह्यानि ॥ तथाचमनुः ॥ अव्यंगांगींसौम्यनाम्नींहंसवारणगामिनीम् ॥ तनु
लोमकेशदशनांमृद्वंगीमुद्वहेत्स्त्रियमिति ॥ ॥ कात्यायनः ॥ अव्यंगांदोषरहितांसु
रूपांवयपूर्विकाम्॥ सवर्णसुकुलोत्पन्नांशुभलक्षणसंयुताम् ॥ प्रतिगृह्णीततांकन्यांकुल
संतानवर्धिनीमिति ॥ तथाचज्योतिर्निबंधे ॥ मृद्वंगीगूढगुल्फासमकुचनयनावृत्तना
भीरुवक्राकृष्णभ्रूनेत्रकेशास्थिरतरसुनखादीर्घनेत्राविलोमा ॥ मृद्वाणीस्वल्पभाला
लघुललितगमापाणिपादोष्ठरक्ता साकन्योद्वाहिताचेत्सुतधनविपुलान्नायुरारोग्यदा
स्यादिति ॥ अथकन्यादोषाः ॥ निर्गुणाशुष्कसंभाषीक्रोधयुक्तासरोगिणी ॥ विषयो
गावंध्ययोगाकुलविध्वंसयोगका ॥ दरिद्रजारयोगाचहीनाचरणसंयुता ॥ एतद्दोषदशै
र्युक्तातांकन्यांनप्रतिग्रहेदिति ॥ अथवरगुणाः ॥ तत्रबुद्धिमतेकन्यांप्रयच्छेदितिबह्व

चगृह्ये॥तथाचज्योतिर्निबंधे ॥ विद्यावंतंसुरूपंसुभयकुलशुचिंज्ञातशीलंदृढांगंनिर्व्या
धिंशांतियुक्तंद्विजसुरप्रणतौकिंचिदाढ्यंप्रयुक्तम् ॥ सम्यक्पृष्टोच्चपृच्छंप्रचुरतरधियंमू
त्रधारंसुलिंगमेतद्रूपंवरिष्ठंवरमिहवरयेत्कन्यकायाःसुवेशम् ॥१॥ यमः ॥ कुलंचशीलं
चवयश्चरूपंविद्यांचवित्तंचसनाथतांच ॥ एतान्गुणान्सप्तपरीक्ष्यदेयाकन्याबुधैःशेषम
चिंतनीयम् ॥ १ ॥ अथवरदोषाः ॥ मूकोंधोबधिरःकुब्जःस्तब्धःपंगुर्नपुंसकः ॥ कुष्ठी
रोगीह्यपस्मारीदशदोषाःप्रकीर्तिताः ॥ अन्यच्च ॥ आचारहीनोमूर्खश्चकुरूपश्चौ
रजारकः ॥ पाखंडीचतथोन्मत्तागूहकःकुलदूषकः ॥ व्रतकर्मरतश्चैवदशदोषाःप्रकी
र्तिताः ॥ एतद्दोषप्रयुक्तायेतेषुकन्यानदीयते ॥ अन्यच्च ॥ षंढमूकांधबधिरका
णकुब्जाश्चवामनः ॥ अश्रोत्रीपंगवश्चैवतेषुकन्यानदीयते ॥ अन्यच्च ॥ श्वित्रीकु
ष्ठीह्यपस्मारीकुनखीश्यावदंतकः ॥ व्रणयुक्तोव्याधियुक्तस्तेषुकन्यानदीयतेइति ॥

पतितः प्रागुक्तः ॥ असपिंडामितिसापिंड्यंवर्जनीयम् ॥ अथसापिंड्यनिर्णयः ॥ व
ध्वावरस्यवातातः कूटस्थाद्यदिसप्तमः ॥ पंचमीचेत्तयोर्मातातत्सापिंड्यंनिवर्ततेइ
ति ॥ कूटस्थइतिमूलपुरुषमारभ्यात्रगणना ॥ कूटस्थोमूलपुरुषोयतः संतानभेदतः ॥
संस्कारकौस्तुभे ॥ दशभिः पुरुषैः ख्याताच्छ्रोत्रियाणांमहाकुलात ॥ उद्वहेत्सप्तमा
दूर्ध्वंतदभावेतुसप्तमाम् ॥ पंचमीं तदभावेतुपितृपक्षेस्वयंविधिरिति ॥ सप्तमींचतथा
षष्ठींपंचमींचतथैवच ॥ एवमुद्वाहयेत्कन्यांनदोषः शाकटायनः ॥ चतुर्थींवातृती
यांवापक्षयोरुभयोरपि ॥ विवाहयेन्मनुः प्राहपाराशर्योंगिरायमः ॥ १ ॥ चतुर्थी
मुद्वहेत्कन्यांचतुर्थः पंचमोवरः ॥ पराशरमतेषष्ठींपंचमोनतुपंचमीम् ॥ इतिसापिंड्य
दीपिकायाम् ॥ पंचमवरपंचमीकन्योद्वाहेव्यवस्थोक्ताविश्वरूपनिबंधे ॥ द्वौपुत्रौपूर्व
जात्स्यातांतयोरपिचसंततिः ॥ पंचमःपंचमींकन्यांनतत्रवरयेद्द्विजः ॥ १ ॥ द्वेक

न्येपूर्वजातस्यातांसंततिः स्यात्तयोरपि ॥ पंचमः पंचमींकन्यांवरस्तत्र समुद्वहेत ॥
॥ २ ॥ कन्यापुत्रौतुसंभूतौपूर्वजात्संततिस्तयोः ॥ यदिस्याद्वरयेत्तत्रपंचमः पंचमी
मपीति ॥ ३ ॥ असपिंडाचयामातुरसपिंडाचयापितुः ॥ साप्रशस्ताद्विजातीनांदा
रकर्मणिमैथुने ॥ यत्तुदोषानुरूपेणकुलमार्गेणचोद्वहेत् ॥ नित्यंसंव्यवहार्यः स्याद्वे
दोक्तैस्तत्प्रतीयंतेइति ॥ तच्चयथाशास्त्रोक्तप्रकारेणयथादेशाचारकुलाचारानुसारेण
कुलदीर्घसंकोचितविचारतोव्यवस्थाज्ञेया ॥ विस्तरस्तुग्रंथांतरेज्ञेयः ॥ मातुलक
न्यानिषेधस्तु ॥ यथा ॥ मातुलस्यसुतांविप्रोदक्षिणेतांसमुद्वहेत ॥ वर्जनीयाप्रयत्ने
नसर्वैर्वाजसनेयिभिरिति ॥ तत्रगोत्रप्रवरविचारेणोद्वहेत् ॥ गोत्रप्रवरैक्यमहद्दोषः ॥
अथदत्तकसापिंड्यनिर्णयः ॥ तद्विवरणंयथा ॥ गौतमः ॥ ऊर्ध्वंसप्तमात्पितृबंधु
भ्योबीजिनश्च ॥ मातृबंधुभ्यः पंचमादिति ॥ उक्तंच ॥ वसुदेवांगजाताचकौंतेयस्य

विरुद्धयत इतिवार्तिकव्याख्यावसरेन्यायसुधाकृतादत्तकविषयमेतदित्यंगीकृत्य कुंत्याजनककुलेसाप्तपूरुषंसापिंड्यमितिव्याख्यातं तद्विषयत्वेनैवसापिंड्यमीमांसायाम् ॥ अतःकुलद्वयेपिसाप्तपूरुषंसापिंड्यंप्रतीयते ॥ पैठीनसस्तु ॥ त्रीन्मातृतः पंच पितृतःसप्तपुरुषानतीत्योद्वहेदित्याह ॥ व्याख्यातमेतदपरार्केदत्तकादिपुत्रान्नपितृपक्षतोनिवृत्तपिंडगोत्रार्षेयान्प्रत्येतदुच्यतेपंचपितृतइति ॥ अतश्चप्रतिग्रहीतृकुलेसाप्तपूरुषं सापिंड्यंप्रतीयते प्रतिग्रहीतृमातृपितृककुलयोस्त्रिपुरुषसापिंड्यमितिप्राञ्चः ॥ अथात्रव्यवस्थोक्तासापिंड्यदीपिकायाम् ॥ दत्तक्रीतादीनांजनकगोत्रेणोपनयनेकृतेजनककुलेसाप्तपूरुषंसापिंड्यम् ॥ प्रतिग्रहीतृमातृपितृकुलेनिर्वाप्यपिंडलक्षणंत्रिपूरुषंसापिंड्यम् ॥ प्रतिग्रहीतृगोत्रेउपनयनमात्रेकृतेपंचपूरुषम् ॥ जातकर्माद्युपनयनांतेकृतेसाप्तपूरुषमितिपठीनसिवचःसाफल्यायव्याख्येयम् ॥ नकेवलंदत्तकस्य

परिणयनार्थमेवैषसापिंडयोपन्यासः ॥ किंतुतत्संततेस्तत्पित्रादिकुलोत्पन्नैःसहसंबंध
संभवनिर्णयार्थमपि ॥ अन्यथापार्थसुभद्रयोरदत्तकयोःसंबन्धासंभवशंकायार्जुन
सुभद्रयोरदत्तकयोः संबन्धासंभवशंकाया आचार्यकर्तृकोपन्यासस्यतदुपपत्त्यैसुधा
यांगौतमीयोपन्यासस्यालग्नकतापत्तेः यादृशदत्तकस्ययथासापिंडयमुक्तंतत्संतताव
पितथैवतद्बोध्यम् ॥ अतएवयन्मदनपारिजातोक्तम्॥दत्तपुत्र्याःसुतस्यमातुःप्रतिग्रहीतृ
मातुःकुलेत्रिपूरुषंसापिंडयम् ॥ दत्तकपुत्रसुतस्यस्वजनककुलेपंचपूरुषमितितदपिपूर्वो
क्तरीत्यादत्तकविशेषसंततिविषयत्वेनव्याख्येयम् ॥ मुख्यावयवानुवृत्त्यभावेपिद्वि
तीयसापिंडयप्रकारमाह सुमंतुः ॥ पितृपत्न्यःसर्वामातरस्तद्भ्रातरोमातुलास्तद्भगि
न्योमातुःस्वसारस्तद्दुहितरश्चभगिन्यस्तदपत्यानिभागिनेयानि अन्यथासंकरकारि ॥२०४॥
णःस्युरितिमदनपारिजातेमाधवीयेचतद्भागिन्यइतिपठितेअन्यग्रंथेषुतुपठयंते ॥ अत्र

यावद्वचनंवाचनिकमितिन्यायेनपरिणीतेष्वेवातिदेशिकंसापिंडयं नतुपंचमसप्तमादि
पर्यंतमितिभट्टचरणप्रभृतयोबहवइति ॥ यवीयसींस्वापेक्षयावयसावपुषाचन्यूनाम् ॥
अरोगिणीमचिकित्स्यराजयक्ष्मादिरोगरहिताम् ॥ भ्रातृमतीमितिपुत्रिकाकरणशं
कानिवृत्त्यर्थम् ॥ यत्रतुपुत्रिकाकरणाभावनिश्चयस्तत्रतामभ्रातृकामप्युद्वहेत् ॥ इति
दत्तकसापिंडयनिर्णयः ॥ अथगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ विश्वामित्रोजमदग्निर्भरद्वाजो
थगौतमः ॥ वसिष्ठोत्रिः कश्यपश्चइत्येतेसप्तऋषयः ॥ सप्तानामृषीणामगस्त्याष्ट
मानांयदपत्यंतद्गोत्रमित्याचक्षतइति ॥ असमानार्षगोत्रजामिति ॥ ऋषेरिदमार्षंगो
त्रप्रवर्तकस्यमुनेर्व्यावर्तकःप्रवरइत्यर्थः ॥ गोत्रंवंशपरंपरयाप्रसिद्धम् ॥ स्वसमानेआर्षे
गोत्रेयस्यतस्माज्जातायानभवतितांयास्कमाधूलमौकानांभिन्नगोत्राणामपि भार्गववै
तहव्यसावेतसेतिप्रवरैक्यमस्तितत्रविवाहोमाभूदितिअसमानार्षजामित्युक्तम् ॥ आं

गिरसांबरीषयौवनाश्वेतिमांधात्रांबरीषयौवनाश्वेति ॥ आंगिरसमांधातृप्रवरभेदे
पियौवनाश्वगोत्रैक्यम् ॥ तादृशविवाहवारणायासमानगोत्रजामित्युक्तम् ॥ तथाचगो
त्रप्रवरौपृथक्पर्युदासेनिमित्तभूतौ ॥ प्रवरैक्येविशेषमाहबौधायनः ॥ पंचानांत्रिषु
सामान्यादविवाहस्त्रिषुद्वयोः ॥ भृग्वंगिरोगणेष्वेवंशेषेष्वेकोपिवारयेदितिविवाहमि
तिशेषः ॥ भृगूणांनविवाहोस्तिचतुर्णामादितोमिथः ॥ श्येतादयस्त्रयस्तेषांविवाहोमि
थइष्यते ॥ षण्णांवैगौतमादीनांविवाहोनेष्यतेमिथः ॥ दीर्घतमाओतथ्यश्चकक्षी
वांश्चैकगोत्रजाः ॥ भरद्वाजाग्निवेश्याश्चशृंगाःशैशिरयःकताः ॥ एतेसमानगोत्राःस्यु
र्गर्गानेकेवदंतिवै ॥ पृषदश्वामुद्गलाविष्णुवृद्धाएकोगस्त्योहारीतःसंस्कृतयाकपिः ॥
यास्कश्चैषांमिथइष्टोविवाहः सर्वैरन्यैर्जामदग्न्यादिभिश्च ॥ यावत्समानगोत्राःस्यु
र्विश्वामित्रोनुवर्तते ॥ तावद्वसिष्ठश्चात्रिश्चकश्यपश्चपृथक्पृथक् ॥ द्व्यार्षेयाणांत्र्या

र्षेयःसन्निपातोऽविवाहस्त्र्यार्षेयाणांपंचार्षेयःसन्निपातोऽविवाहः ॥ एकएवऋषिर्याव
त्प्रवरेष्वनुवर्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वमृतेभृग्वंगिरोगणादित्यसमानप्रवरैर्विवाहः ॥
भरद्वाजाश्वकपयोगर्गारौक्षायणाइति ॥ चत्वारोपिभरद्वाजानोद्वहेयुःपरस्परम् ॥ १ ॥
औतथ्यप्रवरोयेषांगौतमानांभवेदिह ॥ तैःसर्वैरपिनैवेष्टाभरद्वाजस्यसंगतिः ॥ १ ॥
इतिसंक्षिप्तगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ अथदत्तकस्यगोत्रादिनिर्णयः ॥ तत्रयश्चप्रतिग्रही
त्राजातकर्मादिभिश्चूडादिभिर्वासंस्कृतस्तदेकगोत्रः ॥ एवमभिप्रेत्यैवगोत्ररिक्थेज
नयितुर्नभजेदंतिमःसुतइतिशास्त्रमपिप्रवृत्तम् ॥ एतदन्यस्तुप्रतिग्रहीत्रोपनयनमा
त्रसंस्कृतस्तद्बुत्तरतःप्रतिग्रहीतोवादेवरातवद्विगोत्रएवेतिव्यवस्थाप्रागवादि ॥ तथा
प्येषांव्यवस्थाअभिवादनश्राद्धादिगतगोत्रनिर्देशार्था ॥ विवाहेतुदत्तकमात्रेणबी
जिप्रतिग्रहीत्रोःपित्रोर्गोत्रप्रवरवर्जनंकार्यम् ॥ प्रवरमंजर्यादिनिबंधेषुतन्निषेधोक्तेः ॥ इ

तिदत्तकस्यगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ अथप्रत्युद्वाहादिनिषेधोनारदेन ॥ प्रत्युद्वाहोनैवकार्यो
नैकस्मैदुहितृद्वयम् ॥ नचैकजन्ययोःपुंसोरेकजन्येतुकन्यके ॥ नैवंकदाचिदुद्वाहोनै
कदामुंडनद्वयमिति ॥ यत्कुटुंबोत्पन्नाकन्यकास्वकुलआनीयतेतत्कुटुंबेएवस्वकुटुं
बोत्पन्नकन्यकाप्रदानंप्रत्युद्वाहइत्युच्यते ॥ प्रायस्तत्रविरुद्धसंबंधसद्भावात् ॥ तथाच
गृह्यपरिशिष्टे ॥ कन्यांयवीयसीमसपिंडामसगोत्रामविरुद्धसंबंधामुपयच्छेदिति ॥
विरुद्धोलौकिकसम्बंधोयस्याःसातथा ॥ भार्यास्वसुर्दुहितापितृव्यपत्नीस्वसाभ्रातृदु
हितृकन्यादेवरकन्याचेत्यादयः ॥ प्रकृतेतुभ्रातृदुहितृकन्यादेवरकन्याचकन्यैव
व्यवह्रियतइतिकृत्वानस्त्रीपरिणयनम् ॥ लोकविरुद्धसंबंधएवमादौविरुद्धसंबंधेसत्ये
वप्रत्युद्वाहनिषेधोनान्यत्रेतिवेदितव्यम् ॥ आसांप्रत्युद्वाहोनकार्यएव ॥ तथैकस्मै
वरायदुहितृद्वयंनदद्यात् ॥ ज्येष्ठायांजीवत्यांसत्यांकनिष्ठांनदद्यात् ॥ मृतौत

॥२०६॥

स्यैववरस्यकनिष्ठांदद्यात् ॥ अन्यथाविरुद्धसम्बन्धाभावात् ॥ इदमपिप्राग्विरुद्धसंबं
धेसतिवेदितव्यम् ॥ एवंविधउद्वाहः कदाचिन्नकार्यः ॥ तथैकस्मिन्नेवकालेमुंडनद्वयं
नकार्यम् ॥ तथाच ॥ एकजन्येतुकन्येद्वेपुत्रयोर्नैकजन्ययोः ॥ नपुत्रीद्वयमेकस्मैप्रद
द्यात्तुकदाचनेति ॥ इतिप्रत्युद्वाहनिर्णयः ॥ अथसोदरकन्यापुत्रयोर्विवाहयोःसमान
संस्कारत्वेप्येकवर्षेकर्तव्यत्वमनुज्ञातंज्योतिःशास्त्रे ॥ सोदर्ययोः कन्यकयोःसुतयोरे
कवत्सरे ॥ विवाहोनस्मृतइति ॥ अत्रैकवर्षनिषेधेनभिन्नवर्षे कर्तव्यता विधीयते ॥
निषेधस्त्वेकवर्षेपिषण्मासादर्वागेव ॥ तथाचसारसमुच्चये ॥ एकोदरभ्रातृविवाहकृ
त्यंस्वस्रोर्नपाणिग्रहणंविधेयम् ॥ षण्मासमध्येमुनयःसमूचुर्नमुंडनंमंडनतोपिकुर्या
त् ॥ अतएकवर्षनिषेधाद्भिन्नवर्षेतुषण्मासादर्वागपिनैवदोषः ॥ यदितुज्येष्ठमासेय
स्यविवाहादौकृतेकार्त्तिकेमार्गशीर्षे तत्सोदरस्यविवाहादौक्रियमाणेषण्मासाभ्यंतरे

पिचतुर्मासातिक्रमणान्नदोषः ॥ यदुक्तंवाक्यसारे ॥ एकःकर्ताशुभंकुर्यान्नपुत्र्योःपु
त्रयोरपि ॥ षण्मासेवाचतुर्मासेवर्षभेदेतुशोभनमिति ॥ षण्मासमध्येचतुर्मासमध्ये
वापुत्र्योः पुत्रयोरपिशुभंविवाहादिकमेकः कर्तानकुर्यात् ॥ वर्षभेदेतुषण्मासातिक्रमा
भावेपिशुभंस्यादिति ॥ तदुपलक्षणेनात्रप्रवेशनिर्गमादिदोषोनास्तीतिगम्यते ॥ त
थाचज्योतिःसारे ॥ नैकस्मिन्वत्सरेकुर्यात्प्रवेशान्निर्गमंक्वचित् ॥ अतिक्रांतेवत्सरेस्या
त्तथामासचतुष्टयेइतिद्वितीयादिविवाहेपुनरुपनयनादौचसमानसंस्कारत्वाविचारः ॥
जातकर्मसंस्कारत्वाद्वृद्धिश्राद्धादौस्वयमेवकर्तव्यत्वाच्च ॥ तथाचवचनम् ॥ जातकर्मा
दिसंस्कारेपिताकुर्वीतनांदिकम् ॥ समावृत्तौस्वयंकुर्यादाद्येपाणिग्रहेपितेति ॥ पुनरु
पनयनेआश्वलायनः ॥ अथोपेतपूर्वस्यकृताकृतंकेशवपनंमेधाजननंचानिरुक्तंपरि
दानंकालश्चेति ॥ अत्रपरिदानादीनामभावात्स्वयमेवकर्तृत्वंसिद्धम् ॥ देशव्यवस्था

यामपिनदोषः पठ्यते ॥ ज्योतिषशास्त्रे ॥ एकोदर्योः करतलग्रहणंयदिस्यादेकोदर
स्थवरयोः कुलनाशनंच ॥ एकाब्दिकेहिविधवाभवतीहकन्यानद्यंतरेपिशुभदंपृथुशै
लरोधेइति ॥ एकाब्दमध्येएकोदर्योः कन्ययोःकरतलग्रहणंयदिस्यात् ॥ एकोदरस्थ
वरयोर्वाकरतलग्रहणंस्यात्तदा कुलनाशनंकन्याविधवाचभवति ॥ नदीव्यवधानेपृ
थुशैलव्यवधानेपिशुभदंभवति ॥ नद्यंतरेणशैलांतरंचलक्ष्यते ॥ तथाचस्मृ
तिः ॥ व्यवधानंमहानद्यागिरिर्वाव्यवधायकः ॥ वाचोयत्रविभिद्यंतेतद्देशां
तरमुच्यते ॥ अतः पृथुपदंनद्यापिसंबंधनीयंतेननदीमहतीगृह्यते ॥ चतुर्विंश
तियोजनायामहानद्योगोदावर्यादयोद्वादशपुराणादौप्रसिद्धाः ॥ पृथुशैलः सह्य
विंध्यादिः ॥ अयंचसकलभिन्नाब्दादौविधिः प्रवेशनिर्गमनिर्णयेवेदितव्यः ॥
समानन्यायतत्त्वात् ॥ अथैकमातृप्रसूतयोर्निर्णयः संहितासारावल्याम् ॥ एकमातृ

प्रसूतानामेकस्मिन्वत्सरेयदि ॥ विवाहंनैवकुर्वीतवदंतिमुनयोयथा ॥ १ ॥ ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ॥ विवाहस्त्वेकजन्यानामेकस्मिन्नुदयेकुले ॥ नाशंकरोत्येकवर्षे स्यादेकविधवायतः ॥ २ ॥ उदयोलग्नम् ॥ एकजन्यानामेकस्मिंल्लग्नेविवाहः कुल विनाशंकरोति ॥ एकवर्षेत्वेकाविधवास्यादित्यन्वयः ॥ विवाहोव्रतबंधादीनामुपल क्षणम् ॥ तथाचज्योतिःशास्त्रे ॥ एकमातृजयोरेकवत्सरेपुरुषस्त्रियोः ॥ नसमानक्रि यांकुर्यान्मातृभेदेविधीयते ॥ पुरुषौचस्त्रियौचपुरुषस्त्रियौ ॥ पृथक्त्वविवक्षायांबहुत्वा संभवान्नबहुत्वम् ॥ एकमातृजयोर्द्वयोः स्त्रियोरेकवर्षेसमानक्रियांनकुर्यादित्यर्थः ॥ समानक्रियातुल्यसंस्कारः ॥ अत्रवर्षंतुमनुजमानेन ॥ मनुजवर्षेणसंवत्सरव्यवहा रात् ॥ तद्वर्षंचैत्रादिफाल्गुनामांतंग्रहगणितेप्रसिद्धम् ॥ यत्तुगर्गवचनम् ॥ भ्रातृयुगेस्व सृयुगेभ्रातृस्वसृयुगेतथा ॥ नजातुमंगलंकुर्यादेकस्मिन्मंडपेऽहनीति ॥ एकस्मिन्मंड

पेऽहनीतिनिषेधादेकवर्षेपिभिन्नेऽहनिकर्तव्यतार्थसिद्धा ॥ अपिच ॥ पुत्रीपरिणयादू
र्ध्वंयावद्दिनचतुष्टयम् ॥ पुत्र्यंतरस्यकुर्वीतनोद्वाहमितिसूरयः ॥ दिनचतुष्टयमध्येपु
त्र्यंतरस्यविवाहनिषेधाद्दिनचतुष्टयोत्तरमेकवर्षेपि पुत्र्यंतरस्यविवाहोविधीयतइत्यु
क्तत्वाद्दिनचतुष्टयग्रहणेमंडपोद्वासनांतानिविवाहसमाप्तिकर्माणिलक्ष्यंते ॥ प्रायश्च
तुर्थदिनेतेषांविधानात् ॥ अतएववराहः ॥ उद्वाह्यपुत्रींनपिताविदध्यात्पुत्र्यंतरस्यो
द्वहनंनजातु ॥ दिनानिचत्वारिहिमंगलस्यसमापनंतावदतोविदध्यात् इति ॥ अत
श्चैकमंडपेशोभनद्वयस्यनिषेधोस्तीतिसिद्धम् ॥ तथाचयमलजातेनिर्णयसिंधौ ॥ ए
कस्मिन्वासरेप्राप्तेकुर्याद्यमलजातयोः ॥ क्षौरंचैवविवाहंचमौंजीबंधनमेवच ॥ अ
त्रविशेषः भट्टकारिकायाम् ॥ एकस्मिन्वत्सरेचैववासरेमंडपेतथा ॥ कर्तव्यंमंगलंस्व
स्त्रोर्भ्रात्रोर्यमलजातयोरिति ॥ ननुस्त्रीणामुपनयनस्थानेविवाहइत्युक्तत्वात् ॥ सो

दरकन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनयोःसमानसंस्कारत्वमितिचेदुच्यते ॥ अष्टमेवर्षे ब्राह्मणमुपनयेदित्याश्वलायनवचनेनकुमारमित्यनुवर्तते ॥ कुमारीनिवृत्त्यर्थमिद मितिवृत्तिकृताव्याख्यातम् ॥ हरदत्तेनापिब्राह्मणग्रहणंचात्रस्त्रीशूद्रादिनिवृत्तयइति ॥ अतोऽध्ययनाधिकारात्स्त्रीणामुपनयननिषेधएव ॥ यथाहभारद्वाजः ॥ उपनयनाख्यं यत्कर्मविद्यार्थंसमुदीरितमिति ॥ अतएवाहोपनयेद्गुरुः शिष्यम् ॥जाताधिकाराज्जन नादष्टमेऽब्देभवेदिदम् ॥ कुमाराधिकृतेश्चापिनस्त्रीणामिदमुच्यतइत्यतःस्त्रीणामुपनय ननिषेधएव ॥ एवंचेत्तर्हिस्त्रीणांद्विजन्मत्वंनस्यात् ॥ तस्मात्स्त्रीणांद्विजन्मत्वसिद्ध्यर्थ मेवोपनयनस्थानेविवाहइत्युक्तमेतदेवस्पष्टीकृतंमनुना ॥ वैवाहिकोविधिःस्त्रीणामौप नायनिकः स्मृतः॥पतिसेवागुरौवासोगृहस्थाग्निपरिक्रियेति ॥ अतः स्त्रीणांविवाह विधिरेवोपनयनमितिकृत्वाकन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनयोः समानसंस्कारत्वमितिउ

च्यते ॥ पुरुषाणामुपनयनादूर्ध्वंस्त्रीणांविवाहादूर्ध्वंयथावर्णपूर्णमाशौचमित्युक्त्वा
स्त्रीणांविवाहएवचेत्स्त्रीणांविवाहएवोपनयनंस्यात्तदापुरुषाणांस्त्रीणांचोपनयनादूर्ध्वं
पूर्णमाशौचमित्यवक्ष्यत् ॥ अपिच ॥ स्त्रीणांविवाहकालेचेद्गुरुशुद्धिर्नविद्यते ॥
द्विजानांचोपनयनेगुरुंतत्रैवपूजयेत् ॥ इत्यादौस्त्रीनरयोःपृथगुपादानात् ॥ स्त्रीवि
वाहस्तुविवाहएव ॥ एतत्तुमनुवचनेविवाहएवोपनयनंतत्स्त्रीणांद्विजन्मत्वोपादानप
रम् ॥ अन्यथाश्वलायनादिवचनैर्विरुध्यते ॥ अतःकन्यापुत्रयोरुद्वाहोपनयनयोर्नस
मानसंस्कारत्वमितिसिद्धम् ॥ अतःसोदरकन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनेएकवर्षेपिकर्त
व्येएव ॥ तत्रापिपुत्रोपनयनकर्मसमाप्यपुत्र्युद्वाहंकुर्यात् ॥ नमुंडनंमंडनतोपिकु
र्यादितिनिषेधात् ॥ परिवेतृत्वंतुपुत्रकृतंपुत्रस्यकन्याकृतंकन्यायायाएव ॥ तथाविध
गर्गादिवचनदर्शनात ॥ अतःकन्यापुत्रयोःपरस्परकृतोनपरिवेतृत्वपरिवेत्तित्ववि

चारः ॥ अथप्रवेशनिर्गमनिर्णयः ॥ तत्रज्योतिःशास्त्रे ॥ स्त्रीविवाहःकुलेनिर्गमः क
थ्यतेपुंविवाहःप्रवेशोमुनींद्रैःस्मृतः ॥ निर्गमादादितोनप्रवेशः शुभस्त्वेकसंवत्सरांताव
धिःकीर्तितः ॥ कुलेसापिंड्ये ॥ उभयत्रकुलस्यान्नमित्यादिषुविज्ञानाचार्यविद्येंद्रा
रण्यादिमुनिभिस्तथाव्याख्यातत्वात् ॥ सापिंडयंसप्तपूरुषंप्रसिद्धम् ॥ वासिष्ठे ॥नपुंवि
वाहोर्ध्वमृतुत्रयेपिविवाहकार्यंदुहितुःप्रकुर्यात् ॥ नमंडनाच्चापिहिमुंडनंतुगोत्रैकता
यांयदिनाब्दभेदेइति ॥ गोत्रैकतायामितिसांपिंडशेद्रष्टव्यम् ॥ सापिंडानामेववि
वाहसम्बन्धनिषेधइति॥तथाचस्मृतिः॥नित्यश्राद्धमधीतञ्चस्नानञ्चशिशिरैर्जलैः॥सपि
ण्डोनैवकुर्वीतपिण्डान्नोद्वासनावधीति॥तथाचगार्ग्यः॥ नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मातृ
विसर्जनम्॥ दर्शश्राद्धंक्षयश्राद्धंस्नानंशीतोदकेनच ॥ अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंत
थैवच॥ब्रह्मयज्ञंचाध्ययनंनदीसीम्नोश्चलंघनम्॥उपवासव्रतञ्चैवश्राद्धभोजनमेवच॥अप

सव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच ॥ नैवकुर्युःसपिंडाश्चमंडपोद्वासनावधीति ॥
विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्द्धंतदर्धकम् ॥ पिंडान्सपिंडानोदद्युःप्रेतपिण्डंविनानरेति ॥
॥ स्मृत्यन्तरे ॥ पुत्रोद्वाहान्नैवपुत्रीविवाहोपिऋतुत्रये ॥ अब्दांतरान्मुंडनंचनैक
दामुंडनद्वयम् ॥ पूर्वार्द्धंस्पष्टम् ॥ विवाहानंतरमब्दांतरादब्दमध्येमुंडनंचनकार्यम् ॥
तथा ॥ एकदाएकस्मिन्नेवकालेमुंडनद्वयंनकार्यम् ॥ एतदपिसापिण्डयेद्रष्टव्यम् ॥ भि
न्नवर्षादिषुतुनदोषइतिप्रागुक्तमेव ॥ तथाचज्योतिःसागरे ॥ संवत्सरेविदेशेतुमंड
नादपिमुंडनम् ॥ नरोद्वाहात्स्त्रीविवाहंप्राहुर्गर्गमुखाअपि ॥ तथाच ॥ संवत्सरेकि
यन्न्यूनेनरोद्वाहेकृते सति ॥ राजांतरंयदिभवेच्छस्तःपाणिग्रहःस्त्रियइति ॥ राजांतरं
वत्सरांतरम् ॥ ज्योतिःशास्त्रेऽपि ॥ षण्मासमध्येयदिभूभृदंतरंभवेद्विवाहः पुरुषेविवा
हिते ॥ स्त्रीणामपीच्छंतिपराशराद्याःकुलेविवाहव्रतपूर्वकंचेति ॥ भूभृदंतरंराजां

तरम् ॥ तच्चोत्तरवर्षेएवभवति ॥ अतोभूमृदंतरंवर्षांतरमित्यर्थः ॥ तथाचोक्तम् ॥
यश्चैत्रशुद्धप्रतिपद्यदैकोवारःसराजामुनिभिः प्रतिष्ठितइति ॥ वर्षंतु मानुषमानेने
तिप्रागुक्तम ॥ कुलेसापिण्डयेशेषंस्पष्टम्॥ यत्तुमेधातिथिवचनम् ॥ पुरुषत्रयपर्यंतंप्रति
कूलंचगोत्रिणाम् ॥ प्रवेशनिर्गमौतद्वत्तथामंडनमुडनमिति ॥ एतद्भिन्नजातीयेषुसापि
डयेवेदितव्यम ॥ यतस्तेषांसापिण्डयंत्रिपुरुषमेव ॥ तथाहशंखः ॥ यद्येकजाताबहवः
पृथक्क्षेत्राःपृथग्जनाः ॥ एकपिण्डाःपृथक्छौचाःपिण्डेष्वावर्ततेत्रिष्विति ॥ अथ
शोभनसन्निपातनिर्णयः ॥ तत्रसायणीये ॥ एकस्मिञ्च्छोभनेवृत्तेद्विशुभंनैवकार
येत् ॥ यदिकुर्यात्प्रमादेनतत्रनस्याच्छुभंध्रुवमिति ॥ वृत्तेप्रवृत्तेसमाप्तइतियावत ॥
ततःसंवत्सरेचूडाकर्मविधीयते ॥ द्वितीयेवातृतीयेऽपिकर्तव्यं श्रुतिचोदनादित्या
दिप्रयोगदर्शनात् ॥ इदमेकमंडपविषयम ॥ एकमंडपेशोभनद्वयस्यप्राङ्निषिद्धत्वात् ॥

॥२११॥

एकगृहेऽपिसहशोभनस्यनिषेधः ॥ मंदिरवामभागेवेदीविधानाद्वास्तुमंडपमध्येवि
धानाच्चएकगृहेएकमंडपःस्यादिति ॥ अतएवस्पष्टमुक्तंप्रयोगसारे ॥ एकलग्नेद्विलग्नेवा
द्वेगृहेयस्यशोभने ॥ तयोरेकंप्रनष्टंस्याद्वर्द्धतेन्यदितिश्रुतिरिति ॥ यस्यगृहेएकलग्ने
द्वयोर्लग्नयोर्वाद्वेशोभनेभवतइत्यन्वयः ॥ शोभनंविवाहोपनयनादि ॥ एवमेकमंड
पेएकगृहेवाएककर्तरिवाशोभनद्वयस्यनिषेधइति ॥ यत्त्वाचार्यवचनम् ॥ एकमातृ
प्रसूतेद्वेकन्येवापुत्रकौतयोः ॥ सहोद्वाहंसकुर्वीततथैवव्रतबंधनमिति ॥ अत्रसोदर्ययो
रेककालउद्वाहादिनिषेधाद्भिन्नमातृकयोः सहोद्वाहादिकरणमागतं तद्भिन्नकर्तृत्वे
नभिन्नगृहेसतिवेदितव्यम् ॥ अन्यथापूर्ववचनविरोधः ॥ एवंद्वयोर्निषेधेआदिनिषेधः
सिद्धएव ॥ कर्तृत्वमेवात्रविवक्षितम् ॥ वृद्धिश्राद्धाधिकारीपित्रादेरेवनतुविवाहहोमक
र्तुर्वरस्य ॥ उद्वाह्यपुत्रींनपिताविदध्यात्पुत्र्यंतरस्योद्वहनंनजातु ॥ इत्यादिवचनलिंग

दर्शनात् ॥ अन्यथाकन्याविवाहेकर्तृत्वासंभवाच्च ॥ ॥ अथमंडनमुंडनविचारः ॥
संहितासारावल्याम् ॥ नमंडनान्मुंडनमूर्ध्वमिष्टंनपुत्रयोर्मुंडनमेकवर्षे ॥ नपुंविवाहो
र्ध्वमृतुत्रयेऽपिविवाहकार्यंदुहितुश्चकुर्यादिति ॥ एतत्सपिंडतायांज्ञातव्यम् ॥ कुले
ऋतुत्रयादर्वाङ्नकुर्यान्मुंडनत्रयम् ॥ प्रवेशान्निर्गमंपश्चान्मंडनान्नतुमुंडनमितिग
दितत्वात् ॥ मंडनंविवाहः ॥ मुंडनंचौलोपनयनादि ॥ तथाचसारसमुच्चये ॥ पा
णिपीडनविधेरनंतरंचौलकोपनयनेविवर्जयेदिति ॥ चौलोपनयनाभ्यांगोदानसमाव
र्तनयोरपिग्रहणमतिदेशत्वात् ॥ तथाचश्रीपतिः ॥ व्रतबंधवद्विधेयंनियतव्रतविसर्ग
श्च ॥ केशांतकर्मविहितंचौलसमंषोडशेवर्षेइति ॥ एतदेवस्पष्टीकृतं ज्योतिर्निबंधे ॥
व्रतंसमावर्तनकंसचौलंकेशांतमेतानिवदंतितज्ज्ञाः ॥ क्षौरंपुरस्कृत्यभवंतियस्माच्चत्वा
रितस्मादिहमुंडनानीति ॥ केचिच्चौलकर्मैवमुंडनमितिवदंतितद्बहुवाक्यविरोधा

न्नादरणीयंशिष्टसमाचाराच्चभिन्नवर्षादिषुनदोषइतिप्रागुक्तमेव ॥ तदेवोदाहृतंसंहि
तासारावल्याम् ॥ फाल्गुनेचैत्रमासेतुपुत्रोद्वाहोपनायने ॥ भेदादब्दस्यकुर्वीतनर्तु
त्रयउल्लंघनमिति ॥ एतद्बहुवाक्यतायांनसंशयनिवृत्तिः ॥ किंतुषोडशवर्षैकेशां
तोद्वादशद्वादशवर्षाण्येकैकस्यवेदस्यब्रह्मचर्यमिति वेदप्रामाण्येनकुले त्रिपुरुषसापिंड्ये
विवाहःकिन्नभवतिइत्यादिशंकयामुंडनशब्दार्थनिश्चयेकात्यायनः ॥ मुंडनंचौलमि
त्युक्तंव्रतोद्वाहौतुमंडनम् ॥ चौलंमुंडनमित्युक्तंवर्जयेद्वरणात्परम् ॥ मौंजीचोभयतः
कार्यायतोमौंजीनमुंडनम्॥मौंजीप्राधान्यमित्युक्तंमौंज्यंगंमुंडनंस्मृतम् ॥ मौंज्यांमुंड
नमंगंनप्रधानमिति ॥ वरणात्परंकन्यावरणोत्तरमितिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ मंडनेकृ
तेपुनरुपनयनादेश्चनायंनिषेधः ॥ तत्रकेशमुंडनस्यकृताकृतत्वात्पुनरुपनयनादेःप्रा
यश्चित्तात्मकत्वेनविहितस्य कालातिक्रमे प्रायश्चित्तावृत्तिभयादनुक्तकालत्वाच्च ॥ इ

तिमंडनमुंडननिर्णयः ॥ ॥ अथगुरुलघुमंगलनिर्णयः ॥ ॥ सारसमुच्चये ॥ चूडा
केशांतसीमंतविवाहोपनयनंबुधाः ॥ गुरुमंगलमित्याहुस्तद्वर्ज्यंलघुमंगलम् ॥ तच्चगु
रुमंगलाल्लघुमंगलंनिषिध्यते ॥ ज्योतिःशास्त्रे ॥ ज्येष्ठंकृत्वातुषण्मासंनकुर्याल्लघुमंग
लम् ॥ कुर्वंतिमुनयःकेचिदन्यस्मिन्नपिवत्सरइति ॥ तथाच ॥ मातृयज्ञक्रियापूर्वं
ज्येष्ठंकृत्वातुमंगलम् ॥ऋतुत्रयंपुनर्यावन्नकुर्याल्लघुमंगलम् ॥ मातृयज्ञोमातृपूजातस्याः
क्रियावृद्धिश्राद्धादिः ॥ तथाचचतुर्विंशतिमते ॥ तिस्रःपूज्याःपितुःपक्षेतिस्रोमाता
महेतथा ॥ इत्येतामातरःप्रोक्ताःपितुर्मातुःस्वसाष्टमी ॥ ब्राह्म्याद्यास्तुततःसप्तदुर्गा
क्षेत्रगणाधिपान् ॥ वृद्ध्यादौपूजयित्वातुपश्चान्नांदीमुखान्पितॄन् ॥ मातृपूर्वान्पितॄ
न्पूज्यततोमातामहानपि ॥ मातामहीततःपूज्यायुग्माभोज्याद्विजातयः ॥ एत
द्विधिपूर्वकंगुरुमंगलंकृत्वाषण्मासाभ्यंतरेलघुमंगलंनकार्यमित्युक्तंभवति ॥ मातृपू ॥२१३॥

जादीनांचूडाकर्मादिषुप्राधान्येनविहितत्वाच्चूडाकर्मादिकंगुरुमंगलमित्युच्यते ॥ त
थाचगृह्यकारिकायाम् ॥ पुंसवनेचसीमंतचौलोपनयनेष्विह ॥ विवाहेचानलाध्येयप्र
भृतिश्रौतकर्मसु ॥ इदंश्राद्धंप्रकुर्वीतबीजवृद्धिनिमित्तकम् ॥ अन्येषोडशसंस्कारेश्रा
वण्यादिष्वपीष्यतइति ॥ अत्रपुंसवनग्रहणात्सीमंतसाहचर्याच्चपुंसवनमपिगुरुमंग
लंभवति ॥ चौलातिदेशात्केशांतमपि ॥ अयंगुरुमंगलानंतरंलघुमंगलस्यनिषेधः
कालातिपन्नस्यैव ॥ नयथाकालप्राप्तस्य ॥ सिंहस्थगुरौगुरुशुक्रास्ताधिमासादिषु
चास्यविधानात ॥ जातकर्मादेराशौचांतरप्राप्तावपिविधानाच्च ॥ तथाचज्योतिः
शास्त्रेउक्तम् ॥ सीमंतजातकादीनिप्राशनांतानिचक्रमात ॥ कर्तव्यानिनदोषोस्तिपं
चाननगतेगुरौ ॥ वृद्धमनुः ॥ अग्न्याधेयंप्रतिष्ठांचयज्ञदानव्रतानिच ॥ वेदव्रतवृषो
त्सर्गचूडाकरणमेखलाः ॥ मांगल्यमभिषेकंचमलमासेविवर्जयेत ॥ बाल्येवायदि

वावृद्धेशुक्रेचास्तमुपागते ॥ मलमासइवैतानिवर्जयेद्देवदर्शनमिति ॥ अत्रचूडाकर
णादीनांवर्जनाच्छेषाणांनदोषइतिज्ञापितम् ॥ तथाचबृहस्पतिः ॥ यस्याःक्रियायाः
संप्राप्तः कालोमासैर्दिनैरपि ॥ नतत्रमौढ्यदोषोस्तिअस्तोवागुरुशुक्रयोरिति ॥ आव
श्यकत्वमाहाश्वलायनः ॥ ततोमृतेवापतितेसंन्यस्तेवाविदेशगे ॥ तद्गोत्रजेनश्रेष्ठेनका
र्याःपुंसवनादयइति ॥ अतःकालप्राप्तस्यजातकर्मादेरावश्यककर्तव्यत्वादयंदोषो
न ॥ अयंचनिषेधःप्रायएककर्तृकस्येतिगम्यते ॥ गुरुलघुमंगलयोर्भिन्नकर्तृकत्वेतुन
दोषः ॥ वाक्यद्वयेऽपिज्येष्ठंकृत्वेतिउक्ता ॥ प्राप्त्यप्रदर्शनादेककर्तुः प्रतीयमानत्वाद्वि
शेषादर्शनाच्चाभिन्नवर्षादिष्वपिनदोषइतिप्रागुक्तमेवसमावर्तनसंज्ञकमिति ॥ एत
द्दिगवलंबेनान्यदपिसुधीभिर्निर्णेतव्यम् ॥ इतिगुरुलघुमंगलनिर्णयः ॥ अथपरिवे
त्रादिनिर्णयः ॥ तल्लक्षणमाहमनुः ॥ दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोऽग्रजेस्थिते ॥ परि

वेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजइति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ज्येष्ठायांयद्यनूढायांकन्यानोद्वा ह्यतेऽनुजा ॥ स्यादग्रेदिधिषुर्ज्ञेयापूर्वान्यादिधिषुःस्मृता ॥ परिवेत्रादिस्वरूपकथनपूर्वं कंतत्प्रायश्चित्तमाहहारीतः ॥ ज्येष्ठेऽनिर्विष्टेकनीयान्निविशमानःपरिवेत्ताभवतिपूर्वः परिवित्तिः परिवेदिनीकन्यापरिदायीदातापरियष्टायाजकः तेसर्वेपतिताःसंवत्सरंप्रा जापत्येनकृच्छ्रेणपावयेयुरिति ॥ एतत्कामतःपित्राद्यनुज्ञातोद्वाहविषयम् ॥ अकामतः पित्रादिदत्तोद्वाहेतुमानवतंत्रेमासिकम् ॥ अज्ञानतःपित्राद्यदत्तोद्वाहेयाज्ञवल्कीयंव्रत चतुष्टयम् ॥ उपपातकशुद्धिःस्यादेवंचांद्रायणेनवा ॥ पयसावापिमासेनपराकेणाथ वापुनरिति ॥ एवमितिगोवधप्रायश्चित्तातिदेशः ॥ अज्ञानतःपित्रादिदत्तोद्वाहेतुय मः ॥ कृच्छ्रद्वयंपरिवेत्ताकन्यायाःकृच्छ्रएवतु ॥ अतिकृच्छ्रंचरेद्दाता यष्टाचांद्राय णंचरेदिति ॥ प्रायश्चित्तांतेविशेषमाहवसिष्ठः ॥ परिवेदनःकृच्छ्रातिकृच्छ्रौचरित्वा

तस्मैदत्त्वापुनर्निविशेत्तांचैवोपयच्छेदिति ॥ परिवेदनइतिपरिवेत्तुरेवसंज्ञा ॥ तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मचर्यंतंभैक्ष्यमिव निवेद्यपुनरुद्वहेत्कामित्युक्ते तामेवेतिव्याचष्टेविज्ञानेश्व रः ॥ तथाग्रदिधिषुपत्यादेरपिविशेषंवसिष्ठः ॥ अग्रेदिधिषुपतिःकृच्छ्रंद्वादशरात्रिंचरित्वानिविशेततांचैवोपयच्छेतेति ॥ दिधिषुपतिःकृच्छ्रातिकृच्छ्रौचरित्वा तस्मैपुनर्निविशेदितिचरित्वाज्येष्ठायामन्येनोढायांपश्चात्तामेवोद्वहेत् ॥ तस्मैकनी यस्याःपूर्ववज्ज्येष्ठांदत्त्वाअन्यामुद्वहेतेतिव्याख्यातंपारिजातादौएवंनिर्णयति ॥ प रिवेदनदोषस्यापवादमाहयमः ॥ पितृव्यपुत्रान्सापत्नान्परपुत्रांस्तथैवच ॥ दाराग्निहो त्रधर्मेषुनदोषःपरिवेदिनइति ॥ परपुत्रादत्तकादयइतिपारिजातः ॥ सौदर्यविष येपित्वाहकात्यायनः ॥ देशांतरस्थान्क्लीबांश्चतथाकुष्ठव्रणानपि ॥ वेश्यातिसक्तप तितशूद्रतुल्यातिरोगिणः ॥ जडमूकांधबधिरकुब्जवामनखेलकान् ॥ अतिवृद्धानभा

यांश्चकृषिसक्तानग्रास्यच ॥ धनवृद्धिप्रसक्तांश्चकामतःकारिणस्तथा ॥ कुहको
न्मत्तचौरांश्चपरिवेत्तानदुष्यति ॥ खेलकोभग्नपादद्वयः ॥ अभार्योनैष्ठिकब्रह्मचा
रिणः ॥ कामतःकारिणोविवाहादिच्छायानिवृत्ताइतिव्याख्यातंपारिजाते ॥
देशांतरगतज्येष्ठस्यप्रतीक्षावधिमाहवसिष्ठः ॥ अष्टौद्वादशवर्षाणिज्येष्ठभ्रातरमसंनि
विष्टमप्रतीक्षमाणःप्रायश्चित्तीभवतीति ॥ द्वादशेतुमुख्यःपक्षः ॥ द्वादशैवतुवर्षाणि
श्रेयान्धर्मार्थयोगतः ॥ न्याय्यः प्रतीक्ष्यतंभ्राताश्रूयमाणःपुनःपुनरिति ॥ अत्राप्यप
वादःकार्ष्णाजिनिः ॥ उन्मत्तकिल्बिषीकुष्ठीपतितःक्लीबएववा ॥ राजयक्ष्मामया
वीचनन्याय्यंस्यात्प्रतीक्षितुमिति ॥ कन्याविषयेप्युक्तदोषापवादंगर्गः ॥ एकमा
तृप्रसूतानांकन्यानांपरिवेदने ॥ दोषःस्यात्सर्ववर्णेषुनदोषोभिन्नमातृष्विति ॥
वृद्धमनुः ॥ विवाहेनाधिकारेणज्येष्ठकन्यास्थितायदि ॥ तदानुज्ञांविनाचापिकनि

ष्ठामुद्वहेत्तदेति ॥ अन्यत्सर्वंपारिवेदनोक्तमनुसंध्येयमितिपारिजातः ॥ इतिपरिवे
त्रादिनिर्णयः ॥ ॥ अथविवाहेआशौचप्राप्तौतदपोह्यसद्यःशौचचंद्रिकाकारआह ॥
॥ तत्रयाज्ञवल्क्यः ॥ दानेविवाहेयज्ञेचसंग्रामेदेशविप्लवे ॥ आपद्यपिचकष्टायां
सद्यःशौचंविधीयते ॥ दातुर्वरस्यकन्यायाः सद्यःशौचंविधीयतेइतिषट्त्रिंशन्मते ॥
विवाहोत्सवयज्ञेषुत्वंतरामृतसूतके ॥ परैरन्नंप्रदातव्यंभोक्तव्यंचद्विजोत्तमैः ॥ व्रत
यज्ञविवाहेषुश्राद्धेहोमार्चनेजपे ॥ प्रारंभेसूतकंनस्यादनारंभेतुसूतकम् ॥ प्रारंभश्च
तेनैवोक्तः ॥ प्रारंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतसत्रयोः ॥ नांदीमुखंविवाहादौश्राद्धेपाक
परिक्रियेति ॥ वरणंतुमधुपर्कांतेज्ञेयम् ॥ तथाचब्राह्मे ॥ गृहीतमधुपर्कस्ययजमा
नाच्चऋत्विजइत्युक्तेः ॥ एतच्चवरणमस्त्येव ॥ अवरणवत्स्वाधानेष्टिपशुबंधादिषु
तुस्वीयाद्यपदार्थेप्रवर्तनमेवारंभः ॥ तथाचदर्शपूर्णमासयोरवृतस्यहोतुःसामिधेनी

षुप्रवृत्तस्याशौचाभावः ॥ कन्यायाःवरपितरंप्रतिदानमेवविवाहः ॥ वरंप्रतितुहोम
पाणिग्रहणादि ॥ प्रारब्धपाकेश्राद्धकर्तुः ॥ कृतनिमंत्रणेश्राद्धेतुश्राद्धभोक्तुरितिव्यव
स्येतिकालविवेचनकारादयः ॥ शंकरभट्टकृतधर्मप्रकाशेतुतत्तत्स्मृतिषुपाकनिष्पत्ति
कृतसंकल्पितनिमंत्राणांत्रयाणामपि आशौचाभावनिमित्तत्वोक्तेर्निमित्तत्रयसमुच्च
यएवश्राद्धेनाशौचंतथैवशिष्टसमाचारादित्युक्तम् ॥ मुहूर्तांतरालाभेसामग्र्यांकृतायां
सूतकिनोप्यधिकारोपायमाहपारिजातेविष्णुः ॥ अनारब्धविशुद्ध्यर्थंकूष्मांडैर्जुहु
याद्घृतम् ॥ गांदद्यात्पंचगव्याशीततःशुध्यतिसूतकीति ॥ ततःशुध्यतीतिपुनरुक्ति
र्विवाहाद्युपयोगिपाकपरिवेषणादावपिशुद्धिज्ञापनार्था ॥ गाम्पयस्विनींदद्यात् ॥
संकटेसमनुप्राप्तेसूतकेसमुपस्थिते ॥ कूष्मांडीभिर्घृतंहुत्वागांचदद्यात्पयस्विनीम् ॥
चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्टादिकमाचरेत् ॥ यदैवसूतकप्राप्तिस्तदैवाभ्युदयक्रियेतिसं

ग्रहोक्तेः ॥ स्मृतिकौस्तुभेचौलप्रसंगेतुआरंभोत्तरंसूतकेप्राप्तेविशेषः ॥ संग्रहेइत्यु
क्त्वाकूष्माण्डीभिर्घृतंहुत्वेतिसंग्रहवाक्यमुपन्यस्तम् । एवंशुद्धिपूर्वकंविवाहाद्यनुष्ठाने
तदंगत्वेनसंकल्पितान्नभोजनेनदोषइतिबृहस्पतिनोक्तम् । विवाहोत्सवयज्ञेषुत्वंतरामृ
तसूतके ॥ पूर्वसंकल्पितान्नेननदोषःपरिकीर्तितइति ॥ मृतसूतकमध्येविवाहाद्यनु
ष्ठानेउक्तशुद्धिपूर्वकमारब्धेइत्यर्थः ॥ नान्दीश्राद्धोत्तरंसूतकादौविवाहारंभोत्तरमपि
संकल्पितान्नेनैवविशेषइतिषट्त्रिंशन्मते ॥ पूर्वार्धंतुपूर्ववत् ॥ परैरन्नंप्रदातव्यंभो
क्तव्यंचद्विजोत्तमैरिति ॥ विवाहादिमध्येसूतकादिप्राप्तावित्यर्थः ॥ पूर्वसंकल्पिता
न्नभोजनसमयेसूतकादौतुविशेषस्तत्रैव ॥ भुंजानेषुतुविप्रेषुत्वंतरामृतसूतके ॥ अन्य
गेहोदकाचांताःसर्वेतेशुचयःस्मृताइति ॥ भोक्तृभिर्भुक्तशेषस्त्याज्यः ॥ पक्वशेषः
सूतकिभिर्भोक्तव्यइत्याशयः ॥ ॥ अथविवाहेवधूवरजननीरजोदोषनिर्णयः ॥

वधूवरान्यतरयोर्ज्जननीचेद्रजस्वला ॥ तस्याःशुद्धेःपरंकार्यंमांगल्यंमनुरब्रवीत ॥
॥ १ ॥ माधवीये ॥ प्रारंभात्प्राग्विवाहस्यमातायदिरजस्वला ॥ निवृत्तिस्तस्यकर्त
व्यासहत्वश्रुतिचोदनात् ॥ १ ॥ प्रारंभात्प्रागितिनांदीश्राद्धात्प्रागितिज्ञेयम् ॥
नांदीमुखंविवाहादावित्यादिनातस्यैवप्रारंभः ॥ वृद्धमनुः ॥ विवाहव्रतचूडासुमा
तायदिरजस्वला ॥ तदानमंगलंकार्यंशुद्धौकार्यंशुभेप्सुभिः ॥ मेधातिथिः ॥ चौले
चव्रतबंधेचविवाहेयज्ञकर्मणि ॥ भार्यारजस्वलायस्यप्रायस्तस्यनशोभनम् ॥ गर्गः ॥
यस्योद्वाहादिमांगल्येमातायदिरजस्वला ॥ तदानतत्प्रकर्तव्यमायुःक्षयकरंयतः ॥
बृहस्पतिः ॥ वैधव्यंचविवाहेस्याज्जडत्वंव्रतबंधने ॥ चूडायांचशिशोर्मृत्युर्विघ्नोया
त्राप्रवेशयोः ॥ रजोदर्शनस्यनांदीश्राद्धोत्तरमुत्पत्तौततःपूर्वमुत्पत्तावपिमुहूर्तांतरा
लाभेश्रीपूजनादिकांशांतिंकृत्वातदैवचौलादिकार्यम् ॥ यथाकारिकानिबंधे ॥ सूति

कोदक्ययोःशुद्ध्यैगांदद्याद्धोमपूर्वकम् ॥ प्राप्तेकर्मणिशुद्धास्यादितरस्मिन्नशुध्यति ॥
अलाभेसुमुहूर्तस्यरजोदोषेह्युपस्थिते ॥ श्रियंसंपूज्यतत्कुर्याद्वृत्रहत्याभयंकरीम् ॥
हैमींमाषमितांपद्मांश्रीसूक्तविधिनाचरेत् ॥ प्रत्यृचंपायसंहुत्वाऽभिषिच्यशुभमाचरे
त् ॥ श्लोकभेदेनप्रतिपदोक्तारंभस्यमुहूर्तांतरालाभस्यश्रवणान्नपरस्परसापेक्षत्वम् ॥
रजोदर्शनादिसंभावनायांनांदीश्राद्धस्यापकृष्यानुष्ठानेप्यवधिरुक्तःप्रयोगरत्ने ॥ एक
विंशत्यहर्यज्ञेविवाहेदशवासराः ॥ त्रिषट्चौलोपनयनेनांदीश्राद्धंविधीयते ॥ अथ क
न्यारजोदर्शनेनिर्णयः ॥ विवाहात्पूर्वंकन्यारजोदर्शनेजातेविवाहयोग्यतासिद्ध्यर्थ
मुपायमाहाश्वलायनः ॥ पिताऋतून्स्वपुत्र्यास्तुगणयेदादितःसुधीः ॥ दानावधिगृहे
यत्नात्पालयेच्चरजोवतीम् ॥ दद्यात्तदृतुसंख्यागाःशक्तःकन्यापितायदि ॥ दातव्यैकापि
यत्नेनदानेतस्यायथाविधि ॥ दद्याद्वाब्राह्मणेष्वन्नमतिनिःस्वःसदक्षिणम् ॥ तदतीतर्तु

संख्येषुवरायप्रतिपादयेत् ॥ उपोष्यत्रिदिनंकन्यारात्रौपीत्वागवांपयः ॥ अदृष्टरजसे
दद्यात्कन्यायैरत्नभूषणम् ॥ तामुद्वहन्वरश्चापिकूष्मांडैर्जुहुयाद्घृतमितिविष्णुः॥यद्देवे
तिचऋक्सूक्तंकूष्मांडंपरिकीर्तितम् ॥ नवाहुत्त्याहुनेदाज्यंहोमःकूष्मांडिकीर्तितः ॥
तस्याःकन्यायादानेकर्तव्येयथाविधिसुवर्णशृङ्गादिगोदानविधिनेत्यर्थः । वरायेतिउ
क्तप्रकाराणामन्यतमेनदातुःकन्यादानेयोग्यताभवतीत्यर्थः । उपोष्येतिश्लोकेनदृष्ट
रजस्ककन्याया उपवासत्रयांतेगव्यपयः पानपूर्वकमदृष्टरजसेकुमार्यैरत्नभूषणदा
नेनविवाहयोग्यताउच्यते ॥ तामुद्वहन्नितिवरस्यकूष्मांडहोमेनतदुद्वाहयोग्यतेतिबो
द्धव्यम् ॥ अथविवाहहोमकालेकन्याऋतुमतीचेत्तत्रयज्ञपार्श्वे ॥ विवाहविहितेतंत्रेहो
मकालउपस्थिते ॥ कन्यामृतुमतींदृष्ट्वाकथंकुर्वंतियाज्ञिकाः ॥ स्नापयित्वातुतांक
न्यामर्चयित्वायथाविधि ॥ युञ्जानाज्याहुतिंहुत्वाततःकर्मणियोजयेत् ॥ अन्यच्च ॥

युंजानः प्रथमंमंत्रैरष्टाविंशतिसंख्यया ॥ आज्याहुतिंचजुहुयाद्गांचदद्यात्पयस्विनीम् ॥
॥ यद्वा ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ विवाहहोमेप्रक्रांतेयदिकन्यारजस्वला ॥ त्रिरात्रंदंपती
स्यातांपृथक्छय्यासनाशिनौ ॥ चतुर्थेहनिसंस्नातौतस्मिन्नग्नौयथाविधि ॥ विवा
हहोमंकुर्वीतइत्यादिस्मृतिसंग्रहइति ॥ ॥ अथप्रतिकूलनिर्णयः ॥ कृष्णभट्टीये
॥ वधूवरार्थेघटितेसुनिश्चितेवरस्यगेहेप्यथकन्यकायाः ॥ म्रियेतकश्चिन्मनुजोथ
नारीतदानकुर्युःखलुमंडनंते ॥ मनुः ॥ वाग्दानानंतरंयत्रउभयस्यकुलेषुच ॥ त्र्य
ब्दोनबालमरणेप्रतिकूलंनविद्यते ॥ स्मृतिरत्नावल्याम् ॥ ऊनद्विवार्षिकेप्रेतेनतस्यप्र
तिकूलता ॥ शांतिःस्याच्छुभदानृणांकूष्मांडगणहोमतः ॥ वाङ्निश्चयेकृतेपश्चा
त्पितरौनिधनंगतौ ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलंस्यान्नान्येषांतुकदाचनेतिवृद्धवसिष्ठः ॥ वर
वध्वोःपितामातापितृव्यश्चसहोदरः ॥ एतेषांप्रतिकूलंस्यान्महाविघ्नप्रदंभवेत ॥ पि

तापितामहश्चैवमाताचैवपितामही ॥ पितृव्यस्त्रीसुतोभ्राताभगिनीवाविवाहिता ॥
एभिरेवविपन्नैश्चप्रतिकूलंबुधैःस्मृतम् ॥ अन्यैरपिविपन्नैस्तुकेचिद्बूचुर्नतद्भवेदिति ॥
मांडव्यः ॥ वाग्दानानंतरंमातापिताभ्राताविपद्यते ॥ विवाहोनैवकर्तव्यः ॥ स्ववंशहि
तमिच्छतेति ॥ ॥ अथसंकटेप्रवृत्तिप्रकारमाहमेधातिथिः ॥ ॥ वाग्दानानंतरंय
त्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः ॥ ततःसंवत्सरादूर्ध्वंविवाहः शुभदोभवेत् ॥ पुरुषत्रयप
र्यंतंप्रतिकूलंस्वगोत्रिणाम् ॥ प्रवेशान्निर्गमस्तद्वत्तथामंडनमुंडने ॥ प्रेतकर्माण्यनिर्व
र्त्यचरेन्नाभ्युदयक्रियाम् ॥ आचतुर्थंततः पुंसिपंचमेशुभदंभवेदिति ॥ स्मृतिरत्नाव
ल्याम् ॥ पितुरब्दमिहाशौचंतदर्धंमातुरेवच ॥ मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धंभ्रातृपुत्रयोः
॥ अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमाससंमितम् ॥ तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधीयते
इति ॥ ज्योतिःप्रकाशे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्योविवाहोमाससमंतरा ॥ शांतिंविधायगांद

त्वावाग्दानादिचरेत्पुनरिति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्यंकेप्याहुर्बहुसंप्लवे ॥
प्रतिकूलेसपिंडस्यमासमेकंविवर्जयेत् ॥ विवाहस्तुततःपश्चात्तयोरेवविधीयतइति ॥
ज्योतिःसागरे ॥ दुर्भिक्षेराष्ट्रभंगेचपित्रोर्वाप्राणसंशये ॥ प्रौढायामपिकन्यायांना
नुकूलंप्रतीक्षतइति ॥ अन्यत्रापि ॥ दीर्घरोगाभिभूतस्यदूरदेशस्थितस्यच ॥ उदा
सीनस्थितस्यापिप्रतिकूलंनविद्यते ॥ संकटेसमनुप्राप्तेयाज्ञवल्क्येनयोगिना ॥ शां
तिरुक्तागणेशस्यकृत्वातांशुभमाचरेत् ॥ अकृत्वाशांतिकंयस्तु निषिद्धेसति दारुणे ॥
प्रकरोतिशुभंकर्मविघ्नस्तस्यपदेपदे ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ प्रतिकूलेतुसंप्राप्तेविवाहंनै
वकारयेत् ॥ अंतेदोषविनाशायकुर्याच्छांतिमिमांशुभाम् ॥ श्रियैजातइतिश्रियम् ॥
इदंविष्णुरितिविष्णुम् ॥ गौरीर्मिमायेतिगौरीम् ॥ त्र्यंबकमितित्र्यंबकम् ॥ परंमृ
त्योरितियमम् ॥ पूजयित्वातिलाज्यंचहुनेदष्टोत्तरंशतम् ॥ ॐ भूःस्वाहामृत्युर्न

॥२२०॥

इयतांस्नुषायैसुखंवर्धतांस्वाहा ॥ ततोहोमंसमाप्य गोदक्षिणाभवेदिति ॥ स्मृतिचंद्रिकायाम् ॥ कृतेवाङ्निश्चयेपश्चान्मृत्युर्भवतिगोत्रिणः ॥ तदानमंगलंकार्यंनाशवैधव्यदंध्रुवम् ॥ वाग्दानानंतरंयत्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः ॥ तत्रोद्वाहोनैवकार्यःस्ववंशक्षयदोषकृदिति ॥ अत्रयद्यपिम्रियेतकस्यचिदिति मृत्युर्भवति कस्यचिदितिचाविशेषेणोक्तम् ॥ तथापिपितामहादीनामपिमरणस्यप्रतिकूलदोषनिमित्तत्वेनक्वचिदकीर्तनादविवाहितायाभगिन्याइति विवाहितायामरणस्य तथात्वानुक्तेर्मेधातिथिवाक्ये स्वगोत्रिणामितिचंद्रिकावाक्येमर्त्यस्यगोत्रिण इतिचकीर्तनाद्वध्वावरस्यवासगोत्रसपिंडेषुत्रिपुरुषांतर्गतेमर्त्यैमृतेप्रतिकूलदोषइतिमंतव्यम् ॥ स्त्रीचवरस्यद्वितीयादिविवाहसमयेपूर्वोढासुतास्तस्यांपूर्वोत्पन्नः एतत्पौत्रोपलक्षणम् ॥ एवंपितृव्यग्रहणंतत्पुत्रस्यएवं वरमारभ्यजनकत्रिपुरुषीकूटस्थमारभ्य संतानभेदेच त्रिपुरुषी

अत्रबोद्धव्या ॥ वधूवरयोःसमानगृहेतन्मरणेकंचित्कालंप्रतीक्ष्यैवविवाहइति ॥ तदाकुर्युरित्यादिशब्दैर्बोध्यते ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलंस्यादितिकालप्रतीक्षाशांतिभ्यामसमाधेयोदोषःद्वयोर्युगपन्मरणजइत्यर्थः ॥ अतएवोक्तंनान्येषांतुकदाचनेति ॥ अन्येषांसपिंडानांतयोरप्येकैकमरणजस्तुसमाधेयइतिआशयः ॥ वृद्धवसिष्ठवाक्येचतुर्णांमरणस्य महाविघ्नकरत्वकथने तत्रप्रतीक्षासहिताकेवलंवाविनायकशांतिरिति कथनार्थम् ॥ अतएवतद्विधिवाक्यशेषेणशांत्यकरणेपदेपदेइतिविघ्नस्यमहत्त्वंप्रदर्शितम् ॥ एभिरेवंविपन्नैरितिकालप्रतीक्षासहितायाः ॥ श्रीपूजनादिशांतेर्निमित्तमेतन्मरणमेवेत्याशयः ॥ अतएवमांडव्यवाक्येनैवकर्तव्योनिमित्तानिमित्तानंतरमितिव्याख्येयम् ॥ इतिप्रतिकूलनिर्णयः ॥ अथचूडोपनयनोद्वाहानांप्रारंभोत्तरंमुहूर्तांतरालाभेजननाशौचपाते संकटवशात्प्राप्तकर्मकरणेतच्छुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तीभूतमार्तंडानुसारी

कूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥ ॥ कृतस्नानादिर्यजमानःपत्न्यासंस्कार्येणचसहपीठादा
वुपविश्याचम्य अस्यामुकसंस्कार्यस्य जननाशौचमध्येसंकटवशेनअमुकसंस्कारं
कर्तुंकूष्मांडमंत्रैराज्यहोमं पयस्विनीगोदानं तन्निष्क्रयंवापंचगव्यप्राशनंचकरिष्ये
इति ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनमपिकुर्वंति ॥ कूष्मांडहोमंकर्तु
मस्मिन्स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंविटंनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥ तत्रदेवताभि
ध्यानम् ॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निंसोमम् ॥ प्रधानमग्निंवायुंसूर्यंकूष्मांडमंत्रैः॥ अग्निंवा
युंसूर्यमग्नीवरुणौअग्नीवरुणौअग्निंवरुणंसवितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतः स्वर्कान्व
रुणमादित्यमदितिंप्रजापतिमग्निंस्विष्टकृतमेताअंगप्रधानार्थादेवताः आज्येनास्मि
न्कर्मण्यहंयक्ष्ये ॥ ततोदक्षिणतो ब्रह्मासनादिआज्यभागांतं कृत्वा ॥ ॥ नात्रचरुः ॥

१ कूष्मांडहोमस्य प्रायश्चित्तत्वात् ।

कूष्मांडहोममंत्राः ॥ ॐ यद्देवादेवहेडनंदेवासश्चकृमावयम् ॥ अग्निर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वंहसः स्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यदिदिवा यदिनक्तमेनांसि चकृमावयम् ॥ वायुर्मातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वंहसः स्वाहा ॥ २ ॥ इदंवायवे० ॐ यदिजाग्रद्यदिस्वप्नऽएनांसिचकृमावयम् ॥ सूर्योमातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वंहसः स्वाहा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ततोभूराद्याःस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपयस्विनीगोदानम् ॥ प्रतिग्रहीतृब्राह्मणपूजनम् ॥ गांवस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य ॥ दानमंत्रः ॥ गवामंगेषुतिष्ठंतीति ॥ इमांगांपयस्विनींयथाशक्त्यलंकृतांजननाशौचदोषनिरसनार्थंकूष्मांडीप्रायश्चित्तहोमसांगतासिद्ध्यर्थं प्राप्तकर्मकरणेअधिकारार्थंचअमुकशर्म

णेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ दानसांगता० इमांदक्षिणां० अथवागोनिष्क्रयीभूतं निष्कार्धंपादंवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणाकंतुभ्यमहं० ततोविधिवत्पंचगव्यंकृत्वा॥यत्त्वगस्थिगतंपापंदेहेतिष्ठतिमामके ॥ प्राशनात्पंचगव्यस्यदहत्यग्निरिवेंधनमितिपठितमंत्रपूर्वकम् ॥ ॐ इत्यनेनप्राशयेत् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ ब्राह्मणान्संपूज्यतैराशिषोगृहीत्वाअग्निंविसृज्य ॥ अनेनकृतेनकर्मणाश्रीपरमेश्वरःप्रीयताम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेकूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥ अथविवाहहोमकालेकन्याऋतुमतीचेत्तत्रहोमप्रयोगः ॥ कन्यासुस्नाताशुभासनेउपविश्य ॥ ऋतुदोषविनाशार्थं प्राप्तकर्मणियोग्यतासिद्ध्यर्थंयुंजानहवनंपयस्विनीगोदानंपयःप्राशनंचकरिष्ये ॥ निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणेशंसंपूज्य ॥ युंजानहोमंकर्तुमहमस्मिन्स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंविटनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥ दक्षिणतोब्राह्मासनाद्याज्यभागांतेनात्रचरुः ॥

युंजानःप्रथमम्॥ युंजतेमनइतिऋग्भ्यांचतुर्दशावृत्त्याष्टाविंशत्याहुतीराज्येनहुत्वा॥ तौचमंत्रौ ॥ ॐ युञ्जानःप्रथमंमनस्तत्त्वायसविताधियं ॥ अग्निर्ज्योतिर्निचाय्यपृथिव्याअध्याभरत्स्वाहा ॥ इदंसवित्रेनमम ॥ १ ॥ युञ्जतेमनउतयुञ्जतेधियोविप्राविप्रस्यबृहतोविपश्चितः ॥ विहोत्रादधेवयुनाविदेकइन्महीदेवस्यसवितुःपरिष्टुतिःस्वाहा ॥ १ ॥ इदंसवित्रेनमम॥ ततोभूराद्याः स्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपयस्विनींगांदद्यात् ॥ गांवस्त्रालंकारादिभिःसंपूज्य ॥ प्रतिग्रहीतृब्राह्मणंसंपूज्य ॥दानमंत्रः ॥ गवामंगेषुतिष्ठंति भुवनानिचतुर्दश ॥ यस्मात्तस्माच्छिवंमेस्यादिहलोकेपरत्रच ॥इमांगांपयस्विनीं यथाशक्त्यलंकृतामृतुदोषनिरासार्थं:युञ्जानप्रायश्चित्तहोमसिद्ध्यर्थं प्राप्तकर्मकरणे अ

धिकारार्थंचब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ दानसांगतासिद्ध्यर्थमिमांदक्षिणांतुभ्यमहं संप्रददे ॥ अथवागोनिष्क्रयीभूतंनिष्कंनिष्कार्धंवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणा कंतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ततःपयःप्राशनम् ॥ कामधेनुसमुद्भूतंघृतबीजंशशिप्रभम् ॥ त स्यप्राशनमात्रेणरजोदोषोविनश्यतु ॥ इदंरजोदोषनिवृत्त्यर्थंत्रिदिनंपयःप्राश्यम् ॥ अग्निंविसृजेत् ॥ इतियुञ्जानहोमविधिः ॥ ॥ अथवधूवरमातृरजःप्राप्तौनांदीश्राद्धो त्तरंमुहूर्तांतरालाभेसंकटेप्राप्तकर्माधिकारार्थंश्रीशांतिकरणेप्रयोगः ॥ आचम्यदे शकालौसंकीर्त्यअस्यसंस्कार्यस्य विवाहादिमंगलमध्ये अस्मत्पत्न्यारजउत्पन्नदोष निरासार्थंसकलारिष्टशांत्यर्थंसंस्कारस्यबह्वायुष्यप्राप्त्यर्थंश्रीशांतिंकरिष्ये ॥ त दंगत्वेनगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंकृत्वाआचार्यंवृत्वा स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकं वरदनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥ तत्पुरतःभद्रपीठे तंदुलाष्टदलंविरच्यतदुपरिकल

शांसंस्थाप्योपरिपूर्णपात्रंनिधाय वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यतदुपरिअग्न्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठापू
र्वकंस्वर्णमयींश्रीमूर्तिंप्रतिष्ठाप्य ॥ श्रीसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ म
हालक्ष्मिनमस्तुभ्यंसहस्रकरमंडिते ॥ आयुःश्रीमंगलंदेहिरजोदोषंनिवारयेति ॥ द
क्षिणतोब्रह्मासनाद्याज्यभागांतंकृत्वापंचदशर्चांश्रीसूक्तेनप्रत्यृचं तिलाज्यपायसहो
मंकृत्वा ॥ भूरादिस्विष्टकृदंतादशाहुतीर्हुत्वाज्येन ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीतावि
मोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ गवामंगेष्वितिगांवातन्निष्क्रयद्रव्यंदत्त्वा ॥ ऐंद्रवारुण
पावमानीयमंत्रैरंगसूक्तैरभिषेकमंत्रैश्चसंस्कार्येणसहाभिषिच्य ॥ प्रतिमामाचार्या
यदत्त्वादक्षिणांदत्त्वाविप्राशिषोगृहीत्वा ब्राह्मणभोजनसंकल्पंकृत्वा प्रतिमाग्निंविसृ
ज्य ॥ यस्यस्मृत्येतिनत्वाकर्मसंपूर्णतांवाचयेदितिसंस्कारभास्करेश्रीशांतिप्रयो
गः ॥ अथविघ्नपरिहारायविनायकशांतिरुच्यते ॥ ॥ तत्रकालः ॥ विष्णुधर्मे ॥

हस्तपुष्याश्वयुक्सौम्येवैष्णवेचोत्तरात्रये ॥ नक्षत्रेचमुहूर्तेचमैत्रेवाब्रह्मदैवते ॥ शु
क्लपक्षेचतुर्थ्यांचवासरेधिषणस्यच ॥ विघ्नस्यपरिहारार्थंशांतिंकुर्याद्विनायकीमिति
॥ अथविनायकशांतिसंभाराः ॥ सिद्धार्थाः ॥ गोघृतम् ॥ सर्वौषध्यः ॥ प्रियंगुः ॥
नागकेशरम् ॥ चंदनम् ॥ अगरु ॥ कर्पूरः ॥ कस्तूरी ॥ सप्तमृदः ॥ अश्वस्थानात् ॥
गजस्थानात् ॥ वल्मीकात ॥ सरित्संगमात् ॥ अशोष्यह्रदात ॥ राजद्वारात ॥
गोगोष्ठात् ॥ ७ ॥ गोरोचनम् ॥ चंदनम् ॥ कुंकुमम ॥ अगरुप्रभृतयो गंधाः ॥ गुग्गु
लुः ॥ अव्रणाश्चत्वारःकुंभाः ॥ आनडुहंरोहितचर्म ॥ भद्रासनम् ॥ श्रीपर्णिपीठम् ॥
चूतादिपंचपल्लवाः ॥ चतस्रःस्रजः ॥ अहतवस्त्राणि ॥ श्वेतवस्त्रम ॥ सार्षपतैलम् ॥
औदुंबरवृक्षोद्भवःस्रुवः ॥ शूर्पम् ॥ सकृत्फलीकृतास्तंडुलाः ॥ तिलपिष्टम् ॥ तिलपिष्ट
मिश्रितौदनः ॥ शूद्रवर्णो ॥ पकापक्कंमांसम् ॥ पकापक्काश्चमत्स्याः ॥ द्विजवर्णेमा

षपिष्टमयंमत्स्यमांसंच ॥ चित्रविचित्राणिपुष्पाणि ॥ सुगंधिद्रव्याणि ॥ अद्रव
णं ॥ त्रिविधासुरा ॥ गौडी ॥ पैष्टी ॥ माध्वीच ॥ द्विजवर्णे ॥ पयोगुडलवणमि
श्रगौडी ॥ पयोलवणमाषपिष्टमिश्रपैष्टी ॥ पयोमधुलवणमिश्रमाध्वी ॥ मूलकः ॥
कंदाकारोभक्ष्यइत्यर्थः ॥ पूरिकाः ॥ अपूपाः ॥ ३ ॥ स्नेहपक्वगोधूमविकारइत्य
र्थः ॥ उंडेरकस्रजः ॥ ३ ॥ माषपिष्टदामयापोतास्रजइत्यर्थः ॥ दध्योदनम् ॥ पा
यसम् ॥ गुडमिश्रशाल्यादिपिष्टम् ॥ मोदकाः ॥ दूर्वाः ॥ यजमानपत्न्योरहतवस्त्रा
णि ॥ विनायकांबिकयोः सौवर्ण्योर्द्वेप्रतिमे ॥ इतिविनायकशांतौसंभाराः ॥ अ
थप्रयोगः ॥ उक्तकालेपवित्रपाणिरधिकारीप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य ॥ अ
द्ये० मम अमुकस्य कर्तव्यउपयने विवाहेनिश्चयोत्तरं कस्यचिदमुकसपिंडगोत्र ॥२२९॥
जपुरुषस्यसंजातमृतिजनितप्रतिकूलसकलदोषपरिहारद्वारावधूवरयोः आयुरभि

वृद्धिपूर्वकसंतत्यविच्छेदसकलभूतिसिद्ध्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सनवग्रहमखांविनायकशांतिंकरिष्ये ॥ वाअस्यकुमारस्यउपनयनकर्मणोनिर्विघ्नफलसिद्ध्यर्थंविनायकशांतिंकरिष्ये ॥ इतिसंकल्पः ॥ तदंगत्वेनगणेशपूजनादिनांदीश्राद्धांतंकृत्वाऽऽचार्यवरणंकुर्यात ॥ आचार्यस्तुयथास्वर्गेशक्रादीनांबृहस्पतिः ॥ तथा० ॥ एवंचतुरःपराशरमतेष्टौवाऋत्विजोवृणुयात् अष्टौचेत्तेषुचत्वारोस्वस्तिवाचकाः ॥ तथाचत्वारःस्वस्तिवाचकाइतिमदनरत्ने ॥ अस्ययागस्य० ॥ १ ॥ तेषांवस्त्रादिभिःपूजनम् ॥ ततःसाचार्योयजमानोवामहस्तेगौरसर्षपान्गृहीत्वारक्षोहणमित्यादिमंत्रैः सर्षपान्विकीर्य ॥ गायत्र्यादिभिर्मंत्रैःपंचगव्यंकृत्वा ॥ अपोहिष्ठेतित्रिभिर्मंत्रैःकर्मभूमिंप्रोक्ष्य ॥ भूरसीतिमंत्रेणभूमिंपूजयेत् ॥ ततआचार्यःपंचवर्णैःशुक्लैर्वापिष्टैर्मध्येस्व

१ यज्ञियमध्यदेशे ।

स्तिकंकृत्वा तदुपरिआनडुहंचर्म प्राग्ग्रीवमुत्तरलोमतदभावेप्रागग्रंकुशानास्तीर्यंतत्र श्रीपर्णिकाष्ठजं पीठमुत्तरच्छदं संस्थाप्य तच्छ्वेतवस्त्रेणाच्छाद्य तच्चतुर्दिक्षुचत्वारिस्व स्तिकानिकृत्वा तेषुप्रागादितएकवर्णांश्चतुरः कुंभान्महीद्यौरित्यादिमंत्रैः पूर्णपात्रांतं चतुर्ब्राह्मणैः पृथक्पृथक् मन्त्रावृत्त्यासंस्थापयेत् ॥ तत्रविशेषः ॥ कलशेषुह्रदोदकं नदीसंगमोदकेनापूर्यपंचमृदःक्षिपेत् ॥ पंचमृद्यथा ॥ अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्व ल्मीकात्संगमाद्ध्रदादिति ॥ उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना ॥ मृत्तिकेहरमेपा पंयन्मयादुष्कृतंकृतमितिमंत्रेणाक्षिपेत् ॥ गंधानिक्षेपेचंदनागरुकेशरकस्तूरीकर्पूरगो रोचनगुग्गुलंनिक्षिपेदिति ॥ चंदनमालाविभूषितान्कृत्वा ॥ कलशस्यमुखेविष्णु रित्यादिदेवदानवइत्यंतंपठेत ॥ ततश्चतुर्दिक्षुचत्वार ऋत्विजः त्वन्नोऽअग्नेतिमंत्रे

णवरुणमावाह्य षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ आनोभद्राः० ॥ १ ॥ शन्नोवातः० ॥
॥ २ ॥ इत्यादिस्वशाखोक्तशांतिकमंत्रान्पठेयुः ॥ ततआचार्योभद्रासनस्थपूर्वतो
होमार्थंस्थंडिलंकृत्वा ॥ तदीशान्यांहस्तमात्रवेदिकायांपीठेवस्त्रादौवामहीद्यौरित्या
दिपूर्णपात्रांतंकलशंसंस्थाप्य ॥ ततःस्वर्णमयविनायकांबिकामूर्त्योरग्न्युत्तारणपूर्वकं
प्राणप्रतिष्ठांकृत्वा ॥ कलशोपरिसंस्थाप्य ॥ आवाहयेत् ॥ तत्रमंत्रः॥ ॐ तत्पुरुषायवि
द्महेवक्रतुंडायधीमहि ॥ तन्नोदंतिःप्रचोदयात् ॥ इतिविनायकम् ॥ सुभगायैविद्महे
काममालिन्यैधीमहि ॥तन्नोगौ० इत्यंबि० हेमप्र० गौरीमावा०अपरार्केभविष्येत्वन्या
अपिउक्ताःतत्परितोयथावकाशंप्रतिमास्वक्षतपुंजेषुवा२ योमेकेशम् ॥ पार्वतीम्॥भीम

---

१ गणानान्त्वाअम्बिकेतिमंत्रावुक्तौशांतिमयूखे। २ एतादेवताःअपरार्कोक्तभविष्यत्पुराणानुसारेण।

जम् ॥ वासुदेवम् ॥ अर्कमंडलम् ॥ सोममंडलम्॥भौमम्॥बुधम्॥बृहस्पतिम्॥शुक्रम्॥
शनैश्चरम् ॥ राहुम् ॥ केतुम्॥बाहुलेयम्॥ विष्णुम् ॥ एतान्॥ इंद्रादिलोकपालांश्चावा
हनादिनैवेद्यांतैरुपचारैःसंपूज्य ॥ भद्रासनस्यपूर्वतःकृतेस्थंडिलेग्निस्थापनंकुर्यात् ॥
॥ तद्यथा ॥ अद्यपू॰ अस्मिन्सग्रहमखविनायकशांत्याख्येकर्मणिअस्मिन्स्थंडि
लेपंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निस्थापनंकरिष्ये ॥ पंचभूसंस्कारान्कृत्वावरदनामानम
ग्निस्थापयेत ॥ विनायकादुत्तरतोग्रहवेद्यांग्रहावाहनंकुर्यात् ॥ अद्यपू॰ प्रारिप्सित
कर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थमादित्यादिग्रहाणांस्थापनंपूजनंचकरिष्ये ॥ तत्रग्रहपीठम
ध्येआदित्याद्यनंतपर्यंतंरजोदर्शनशांतिवद्ग्रहाणांस्थापनंपूजनंचकार्यम् ॥ तदै
शान्यांदध्यक्षतादिभूषितंकलशंविधिनास्थाप्यतत्रवरुणंपूजयेत् ॥ देवदानव॰ भ
वसर्वदा ॥ ततोग्निसमीपमागत्यान्वाधानंकुर्यात् ॥ अद्य॰ अस्मिन्सग्रहमख

विनायकशांत्याख्येकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये ॥ पूर्वेणगमनमित्यादिपदार्थानहंकरिष्ये ॥ अथदेवताभिध्यानम् ॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निं सोममाज्येनएकैकयाहुत्यायक्ष्ये ॥ अत्रप्रधानम् ॥ आदित्यादिनवग्रहान् ॥ अर्कादिसमिच्चरुतिलाज्यद्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्येण चतुश्चतुःसंख्याकाभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥ विनायकादिपंचदेवताः क्षेत्रपालंवास्तोष्पतिमिंद्रादिलोकपालांश्चतैरेवद्रव्यैः प्रत्येकंप्रतिद्रव्येणद्वाभ्यांद्वाभ्यामाहुतिभ्यांयक्ष्ये ॥ पुनरत्रप्रधानम् ॥ मितम् ॥ समितम् ॥ शालम् ॥ कटंकटम् ॥ कूष्मांडम् ॥ राजपुत्रम् ॥ प्रत्येकमेकैकंयाचर्वाहुत्या ॥ व्योमकेशादीन्प्रत्येकमेकैकयाचर्वाहुत्या यक्ष्ये ॥ शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि ॥

१ अष्टाष्टसंख्याकाभिराहुतिभिः तथाचअधिदेवताप्रत्यधिदेवतानांतैरेवद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येण ।

दक्षिणतोऽग्नेर्ब्रह्मासनादिपरिस्तरणांतंपात्रासादनम् ॥ पवित्रच्छेदनादर्भास्त्रयः ॥ प
वित्रेद्वे ॥ प्रोक्षणीपात्रम् ॥ आज्यस्थाली ॥ चरुस्थाली ॥ ग्रहहोमार्थंगृहसिद्धचरु
स्थाली ॥संमार्गकुशाः पंच ॥ उपयमनकुशाःसप्त॥ समिधस्तिस्रः॥ स्रुवः॥आज्यम् ॥
तंडुलाः ॥ पूर्णपात्रम् ॥ पवित्रच्छेदनादिपात्रप्रोक्षणांतंकृत्वा ॥ आज्यस्थाल्यामा
ज्यनिर्वापः ॥ सपवित्रकेचरुपात्रेतंडुलावापःप्रणीतोदकमासिच्य ॥ दक्षिणतआ
ज्याधिश्रयणम् ॥ चरोरधिश्रयणमाज्यस्योत्तरइत्यादिचरुद्वासनांतंकुर्यात् ॥ त
तोगव्याज्यलोलीकृतेनगौरसर्षपकल्केनोद्वर्तितसर्वांगंसर्वौषधीभिः सर्वगंधैश्चलिप्त
शिरसंयजमानमाचार्योमंगलवेदघोषैर्भद्रासनेउपवेशयेत् ॥ ततोयजमानः पूर्ववद्

१ कृतोद्वर्तनादिकस्ययजमानस्यभद्रासनेउपवेशनंकार्यमितिविज्ञानेश्वरमहार्णवबृहत्पाराशराः॥
उपवेशनोत्तरमुद्वर्तनादिकंकार्यमितिमदनरत्नः ॥

तैश्चतुर्भिर्ऋत्विग्भिःस्वस्तिवाचनंकुर्यात् ॥ भोब्राह्मणाःममगृहेअद्यकरिष्यमाणस ग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणःबहुपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु ॥ अस्तुपुण्याहमि तिद्विजावदेयुः ॥ एवंकल्याणादि० ॥ ततोजीवत्पतिपुत्राभिःसुवासिनीभिर्नीराज नंकार्यम् ॥ ताभ्यश्चयजमानोवस्त्रकंचुक्यादिदद्यादित्याचारः ॥ ततआचार्योयजमा नदक्षिणतउदङ्मुखस्तिष्ठन्पूर्वदेशस्थकलशमादाय ॥ सहस्राक्षंशतधारमृषिभिः पावनंकृतम् ॥ तेनत्वामभिषिंचामिपावमान्यःपुनंतुते ॥ इतिमंत्रेणयजमानमभि षिंचेत् ॥ कुंभमध्येकिंचिज्जलमवशेषणीयम् ॥ दक्षिणंकुंभमादाय ॥ भगंतेवरुणो राजाभगंसूर्योबृहस्पतिः ॥ भगमिंद्रश्चवायुश्चभगंसप्तर्षयोददुः ॥ इतिदक्षिणकुंभे नयजमानमभिषिंचेत् ॥ ततःपश्चिमकुंभमादाय ॥ यत्तेकेशेषुदौर्भाग्यंसीमंतेयच्चमू र्द्धनि ॥ ललाटेकर्णयोरक्ष्णोरापस्तद्घ्नंतुसर्वदा ॥ इतिपश्चिमकुंभेनयजमानमभि

षिंचेत् ॥ ततउत्तरकलशमादाय ॥ सहस्राक्षंशतधारमृषिभिःपावनंकृतम् ॥ तेनत्वा
मभिषिंचामिपावमान्यःपुनंतुते ॥ भगंतेवरुणोराजाभगंसूर्योबृहस्पतिः ॥ भगमिंद्र
श्चवायुश्चभगंसप्तर्षयोददुः ॥ यत्तेकेशेषुदौर्भाग्यंसीमंतेयच्चमूर्धनि ॥ ललाटेकर्ण
योरक्ष्णोरापस्तद्घ्नंतुसर्वदा ॥ इतिमंत्रैरभिषिंचेत् ॥ ततश्चतुर्भिर्मिलितैःकुंभैरभि
षेकः ॥ तत्रमंत्राः ॥ एतद्वैपावनंस्नानंसहस्राक्षमृषिस्मृतम् ॥ तेनत्वांशतधारेणपाव
मान्यःपुनंत्विमाः ॥ शक्रादिदशदिक्पालाब्रह्मेशकेशवादयः ॥ आपस्तेघ्नंतुदौर्भा
ग्यंशांतिंददतुसर्वदा ॥ ॐ सुमित्रियानऽआपऽओषधयःसंतुदुर्मित्रियास्तस्मैसंतुयो

१ अपरार्कमते सहस्राक्षमितित्रिभिर्मंत्रैरेकैककुंभेनाभिषेकः ।
२ चतुःकुंभैःस्नपनमेतद्बृहत्पराशरमते ।

स्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मः ॥ समुद्रागिरयोनद्योमुनयश्चपतिव्रताः ॥ दौर्भाग्यंघ्नंतुते सर्वेशांतिंयच्छंतुसर्वदा ॥ पादगुल्फोरुजंघास्यनितंबोदरनाभिषु ॥ स्तनोरुबाहु हस्ताग्रग्रीवास्वंसांगसंधिषु ॥ नासाललाटकर्णेषुकेशांतेषुचयत्स्थितम् ॥ तदापोघ्नं तुदौर्भाग्यंशांतिंयच्छंतुसर्वदा ॥ ततआचार्यःप्राङ्मुखोयजमानस्यपश्चात्तिष्ठन्स व्यपाणिनाकुशान्यजमानस्यशिरसिप्रागग्रान्निधाय ॥ तत्रसार्षपंतैलमौदुंबरस्रुवेणा दाय ॐ मितायस्वाहाइदंमितायनमम ॥ यजमानस्यत्यागः ॥ ॐ संमितायस्वाहाइदं संमि० ॥ ॐ शालायस्वाहाइदंशालाय० ॥ ॐ कटंकटायस्वाहाइदंकटंकटाय० ॥ ॐ कूष्मांडायस्वाहाइदंकूष्मांडाय० ॥ ॐ राजपुत्रायस्वाहाइदंराजपुत्राय ॥ इति

१ अपरार्कमतेशालकटंकटाभ्यामेकैकाकूष्मांडराजपुत्राभ्यामेकैकाइतिचतस्र आहुतयः ।

सं० षडाहुतीर्मस्तके जुहुयात् ॥ ततोग्निसमीपमागत्य ॥ पवित्रेणाज्योत्पवनादिसोमा भा०
॥२३०॥ यस्वाहेत्यंतंकुर्यात् ॥ षड्भिरग्नौश्रपितचरुणाजुहुयात् ॥ :मितायस्वा० इदंमिताय० ॥
ॐ संमितायस्वा० इदंसंमिताय० ॐ शालायस्वा० इदंशालाय० ॥ ॐ कटंकटा
यस्वा० इदंकटंकटाय० ॥ ॐ कूष्मांडायस्वा० इदंकूष्मांडाय०॥ ॐ राजपुत्रायस्वा०
इदंराजपुत्राय० ॥ तेनैवचरुणाव्योमकेशादीनांहोमः ॥ ॐ व्योमकेशायस्वा० इदं
व्योमकेशाय० ॥ यथामंत्रलिंगंत्यागः ॥ ॐ पार्वत्यै० ॥ ॐ भीमजाय० ॥ ॐ वासुदे
वाय ० ॥ ॐ अर्काय० ॥ ॐ सोमाय० ॥ ॐ भौमाय० ॥ ॐ बुधाय० ॥ ॐ बृहस्पत
ये० ॥ ॐ शुक्राय० ॥ ॐ शनये० ॥ ॐराहवे० ॥ ॐकेतवे० ॥ ॐबाहुलेयाय० ॥ ॐ
विष्णवे० ॥ ॐ इंद्राय० ॥ ॐअग्नये० ॥ ॐ यमाय०॥ ॐ निर्ऋतये० ॥ॐ वरुणाय०॥ ॥२३०॥

१ एतानिषड्विनायकनामानीतिविज्ञानेश्वरः ।

ॐ वायवे० ॥ ॐ कुबेराय० ॥ ॐ ईशानाय० ॥ ततोयजमानेनद्रव्यत्यागः कार्यः ॥ इमानिसंपादितानिहवनीयद्रव्याणियायायक्ष्यमाणदेवताभ्यस्ताभ्यःमयापरित्यक्तानिनमम ॥ ततोगणेशायवराहुतिः ॥ ततोग्रहहोमंपूर्ववत्कुर्यात् ॥ ततःस्थापितदेवतानांपंचोपचारपूजा ॥ स्विष्टकृदादिप्राजापत्यांतोहोमः ॥ ततोबलिदानंपूर्ववत् ॥ क्षेत्रपालबलिः ॥ हस्तपादप्रक्षालनम् ॥ ततोहुतशेषचरुणा इंद्रादिलोकपालेभ्योनाममंत्रबैलिंदत्त्वा ॥ शुद्धोदकेनसुस्नातोयजमानःविनायकसमीपेउपविश्य ॥ ॐ तत्पुरुषायवि० तन्नोदंतिः० ॥ १ ॥ ॐ सुभगायैवि० तन्नोगौरी० ॥ २ ॥ द्वाभ्यांमंत्राभ्यांविनायकांबिकाभ्यांनमःध्यायामीत्येवंषोडशोपचारैःसंपू

---

१ अत्रमितादिषड्भ्योमाषभक्तबलिर्देयेतिशांतिमयूखे ।

ज्य ॥ कृताकृततंडुलान् ॥ तिलयुक्तौदनम् ॥ पक्कापक्कमत्स्यान् ॥ पक्कापक्कमांसम् ॥ त्रिविधांसुराम् ॥ पक्कमांसम् ॥ मूलकापूपपूरिकोंडेरजस्त्रग्दध्यन्नपायसगुडमिश्रपिष्टमोदकलड्डुकानिचित्रसुगंधपुष्पकूष्मांडफलानिचैकपात्रेशूर्पेवाकृत्वा ॥ ॐ तत्पुरुषा० तन्नोदंतिः० ॥१॥ ॐ सुभगायै० तन्नोगौरी० विनायकांबिकाभ्यांनमःइममुपहारं निवेदयामि ॥ इतिनिवेद्य ॥ कुंकुमगंधदूर्वासर्षपसहितोदकेनांजलिमापूर्य ॥ ॐ तत्पुरुषाय० ॥ ॐ सुभगायै० ॥ इतिमंत्राभ्यांविनायकांबिकाभ्यामिदमर्घंसमर्पयामि ॥अर्घं

१ कंडिताकंडिततंडुलाः । २ माषमयान् । ३ माषमयम् । ४ पात्रत्रयमध्येलवणयुतं दुग्धम् । ५ माषमयम् ।६ कंदाकारोभक्षविशेषोभूमिकंदः।७ क्षुद्रापूपाइत्यपरार्के महार्णवेतुवर्तुलैश्चतुरस्रैश्चदीर्घैः पिष्टविकारनिर्मिताःस्रजः उंडेरकाउच्यंते अस्नेहपक्वगोधूमविकारापूपाः पूरिकाः प्रसिद्धाः । ८अर्घ्यदानंचोपस्थानं चतुष्पथबल्यनंतरंकार्यमितिमदनरत्ने ।

दत्त्वा ॥ भूमौशिरःकृत्वा ॥ रूपंदेहिजयंदेहिभगवन्देहिमेभगम् ॥ पुत्रान्देहिधनं देहिसर्वान्कामांश्चदेहिमे ॥ इतिविनायकम् ॥ रूपं देहियशोदेहिभगंभगवतिदेहिमे ॥ पुत्रान्देहिधनंदेहिसर्वान्कामांश्चदेहिमे ॥ इत्यंबिकांचोपतिष्ठेत् ॥ सौभाग्यमंबिके देहिरूपंभाग्यंयशोपिच ॥ स्त्रियंपुत्रांश्चकामांश्चतथाशौर्यंचदेहिमे ॥ गणेशमातरंबालेयत्किंचिन्मदभीप्सितम् ॥ एकनाम्नैवतद्देहिदेहिगौरिवरानने ॥ ततःआचार्यः शूर्पेकुशानास्तीर्यकृताकृताद्युपहारंपूर्वोक्तंसर्वंतत्रनिधायचतुष्पथेगत्वा ॥ तत्रभूमिं जलेनाभ्युक्ष्यतत्रकुशानातीर्य ॥ तत्रमंत्रोक्तदेवताःसंपूजयेत् ॥ आदित्यादियंत्रोक्तदेवताभ्योनमःध्यायामीत्येवंषोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ तत्रशूर्पंनिधायबलिंदद्यात् ॥

१ इदंप्रार्थनांतरंबृहत्पराशरोक्तम् ।

मंत्रास्तु ॥ बलिंगृह्णंत्विमेदेवाआदित्यावसवस्तथा ॥ मरुतश्चाश्विनौदेवाः
सुपर्णाःपन्नगाग्रहाः ॥ असुरायातुधानाश्चपिशाचामातरोगणाः ॥ शाकिन्यो
यक्षवेतालायोगिन्यः पूतनाग्रहाः ॥ जृंभकाःसिद्धगंधर्वानागाविद्याधरा नगाः ॥
दिक्पालालोकपालाश्चयेचविघ्नस्यनायकाः ॥ जगतांशांतिकर्तारोब्रह्माद्याश्चमहर्ष
यः ॥ माविघ्नामाचमेपापंमासंतुपरिपंथिनः ॥ सौम्याभवंतुतृप्ताश्चभूतप्रेताः सुखा
वहाः ॥ ततो यजमानोगृहमागत्य हस्तौपादौचप्रक्षाल्याचामेत् ॥ ततआचार्यः
कृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणः सांगतासिद्ध्यर्थंवसोर्द्धारासमन्वितं
पूर्णाहुतिहोमंकरिष्ये ॥ उक्तविधिनापूर्णाहुतिंवसोर्द्धारांचहुत्वाभस्मधारणंकुर्यात् ॥
संस्रवप्रा० ॥ कृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणः सांगता० ॥ प्रणीताविमोकः ॥ श्रेयोदानम् ॥ यजमानःकृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणःसां०

श्रेयःस्वीकरणंकरिष्ये ॥ आचार्यःकृतस्यस० श्रेयोदानंकरिष्ये ॥ शिवाआपः सं
त्वित्यादि ॥ भवन्नियोगेनमयाअस्मिन्नसग्रहमखविनायकशांत्याख्येकर्मणियत्कृत
माचार्यत्वम्० ॥ ततआचार्यंगंधादिनापूजयेत् ॥ ततोग्रहकलशोदकेनयजमानस्य
सकुटुंबस्याभिषेकः ॥ विनायकांबिकयोः पंचोपचारैःपूजांकृत्वा ॥ यांतुदेवेति वि
सृज्य ॥ इमेविनायकांबिकयोर्मूर्तीआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इदंग्रहपीठंतुभ्य० ॥
अग्निंगंधादिनासंपूज्य ॥ गच्छगच्छेतिविसृज्य ॥ कृतस्यसग्रहमखविनायकशां
त्याख्यस्य कर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थं यथाशक्तिब्राह्मणान्नभोजयिष्ये ॥ अनेनकृतेनक
र्मणाश्रीपरमेश्वरःप्रीयताम् ॥ ब्राह्मणेभ्योभूयसींदत्त्वातेभ्यश्चाशिषोगृह्णीयादितिसं
स्कारभास्करेविनायकशांतिप्रयोगः ॥ अथगुर्वर्कबलंज्योतिर्निबंधेगर्गः ॥ स्त्रीणांगुरु
बलंश्रेष्ठंपुरुषाणांरवेर्बलम्। तयोश्चंद्रबलंश्रेष्ठमितिगर्गेणभाषितम्। जन्मत्रिदशमारिस्थः

पूजयाशुभदोगुरुः ॥ विवाहेथचतुर्थाष्टद्वादशस्थोमृतिप्रदः ॥ देवलः ॥ नष्टात्मजाधनवतीविधवाकुशीलापुत्रान्वितास्हतधवासुभगाविपुत्रा ॥ स्वामिप्रियाविगतपुत्रधवाधनाढ्यावंध्याभवेत्सुरगुरौक्रमशोभिजन्म ॥ बृहस्पतिः ॥ झषचापकुलीरस्थोजीवोप्यशुभगोचरः ॥ अतिशोभनतांदद्याद्विवाहोपनयादिषु ॥ राजमार्तंडः ॥ तृतीयषष्ठगश्चैवदशमैकादशस्थितः ॥ रविः शुद्धानिगदितोवरस्यैवकरग्रहे ॥ जन्मस्थेचद्वितीयस्थेपंचमेसप्तमेऽपिवा ॥ नवमेभास्करेपूजांकुर्यात्पाणिग्रहोत्सवे ॥ चतुर्थेवाष्टमेचैव द्वादशेभास्करेस्थिते ॥ वरःपंचत्वमाप्नोति कृतेपाणिग्रहोत्सवे ॥ लल्लः ॥ द्वादशदशमचतुर्थेजन्मनिषष्ठाष्टमेतृतीयेच ॥ प्राप्तेपाणिग्रहणेजीवेवैधव्यमाप्नोतिसाकन्या ॥ मुहूर्तदीपिकायाम् ॥ व्ययत्रिदिग्बंधुमृति १२ । ३ । १० । ४ । ८ ॥ स्थितोऽपिस्त्रियोधनास्तांकसुतायगश्च ॥ विद्वोग्रहैर्देवपुरोहितश्चशुभप्रदश्चेतिवसि

ष्ठ आह ॥ गर्गः ॥ सर्वत्रापिशुभंदद्याद्द्वादशाब्दात्परंगुरुः ॥ पंचषष्ठाब्दयोरेवशु
भगोचरतामता ॥ सप्तमात्पंचवर्षेषुस्वोच्चस्वर्क्षगतोयदि ॥ अशुभोपिशुभंदद्याच्छु
भर्क्षेषुकिंपुनः ॥ रजस्वलायाः कन्यायागुरुशुद्धिंनचिंतयेत् ॥ अष्टमेपिप्रकर्त
व्योविवाहस्त्रिगुणार्चनात् ॥ अर्कगुर्वोर्बलंगौर्यारोहिण्यर्कबलास्मृता ॥ कन्याचंद्र
बलाप्रोक्तावृषलीलग्नतोबला ॥ अष्टवर्षाभवेद्गौरीनववर्षाचरोहिणी ॥ दशवर्षाभवे
त्कन्या अतऊर्ध्वंरजस्वला ॥ ॥ अथबृहस्पतिशांतिः ॥ शौनकः ॥ कन्यको
द्वाहकालेतुआनुकूल्यंनविद्यते ॥ ब्राह्मणस्योपनयनेगुरोर्विधिरुदाहृतः ॥ सुवर्णेनगुरुं
कृत्वापीतवस्त्रेणवेष्टयेत् ॥ ऐशान्यांधवलंकुंभंधान्योपरिनिधायच ॥ मदनंमधु
पुष्पंचपलाशंचैवसर्षपान् ॥ मांसीगुडूच्यपामार्गविडंगीशंखिनीवचा ॥ सहदेवीह
रिक्रातासर्वौषधिशतावरी ॥ बलाचसहदेवीचनिशाद्वितयमेवच ॥ कृत्वाज्यभाग

पयतंस्वशाखोक्तविधानतः ॥ ग्रहोक्तमंडलेऽभ्यर्च्यपीतपुष्पाक्षतादिभिः ॥ देवपूजो
त्तरेकालेततःकुंभानुमंत्रणम् ॥ अश्वत्थसमिधश्चाज्यंपायसंसर्पिषायुतम् ॥ यवव्रीहि
तिलाःसाज्यामंत्रेणैवबृहस्पतेः ॥ अष्टोत्तरशतंसर्वंहोमशेषंसमापयेत् ॥ पुत्रदारस
मेतस्यअभिषेकंसमाचरेत् ॥ कुंभाग्निमंत्रणोक्तैश्चसमुद्रज्येष्ठमंत्रतः ॥ प्रतिमांकुंभ
वस्त्रंचआचार्यायनिवेदयेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छुभदः स्यान्नसंशयः ॥ इति
बृहस्पतिशांतिः ॥ ॥ अथाष्टौविवाहभेदाः ॥ तत्रमनुरुद्देशपूर्वकंक्रमेणतल्लक्षणमा
ह ॥ ब्राह्मोदैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः ॥ गांधर्वोराक्षसश्चैवपैशाचश्चतथाष्ट
मः ॥ आच्छाद्यचार्हयित्वाचश्रुतशीलवतेस्वयम् ॥ आहूयदानंकन्यायाब्राह्मोधर्मः
प्रकीर्तितः ॥ यज्ञेतुविततेसम्यगृत्विजेकर्मकुर्वते ॥ अलंकृतसुतादानंदैवधर्मंप्रचक्ष
ते ॥ एकंगोमिथुनंद्वेवावरादादायधर्मतः ॥ कन्याप्रदानंविधिवदार्षोधर्मःसउच्यते ॥ ॥२३४॥

सहोभौचरतांधर्ममिति यश्चानुभाष्यतु ॥ कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्राजापत्योवि
धिःस्मृतः ॥ अत्रविशेषंपारिजातेभगवान् ॥ अन्येष्वपिविवाहेषुधर्मस्यचरणंसह ॥
यद्यप्युक्तंतथाप्यत्र विशेषोक्तिर्गृहाश्रमात् ॥ आश्रमांतरसंप्राप्तिर्निषेधार्थेति ग
म्यते ॥ नचात्रतस्यांजीवत्यां विवाहस्यपरिग्रहः ॥ आश्रमांतरयोगोवामृतायांभ
वतस्तुताविति ॥ अन्येतुपुत्रादावनग्निसाध्येषुसाहित्यनियमार्थासेति ॥ जातिभ्यो
द्रविणंदत्त्वाकन्यायाश्चस्वशक्तितः ॥ कन्याप्रदानंस्वच्छंदादासुरोधर्मउच्यते ॥ इ
च्छयान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्चवरस्यच ॥ गांधर्वःसइतिज्ञेयो मैथुनेकामसंभ
वः ॥ हत्वाच्छित्त्वाचभित्त्वाचक्रोशंतींरुदतींगृहात् ॥ प्रगृह्यकन्याहरणंराक्षसोवि
धिरुच्यते ॥ सुप्तांमत्तांप्रमत्तांवाहोरात्रौयःप्रयच्छति ॥ सपापिष्ठोविवाहानांपैशा
चःप्रथितोष्टमः ॥ आर्षेगोमिथुनादानंचकन्यार्हणम् ॥ नतुतावत्कन्याविक्रयेणनिंद्य

त्वमित्यपिमनुनैवोक्तम् ॥ आर्षेगोमिथुनंशुल्कंकेचिदाहुर्मृषैवतदित्युपक्रम्य ॥ शुल्कं मूल्यम् ॥ अर्हणंतत्कुमारीणामानृशंस्यंहिकेवलमिति ॥ तद्गोमिथुनमानृशंस्यम निंदितम् ॥ किंतुतत्कुमारीणामर्हणंपूजनमित्येवमाचारमदनरत्नेव्याख्यातम् ॥ एषांव्यवस्थामाहमनुः ॥ षडानुपूर्व्याविप्रस्यक्षत्रस्यचतुरोवरान् ॥ विट्शूद्रयोस्तुताने वविद्याद्धर्म्यानराक्षसान् ॥ तत्रब्राह्मादीन्गांधर्वान्तान्ब्राह्मणस्यधर्म्यान्धर्मादनपेतान्विद्यात ॥ क्षत्रस्यआसुरगांधर्वराक्षसपैशाचान् ॥ वैश्यशूद्रयोराक्षसवर्जितानासुरगांधर्वपैशाचानितिव्याख्यातंमदनपारिजाते ॥ एषामपिप्राशस्त्यव्यवस्थामाहमनुः ॥ चत्वारोब्राह्मणस्याद्याःशस्तागांधर्वराक्षसौ ॥ राज्ञस्तथासुरोवैश्येशूद्रेचांत्यस्तुगर्हितइत्यष्टौविवाहभेदाः ॥ कन्याविवाहकालः ॥ सोमोददद्गंधर्वायगंधर्वोददद ग्नयइतिश्रुतिः ॥ तथाचज्योतिर्निबंधे ॥ षडब्दमध्येनोद्वाह्याकन्यावर्षद्वयंयतः ॥

सोमोभुंक्तेततस्तद्वद्गंधर्वश्चतथानलः ॥ यमः ॥ सप्तसंवत्सरादूर्ध्वंसर्ववर्णस्यकन्य
का ॥ विवाहेशस्यतेराजन्नन्यथाधर्मगर्हितइति ॥ यथा ॥ अष्टवर्षाभवेद्गौरीनवव
र्षाचरोहिणी ॥ दशवर्षाभवेत्कन्याअतऊर्ध्वंरजस्वला ॥ १ ॥ गौरींददन्नाकलोके
वैकुंठेरोहिणींददत् ॥ कन्यांददद्ब्रह्मलोकेरौरवेतुरजस्वलाम् ॥ २ ॥ द्वादशेब्देरज
स्वलामित्यन्यपाठः ॥ रत्नमालायांदेवलः ॥ ऊर्ध्वंदशाब्दाद्याकन्यावर्षएकादशेतु
सा ॥ गांधारीस्यात्समुद्वाह्याचिरंजीवितुमिच्छतेति ॥ तत्रसप्तमाष्टमाब्दउत्तमः ॥
नवमदशमोमध्यमः ॥ एकादशाब्दअधमइति ॥ अत्रकन्यावयोब्दोर्ध्वंद्विगुणाब्द
वयस्कवरायकन्यांदद्यात् ॥ अन्यथादानेदोषभागीस्यादिति ॥ ॥ कन्यादाना
धिकारी ॥ माधवीयेनारदः ॥ पितादद्यात्स्वयंकन्यांभ्रातावानुमतेपितुः ॥
मातामहोमातुलश्चसकुल्योजननीतथा ॥ मातात्वभावेसर्वेषांप्रकृतौयदिवर्तते ॥

तस्याममप्रकृतिस्थायांकन्यांदद्युःस्वजातयः ॥ यदातुनैवकश्चित्स्यात्कन्याराजान
माव्रजेदिति ॥ अप्रकृतिस्थाउन्मत्तादिदोषयुतागम्येत्वभावेदातॄणांकन्याकुर्या
त्स्वयंवरमिति ॥ दानप्रशंसा ॥ संवर्तः ॥ अलंकृत्यतुयःकन्यांभूषणाच्छादना
दिभिः ॥ दत्त्वास्वर्गमवाप्नोतिपूज्यतेवासवादिभिरिति ॥ ऋष्यशृंगः ॥ वरगोत्रं
समुच्चार्यप्रपितामहपूर्वकम् ॥ नामसंकीर्तयेद्विद्वान्कन्यायाश्चैवमेवहीति ॥ दानविशेष
स्तु ॥ सर्वत्रप्राङ्मुखोदाताप्रतिग्राहीउदङ्मुखः ॥ एषएवविधिर्यत्रकन्यादानेविपर्ययइ
ति ॥ विवाहेमंडपस्तुप्रागुक्तः ॥ वेदिकाप्रकारः ॥नारदः ॥ हस्तोच्छ्रितांचतुर्हस्तांचतुरस्रां
समंततः ॥ वरस्येतिशेषः ॥ वेदीप्राक्प्रवणाचतुर्वरकराहस्तोच्छ्रिताग्रस्यदोर्जादे
द्वित्रियुगांगुलैरपचितासोक्ताबहिर्वामतः ॥ इतिमुहूर्तमार्तंडेउक्तः ॥ हस्तोच्छ्राया
वेदहस्तैः समंतात्तुल्यावेदीसद्मतोवामभागे ॥ विवाहेकन्याहस्तेनैववेदीनिर्माणमि

तिमुहूर्तचिंतामणौ ॥ कन्याहस्तैःपंचभिःसप्तभिर्वावेदींकुर्यान्मंदिरेवामभागेइतिसं
ग्रहे ॥ अथविवाहदिनात्प्राक्विवाहांगमंगलकार्यकर्तव्यतोच्यते ॥ वराहः ॥ का
र्येविवाहकार्यांगंविवाहोदितभैर्जनैः ॥ विबलंचविधुंहित्वात्रिषष्ठनवमंदिनम् ॥ १ ॥
हेरंबपूजनंतैलहारिद्राचांकुरार्पणम् ॥ पेषणंकंडनाद्यंचवेदिकामंडपादिकम् ॥ यवार
कुंकुमादिश्चलड्डुकाव्यंजनादिनीति ॥ यवारंचिकसा ॥ विवाहेदिनशुद्धिस्तु ॥
उदगयनआपूर्यमाणपक्षेपुण्याहे कुमार्याःपाणिंगृह्णीयात् ॥ तथाच ॥ विवाहशु
द्धिंप्रवदंतिसंतोवात्स्यादयःस्त्रीजनिजन्ममासादिति ॥ अत्रवधूवरयोर्घटितादिविचा
रोगुरुबलादिकंपुण्याहादिविनिर्णयोलग्नशुद्धिश्चेत्यादिज्योतिःशास्त्रेज्ञेयम् ॥ विस्तर
भयान्नात्रलिखितम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेविवाहोपयोगीसापिंडयादिसंक्षिप्तनिर्णयः ॥

अथमुख्यब्राह्मविवाहांगभूतोवाग्दानविधिरुच्यते ॥ ज्योतिर्विदादिष्टेविवाहनक्षत्रा
दियुतेशुभकालेप्रशस्तवेषैर्युग्मब्राह्मणैःपुरंध्रीभिर्ज्ञातिबांधवैश्चसहवरपिता गंधाक्षतपु
ष्पयुग्मवस्त्रभूषणतांबूलादिगृहीत्वातूर्यमंगलवाद्यादिभिर्युतः कन्यागृहेआगत्यशुभ
वस्त्रपीठासनेप्रत्यङ्मुखउपविशेत् तद्दत्तासनेकन्यापिताप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षि
णतःप्राङ्मुखींकन्यामुपवेश्य ॥ स्वपुरतःगणपतिंकलशंचसंस्थाप्य ॥ श्रीगणपत्यादि
स्मरणपूर्वकंदेशकालकीर्तनांते करिष्यमाणकन्याविवाहांग भूतंवाग्दानमहंकरिष्ये
इतिकन्यापितुःसंकल्पेऊहः ॥ करिष्यमाणपुत्रविवाहांगभूतंकन्यानिरीक्षणंपूजनंच
करिष्येइतिवरपितुःसंकल्पः ॥ तदंगंविहितंगणपतिपूजनंवरुणपूजनंच करिष्येइति

१ गणपतिपूजनंकन्यापितुरेवोक्तंरत्नगदाधराभ्यांप्रयोगदर्पणेधर्मसिंधौचउभयोरप्युक्तम् ।

उभौकृत्वा ॥ ततोवरपिताअमुकगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रवरान्वितायअमुकशर्मणे
वराय अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्वितामनुकनाम्नींकन्यांभार्यात्वेनवृणीमहे ॥
इतिकन्यापितरं ब्रूयात् ॥ ततोदाता भार्यासुहृद्बंध्वनुमतिंगृहीत्वा यथोक्तमनु
वाद्यवरांवृणीध्वमितिवदेत् ॥ ततोवरपिताकन्यानिरीक्षणपूर्वकंकुंकुमाक्षतपुष्पयुग्म
वस्त्रभूषणतांबूलादिभिः कन्यांस्थानेपूजयेत्संप्रदायागतमंत्रैः ॥ ततोदाताप्रत्य
ङ्मुखोपविष्टवरपितरंगंधतांबूलादिभिःपूजयेत् ॥ सचवरपितादातारंपूजयेत् ॥
ततोदाताहरिद्राखंडयुतपंचपूगीफलानि गृहीत्वापठेत् ॥ अव्यंगेऽपतितेऽक्लीबेदश
दोषविवर्जिते ॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्निद्विजसन्निधौ ॥ १ ॥ अमुकसगोत्रो

---

१ गदाधरेणगोत्राद्युच्चारंविनैवकन्यावरणमुक्तम । २ गोत्रोच्चारपूर्वकंवृणीध्वमित्यंतंपुनर्वारद्वयंकार्य
मिति प्रयोगरत्नाशयःउक्तस्यपुनर्भाषणमनुवादः । कन्यापूजनंवाचादत्तेतिस्वीकारांतेगदाधरेणोक्तम् ।

त्पन्नायअमुकप्रवरान्वितायअमुकशर्मणःप्रपौत्रायअमुकशर्मणः पौत्रायअमुकशर्म
णःपुत्रायअमुकशर्मणेवराय ॥ अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुकशर्मणः
प्रपौत्रीममुकशर्मणःपौत्रीममुकशर्मणःपुत्रीममुकनाम्नीमिमांकन्यां ज्योतिर्विदा
दिष्टेमुहूर्तेदास्येइतिवाचासंप्रददे ॥ यदाबध्नन्नितिमंत्रेणहरिद्राखंडपूगीफलानिवर
पितृवस्त्रप्रांतेवद्ध्वाग्रंथिंचंदनेनार्चयित्वापठेत् ॥ वाचादत्तामयाकन्यापुत्रार्थंस्वीकृ
तात्वया ॥ कन्यावलोकनविधौ निश्चितस्त्वंसुखीभव ॥ १ ॥ ततोवरपितापूर्व
वत्हरिद्राखंडयुतपूगीफलानि गृहीत्वा अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुक
शर्मणःप्रपौत्रीममुकशर्मणः पौत्रीममुकशर्मणः पुत्रीममुकनाम्नीमिमां कन्याममु
कसगोत्रोत्पन्नाय अमुकप्रवरान्वितायअमुकशर्मणः प्रपौत्रायअमुकशर्मणःपौत्राय
अमुकशर्मणः पुत्रायअमुकशर्मणेवराय भवंतोनिश्चिताभवंत्वितिदातृवस्त्रप्रांतेपूर्वव

न्मंत्रेणबद्धाग्रंथिंचंदनेनार्चयित्वापठेत् ॥ वाचादत्तात्वयाकन्यापुत्रार्थंस्वीकृताम
या ॥ वरावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुखीभव ॥ १ ॥ ततोदातापात्रस्थसिततंदुल
पुंजोपरिशचीमावाह्यकन्याहस्तेनसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ देवींद्राणिनमस्तुभ्यंदेवेंद्रप्रि
यभामिनि ॥ विवाहंभाग्यमारोग्यंपुत्रलाभंचदेहिमे ॥ १ ॥ पुरंध्रीभिर्नीराजनादि
मांगलिकंकार्यम् ॥ विप्रेभ्योगंधतांबूलदक्षिणादिभिःसंपूज्य ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥
गणपत्यादिविसर्जयेत् ॥ इतिसंस्कारभास्करेवाग्दानविधिः ॥ ॥ ततोविवाहदि
नात्पूर्वंतृतीयषष्ठनवमरहितान्यशुभदिनेविवाहनक्षत्रादियुते वधूवरयोस्तैलहरिद्रा
रोपणंगोधूमपूजनंचकार्यम् ॥ सिंहासनेरथारोहेदंपत्योःपादक्षालने ॥ अभिषेकेसौ
ख्यकृत्येतिष्ठेत्पत्नीतुवामतः ॥ २ ॥ श्राद्धेसदैववामांगेपत्नी चोदकमाहरेत् ॥
वृद्धिश्राद्धादिमांगल्येदक्षिणांगेसदाभवेत् ॥ २ ॥ लाजहोमंसमिद्धोमंमूर्ध्निहोमंतथै

वच ॥ पूर्णाहुतिंवसोर्द्धारां तिष्ठतैवहिकारयेत ॥ ३ ॥ ततो विवाहदिनात्पूर्वदिने
स्वेस्वेगृहेकन्यापितावरपिताचसपत्नीकः कन्यापुत्राभ्यांसहमङ्गलंस्नात्वाऽहतवास
सीपरिधायधृततिलकोलंकारादिभिरलंकृतोबहिः शालायां शुभासनेउपविश्य ॥
स्वदक्षिणतःपत्नींतद्दक्षिणतः संस्कार्यंचोपवेश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालौ
संकीर्त्यअस्यअमुकशर्मणः ममपुत्रस्यदेवपितृऋणापाकरणधर्मप्रजोत्पादनसिद्धि
द्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं श्वःकरिष्यमाणविवाहाख्यसंस्कारकर्माहं करिष्ये इतिवर
पक्षे ॥ अस्या अमुकनाम्न्याःममकन्यकायाःभर्त्रासहधर्मप्रजोत्पादनगृह्यपरिग्र
हधर्माचरणेष्वधिकारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं श्वःकरिष्यमाणविवाहाख्यसं
स्कारकर्माहंकरिष्ये इतिकन्यापक्षे ॥ कन्यायाः यदागर्भाधानादिचौलांताष्टसंस्का
राः स्वस्वकालेन कृताश्चेत्तदातिक्रांतसंस्कारलोपजनितप्रायश्चित्तसंकल्पमनादिष्ट

होमंचयथोक्तंकृत्वा विवाहःकार्यः ॥ तदंगविहितंनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनंस्वस्तिपु
ण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनमायुष्यमंत्रजपं वसोर्द्धारानांदी
श्राद्धंचाद्यकरिष्ये ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ ग्रहानुकूल
तासिद्ध्यर्थंग्रहमखंकरिष्ये इतिकरणमुभयपक्षेसमानम् ॥ इत्येवंविवाहदिनात्पूर्वंहि
सर्वंकुर्यादिति ॥ ॥ अथविवाहदिनकर्तव्यमुच्यते ॥ ॥ घटीयंत्रनिर्माणस्था
पनपूजनप्रार्थनाप्रकारस्तूपनयनप्रकरणेज्ञेयः ॥ प्रक्षिप्तंघटीअष्टदिशांमध्येयद्दि
ग्गतातत्प्रागादितःक्रमेणफलानि ॥ यथा ॥ प्रार्थितासाघटीतोयेयांदिशंप्रतिगच्छ
ति ॥ पूर्वांशादिफलंवक्ष्येस्थितामध्येशुभप्रदा ॥ सौभाग्यंनिधनंचैवअपमृत्युरुजा
न्विता ॥ भर्तुःप्रियाचवश्याचमान्यासुखधनान्वितेति ॥ यद्यनिष्टदिग्गतापूर्णा
वातदातिथिवारनक्षत्रलग्नदिक्पतीनां विवाहमंगलोत्तरं पूजनमुक्तमंत्रेणायुतजपंतद्द

शांशतिलाज्यैर्होमंगोदानादिकंचकुर्यादिति ॥ ॥ अथगौरीहरपूजनम् ॥ ततःक
न्यामातासुधालिप्तकुड्येआम्रवृक्षंकुंकुमेनचंदनेनवाविलिख्यतदग्रेभूमौ रंगवल्लीवि
रच्यतत्रकोणचतुष्टये स्थापितकलशश्रेणीनांमध्ये सूत्रवेष्टितदृषदंनिधाय तदुपरिअ
ग्रभागेउपलंनिधाय तत्रवस्त्रेवातंदुलपुंजे अन्योन्यालिंगितगौरीहरयोःप्रतिमांसुवर्ण
रौप्यादिनिर्मितांकात्यायनीमहालक्ष्मीशचीभिः सहपूजयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ सिंहा
सनस्थांदेवेशींसर्वालंकारसंयुताम् ॥ पीतांबरधरंदेवंचंद्रार्धकृतशेखरम् ॥ करेणाथसु
धापूर्णंकलशंदक्षिणेनतु ॥ वरदंचाभयंवामेनाश्लिष्यचतनुप्रियामितिध्यानमंत्रः ॥
गौरीहरमहेशानसर्वमंगलदायक ॥ पूजांगृहाणदेवेशसर्वदामंगलंकुरु ॥ इतिपूजामं
त्रः ॥ कन्यादेहप्रमाणेनसप्तविंशतितंतुभिः ॥ कृतवर्तिकयादीपंप्रज्वाल्यतैलपूरि
तम् ॥ इति ॥सुवासिनींब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ ततोवधूर्मंगलसुस्नाताहृषदग्रेपरिहितासने

पीतवस्त्रंपरिधायकुंकुममाल्यादिभिर्भूषिताउपविश्य ॥ कुंकुममाल्याक्षतान्पुनः
पुनःगौरीहरोपरिउभाभ्यांहस्ताभ्यांप्रक्षिपेदिति ॥ अथशिष्टाचारप्राप्तंसीमांतिकार्चन
मपिलिख्यते ॥ तत्रायंक्रमः ॥ पादप्रक्षालनांतेकुरुशुभतिलकंचाक्षतान्भालदेशउ
ष्णीषंपुष्पमालांशिरसिचकुरुतोद्वर्तनंनारिहस्तात् ॥ दद्याद्धस्तप्रपूर्णंशुभफलम
थतत्संमुखंनारिकेलमेवंसीमांतपूजांप्रकुरुतविधिवदागमार्थंवरस्य ॥ ततोदातागं
धाक्षतपुष्पवस्त्रोष्णीषनीराजनफलतांबूलादिगृहीत्वा पुरंध्रीभिर्ब्राह्मणैश्च सहमंगलतू
र्यघोषपुरःसरं वरगृहेवासस्थलेगच्छेत् ॥ वरःप्रशस्तवेषालंकृतो वस्त्राच्छादितपीठे
प्राङ्मुख उपविशेत् ॥ तत्पुरतःदाताप्रत्यङ्मुखउपविश्याचम्य देशकालौस्मृत्वा
कन्याविवाहार्थमागताय स्नातकायवरायसीमांतिकेनार्चयिष्ये ॥ तदंगत्वेननिर्वि
घ्नतार्थंगणपतिवरुणपूजनंकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततोवरपूजनम् ॥ ॐ विराजोदोहो

सिविराजोदोहमसीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणपादप्रक्षालनम् ॥ ॐ सुचक्षा० इतिमंत्रेणगंधम् ॥ अनाधृष्टाइत्यक्षतावंदनम् ॥ ॐ युवासुवासेतिवस्त्रो ष्णीषम् ॥ ॐ यद्यशोप्सरसामि० इतिमंत्रेणपुष्पम् ॥ ॐ वसाःपवित्रमसीतितै लारापणंकार्यम् ॥ तैलंमस्तकेक्षिपेत् ॥ ॐ ऋतवंस्त्थऽऋतावृधंऽऋतुष्ठास्थंऽऋतावृ धं॰॥ घृतश्च्युतोंमधुश्च्युतोंविराजोनामंकामदुघाऽअक्षीयमाणाः ॥ १ ॥ ॐ ऋतव स्थेयृतवो ह्येतऽऋतावृधऽइति सत्यवृधऽइत्येतदृतुष्ठास्थऽऋतावृधऽइत्यहोरात्राणि वाऽइष्टकाऽऋतुषुवाऽअहोरात्राणितिष्ठंतिघृतश्च्युतोमधुश्च्युतऽइतितदेनाघृतश्च्युत श्चमधुश्च्युतश्चकुरुते ॥ १॥ विराजोनामेत्येतद्वैदेवाऽएताऽइष्टकानामभिरूपाह्वयन्तय थायथैनाऽएतदाचक्षतेताऽएनानभ्युपावर्तताथ लोकंपृणाऽएवपराच्यस्तस्थुरहितना

न्योनिमेमिहत्युस्ताविराजोनामाकुर्वततताऽएनानभ्युपावर्तंत तस्माद्दशदशेष्टकाऽउ
पधायलोकंप्रेणयाभिमंत्रयतेतदेनाविराजःकुरुते दशाक्षराहिविराट्कामदुघाऽअक्षीय
माणाऽइतितदेनाः कामदुघाऽअक्षीयमाणाःकुरुते ॥ २ ॥ इतिमंत्रेणवरहस्तेसम्मुखं
श्रीफलंदेयंसुमुहूर्तमस्त्वितिविप्राःपठेयुः ॥ अनेनवरपूजनेनलक्ष्मीनारायणःप्रीयताम् ॥
नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसींदक्षिणांदत्त्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥ अन्येभ्य
स्तांबूलादिकंदत्त्वागणपत्यादिविसर्जयेत् ॥ इतिसंस्कारभास्करेसीमांतपूजनम् ॥ ततः
शिष्टाचाराद्वरपिताएवंविधिनावस्त्रकुंकुमपुष्पफलैर्वधूंपूजयेदिति ॥ वरःकृतनित्य
क्रियोविधिवत्कृतस्वस्तिवाचनो ब्राह्मणैःसह सात्त्विकाहारंभुक्त्वावाईषद्धौतंनवंश्वेतंस

१ इदंरत्नगदाधरादिषुनदृश्यतेसिंधुदर्पणाभ्यांलिखितम् ॥

दशंपरेणाधृतंवस्त्रयुगलंपरिधायस्वेष्टदेवतापित्रादीन्नमस्कृत्य तैरनुमोदितोयथाविभ
वमश्वादियानमारुह्यधृतसितच्छत्रः स्ववित्तैर्ज्ञातिबांधवैः स्वस्तिनइंद्रेतिसुमंगलसूक्त
पठनपरैर्ब्राह्मणैः पुरंध्रीभिः पूर्णकलशोदकपात्रंकन्यापुष्पाक्षतदीपमालाध्वजलाजैर्मं
गलतूर्यघोषैश्चसह वधूगृहेगत्वातद्द्वारदेशेप्राङ्मुखस्स्थितनीराजनपूर्णकुंभयुतैः स्त्रीपुरु
षैः प्रत्युद्यातोनीराजितस्तन्मंडपंप्रविशेत् तत्रायंक्रमः ॥ साधृक्किर्विष्टरंपाद्याचमपर
मुदकार्घ्यंमधुप्राशनंत्रीनाचामेद्वाङ्मेलेपःसुमनसमुपवीतानिवस्त्राणिभूषाः ॥ का
लंस्मृत्वाग्निंसंस्थापयति अथवरोवस्त्रमेनांप्रदद्यात्सम्मुख्यंपाणिपीडाजिगमिषतिय
दैषीतिवह्निस्मारित्वा ॥ आघारौभूर्भुवाद्याष्टयजतिचक्रताषाडितिद्वादशैताश्चित्ता
द्याविश्वसंख्याकृतिपरिमितयोभ्यात्तसंज्ञाग्निपंच ॥ वध्वाचोत्थायलाजायजतिदश
मितंस्यात्प्रजानांपतेसोदीचींक्रामेत्पदानिस्थितवतउदकेनोत्तरेणाभिषिंचेत् ॥ सू

यैक्षात्वह्निचास्तेध्रुवमसिहृदयालंभसौभाग्यदानं चर्मण्याथोनिवेश्यंत्विह जपतिवरः स्विष्टमेताद्विसप्तरिति ॥ अथमधुपर्कः ॥ तत्रवरस्यार्घदानंस्मर्यते ॥ तत्प्रसंगेन यावंतोघ्यास्तेकथ्यंते ॥ षडर्घ्याभवंति ॥ आचार्यंऋत्विग्वैवाह्योराजाप्रियःस्नात कइति ॥ अथसर्वसाधारणोर्घविधिरुच्यते ॥ बाहुमात्रंहस्तमात्रंवादीर्घंवामावर्तेनपं चविंशतिकुशैर्घटितंविष्टरद्वयम्॥ आचमनार्थंजलम् ॥ पाद्यंपादप्रक्षालनार्थंजलम् ॥ अर्घार्थंशंखपात्रस्थंजलम् ॥ चंदनाक्षतपुष्पाणि ॥ मधुपर्कार्थंदधिमधुघृतंकांस्यपा

---

१ विष्टरलक्षणंविष्टरस्त्रिवृद्दरतिमात्रंकौशेयरज्जुविशेषइतिभर्तृयज्ञः ॥ प्रादेशमात्रंत्रिवृतंकौशमथ वाकाशनिर्मितमितिरेणुः ॥ पंचविंशतिदर्भतरुणमयंकूर्चमितिहरिहरः ॥ पाणिभ्यांविष्टरंगृह्णीयादिति हरिहरः ॥ एकेनपाणिनेतिगदाधरः ॥ आर्द्राभ्यांपाणिभ्यामितिहरिहरः ॥ शुष्केणेतिगदाधरः ॥
२ दध्यलाभेपयोजलंवामध्वलाभेगुडः सर्पिर्वाप्रतिनिधिः ।

त्रेएकीकृतंकांस्यपात्रेणापिहितम् ॥ यज्ञोपवीतवस्त्रालंकरणानि ॥ एवमासाद्य ॥
ततोवरंशुभवस्त्राच्छादितपीठेप्राङ्मुखउपवेश्य ॥ दाताउदङ्मुखःप्रत्यङ्मुखोवा
उपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालौस्मृत्वा ॥ कन्याविवाहांगत्वेनआगतंस्नातकं
वरंमधुपर्केणार्चयिष्ये ॥ तत्रांनिर्विघ्नार्थंगणपतिंस्मृत्वा ॥ ॥ ततोदातावरस्याग्रेकृतां
जलिपुटस्तिष्ठन्पठेत् ॥ ॐ साधुभवानास्तामर्चयिष्यामोभवंतम् ॥ ॐ अर्चय ॥
इतिवरोब्रूयात् ॥ विष्टरादीनिअन्यःसंबोधयति ॥ तद्यथा ॥ अर्चकादपरोवि
प्रोविष्टरादीनिमधुपर्कांतानित्रिःसंबोधयति ॥ विष्टरोविष्टरोविष्टरःप्रतिगृह्यताम् ॥
ततोर्घ्योर्घयितुःसकाशाद्विष्टरंप्रतिगृह्णाति ॥ ॐ वर्ष्मोस्मिसमानानामुद्यतामिव

१ विष्टरस्तुपंचविंशतिमयैर्दर्भैरधोमुखाग्रैर्वामावर्तैनयथावेणीभवतितथाग्रेगुंफितैःग्रंथियुतैर्विष्टरंसं
पाद्येतिरत्नमालायाम् । ॥२४३॥

सूर्यः ॥ इमंतममितिष्ठामियोमाकश्चाभिदासति ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणविष्टरमुदगग्र
मासनेनिधायउपविशति ॥ पादार्थमुदकंपादार्थमुदकंपादार्थमुदकंप्रतिगृह्यताम् ॥
प्रतिगृह्णामि ॥ सव्यंपादंप्रक्षाल्यदक्षिणंप्रक्षालयतिब्राह्मणश्चेद्दक्षिणंप्रथमम् ॥ ॐ
विराजोदोहोसिविराजोदोहमसीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणद
क्षिणंपादंप्रक्षाल्य ॥ ततोवाममनेनैवमंत्रेणेनमंत्रावृत्तिः ॥ पूर्ववद्द्वितीयोविष्टरः ॥ इयां
स्तुविशेषोविष्टरमुदगग्रंभूमौकृत्वातस्योपरिपादौकरोति ॥ ॐ वर्ष्मोस्मीत्यनेनमं
त्रेण ॥ ततोर्घयितुरर्घदानम् ॥ अर्घोऽर्घोऽर्घःप्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ आपःस्थयुष्माभिःस

---

१ पादप्रक्षालनार्थंसुखोष्णोदकंताम्रादिपात्रस्थमितिसर्वे ॥ २ अर्घ्यंजलंगंधपुष्पाक्षतबदरीमिश्रंशं
खपात्रस्थमितिभर्तृयज्ञः ॥ गंधपुष्पाक्षततिलशुभ्रसर्षपदूर्वादध्यन्वितंसुवर्णपात्रस्थमितिहारिहरः ।

र्वान्कामानवाप्नवानीतिमंत्रेणोभाभ्यांप्रतिगृह्णाति ॥ ततोर्घ्यंशिरसाभिवंद्यप्रागुदग्वा
निनयन्नभिमंत्रयते ॥ ॐ समुद्रंवःप्रहिणोमिस्वांयोनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टास्माकं
वीरामापरासेचिमत्पयः ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणार्घंनिनयेत् ॥ आचमनीयमुदकमा
चमनीयमुदकमाचमनीयमुदकंप्रतिगृह्यताम् ॥ अर्घ्यआचामति ॥ ॐ आमागन्यश
सासर्ठंसृजवर्चसा ॥ तंमाकुरुप्रियम्प्रजानामधिपतिम्पशूनामरिष्टितनूनाम् ॥ १ ॥
इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततोद्विराचमनम् ॥ मधुपर्कोमधुपर्कोमधुपर्कःप्रतिगृह्यताम् ॥ ततो
र्घयितुर्हस्तेस्थितंमधुपर्कमर्घ्यईक्षते ॥ ॐ मित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षतेइत्यनेनमंत्रेण ॥
देवस्यत्वेतिप्रतिगृह्णाति ॥ ततोमधुपर्कंप्रतिगृह्यसव्येपाणौकृत्वापिधानंनिष्काश्य

१ अर्घ्यंशिरसाभिवंद्य भूमौप्रवाह्या भिमंत्रयेदितिहरिहरगदाधरौ अत्रतुवासुदेवाशयोगृहीतः ।
२ आचमनार्थंकमंडलुसंभृतंजलम् ॥ स्मार्ताचमनंकेशवाद्यैस्त्रिभिःपीत्वेत्यादि ।

दक्षिणस्यानामिकयात्रिःप्रयौति मधुपर्कंत्रिःप्रदक्षिणमालोडयति ॥ ॐ नमःश्यावा
स्यायान्नशनेयतऽआविद्धंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणानामिकांगुष्ठेन
चत्रिर्निरुक्षयति ॥ तस्यत्रिःप्राश्नाति ॥ ॐ यन्मधुनोमधव्यम्परमꣳरूपमन्नाद्यम् ॥
तेनाहंमधुनोमधव्येनपरमेणरूपेणान्नाद्येनपरमोमधव्योन्नादोसानि ॥ इत्यनेनमं
त्रेणाश्नाति ॥ पुनरप्यनेनैवमंत्रेणवारद्वयमुच्छिष्टमेवप्राश्नाति ॥ तांबूलेक्षुफलेचैव
भुक्तेस्नेहानुलेपने ॥ मधुपर्केचसोमेचनोच्छिष्टं मनुरब्रवीदितिवचनात् ॥ मधुमती
भिर्वाप्रत्यृचंपुत्रायांतेवासिनेवोत्तरतऽआसीनायोच्छिष्टंदद्यात्सर्वं वाप्राश्नीयात्प्राग्वा
ऽसंचरेनिनयेत् ॥ आचम्य ॥ प्राणान्संमृशति ॥ ॐ वाङ्मऽआस्येस्तु ॥ इ

१ प्राणायतनस्पर्शःसजलपाणिनाकार्यइतिहरिहराशयः ॥ जलरहितेनपाणिनेतिगदाधरः ॥
प्राणायतनस्पर्शान्तमेवमधुपर्ककर्मकलौभवतीतिसंप्रदायभाष्ये ॥

तिमुखंकराग्रेणस्पृशेत ॥ ॐ नसोर्मेप्राणोस्तु ॥ इतितर्जन्यंगुष्ठाभ्यांनासारंध्रद्वयं स्पृशेत ॥ ॐ अक्ष्णोर्मेचक्षुरस्तु ॥ इतिअनामिकांगुष्ठाभ्यांचक्षुर्द्वयंयुगपत् ॥ ॐ कर्णयोर्मेश्रोत्रमस्तु ॥ इतिमध्यमांगुष्ठाभ्यांदक्षिणकर्णम् ॥ अनेनैववामकर्णम् ॥ ॐबाह्वोर्मेबलमस्तु ॥ इतिकराग्रेणदक्षिणबाहुम् ॥ एवंवामबाहुम् ॥ ॐ ऊर्वोर्मऽ ओजोस्तु ॥ इतियुगपद्धस्तेनोरू ॥ ॐ अरिष्टानिमेङ्गानितनूस्तन्वामेसहसंतु ॥ ॥ इति शिरःप्रभृतिपादांतानि सर्वांगानिउभाभ्यां हस्ताभ्यामालभते ॥ ॥ अथगवा

१ सर्वांगालंभउभाभ्यांकार्यइतिहरिहरः एकेनपाणिनेतिगदाधरः ॥ २ यज्ञविवाहयोरमांसोर्घोन भवतियज्ञमधिकृत्यविवाहंचाधिकृत्यकुरुतेत्येवंप्रयोगः ॥ गोरालंभश्चकलिवर्जितेकालेभवति ॥ उत्सर्गस्यचविवाहयज्ञयोरप्राप्तत्वात् ॥ गौरित्याद्युच्चारणंविवाहयज्ञयोःकलौनप्रवृत्तिरितिगदाधरः ॥ गोर्निषेधात्तत्स्थानेअजालंभःपायसंवेतिजयरामः ॥ किंचिद्द्रव्यंदेयमितिसंस्कारकौस्तुभे ॥

लंभनम् ॥ ॥ यद्यपिसूत्रकारेणगवालंभोनियमेनउक्तस्तथापिमधुपर्केयशोवर्धनइ
तिस्मृत्यंतरबलात्त्याज्यएव ॥ अतःकलियुगेउत्सर्गएव ॥ अथवातन्निष्क्रयद्रव्यो
त्सर्गः ॥ तत्प्रयोगस्तु ॥ वरस्यसमीपेभूमौउदगग्रदर्भानास्तीर्य ॥ दातावरहस्ते
निष्क्रयद्रव्यंदत्त्वागौर्गौर्गौरितिपठेत ॥ वरोद्रव्यंगृहीत्वामंत्रंपठेत ॥ ॐ मातारु
द्राणान्दुहितावसूनां ॐ स्वसादित्यानाममृतस्यनाभिः ॥ प्रनुवोचंचिकितुषेजनाय
मागामनागामदितिंवधिष्ट ॥ ममचामुकशर्मणोयजमानस्यपाप्माहतः ॥ ॐ उ
त्सृजततृणान्यत्त्वितिब्रूयात ॥ १ ॥ इत्यनेनवरः कुशोपरिद्रव्यमुत्सृजेत् ॥ ॐ का
रउपांशूत्सृजतेत्याशुच्चैः ॥ अत्रशिष्टाचारप्राप्ताः केचनपदार्थाः लिख्यंते ॥ गंधाद्यलं
कारान्तेषुवरस्यैवमंत्रपाठः ॥ ॐ सुचक्षा० इतिगंधम् ॥ ॐ अनाधृष्टेत्यक्षताः ॥ ॐ
परिधास्यैइत्यनेनपरिधानवस्त्रम् ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्० इतियज्ञोपवीतम् ॥ आचम्य ॥ॐ

यशसामेत्युत्तरीयम् ॥ ॐ याऽआहाराज्य० इतिपुष्पमालाग्रहणम् ॥ अथाववध्नीते ॥
ॐ यद्यशोप्सर० इतिमंत्रेण ॥ अथालंकारान् ॥ ॐ अलंकरण० इतिप्रथमंदक्षिणक
र्णे ॥ ततोनेनैववामे ॥ ब्राह्मणेभ्योभूयसींदत्त्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वा दाताअने
नमधुपर्कार्चनेनश्रीलक्ष्मीनारायणः प्रीयतामितिजलमुत्सृजेत् ॥ इतिसंस्कारभा
स्करेमधुपर्कप्रयोगः ॥ ॥ ततोवरोविवाहवेद्यांगत्वाशुभासनेउपविश्य आचम्य
प्राणानायम्यदेशकालौस्मृत्वा ॥ एवंगुण० तिथौ धर्मार्थकामप्रजासिद्ध्यर्थंदारप
रिग्रहणनिमित्तमग्निस्थापनंकरिष्ये ॥ हरिद्राचूर्णनिर्मितेअरत्निमात्रस्थंडिलेपं
चभूसंस्कारान्कृत्वायोजकनामाग्नेःस्थापनम् ॥ पश्चादग्नेस्तेजन्यावधूपादनिवेश
नार्थंस्थापनम् ॥ तेजनीतृणपूलिका ॥ अत्रदेशाचारतोव्यवस्था ॥ दाक्षिणात्या
नामाचारादिदमपिकर्तव्यम् ॥ पतिपुत्रान्वितसुमंगलीस्त्रियावामहस्तेपयःपूरितपा

त्रंधृत्वादक्षिणेन शर्करांसंगृह्यसुमुहूर्तें ओंप्रतिष्ठेतिशब्दसमयेपयःपात्रे गृहीतशर्करा प्रक्षिप्या ॥ तथैवान्यसुभगास्त्रियामंगलपद्यसावधानसमयेवधूवरमस्तकेमंगलाक्षता समर्प्याइतिशिष्टाचारः ॥ अग्निस्थापनोत्तरंगृहमध्येगत्वाप्राङ्मुखींकन्यामवस्थाप्य प्रत्यङ्मुखोवरस्तिष्ठेत् ॥ वधूवरांतरालेअविधुरसुहृदसद्वृत्तयः पुरुषाउदग्दशमंतःप टंधारयेयुः ॥ तत्रदैवज्ञामंगलस्मृतीनांपठनंकुर्युः ॥ विंशोपकाउच्चारणीयाः ॥ सुमुहू र्ते ॐ प्रतिष्ठइत्युच्चैःशब्दंकुर्युः ॥ अत्रावसरेवधूवरकरालंभेवधूःकरधृतपुष्पग्रथितव रणमालांवरकंठेसमर्पयेत ॥ उदक्संस्थंधृतांतःपटनिःसरणंकार्यम् ॥ ततोवरःप्राङ्मु खउपविश्यकन्यांप्रत्यङ्मुखीमुपवेशयेत ॥ ततआचार्यादिद्विजगणाःप्रतिष्ठामंत्र ब्राह्मणंपठेयुः ॥ ॐ मनोजूतिर्जुषतामा० ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ॐ मनोजूतिर्जुष० ॥

॥ १ ॥ एषवैप्रभूर्नाम॰ ॥ १ ॥ एषवैविभूर्नाम॰ ॥ २ ॥ एषवैव्यष्टिर्नाम॰ ॥ ३ ॥ एषवैविधृतिर्ना॰ ॥ ४ ॥ एषवैव्यावृत्तिर्नाम॰ ॥ ५ ॥ एषवाऽऊर्ज्जस्वान्ना॰ ॥ ६ ॥ एषवैपयस्वान्ना॰ ॥ ७ ॥ एषवैब्रह्मवर्च्चसी॰ ॥ ८ ॥ एषवाऽअतिव्याधी॰ ॥ ९ ॥ एषवैदीर्घोनाम॰ ॥ १० ॥ एषवैक्लृप्तिर्नाम॰ ॥ ११ ॥ एषवैप्रतिष्ठानाम॰ ॥ १२ ॥ ॐ प्रतिष्ठासुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ ततोवरोवध्वैपरिधानार्थं वासोदद्यात् ॥ कुमार्यावासःपरिधानम् ॥ ॐ जराङ्गच्छपरिधत्स्ववासोमवाकृष्टीना मभिशस्तिपावा ॥ शतंचजीवशरदःसुवर्च्चारयिंचपुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदंपरिध

१ वस्त्रचतुष्टयमध्येवरःकन्यायाःवस्त्रद्वयंमंत्रेणदत्त्वाद्वयंमंत्रेणधत्तेइतिहरिहरः॥हरिहरगदाधरयोर्मते वरकर्तृकंपरिधानं भर्तृयज्ञमतेआचार्यकर्तृकम् ।

त्स्ववासः ॥ १ ॥ इतिमंत्रपाठोवरस्य ॥ अथोत्तरीयंवासोवरःकन्यायैसमर्पयतिमं
त्रमुक्त्वातांपरिधापयति ॥ ॐ याऽअकृन्तन्नवयंयाऽअतन्वत ॥ याश्चदेवीस्तन्तून
भितोततन्थ ॥ तास्त्वादेवीर्जरसेसंव्ययस्वायुष्मतीदम्परिधत्स्ववासः ॥ १ ॥ ततः
कन्यापितावधूवरयोःपरस्परंसमंजेथामितिप्रैषंदद्यात् ॥ समंजनंसम्मुखीकरणम् ॥ ॐ
समञ्जन्तुविश्वेदेवाःसमापोहृदयानिनौ ॥ सम्मातरिश्वासन्धातासमुदेष्ट्रीदधातु
नौ ॥ १ ॥ सम्मुखीभूतोवरोमंत्रंपठति ॥ ततआचारप्राप्तंमांगल्यतंतुबंधनंकण्ठे
तत्रमंत्रः ॥ मांगल्यतंतुनानेनममजीवनहेतुना ॥ कंठेबध्नामिसुभगेत्वंजीवशरदांश
तम् ॥ १ ॥ ॐ यदाबध्नन्दाक्षायणाहिरण्यꣳशतानीकायसुमनस्यमानाः ॥ तन्मऽआबध्ना

---

१ वरस्यैवमंत्रपाठइतिहरिहरगदाधरौ ॥ उभयोर्मंत्रपाठइतिभर्तृयज्ञः ॥ २ समंजनंसंमुखीकरणमिति
हरिहरगदाधरौ ॥ परस्परंगात्रविश्लेषइतिभर्तृयज्ञः ॥ परस्परानुलेपनमितिकेचित् ।

सं० मिशुतशांरदायायुष्माञ्जरदंष्टिर्यथासम् ॥ इतिमंत्रंवरःपठति ॥ अथसूत्रवेष्टनप्रकारः ॥ भा०
यत्सूत्रंद्विगुणीकृतंशरमितंकंठेवधूंवेष्टयेत्सप्ताख्यंवरवेष्टितंचकटितस्तंतुश्चतुर्विंशाति ॥
॥२४८॥ ईशान्यामपिऊर्ध्वंनिष्कविधिवत्संपूज्य ऊर्णायुतंबध्नीयात्खलुकंकणंद्विजकरेउच्चा
र्यघोषान्वितैः ॥ सूत्रेणपंचवारंचसप्तेनद्विगुणेनच ॥ परित्वेतिचसूक्तेनवेष्टयेत॥विस्तीर्णं
हस्तचत्वारिचतुर्विंशतितंतुभिः ॥ ब्राह्मसूत्रमिदंप्रोक्तंब्रह्मणानिर्मितंपुरेतिअश्वत्थदी
पिकायाम् ॥ ततोद्विजाःपरित्वागिर्वणोगिरइत्यनुवाकेनजुषाणोऽअप्तुराज्यस्यवेतु
स्वाहेत्यंतेनवधूवराविच्छिन्नचतुर्विंशतितंतुभिर्द्विगुणीकृतसूत्रेणयथाचारंवेष्टयेयुः ॥
तच्चवधूदक्षिणस्कंधमारभ्यउभयोः स्कंधेपंचवारंकटिप्रदेशेसप्तवारंवेष्टयेदिति ॥ त ॥२४८॥
त्रमंत्राः ॥ ॐपरित्वागिर्वणोगिरऽइमाभवंतुविश्वतः ॥ वृद्धायुमनुवृद्धयोजुष्टाभवंतु

ज़ुष्टंय: ॥ १ ॥ इन्द्रंस्युस्यूरसीन्द्रंस्यध्रुवोसि ॥ ऐन्द्रमंसिवैश्वदेवमंसि ॥ २ ॥ व्विभू
रंसिप्रवाहंणोवह्निंरसिहव्व्युवाहंन: ॥ श्वात्रोसिप्रचैतास्तुथोसिव्विश्ववेंदाऽउशिग
सि ॥ ३ ॥ उशिगंसिकविरङ्घांरिरसिबम्भांरिरवस्यूरंसि दुवंस्वाञ्छुन्ध्यूरसिमार्ज्जा
लीयं÷सुम्म्राडंसिकृशानु÷परिषद्योसिपवंमानोनभोसिप्प्रतक्कांमृष्टोसि हव्व्यसूदंन
ऽऋतधांमासिस्वर्ज्योतिं:समुद्रोसि ॥ ४ ॥ समुद्रोसिव्विश्वव्व्यंचाऽअजोस्येकंपाद
हिंरसिबुध्न्योव्वागंस्यैन्द्रमंसिसदोस्यृतंस्यद्वारौ मामासंताप्तमध्ध्वंनामध्ध्वंपतेप्प्र
मांतिरस्वस्तिमेस्मिन्पथिदेवयानें भूयान्मित्रस्यंमा ॥ ५ ॥ मित्रस्यंमाचक्षुंषक्षत्ध्व

मन्नयत्सगरात्सगंरास्थसगंरेणनाम्नारौद्रेणानीकेनपातमाग्नयः पिवतमाग्नयोगोपा
यतंमानमोवोस्तुमामाहिंसिष्ट ॥ ६ ॥ ज्योतिरसिविश्वरूपम्विश्वेषान्देवानांसं
मित ॥ त्वंसोमतनूकृद्भ्योद्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यऽउरुयंतासिवरूथंस्वाहांजुषाणोअ
प्तुराज्यंस्यवेतुस्वाहा ॥ ७ ॥ ॥ अथकन्यादानसंकल्पः ॥ ॥ ततोदातास्वदक्षिणे
पत्न्यासहदक्षिणवरपार्श्वभागेशुभासने उदङ्मुखउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेश
कालौस्मृत्वा ॥ एवंगुणविशेषणविशिष्टायांशुभपुण्यतिथौअस्मिन्पुण्याहेअस्याःक
न्यायाःअनेनवरेणधर्मप्रजयाउभयोःवंशयोःवंशवृद्ध्यर्थं तथाचममसमस्तपितॄणां
निरतिशयसानंदब्रह्मलोकावाप्त्यादिकन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेनवरेणअ
स्यांकन्यायामुत्पादयिष्यमाणसंतत्या दशपूर्वान्दशपरान्मांच एकविंशतिपुरुषानु

द्भर्तुंब्राह्मविवाहविधिनाश्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतयेकन्यादानमहंकरिष्ये ॥ ततोवर हस्तेसुप्रोक्षितादिकरणम् ॥ शिवाआपःसंत्वित्यादिवचनप्रतिवचने ॥ शिवाआपःसं तु ॥ संतुशिवाआपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु॥ अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ अत्राःपांतु ॥ सुप्रोक्षितमस्तु ॥ गंधाःपांतु ॥ सुमंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताःपांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पंपातु ॥ सौश्रियमस्तु ॥ यत्पापंरोगमशुभमक ल्याणंतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥ ततोवरस्यगोत्रोच्चारः ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवर स्यअमुकशर्मणःप्रपौत्राय ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपौत्राय ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्य अमुकशर्मणः पुत्रायअमुकशर्मणेश्रीधररूपिणेव राय ॥ ततःकन्यायाश्चगोत्रोच्चारः ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्म

१ योग्यंवरमाहूयालंकृत्यकन्यादानविधिनातस्मैकन्यादानंब्राह्मोविवाहः ॥

णःप्रपौत्रीम् ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपौत्रीम् ॥ अमुकसगोत्र
स्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपुत्रीम् ॥ अमुकीनाम्नीं श्रीरूपिणीमिमांकन्याम् ॥ इ
त्येकःपर्यायः ॥ एवमेवपुनःपर्यायद्वयमुक्त्वा ॥ पुनःअमुकसगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रव
रान्विताय शुक्लयजुर्वेदांतर्गतमाध्यंदिनीयशाखाध्यायिने अमुकशर्मणे श्रीधररूपि
णेवराय ॥ अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुकीनाम्नीं श्रीरूपिणीमिमांकन्यां
यथाशक्त्यलंकृतामुपकल्पितोपस्कारसहितां प्रजापतिदैवत्यांपुराणोक्तशतगुणीकृत
ज्योतिष्टोमातिरात्रफलप्राप्तिकामः प्रजोत्पादनार्थंभार्यात्वेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इ
त्युक्त्वासकुशजलंकन्यादक्षिणहस्तंवरदक्षिणहस्तेदद्यात्॥वरःप्रतिगृह्णातितांकन्याम् ॥
ॐ द्यौस्त्वाददातुपृथिवीत्वाप्रतिगृह्णातु ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ कृतैतत्कन्यादानप्रति

१ सकृदितिगंगाधरः ॥

ष्ठासिद्ध्यर्थमिमांयथाशक्तिस्वर्णमयींदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेनमम ॥ स्वस्तीति व
रोब्रूयात् ॥ ततोदाताभाजनगोभूदासीमहिषीगजाश्ववाहनगृहशय्यावस्त्रालंकारा
दियथाविभवंसंकल्पपूर्वकंदद्यात् ॥ तत्रगोदानमंत्रः ॥ यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्या
घौघनाशिनी ॥ विश्वरूपधरोदेवःप्रीयतामनयागवा ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भसंभूतं
सौवर्णंचांगुलीयकम् ॥ सर्वप्रदंप्रयच्छामिप्रीणातुकमलापतिः ॥ इत्यंगुलीयकस्य ॥
क्षीरोदमथनेपूर्वमृद्धृतंकुंडलद्वयम् ॥ श्रियासहसमुद्भूतंददेश्रीःप्रीयतामिति कुण्ड
लयोः ॥ कांचनंहस्तवलयंरूपकांतिसुखप्रदम् ॥ विभूषणंप्रदास्यामिविभूषयतुतेस
देतिवलययोः ॥ परापवादपैशुन्यादभक्ष्यस्यचभक्षणात् ॥ उत्पन्नपापंदानेनताम्रपा
त्रस्यनश्यतु ॥ इतिताम्रजलपात्रस्य ॥ यानिपापानिकाम्यानिकामोत्थानिकृतानि
च ॥ कांस्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदा ॥ इतिभोजनार्थकांस्यपात्रस्य ॥ अग

म्यागमनंचैवपरदाराभिमर्शनम् ॥ रौप्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदेतिजलार्थस्य भोजनार्थस्यचरौप्यपात्रस्य ॥ पूरितंपूगपूगेननागवल्लीदलान्वितम् ॥ पूर्णेनचूर्णपात्रेणकर्पूरपिष्टकेनच ॥ सपूगखंडनंदिव्यंगंधर्वाप्सरसांप्रियम् ॥ ददेदेवनिरातंकंत्वत्प्रसादात्कुरुष्वमामिति तांबूलस्य ॥ दीपस्तमोनाशयतिदीपःकांतिप्रयच्छति ॥ तस्माद्दीपप्रदानेनममवंशप्रवर्धनम् ॥ इतिदीपस्य ॥ एवंदासीमहिषीगजाश्वभूमिस्वर्णपात्रपुस्तकशय्यागृहरजतवृषभानांदानमंत्राःकौस्तुभेद्रष्टव्याः ॥ ॥ ततः कन्यापितापठति ॥ ॥ धर्मार्थकामभिर्नामैर्योनरैःसाध्यतेपरः ॥ धर्मस्त्वयानयासार्धमाचर्तव्यःसवैचिरम् ॥ १ ॥ धर्मेचार्थेचकामेचत्वयेयमतिचारतः ॥ नत्याज्याऽऽज्याहुतिरिवभूतौसंसारभूतिदाम् ॥ २ ॥ यस्त्वयाधर्मश्चरितव्यः सोनयासह ॥ धर्मेचार्थेचकामेचत्वयेयंनातिचरितव्या ॥ वरः ॥ अहंनातिचरामीहयदुक्तंभवताततः ॥ ध

र्मार्थकामकैः कार्यदेहाच्छायेवसर्वदा ॥ १ ॥ नातिचरामीतिवरोवदेत ॥ कोदा
दितिकामस्तुतिंपठेत ॥ ॐकोदात्कस्माऽअदात्कामोदात्कामायादात ॥ कामो
दाताकामः प्रतिगृहीताकामैतत्ते ॥ १ ॥ ॐ अथयदन्यद्ददातिकामेनैवतद्ददाती
दम्मेप्यपुत्रासदितितत्प्रत्येतिकोदात्कस्माऽअदात्कामोदात्कामायादात ॥ कामोदा
ताकामःप्रतिग्रहीताकामैतत्ते ॥१॥ एवंयस्त्वयेत्यादिकामस्तुतिश्चपुनर्द्विर्वक्तव्या ॥ अ
त्रवैदिकाःसयःकामयेतब्राह्मणंपठित्वादंपतिभ्यांसुवर्णाभिषेकंकुर्युः ॥ अत्रब्रह्मणे
अग्नयेस्वाहेत्यादिहवनपरपदंनिर्दिष्टंपरंसंस्त्रवमवनयतीतिसुवर्णरेताअग्निःस्वर्णष्ठीवीति
तन्मथनसुवर्णसंस्त्रवतीतिसिद्धम् ॥ सयःकामयेदितिब्राह्मणंदिवैवपठित्वानतुरात्रौ

१ कामस्तुतिंपठेदितिशाखादेवहरिहरौ ॥

कितुबृहदारण्यंगतत्वेनारण्येनूच्यमानत्वात् ॥ गृहेमंगलमध्येरात्र्यादौअशुचिभिः पठननिषेधात् ॥ श्रुतिवाक्यादिप्रमाणैरवियुक्तत्वात्प्रयोगपशुभावविघाताच्चान्यदविरुद्धंपुरुषसूक्तमृचंवाचमध्यायंवादेवस्यत्वेत्यादिअभिषेकमंत्रान्पठेत् ॥ इतिखंड्डभट्टायाचितपद्धतौ ॥ ॥ ॐ सयइंकामयेतमहत्प्राप्नुयामित्युदगयनऽआपूर्यमाणपक्षेपुण्याहेद्वादशाहमुपसद्व्रती भूत्वौदुंबरेकंठंसेचमसेवा सर्वौषधम्फलानीति सम्भृत्यपरिसमुह्य परिलिप्याग्निमुपसमाधायावृतयाज्यठंसंस्कृत्य पुठंसानक्षत्रेणमन्थठंसन्नीय जुहोति ॥ १ ॥ यावन्तोदेवास्त्वयिजातवेदः॥तिर्यंञ्चोघ्नन्तिपुरुषस्यकामान् ॥ तेभ्योहंभागधेयञ्जुहोमितेमातृप्ताःकामैस्तर्पयंतुस्वाहा ॥ २ ॥ यातिरश्चीनिपद्यसेऽहंविधरणीऽइति ॥ तान्त्वाघृतस्यधारयायजेसठंराधनीमहठंस्वाहा ॥ प्रजापतेनत्व

देवतान्युन्यऽइतितृतीयाञ्जुहोति ॥ ३ ॥ ज्येष्ठायस्वाहा श्रेष्ठायस्वाहेति ॥ अग्नौहु
त्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयतिप्राणायस्वाहा वसिष्ठायैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुव
नयतिवाचेस्वाहाप्रतिष्ठायैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयतिचक्षुषे स्वाहासम्प
देस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयतिश्रोत्रायस्वाहायुतनायस्वाहेत्यग्नौ हुत्वामु
न्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयतिमनसेस्वाहाप्रजात्यैस्वाहेत्यग्नौहुत्वा मुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयतिरेत
सेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयति ॥ ४ ॥ भूतायस्वाहेति ॥ अग्नौहुत्वामु
न्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयतिभविष्यतेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयति विश्वायस्वाहे
त्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयतिसर्वायस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठ॑स्रवमुवनयति॥ ५ ॥

॥ पृथिव्यैस्वाहेति ॥ अग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयत्यन्तरिक्षायस्वाहेत्यग्नौ
हुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिदिवेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयति दिग्भ्यःस्वा
हेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिब्रह्मणेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थे सर्ठंस्रवमवनयतिक्ष
त्रायस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयति ॥ ६ ॥ भूःस्वाहेत्यग्नौहुत्वाम
न्थेसर्ठंस्रवमवनयतिभुवःस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थे सर्ठंस्रवमवनयति स्वःस्वाहेत्यग्नौहु
त्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिभूर्भुवःस्वःस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयति ॥ ७ ॥
अग्नयेस्वाहेति ॥ अग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिसोमायस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेस
र्ठंस्रवमवनयतितेजसेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिश्रियैस्वाहेत्यग्नौ हुत्वा

मुन्थेसर्ठंस्रवमुवनयतिलक्ष्म्यैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठंस्रवमुवनयतिसवित्रे स्वाहेत्य
ग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठंस्रवमुवनयति सरस्वत्यैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठंस्रवमुवनयतिवि
श्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहेत्यग्नौहुत्वामुन्थेसर्ठंस्रवमुवनयतिप्रजापतये स्वाहेत्यग्नौहुत्वामु
न्थेसर्ठंस्रवमुवनयति ॥ ८ ॥ अथैनमभिमृशति ॥ भ्रमसिज्वलदसिपूर्ण
मसिप्रस्तब्धमस्यैकसभमसिहिङ्कृतमसिहिङ्क्रियमाणमस्युद्गीथमस्युद्गीयमानमसिश्रावि
तमसि प्रत्याश्रावितमस्यार्द्रेसन्दीप्तमसिविभूरसिप्रभूरसिज्योतिरस्युन्नमसिनिध
नमसिसँवर्गोसीति ॥ ९ ॥ अथैनमुद्यच्छति ॥ अमोस्यामर्ठंहितेमयि ॥ सहिरा
जेशानोधिपतिः समाराजेशानोधिपतिङ्करोत्विति ॥ १० ॥ अथैनमाचामति ॥

सं० तत्सवितुर्वरेण्यंमधुवाताऽऋतायतेमधुक्षरंतिसिंधवः ॥ माध्वीर्नःसन्त्वोषधीः ॥ भूः भा०
॥२५४॥ स्वाहा ॥ ११ ॥ भर्गोदेवस्यधीमहि ॥ मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवꣳरजः ॥ मधुद्यौ
रस्तुनःपिताभुवःस्वाहा ॥ १२ ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॥ मधुमान्नोवनस्पतिर्म
धुमाँ २ ऽअस्तुसूर्यः ॥ माध्वीर्गावोभवन्तुनः ॥ स्वःस्वाहेतिसर्वांश्चसावित्रीम
न्वाहसर्वाश्चमधुमतीःसर्वाश्चव्याहृतीरहमेवेदꣳसर्वम्भूयासम्भूर्भुवःस्वः स्वाहेत्यंत
तऽआचम्यप्रक्षाल्यपाणीजघनेनाग्निम्प्राक्शिराःसंविशति ॥ १३ ॥ प्रातरादि
त्यमुपतिष्ठते ॥ दिशामेकपुण्डरीकमस्यहम्मनुष्याणामेकपुण्डरीकंभूयासमितिसथे ॥२५४॥
तमेत्यजघनेनाग्निमासीनोवꣳशञ्जपति ॥ १४ ॥ तꣳहैतमुद्दालकऽआरुणिर्वासज

नेयाययाज्ञवल्क्यायांतेवासिनऽउक्थो वाचापियएनंठंशुष्केस्थाणौनिषिंचेज्जायेर

ञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशानीति ॥ १५ ॥ एतमुहैववाजसनेयोयाज्ञवल्क्यो

मधुकाय पैङ्ग्यायान्तेवासिनऽउक्थोवाचापियएनंठंशुष्केस्थाणौ निषिञ्चेज्जायेर

ञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशानीति ॥ १६ ॥ एतमुहैवमधुकःपैंग्यश्चूडायभागवित्त

येन्तेवासिनऽउक्थोवाचापियएनंठंशुष्केस्थाणौ निषिञ्चेज्जायेरञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःप

लाशानीति ॥ १७ ॥ एतमुहैवचूडोभागावित्तिर्जानकयऽआयस्थूलायान्ते

वासिनऽउक्थोवाचादियएनंठंशुष्केस्थाणौ निषिञ्चेज्जायेरञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशा

नीति ॥ १८ ॥ एतमुहैवजानकिरायस्थूणः सत्यकामायजाबालायान्ते

सं० वासिनऽउक्थोवाचापिस्रएनंठ्ठंशुष्केस्थाणौ निषिञ्चेज्जायेरञ्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशा भा०

॥२५५॥ नीति ॥१९॥ एतमुहैवसत्यकामोजाबालोन्तेवासिभ्यउक्थोवाचापिस्रएनंठ्ठंशुष्केस्था

णौनिषिंचेज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुःपलाशानीतितमेतन्नापुत्रायवानंतेवासिनेवाब्रू

यात् ॥ २० ॥ चतुरौदुंबरोभवत्यौदुंबरश्चमसऽऔदुंबरःस्रुवऽऔदुंबरऽइध्मऔदुंबर्याऽ

उपमन्थिन्यौ॥२१॥ दशग्राम्याणिधान्यानिभवंति॥ व्रीहियवास्तिलमाषाऽअणुप्रियं

गवोगोधूमाश्च मसूराश्चखल्वाश्चखलकुलाश्चतान्त्साधम्पिष्ट्वादध्नामधुनाघृतेनोपसिं

चत्याज्यस्यजुहोति ॥ २२ ॥ सर्वेषाँवाऽएषवे०॥१॥ कांड१४प्र०७ब्रा०५सुवर्णाभिषेकोऽ ॥२५५॥

स्तु ॥ ततोदातावरंप्रार्थयेत् ॥ कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्श्वयोः ॥ कन्येमेपृष्ठ

तोभूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् ॥ १ ॥ कन्यांलक्षणसंपन्नांकनकाभरणैर्युताम् ॥ दा
स्यामिब्रह्मणेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया ॥ २ ॥ पृथिव्यादिमहद्भूताःसाक्षिणः सर्वदे
वताः ॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिपितॄणांतारणायच ॥ ३ ॥ ममवंशकुलेजातापोषिता
वत्सराष्टकम् ॥ तवविप्रमयादत्तापुत्रपौत्रप्रवर्द्धिनी ॥ ४ ॥ इमांकन्यांशुभांविप्रय
थाशक्तिविभूषिताम् ॥ गोत्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ ५ ॥ इतिप्रार्थ्य ॥ अ
त्रचतुर्थश्लोकस्यद्वितीयपादेयथाकन्यावयोब्दास्तथैवोच्चारणीयम् ॥ पोषितानववर्ष
कंदशवर्षकमिति ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलंभूयसींदक्षिणांचदत्त्वा ॥ तैराशिषोगृही
त्वा यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ अनेनकन्यादानाख्येनकर्मणाश्रीलक्ष्मी

नारायणःप्रीयताम् ॥ इतिकन्यादानविधिः ॥ ॥ अथाचारप्राप्तंगणपतिपूजनंकंक
णबंधनमक्षतारोपणमाम्रसिंचनमपिकार्यम् ॥ ॥ ततोवरःदेशकालसंकीर्तनांतेम
मचवध्वाःबह्वायुष्यप्राप्त्यर्थं गणपतिपूजनंकंकणबंधनमक्षतारोपणमाम्रसिंचनं च क
रिष्ये ॥ गणानांत्वेतिमंत्रेणगणपतिंसंपूज्य ॥ कंकणप्रकारः ॥ वधूवरयोःपरि
त्वेत्यनुवाकेनवेष्टितान्कंठदेशस्थान्सूत्रतंतूनधोनिष्कास्य त्रिवलीकृत्यकुंकुमाक्ता
न्कृत्वातेषु ऊर्णायुतवृद्धिहरिद्राखंडंबद्धातत्कंकणं वधूवामहस्तेयदाबध्नन्नितिमंत्रे
णवरोबध्नीयात् ॥ कटिप्रदेशस्थांस्तंतूनूर्ध्वंनिष्कास्यतादृशकंकणंकृत्वा तेनैवमंत्रे
णवरदक्षिणहस्तेवधूर्बध्नीयात् ॥ अक्षन्नमीतिमंत्रेणवधूवरयोःपरस्परमक्षतारोपणम् ॥

१ पूजनंचगणेशस्यप्रणम्यचपरस्परम् ॥ परस्परंमुखोच्छिष्टंकर्तव्यंप्रीतिहेतवे ॥ आम्रवृक्षस्यसेको थगौरीपूजनपूर्वकम् ॥ कुंकुमद्रव्यपंकेनस्त्रीणांगीतपुरःसरम् ॥ इतिसंस्कारमुक्तावल्याम् ।

वध्वावसोःपवित्रेत्याम्रसिंचनम् ॥ पित्रा[1]प्रत्तामादायगृहीत्वानिष्क्रामति ॥ ततोवरः पित्राजनकेनप्रत्तांसंकल्प्यदत्तांवधूमादाय प्रतिग्रहविधिनाप्रतिगृहीत्वा पश्चात्तांगृहीत्वाहस्तेधृत्वानिष्क्रामतिगृहमध्यान्मंडपेअग्निसमीपंगच्छेदित्यर्थः ॥ यदैषिमनसादूरंदिशोनुपवमानोवा ॥ हिरण्यपर्णोवैकर्णः सत्वामन्मनसांकरोतुअमुकीतिवधूनामग्रहणंमंत्रपाठोवरस्य ॥ निष्क्रमणप्रभृतिएकःपुरुषउदकुम्भंस्कंधेकृत्वादक्षिणतोग्नेर्वाग्यतःस्थितोभवतिउत्तरतोवाअभिषेकपर्यंतम् ॥ अथैनौसमीक्षयति कन्यापितापरस्परंसमीक्षेथामितिप्रैषेण ॥ ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधिशिवापशुभ्यः सुमनाःसुवर्चाः ॥ वीरसूर्देवकामास्योनाशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ सोमःप्रथमोविविदेगंधर्वोविविदउत्तरः ॥ तृतीयोग्निष्टेपतिस्तुरीयोहंमनुष्यजः ॥ सोमोददद्गं

---

१ आदायप्रतिग्रहविधिनाप्रतिगृह्य ॥ गृहीत्वाहस्तेधृत्वेतिहारिहरः ॥ वस्त्रप्रांतेधृत्वेतिगदाधरः ।

धर्वायगंधर्वोददददग्नये ॥ रयिंचपुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथोऽइमाम् ॥ सानःपूषाशिवत
मामेरयःसानऽऊरूऽउशतीविहर ॥ यस्यामुशंतः प्रहरामशेफंयस्यामुकामाबहवो
निविष्टयै ॥ १ ॥ इत्यंतंवरस्यमंत्रपाठः ॥ इत्येतस्यमंत्रस्यांतेवेदीसन्निधौपरस्पर
मुभयोर्निरीक्षणम् ॥ ततोवधूवरौप्रदक्षिणमग्निंपर्याणीयैकेपश्चादग्नेस्तेजनींकटंवादक्षि
णपादेनप्रवृत्योपविशतः ॥ देशकालौ० प्रतिगृहीतायामस्यांवध्वांभार्यात्वसिद्धयेवि
वाहहोमंकरिष्ये ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिपात्रासादनंकृत्वानात्रचरुः ॥ पात्रा
सादनानंतरमुपकल्पनीयानि ॥ शमीपलाशमिश्रालाजाः ॥ अश्मा ॥ लोहितमानडु
हंचर्म ॥ तदभावेबर्हिषः ॥ कुमार्याभ्राता ॥ शूर्पम् ॥ दृढपुरुषः ॥ उदकुंभः ॥ आचा

१ तृणपूलकस्यदक्षिणपादेनोल्लंघनंवध्वासहकृत्वोपरिउपविशेत् ॥ इतिहरिहरभर्तृयज्ञयोराशयः ॥
उल्लंघनंविनैवोपविशेदितिप्रयोगरत्नाशयः ।

र्यायवरद्द्रव्यमिति ॥ पवित्रच्छेदनादिपर्युक्षणांतेआंघारावाज्यभागौचजुहुयात ॥ तद्यथा ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ इदंप्रजा० ॥ ॐ इन्द्रायस्वाहाइदमिंद्रा० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदम० ॥ ॐ सोमायस्वा० ॥ इदंसो० ॥ अथभूराद्याः प्रायश्चित्ताष्टाहुतयः ॥ ॐ भूःस्वाहाइदम० ॥ ॐ भुवःस्वाहाइदंवा० ॥ ॐ स्वःस्वाहा इदंसूर्या० ॥ ॐ त्वन्नोअग्ने० ॥ इदमग्नीव० ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० ॥ इदमग्नीव० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० इदमग्नयेअयसे० ॥ ॐ येतेशतं०इदंव० सवि० मरु०स्वर्केभ्य० ॥ ॐ उदुत्तमं० ॥ इदंवरुणायादित्यायादि० ॥ इदंसर्वप्रायश्चित्ताख्यम् ॥ ॥ अथराष्ट्रभृ

---

१ पूर्वाघारस्तूणींस्वाहांविनाहोतव्यः ॥ नस्वाहेतिचनानिरुक्तोहिनोनिरुक्तंहोतातूष्णीमितिमंत्रलिंगादितिगदाधराशयः ॥ प्रजापतयइतिमंत्रेणहोतव्यइतिहरिहराशयः ।

सं० ह्वोमः ॥ ॥ ॐ ऋतुाषाडृतधांमाग्निर्गन्धर्वः सनंऽइदंब्रह्मंक्षुत्रम्पांतुतस्मैस्वाहावाट् ॥ भा०
॥२५८॥ इदमृतसाहेऋतधाम्नेअग्नयेगंधर्वायनमम ॥ १ ॥ ॐ ऋतुाषाडृतधांमाग्निर्गन्धर्वस्त
स्यौषंधयोप्सुरसोमुदोनामताभ्युः स्वाहा ॥ इदमोषधीभ्योप्सरोभ्योमुद्भ्योनमम ॥
॥ २ ॥ ॐ सुठंहितोविश्वसांमासूर्योगन्धर्वः सनंइदम्ब्रह्मंक्षत्रंपांतुतस्मैस्वाहावाट् ॥इदं
सठंहितायविश्वसाम्नेसूर्यायगन्धर्वायन० ॥ ३ ॥ ॐ सुठंहितोविश्वसांमासूर्योगन्धर्व
स्तस्युमरींचयोप्सुरसंऽआयुवोनामंताभ्युः स्वाहा ॥ इदंमरीचिभ्योप्सरोभ्यआयुभ्यो
नम० ॥ ४ ॥ ॐ सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चुन्द्रमांगन्धर्वः सनंइदम्ब्रह्मंक्षत्रंपांतुतस्मैस्वाहावा

१ ऋताषाडित्यादिद्वादशमंत्राः राष्ट्रभृत्संज्ञाः ॥ स्वाहाकुर्यान्नवाडंतेनचैवजुहुयाद्धविः ॥ स्वाहा ॥२५८॥
कारेणहुत्वाग्नौपश्चान्मन्त्रंसमापयेत् ॥ एतेषुमंत्रेषुस्त्रीपुंस्त्वादिहेतुर्महीधरभाष्ये ।

ट्॥इदंसुषुम्णायसूर्यरश्मयेचन्द्रमसेगन्धर्वायन० ॥ ५॥ॐसुषुम्णःसूर्यरश्मिश्चन्द्रमागं
न्धर्वस्तस्यनक्षत्राण्यप्सरसोभेकुरयोनामताभ्यःस्वाहा ॥ इदंनक्षत्रेभ्योप्सरोभ्योभेकु
रीभ्योन० ॥ ६ ॥ ॐ इषिरोविश्वव्यचावातोगन्धर्वःसनऽइदंब्रह्मक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहा
वाट् ॥ इदमिषिरायविश्वव्यचसेवातायगन्धर्वायन० ॥७॥ ॐ इषिरोविश्वव्यचावातो
गन्धर्वस्तस्यापोप्सरसऽऊर्ज्जोनामताभ्यःस्वाहा ॥ इदमद्भ्योप्सरोभ्यऽऊर्ग्भ्योनम
म ॥ ८ ॥ ॐ भुज्युःसुपर्णोयज्ञोगन्धर्वःसनइदम्ब्रह्मक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावाट् ॥ इदं
भुज्यवेसुपर्णाययज्ञायगन्धर्वायन० ॥ ९ ॥ ॐ भुज्युःसुपर्णोयज्ञोगन्धर्वस्तस्यदक्षि
णाऽअप्सरसस्तावानामताभ्यःस्वाहा ॥ इदंदक्षिणाभ्योप्सरोभ्यस्तावाभ्योन० ॥

सं॰ ॥ १० ॥ ॐ प्रजापतिर्विश्वकर्म्मामनोगन्धर्वःसनइदम्ब्रह्मक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावाट् ॥ भा॰
॥२५९॥ इदंप्रजापतयेविश्वकर्मणेमनसेगन्धर्वायनमम ॥ ११ ॥ ॐ प्रजापतिर्विश्वकर्म्मामनोगन्धर्वस्तस्यऽऋक्सामान्यप्सरसऽएष्टयोनामताभ्यःस्वाहा ॥ इदमृक्सामेभ्योप्सरोभ्यऽएष्टिभ्योनमम ॥ १२ ॥ अथजयाहोमः ॥ ॥ ॐ चित्तंचस्वाहा इदंचित्तायन॰ ॥ १ ॥ ॐ चित्तिश्चस्वा॰ ॥ इदंचित्त्यैन॰ ॥ २ ॥ ॐ आकूतंचस्वा॰ ॥इदमाकूताय॰ ॥३॥ ॐ आकूतिश्चस्वाहा ॥ इदमाकूत्यैन॰ ॥ ४ ॥ ॐ विज्ञातंचस्वा॰इदंविज्ञातायन॰ ॥ ५ ॥ ॐ विज्ञातिश्चस्वा॰ इदंविज्ञात्यैन॰ ॥ ६ ॥ ॐ मनश्चस्वा

१ चित्तंचेत्यादिजयामंत्राणांचित्तायस्वाहेतिचतुर्थ्यंतेनहोमइति भर्तृयज्ञः ॥ नेतिकर्कादयः ॥ ॥२५९॥
नचेमानिदेवतानामानिकिंतर्हिमंत्राश्चैतेच यथाम्नातंप्रयोक्तव्याइतिगदाधरादयः ।

हा ॥ इदंमनसे० ॥ ७ ॥ ॐ शक्कर्यश्वस्वा० इदंशक्करीभ्योन० ॥ ८ ॥ ॐ दर्श
श्चस्वा०इदंदर्शाय० ॥ ९ ॥ ॐ पौर्णमासंचस्वा० इदंपौर्णमासायन० ॥ १० ॥ ॐ
बृहच्चस्वा०इदंबृहतेन० ॥ ११ ॥ ॐ रथंतरंचस्वा० इदंरथंतरा० ॥ १२ ॥ ॐ प्र
जापतिर्जयानिंद्रायवृष्णेप्रयच्छदुग्रः पृतनाजयेषु ॥ तस्मैविशः समनमंतः सर्वाः स
उग्रः सऽइहव्योबभूवस्वाहा ॥ इदंप्रजापतयेजयानिन्द्रायनम० ॥ १३ ॥ ॥ अ
थाभ्यातानहोमः ॥ ॥ ॐ अग्निर्भूतानामधिपतिःसमावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रे
स्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यांदेवहूत्या७स्वाहा ॥ इदमग्नयेभूता
नामधिपतयेनमम ॥ १ ॥ एवमभ्यातानहोमेप्रत्याहुतौसमावत्वस्मिन्नित्यारभ्य

१ अग्निर्भूतानामित्यादयः पितरः पितामहाइत्यंता अष्टादशमंत्रा अभ्यातानसंज्ञाइतिहरिहरगदाधरौ ।
अग्निर्भूतानामित्यादिसुगन्नः पंथामित्यंताद्वाविंशतिरभ्यातानसंज्ञाइतिकर्ककारिकाकारौ ।

सं० सर्वत्रसमानम् ॥ ॐ इन्द्रोज्येष्ठानामधिपतिःसमावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रेस्यामा भा०
॥२६०॥ शिष्यस्याम्पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यांदेवहूत्यार्ठस्वाहा ॥ इदमिन्द्रायज्येष्ठानाम
धिपतयेनमम ॥ २ ॥ ॐ यमःपृथिव्याअधिपतिःसमावत्वस्मिन्ब्रह्मण्य० स्वाहा ॥
इदंयमायपृथिव्याअधिपतयेन० ॥ ३ ॥ दक्षिणस्यामन्यपात्रंनिधायतन्मध्येत्या
गः ॥ ॥ प्रणीतोदकोपस्पर्शः ॥ ॐ वायुरंतरिक्षस्याधिपतिः स० स्वाहा ॥
इदंवायवेन्तरिक्षस्याधिपतयेन० ॥ ४ ॥ ॐसूर्योदिवोधिपतिःस० स्वाहा ॥
इदंसूर्यायदिवोधिपतयेन० ॥ ५ ॥ ॐ चन्द्रमानक्षत्राणामधिपतिः समा० स्वाहा ॥

१ पूर्वेत्यागःपरंमृत्योयमत्यागंतुदक्षिणे ॥ पश्चिमेपितृत्यागंचरुद्रत्यागंतथोत्तरे ॥ एषउदकस्पर्शः
इतिकारिकाकारः ॥ एकेप्राशनांतेएकेआचार्याःसंस्रवप्राशनांतेएतामाहुतिमिच्छंति॥ तत्पक्षेपरंमृत्यो ॥२६०॥
रितिहोमांतेपुनरेतस्यसंस्रवप्राशनमितिगदाधरः ॥

इदंचंद्रमसेनक्षत्राणामधिपतयेन० ॥ ६ ॥ ॐ बृहस्पतिर्ब्रह्मणोधिपतिःसमा० स्वाहा ॥
इदंबृहस्पतयेब्रह्मणोधिपतयेन० ॥ ७ ॥ ॐ मित्रःसत्यानामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥
इदंमित्रायसत्यानामधिपतयेन० ॥ ८ ॥ ॐ वरुणोपामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥
इदंवरुणायापामधिपतयेन० ॥ ९ ॥ ॐ समुद्रःस्रोत्यानामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥
इदंसमुद्रायस्रोत्यानामधिपतयेन० ॥ १० ॥ ॐ अन्नꣳसाम्राज्यानामधिपतिस्तन्मा०
स्वाहा ॥ इदमन्नायसाम्राज्यानामधिपतयेन० ॥ ११ ॥ ॐ सोमऽऔषधीनाम
धिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंसोमायौषधीनामधिपतयेन० ॥ १२ ॥ ॐ सविताप्र
सवानामधिपतिःस० स्वाहा ॥ इदंसवित्रेप्रसवानामधिपतयेन० ॥ १३ ॥ ॐ रुद्रः
पशूनामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंरुद्रायपशूनामधिपतयेन० ॥ १४ ॥ ऐशान्या
मन्यपात्रंनिधायतन्मध्येत्यागः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ ॐ त्वष्टारूपाणामधिपतिःस

मा० स्वाहा ॥ इदंत्वष्ट्रेरूपाणामधिपतयेनम० ॥ १५ ॥ ॐ विष्णुःपर्वतानामधिप
तिःसमा० स्वाहा ॥ इदंविष्णवेपर्वतानामधिपतयेन० ॥ १६ ॥ ॐ मरुतोगणाना
मधिपतयस्तेमा० स्वाहा ॥ इदंमरुद्भ्योगणानामधिपतिभ्योन० ॥ १७॥ ॐ पितरः
पितामहाःपरेवरेततास्ततामहाः ॥ इहमावन्त्वस्मिन्ब्रह्म० स्वाहा ॥ इदंपितृभ्यःपि
तामहेभ्यःपरेभ्योवरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यश्चनमम ॥ १८ ॥ दक्षिणाग्न्योर्मध्येअन्य
पात्रंनिधायतन्मध्येत्यागः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ एतेष्टादशमंत्राअभ्यातानसंज्ञकाः ॥
अथाग्निरित्यादिपंचकम् ॥ ॥ ॐ अग्निरैतुप्रथमोदेवतानाᳪंसोस्यैप्रजांमुंचतुमृत्यु
पाशात ॥ तदयᳪंराजावरुणोनुमन्यतांयथेयᳪंस्त्रीपौत्रमघंनरोदात्स्वाहा ॥ इदम
ग्नये० ॥ १ ॥ ॐ इमामग्निस्त्रायतांगार्हपत्यःप्रजामस्यैनयतुदीर्घमायुः ॥ अशून्योप ॥२६१॥
स्थाजीवतामस्तुमातापौत्रमानंदमभिप्रबुध्यतामियᳪंस्वाहा ॥ इदमग्नयेन० ॥ २ ॥

ॐ स्वस्तिनोऽअग्नेदिवापृथिव्याविश्वानिधेह्ययथायजत्र ॥ यदस्यांमयिदिवि
जातंप्रशस्तंतदस्मासुद्रविणंधेहिचित्रꣳस्वाहा ॥ इदमग्नये० ॥ ३ ॥ ॐ सुग
न्नुपंथांप्रदिशन्नऽएहिज्योतिष्मद्धेह्यजरन्नऽआयुः ॥ अपैतुमृत्युरमृतंमऽआगाद्वैवस्व
तोनोऽअभयंकृणोतुस्वाहा ॥ इदंवैवस्वतायन० ॥ ४ ॥ दक्षिणस्यामन्यपात्रेत्या
गः ॥ वध्वक्ष्णोर्वस्त्रपटंप्रक्षिप्यतूष्णीम् ॥ ॐ परंमृत्योऽअनुपरेहिपंथांयस्तेऽअन्यइत
रोदेवयानात् ॥ चक्षुष्मतेशृण्वतेतेब्रवीमिमानःप्रजाꣳरीरिषोमोन्तवीरान्स्वाहा ॥
इदंमृत्यवेनममेतिअग्नौत्यागः ॥ ५ ॥ परंमृत्यवितिचैकेप्राशनांते ॥ परंमृत्यवि
त्येतामेवाहुतिमेकेआचार्याःसंस्रवप्राशनांतेइच्छंतीत्यर्थः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ अथ

१ तिष्ठतीतिष्ठतापत्यागृहीतांजलिरेवसः ॥अंजलिस्थांस्त्रिधासर्वांप्राङ्मुखीप्रतिमंत्रतः॥प्राजापत्येनती
र्थेनदैवेनैवेतिबह्वृचः॥इतिकारिकायाम्॥ द्रव्यत्यागेतुवरस्यकर्तृत्वंस्वामिफलयोगादितिगदाधराशयः।

लाजाहोमः ॥ कुमार्याभ्राताआसादितशूर्पस्थशमीपलाशमिश्राल्लाँजानंजलि
नांजलावावपति ॥ तान्संहतेनतिष्ठत्यग्नौजुहोतिवधूः ॥ ॐ अर्यमणंदेवंकन्या ऽअ
ग्निमयक्षत ॥ सनोऽअर्यमादेवःप्रेतोमुंचतुमापतयेस्वाहा ॥ इदमर्यम्णेनमम ॥ अ
नेनमंत्रेणांजलिस्थाल्लाँजांस्तृतीयांशंजुहोति ॥ ॐइयन्नार्युपब्रूतेलाजानावपंतिका ॥
आयुष्मानस्तुमेपतिरेधन्तांज्ञातयोममस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ अनेनमंत्रेणांज
लिस्थाल्लाँजानर्धंजुहोति ॥ ॐ इमाल्लाँजानावपाम्यग्नौसमृद्धिकरणंतव ॥ ममतु
भ्यंचसंवननंतदग्निरनुमन्यतामियर्ठस्वाहा ॥ इदमग्नयेनम० इत्यनेनमंत्रेणांजलि
स्थान्सर्वांल्लाजाञ्जुहोति ॥ मंत्रत्रयंकन्यायावाचयतिवरः ॥ अथास्यैदक्षिणर्ठहस्तं
वरोगृह्णातिसांगुष्ठम् ॥ ॐ गृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याजरदष्टिर्यथासः ॥
भगोऽअर्यमासवितापुरंधिर्मह्यंत्वादुर्गार्हपत्यायदेवाः ॥ अमोहमस्मिसात्वर्ठसात्वम

स्यमोऽअहम् ॥ सामाहमस्मिऽऋक्त्वंद्यौरहंपृथिवीत्वम् ॥ तावेववि वहावहैसहरेतादधा वहै ॥ प्रजांप्रजनयावहैपुत्रान्विद्यावहैबहून् ॥ तेसंतुजरदष्टयःसंप्रियौरोचिष्णूसु मनस्यमानौ ॥ पश्येमशरदःशतञ्जीवेमशरदःशतꣳशृणुयामशरदःशतम् ॥ १ ॥ इ तिहस्तग्रहणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ अथैनामश्मानंवरोवामहस्तेनवधूदक्षिणपादमारो हयत्युत्तरतोऽग्नेः ॥ ॐ आरोहेममश्मानमश्मेवत्वꣳस्थिराभव ॥ अभितिष्ठपृतन्यतो वबाधस्वपृतनायतः ॥ १ ॥ इत्यश्मारोहणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ अथगाथांगायति ॥ ॐस रस्वतिप्रेदमवसुभगेवाजिनीवति ॥ यान्त्वाविश्वस्यभूतस्यप्रजायामस्याग्रतः ॥ १ ॥ यस्यांभूतꣳसमभवद्यस्याम्विश्वमिदंजगत् ॥ तामद्यगाथांगास्यामियास्त्रीणामुत्तमं

१ दक्षिणपाणिनेतिरेणुदीक्षिताः ।

यशः ॥ १ ॥ इत्यंतंवरोगाथांगायति ॥ अथवधूपुरःसरौप्रदक्षिणमग्निंपरिक्राम
तोवधूवरौ ॥ ॐ तुभ्यमग्नेपर्यवहन्त्सूर्यांवहतुनासह ॥ पुनःपतिभ्योजायांदाग्नेप्रज
यासह ॥ १ ॥ इतिपरिक्रमणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ एवंकुमार्याभ्राताशमीपलाशमि
श्राँल्लाजानंजलिनांजलावावपति ॥ इत्यारभ्यपरिक्रमणांतंपुनर्वारद्वयंकुर्यात ॥ तत
स्तृतीयपरिक्रमणानंतरंकुमार्याभ्राताशूर्पकोणप्रदेशेन सर्वाँल्लाँजान्कुमार्याअंजला
वावपति ॥ तिष्ठतीकुमारीसर्वाँल्लाँजाञ्जुहोति ॥ ॐ भगायस्वाहाइदंभगायनमम ॥
इतिमंत्रंकन्ययावाचयतिवरः ॥ ततःसमाचारात्तूष्णींचतुर्थंपरिक्रमणम् ॥ नेतरथाद्व

---

१ वधूवरावग्निंप्रदक्षिणीकुर्वंतौअंतरागत्वातन्मध्यएवगच्छतामितिगदाधरः ॥ दंपतीगच्छतस्तत्रब्र
ह्माग्नीअंतरागतिरितिरेणुदीक्षिताः ।

त्तिःपुनःपश्चादग्नेःप्राग्वदुपविश्यवरोब्रह्मान्वारब्धःप्राजापत्यहोमंकुर्यात् ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहाइदंप्रजापतयेनममेतिप्रोक्षण्यांत्यागः ॥ अग्नेरुत्तरतःअथैनांवधूमुदीचींठे सप्तपदानिप्रक्रामयतिवरोवक्ष्यमाणमंत्रैः ॥ शिष्टाचाराद्वेद्युत्तरतोवेदीमारभ्यउत्तरोत्तरंहस्तांतरालेधान्यसप्ताचलान्कृत्वावरःप्रतिपदसीत्यनेनमंत्रेणसंपूज्य ॥ तेषुवधूप्रतिज्ञापाठनपुरःसरं मंत्रंपठित्वावध्वादक्षिणपादंस्पर्शयतियाम्यमारभ्यउदक्संस्थमुत्तरतउत्तरम् ॥ वरःदेशकालकीर्तनांतेप्रतिगृहीतस्वदारसिद्ध्यर्थंसप्ताचलपूजनंकरिष्ये ॥ ॐप्रतिपदंसिप्रतिपदेत्वानुपदस्यनुपदंत्वासंपदेसिसंपदेत्वातेजोसितेजसेत्वा ॥१॥

१ अग्नेरुत्तरतःएनांवधूंदक्षिणपादेनसप्तवारंपरिक्रमणंकारयतीतिहरिहरगदाधरादयः॥कुमार्यादक्षिणंपादंगृहीत्वास्थापयतीत्यन्ये ॥ विष्णुस्त्वानयत्विति षण्मंत्रेष्वनुषज्यतेनसप्तमेइतिकर्कः ॥ प्रक्रमेंबुवामपादस्यनाक्रमणमितिरेणुदीक्षितः ॥ अन्येषांभाष्यकाराणांचमतेविष्णुपदस्यानुषंगः ।

इतिमंत्रेणसंपूज्यवधूपदंक्रामयीत ॥ ॐ एकमिषेविष्णुस्त्वानयतु ॥ इतिवरेणोक्ते
नमंत्रेणवधूर्दक्षिणैकपदंदद्याद्वुदक् ॥ तदनंतरंवामपादंव्यर्थम् ॥ पुनर्दक्षिणपददानेमंत्रमु
क्ता ॥ एवंसर्वत्र॥ ॐद्वेऽऊर्ज्जेविष्णुस्त्वानयतुइतिद्वितीयम्॥ॐत्रीणिरायस्पोषायविष्णु
स्त्वानयतु ॥ इतितृतीयम् ॥ ॐचत्वारिमायोभवायविष्णुस्त्वानयतुइतिचतुर्थम् ॥ ॐ
पंचपशुभ्योविष्णुस्त्वानयतु ॥ इतिपंचमम् ॥ ॐषड्रायस्पोषायविष्णुस्त्वानयतुइ
तिषष्ठम् ॥ ॐसखेसप्तपदाभवसामामनुव्रताभवविष्णुस्त्वानयतु॥इतिसप्तमम्॥परिक्र
मणेनस्वस्थानोपवेशनम् ॥ केचित्प्रतिपदेकन्ययैकैकप्रतिज्ञामंत्रः पठनीयस्तेचयथा
सुखदुःखानिसर्वाणित्वयासहविभज्यते ॥ यत्रत्वंतदहंतत्रप्रथमेसाब्रवीदिदम् ॥ १ ॥
कुटुम्बंरक्षयिष्यामिआवृद्धबालकादिकम् ॥ अस्तिनास्तीतिपश्यामिद्वितीये० ॥ २ ॥
भर्तृभक्तिरतानित्यंसदैवप्रियभाषिणी ॥ भविष्यामिपदेचैवतृतीये० ॥ ३ ॥ आर्तआ

तांभविष्यामिसुखदुःखविभागिनी ॥ तवाज्ञांपालयिष्यामिकन्यातूर्यपदेब्रवीत ॥
॥ ४ ॥ ऋतुकालेशुचिस्नाताक्रीडिष्यामित्वयासह ॥ नाहंपरतरंगच्छेःकन्यापंच
पदेब्रवीत् ॥ ५ ॥ इहाथसाक्षिणोविष्णुस्त्वयाहंनैववंचिता ॥ उभयोः प्रीतिसंभूता
कन्याषष्ठपदेब्रवीत् ॥ ६ ॥ होमयज्ञादिकार्येषुभवामिचसहायिनी ॥ धर्मार्थकाम
कार्येषुकन्यासप्तपदेब्रवीत् ॥ ७ ॥ इतिकन्यामंत्राः ॥ इतिसप्तपदीक्रमणम् ॥ अथव
रःगृहान्निष्क्रमणसमये एकपुरुषस्कंधे कृतादुदकुंभादुदकंदक्षिणहस्तेनादायमंत्रंपठ
न्वधूमूर्धन्यभिषिंचति ॥ ॐ आपःशिवाःशिव० ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ पुनस्त
स्मादेवकुंभादुदकमादायापोहिष्ठेतिऋक्त्रयमुक्त्वामूर्धन्यभिषिंचति ॥ अथदिवा

विवाहश्चेत्तदावधूर्वरेणसूर्यमुदीक्षस्वेतिप्रेषितासतीसूर्यमुदीक्षते ॥ तच्चक्षुरित्यनेनमं त्रेणशृणुयामशरदःशतादित्यंतेन ॥ वध्वाएवमंत्रपाठः ॥ अथवरो वध्वादक्षिणाऽं सस्योपरिहस्तंनीत्वातस्याहृदयमालभते ॥ ॐ ममव्रतेतेहृदयंदधामिममचित्तमनु चित्तंतेअस्तु ॥ ममवाचमेकमनाजुषस्वप्रजापतिष्ट्वानियुनक्तुमह्यम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण स्वपठितेन ॥ ततोवरोऽनामिकाग्रवधूशिरसिधृत्वातामभिमंत्रयते ॥ ॐ सुमंगली

१ सूर्यावलोकनंदिवाविवाहेभवतीतिरेणुकारिकाहारिहरौ ॥ सूर्यवेक्षणस्यान्यथानुपपत्त्यास्तमिते ध्रुवंदर्शयतीत्यत्रास्तमितग्रहणाच्चएतद्गृह्यानुसारिणांदिवैवविवाहोनरात्राविति गदाधरः । २ वध्वाः सीमंतेवरःसिंदूरंददातीतिप्रयोगरत्ने ॥ अनामिकाग्रेणवधूशिरसिअभिमंत्रणमित्यन्ये ॥ अत्राचारा च्चतस्रःस्त्रियोमंगलंकुर्वीरन् पतिपुत्रान्विताभव्याश्चतस्रःसुभगाअपि ॥ सौभाग्यमस्यैदद्युस्तामंगला चारपूर्वकमितिरेणुदीक्षिताः ।

रियंवधूरिमार्ठसमेतपश्यत ॥ सौभाग्यमस्यैदत्त्वायाथास्त्वंविपरेतना ॥ इत्यनेन
मंत्रेणस्वपठितेन ॥ अत्रसमाचाराद्वधूंवरस्यवामभागेउपवेशयंति ॥ अत्रावसरेव
ध्वाःसीमंतेवरःसिंदूरंददाति ॥ ॐ वाममद्यसवितर्वाममुश्वोदिवेदिवेवाममस्मभ्यंठ
सावीः ॥ वामस्यहिक्षयंस्यदेवभूरैरयाधियावांमभाजंःस्याम ॥ १ ॥ दक्षिणतऽउहै
कऽउपदधातितदेताःपुण्यालक्ष्मीर्दक्षिणतोदध्मइति तस्माद्यस्यदक्षिणतोलक्ष्मभव
तितं पुण्यलक्ष्मीकऽइत्याचक्षतऽउत्तरतःस्त्रियाऽउत्तरतऽआयतनाहि स्त्रीतत्तत्कृतमेव
पुरस्तात्त्वे वैनाऽउपदध्याद्यत्राहैवशिरस्तदेवहनूतज्जिह्वाथैताः पुण्यालक्ष्मीर्मुखतोध
त्तेतस्माद्यस्य मुखेलक्ष्मभवतितंपुण्यलक्ष्मीकऽइत्याचक्षते ॥ इतिमंत्रपाठोवर
स्य ॥ अथाग्नेः प्रागुदग्वानुग्रहमागारंपूर्वपरिकल्पितंभवति ॥ तस्मिन्नानडुहं

रोहितचर्मप्राग्ग्रीवमुपरिलोमास्तीर्णंभवति ॥ कलौतदभावेप्रागग्रानुदगग्रान्वा
कुशानास्तरेत् ॥ तदुपरितांवधूंप्रत्यङ्मुखींदृढपुरुषउन्मथ्योत्क्षिप्योपवेशयति ॥
ॐ इहगावोनिषीदंत्विहाश्वाइहपूरुषाः ॥ इहोसहस्रदक्षिणोयज्ञऽइहपूषानिषीदतु ॥
॥ १ ॥ इत्यनेनदृढपुरुषपठितेनमंत्रेण ॥ केचित्तुजामातरंदृढमाचक्षते ॥ अस्मि
न्पक्षेजामातैवोत्क्षिप्यमंत्रमुक्त्वाआस्तृतकुशेषूपवेशयतिवधूम् ॥ ततआगत्यपूर्ववद्य
थास्थानंवरोदक्षिणतउपविश्यपश्चात्स्विष्टकृद्धोमंकुर्यात् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृते
स्वाहा ॥ इदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशे
षंसमाप्य ॥ अथस्वकीयाचार्यायगोदानंकरोतिब्राह्मणश्चेज्जामात्रेवाक्षात्रियआ

१ दृढपुरुषःकश्चिद्बलवान्पुरुषइतिहरिहरः ॥ दृढपुरुषोजितेंद्रियइतिभर्तृयज्ञः ॥ जामातैवदृढपुरु
षइतिरेणुकाशीदीक्षितगङ्गाधराः ।

चार्यायग्रामंददाति ॥ वैश्यआचार्यायअश्वंददाति ॥ कृतस्यविवाहहोमाख्यस्यक
र्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ अथरात्रौविवाहस्तदाएतद्व
रदानानंतरंवरोवधूंध्रुवमीक्षस्वेतिप्रैषंदत्त्वाध्रुवमीक्षयते ॥ ध्रुवमसिध्रुवंत्वापश्यामिध्रु
वैधिपोष्येमयिमह्यंत्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मयापत्याप्रजावतीसंजीवशरदःशतम् ॥
इतिवरेणमंत्रेपठितेवधूर्ध्रुवमीक्षते ॥ सायद्यपिनपश्येत्तदापश्यामीत्येवब्रूयात् ॥
॥ अथाशीर्वादः ॥ ॐ यद्वेवैतद्वाजप्रसवीयंजुहोति ॥ एताहदेवताःसुताऽएतेनसवेन
यैनैतत्सोष्यमाणोभवति ताऽएवैतत्प्रीणातिताऽअस्माऽइष्टाः प्रीताऽएतꣳसवमनुम
न्यंतेताभिरनुमतः सूयतेयस्मैवैराजानोराज्यमनुमन्यंतेस राजाभवति ॥ १ ॥

१ ध्रुवमीक्षस्वेत्यध्येषणानभवतीतिकर्कः ॥ ध्रुवमीक्षस्वेतिप्रैषइतिहारिहरगंगाधरौ ।

सं० कांड ९ प्रपाठक ३ ब्राह्मण २ मंत्र ५ ॥ अथातोर. भृतोजुहोति ॥ राजानोवैरा भा०
॥२६७॥ ष्ट्रभृतस्तेहिराष्ट्राणिबिभ्रत्येताहदेवताः सुताऽएतेनसवेनयेनैतत्सोष्यमाणोभवति ताऽ
एवैतत्प्रीणाति ताऽअस्माऽइष्टाः प्रीताएतꣳसवमनुमन्यंतेताभिरनुमतःसूयतेयस्मैवै
राजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ २॥ कांड ९ प्र० ३ ब्रा० ३ मं० १॥ अ
थरथशीर्षेजुहोति ॥ एषवैससवऽएतद्धैतत्सूयतेयस्मैतमेतादेवताःसवमनुमन्यंतेयां
भिरनुमतःसूयतेयस्मैवैराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ ३ ॥ कां० ९ प्र०
३ ब्रा० ३ मं० १३ ॥ तत्वैदेवस्वामेवएतानिहवीꣳषिनिर्वपेदेताहदेवताःसुताएते ॥२६७॥
नसवेनयेनैतत्सोष्यमाणोभवति ताऽएवैतत्प्रीणातिताऽअस्माऽइष्टाः प्रीताऽएतꣳस

वमनुमन्यंतेताभिरनुमतःसूयते यस्मैवैराजानोराज्यमनुमन्यंते सराजाभवति ॥
॥ ४ ॥ कां० ९ प्र० ३ ब्रा० ५ मं० १२ ॥ अथराजानमभिषुत्याग्नौजुहोति ॥ ए
षवैसुसवऽएतद्वैतत्सयतेयमस्मैतमेतादेवताःसवमनुमन्यंते याभिरनुमतःसूयते यस्मै
वैराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ ५ ॥ कां० ९ प्र० ४ ब्रा० १ मं० ८ ॥
शतमानंभवति ॥ शतायुर्वैपुरुषःशतेंद्रियऽआयुरेवेन्द्रियम्वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ६ ॥
दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ वंशाभिवृद्धिरस्तु ॥ इत्याशीर्वादः ॥ यथाशक्तिब्रा
ह्मणभोजनसंकल्पः ॥ विवाहाग्निमहानसेप्रक्षिप्य ॥ कर्मेश्वरार्पणंकुर्यात् ॥ कारि
कायाम्॥लाजहोमत्रयेमंत्रानश्मनोरोहणेतथा ॥ भगायचैकमंत्रंचकन्यापठतिपंच
कम् ॥ ध्रुवदर्शनकालेचषष्ठश्चैवउदाहृतइति ॥ कन्यावस्त्रपरिधानेतथैवचोत्तरीयके ॥

तथासमीक्षकालेतुपितुर्निष्क्रमणेगृहात् ॥ अश्मनोरोहणेचैवहस्तग्राहेतथैवच ॥ त
थासप्तपदेचैववधूमूर्ध्न्यभिषेचने ॥ हृदयालंभनेचैवतथैवअभिमंत्रणे ॥ दृढपुरुषेक्र
मेणैवएतन्मंत्रान्वरःपठेत् ॥ इति ॥ ॥ अथविवाहेमंत्राधिकारिणः ॥ वधूवरस्य
पितरौवधूवरौतथैवच ॥ विवाहेमंत्रपाठीचअपरोन्येकबोधकइति ॥ १ ॥ रौद्रीपै
त्रीतथामृत्युर्यमाहुत्याकृतेतथा ॥ अंतर्धानंविनायस्तुअल्पायुर्दंपतीतदा ॥ २ ॥
रौद्रीपैत्रीमृत्युयमाहुतीर्हुत्वाह्यपःस्पृशेत् ॥ अपांस्पर्शनकालेतुस्पृशेत्प्रणीतकंज
लम् ॥ यमायदक्षिणेत्यागमीशान्यांरुद्रमेवच ॥ दक्षिणाग्नेययोर्मध्येपितृत्यागोविधी
यते ॥ ३ ॥ एतत्त्यागंस्वयंपात्रेअन्यंदेयात्तुप्रोक्षणीम् ॥ ४ ॥ भृष्टव्रीहिर्भवेल्लाजाश
मीदलविमिश्रिता ॥ कन्याहोमंप्रकुर्वीतभर्तुर्भ्रातुश्चसंगमे ॥ ५ ॥ वरेणवामहस्तेन
वधूपादंचदक्षिणम् ॥ शिलामारोहयेत्प्राज्ञोमंगलानियथाक्रमम् ॥ ६ ॥ शक्तिरूपेण

याशैल्याशिवरूपशिलापतिः ॥ उभावंगुष्ठसंस्पर्शात्साकन्याविधवाभवेत् ॥ ७ ॥
कामस्त्वघोषबाणैःस्वैःप्रहरेदतिदारुणैः ॥ तस्मादग्रेभवेत्कन्यातस्यबाणस्यशांत
ये ॥ ८ ॥ कन्यकाग्रेवरंकृत्वाब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ॥ विधवाजायतेनारीनिषिद्धस्त
त्रकारणात् ॥ ९ ॥ अग्रेतुशुभदापत्नीमांगल्येसर्वकर्मणि ॥ पदेपदेश्वमेधंचधनायुः
पुत्रवर्धनम् ॥१०॥लाजानाज्यंस्त्रुवंकुंभंब्रह्माणमृत्विजंगुरुम् ॥ एतेषांबाह्यतःकृत्वाशेषा
णांतुप्रदक्षिणा ॥११॥ वध्वादक्षिणपादानिसप्तानिप्रक्रमेत्तुसा ॥ याम्यादुदग्दिक्संस्था
प्यप्रक्रमेदुत्तरोत्तरम् ॥ गणयेद्दक्षिणपदान्पदवामान्निरर्थकान् ॥ १२ ॥ पति
पुत्रान्विताभव्याश्चतस्रःसुभागाःस्त्रियः ॥ सौभाग्यमस्यैदद्युस्तामंगलाचारपूर्वक
मिति ॥ १३ ॥ पतिपुत्रवतीनारीसुरूपगुणशालिनी ॥ अविच्छिन्नप्रजासाध्वीसद
यासासुमंगली ॥ १४ ॥ इतिकारिकावचनानि ॥ ॥ अथकश्चिद्यदिअभ्रातृकांक

न्यामुद्वहेत्तदास्याःपित्रोःरथाधिकंगवांशतंदत्त्वोद्वहेत् ॥ एतेनपुत्रिकादोषान्मुच्य
ते ॥ ग्रामवचनंचात्रविवाहेकुर्यात् ॥ श्मशानेच ॥ विवाहश्मशानयोर्ग्रामःप्रमाण
मितिश्रुतेः ॥ ग्रामशब्देनस्वकुलवृद्धाःस्त्रियोभिधीयंते ॥ ताश्चपूर्वपुरुषैरनुष्ठीयमानं
सदाचारंस्मरंति ॥ विवाहादारभ्यत्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौस्यातान् ॥ जाया
पतीअधःशयीयातांत्रिरात्रमेव ॥ अधःशब्दःखट्वाव्युदासार्थोनतुआस्तरणव्युदासा
र्थः ॥ संवत्सरंनमिथुनमुपेयातांद्वादशरात्रंवाषड्रात्रंवात्रिरात्रंवेति ॥ मिथुनकरणेश
क्त्यपेक्षयाएतेविकल्पाः ॥ संवत्सरादिपक्षाशक्तौत्रिरात्रपक्षेप्याश्रियमाणेचतुर्थ्युत्त
रकालपचम्यांरात्रावभिगमनंकर्तव्यम् ॥ कुत एतत् ॥ चतुर्थीकर्मण्यकृतेभार्यात्वमे
वनाद्यापिसंवृत्तंतस्यविवाहैकदेशत्वाच्चतुर्थीकर्मणः ॥ इतिसंस्कारभास्करेविवाह
दिनकृत्यप्रयोगः॥ ॥ अथऐरणीप्रदानम् ॥ ॥ तच्चआचारप्राप्तंविवाहाच्चतुर्थदिने

पररात्रिकायम्॥तत्स्वरूपम् ॥ वंशपात्रमिहैकंचशूर्पैःषोडशभिर्युतम् ॥ करकैरुद्रसंख्या
कैःसुवर्णपरिपूरितैः ॥ शतच्छिद्रांशुभामेकांगोधूमेनप्रपूरिताम् ॥ व्यजनैकंतथैवचेति
वापाठभेदः ॥ सवस्त्रंचसदीपंचसौभाग्यद्रव्यसंयुतम् ॥ नानापक्वान्नसंयुक्तंफलतांबूल
संयुतम् ॥ एतावदैरिणीरूपंकर्तव्यंप्रीतिवर्धनम् ॥ उमाशंकरयोःप्रीत्यैऐरिणीदानमुत्त
मम् ॥ वरमात्रेप्रदास्यामिकन्यादानस्यसिद्धये ॥ ॥ अथऐरिणीपूजा ॥ ततःकन्या
पितासपत्नीकःमंडपमध्येप्राङ्मुखः शुभासनेउपविश्य ॥ स्वाग्रेवंशपात्रंनिधायत
त्पुरतः वस्त्राच्छादितपीठेवधूवरौप्रत्यङ्मुखावुपवेशयेत् ॥ वरमातरंभर्तृसहितांपी
ठउदङ्मुखीमुपवेशयेत ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य ॥ एवंगुणवि
शेष० तिथौमयाचतुर्भिरहोभिःनिष्पादितविवाहाख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंश्रु
तिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं कन्यदानसंपूर्णफलावाप्तये वधूवरयोःबह्वायुष्यप्रा

त्प्रयेवंशाभिवृद्ध्यर्थंश्रीउमामहेश्वरप्रीतयेचवरमात्रेऐरिणीप्रदानमहंकरिष्ये ॥ त
त्रनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंमहागणपतिपूजनम् ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ ततःश्रीश्चतेति
मंत्रेणषोडशोपचारैःऐरिणींपूजयत् ॥ प्रार्थना ॥ ऐरिणित्वमुमादेवीमहेशोगिरिजा
पतिः ॥ अतस्त्वांपूजयिष्यामिऐरिणींसर्वकामदाम् ॥ ऐरिणित्वमुमादेवीवंशपात्रस्व
रूपिणी ॥ कन्यादानस्यसंपूर्णफलंदेहिशिवप्रिये ॥ यावच्चंद्रश्चसूर्यश्चयावत्तिष्ठति
मेदिनी ॥ तावद्विवंशवृद्धित्वंदेहिमेशंकरप्रिये ॥ अनयापूजयाऐरिणीस्वरूपिणावु
मामहेश्वरौप्रीयेताम् ॥ वरमातृहस्तेशिवाआपःसंतु ॥ संतुशिवाआपः ॥ सौमनस्य
मस्तु ॥ अस्तुसौमानस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतम० ॥ गंधाःपांतु ॥ सौ
मंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताःपांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु ॥ यत्पा
पंरोगमशुभमकल्याणंतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥ दानमंत्रः ॥ वंशोवंशकरःश्रेष्ठोवंशोवं

शसमुद्भवः ॥ वंशपात्रमिदंदानंवंशवृद्धिकरंपरम् ॥ वंशपात्रमिदंपुण्यंवंशजातसमुद्भ
वम् ॥ वंशानामुत्तमंदानंकन्यादानफलप्रदम् ॥ वंशपात्राणिसर्वाणिमयासंपादितानि
नि वै ॥ उमाकांतायदास्यामिममवंशाभिवृद्धये ॥ वंशवृद्धिकरंदानंसौभाग्यादिस
मन्वितम् ॥ नानापक्वान्नसंयुक्तंदंपत्योर्वंशवर्द्धनम् । वस्त्रेणाच्छादितंपूगफलहेमसमन्वि
तम् ॥ ददामिवरमातस्तेपार्वतीशंकरौतथा ॥ दातामहेश्वरोदेवोगृहीतापिमहेश्वरः ॥
दानेनानेनमेदेवप्रसीदपरमेश्वर ॥ इदंमैरिणीवंशपात्रंसदक्षिणाकंवरमात्रेतुभ्यमहं
संप्रददेनमम ॥ ततोवरगोत्रजादीन्गंधवस्त्रादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ यच्छ
त्त्याविहितंस्वगृह्यकथितैर्मंत्रैश्चपौराणिकैर्दानं वस्त्रजलान्नचंदनदलाद्यैर्वाचतुर्भिर्दि
नैः ॥ दंपत्योर्ममवंशवृद्धिमनघांदद्यादुमाशंकरौन्यूनंतत्कृपयाखिलंसफलतांयातु
द्विजानांनतिः ॥ १ ॥ ततोवधूगोत्रजाःतदैरिणीवंशपात्रंगृहीत्वावरगोत्रजादीनांशि

रसिधारयेयुः ॥ ॐ घृतवंतीभुवनानामभिश्रियोर्वीपृथ्वीमधुदुघेसुपेशसा ॥ द्यावापृ
थिवीवरुणस्यधर्मणाविष्कंभितेऽअजरेभूरिरेतसा ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ ततःकन्यां
निवेदयेत् ॥ अष्टवर्षात्वियंकन्यापुत्रवत्पालितामया ॥ इदानींतवपुत्रायदत्तास्नेहे
नपाल्यताम् ॥ १ ॥ अनेनवरपितुरुत्संगेदद्यात् ॥ पुनरुत्थाप्य ॥ अस्मदादिसुहृद्बं
धूंस्त्यक्त्वायातिभवद्गृहम् ॥ अतिस्नेहेनवैमातःकन्यांमेपरिपालय ॥ २ ॥ अनेनवर
मातुरुत्संगेदद्यात् ॥ अत्रावसरेवध्वावसिष्ठारुंधतीपूजनम् । रुक्मपीठेसुविस्तीर्णेमणि
विद्रुमशोभिते ॥ तिष्ठत्वत्रासनेदेवीयावत्पूजांकरोम्यहम् ॥ इतिआवाह्य ॥ श्रीश्चतेइति
मंत्रेणवसिष्ठारुंधतीभ्यांनमःपंचोपचारैःसंपूज्य ॥ पूजांतेगंधपुष्पफलहिरण्योपेत
मर्घंदद्यात ॥ तत्रमंत्रः ॥ अरुंधतिमहाभागेवसिष्ठप्रियवादिनि ॥ सौभाग्यंसंततिं

देहिगृहाणार्घंनमोस्तुते ॥ ९ ॥ इत्यर्घंदत्त्वाप्रार्थयेत् ॥ अरुंधतिमहाभागेवसिष्ठप्रि
यवल्लभे ॥ सौभाग्यंदेहिसततंपुत्रपौत्रांश्चदेहिमे ॥ पतिव्रतेनमस्तुभ्यंसौभाग्याभर
णेशुभे ॥ धनंदेहिसुतंदेहिअरुंधतिनमोस्तुतेइतिप्रार्थ्य ॥ ततोअखंडसौभाग्यादिका
मनयावसिष्ठारुंधतीप्रीतयेषोडशाष्टौवावायनानिब्राह्मणेभ्योदद्यात् ॥ अथवावाय
ननिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यमखंडसौभाग्यप्राप्तिकामनया वसिष्ठारुंधतीप्री
तयेअमुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइति ॥ ततोवरहस्तेकन्यांनिवेदयेत् ॥ इ
यंकन्यामयादत्तातवविप्रसहायिनी ॥ स्वदेशेपरदेशेवापरिपाहिकुलोचितम् ॥ १ ॥
इतिमंत्रेणनिवेदयेत् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृह्णीयादित्यैरिणीप्रदानम् ॥
एतदकरणेदोषोयथा ॥ वंशदानंविनायस्तुमंडपोद्वासनंयदि ॥ अज्ञानात्कुरुतेमू
ढोदंपत्योःक्षयमायुषाम् ॥ दंपत्योर्वाससीदत्त्वापूजयेदैरिणींततः ॥ वंशपात्रंतथाकन्यां

वरमात्रेनिवेदयेत् ॥ वंशदानंचतुर्थेह्निकन्यादानांगमिष्यते ॥ रात्रौकुर्यात्तृतीयं
शेकुयोगेपिनदुष्यति ॥ पातोवावैधृतिर्वास्याच्चचतुर्थेहनिचेद्यदि ॥ तत्रैवापररात्रेस्या
दैरिणीपूजनादिकमिति ॥ एतत्कुयोगेपिचतुर्थेह्निकार्यंनान्यत्रेतितात्पर्यार्थः ॥ वस्तु
तस्तुनवीनग्रंथेषुएतस्यादर्शनान्नादरणीयम् ॥ इतिशाकलकारिकायाम् ॥ अथव
धूप्रवेशः ॥ ॥ वधूप्रवेशःप्रथमेतथैवशुभप्रदःपंचमकेथवाह्नि ॥ द्वितीयकेवाथचतुर्थ
केवाषष्ठेवियोगामयदुःखदःस्यात् ॥ १ ॥ तथाचसंग्रहे ॥ विवाहमारभ्यवधूप्रवेशो
युग्मेतिथौषोडशवासरांतात् ॥ ऊर्ध्वंततोब्देऽयुजिपंचमांतादतःपरस्तान्नियमोन
चास्ति ॥ २ ॥ अयुग्मेतृतीयंत्यक्त्वायुग्मेषष्ठंविवर्जयेत् ॥ प्राप्तेकालेव्यतीपातवैधृ
तीसंक्रमंतथा ॥ उपरागश्राद्धदिनेवर्जयित्वाशुभेप्सुभिः ॥ ३ ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तदि ॥२७२॥
वसेशुभकालेतथैवच ॥ रात्रौवधूप्रवेशःस्याद्दिवानैवकदाचनेति ॥ ४ ॥ तत्रज्योतिः

शास्त्रोक्तशुभकाले वरः पित्रादत्तांवधूंगृहीत्वा यानेउपविश्यमंगलवाद्यघोषपुरःसरंमं गलगीतपठनपरैः पुरंध्रीजनैराचार्यादिविप्रैःआनोभद्राःस्वस्तिनइन्द्रइतिसुमंगलसू क्तपठनपरैश्चसहस्वगृहमागत्यगृहमध्येशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्य स्वदक्षिणतः वधूं निवेश्य ॥ देशकालौस्मृत्वाअस्याःममनवोढाभार्यायाः प्रथमगृहप्रवेशंकरिष्ये ॥ त दंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंच करिष्ये इतिकृत्वा ॥ ततआचारप्राप्तं कांस्यपात्रे तंदुलान्प्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकया श्रीकुलदेवताप्रयुक्तमादौ अमुकीइ तिनामविलिख्यमनोजूतिरितिप्रतिष्ठाप्य श्रीश्चतेइतिमंत्रेण षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ अन्यद्यथाकुलाचारं कुर्यात् ॥ ततोवरेणनामवाचनपुरःसरंवध्वानामप्रतिष्ठितंकुर्या त् ॥ श्रीकुलदेवताप्रयुक्तमादौअमुकनामप्रतिष्ठितमितित्रिर्वाचयित्वा ॥ ब्राह्मणाम नोजूतिरितिमंत्रंपठित्वावधूशिरसिमंत्राक्षतान्दद्युः ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलदक्षिणा

दिदत्त्वातैराशिषोगृह्णीयात् ॥ इतिवधूप्रवेशः ॥ ॥ अथप्रथमाब्देवधूनिवासः ॥ ॥ ज्योतिर्निबंधे ॥ उद्वाहात्प्रथमेशुचौयदिवसेद्भर्तुर्गृहेकन्यकाहन्यात्तज्जननींक्षयेनिज तनुंज्येष्ठेपतिज्येष्ठकम् ॥ पौषेचश्वशुरंपतिंचमलिनेचैत्रेस्वपित्रालयेतिष्ठंतीपितरंनिहं तिनभयंतेषामभावेभवेत् ॥ इतिप्रथमाब्देवधूनिवासः ॥ ॥ अथचतुर्थीकर्मोच्य ते ॥ तच्चविवाहाच्चतुर्थेदिनेऽपररात्रेऐरिणीप्रदानोत्तरंकार्यम् ॥ गृहमध्येग्निस्थापनं तत्रैवचतुर्थीकर्मोक्तंहारिहरादिभिस्तथापितच्छिष्टाः बहिःशालायांवेद्यांकुर्वंतीति ॥ तत्रायंक्रमः ॥ कृत्येचातुर्थिकेवैवधुवरउभयोर्मंगलस्नानकार्यंस्थाप्योवैवाहिकाग्नि स्तदनुचउदकुंभंचरुंवैपचेयुः ॥ हुत्वाघाराज्यभागानथघृतहवनमग्निवायुश्चसूर्यश्च

१ चतुर्थ्यामपररात्रेभ्यंतरतोग्निमुपसमाधायेतिसूत्रात्गृहमध्यएवाग्निस्थापनंतत्रैवचतुर्थीकर्मोक्तंह रिहरादिभिस्तथापीदानींतनशिष्टावेद्यांकुर्वंति ॥

द्रोगंधर्वपंचप्रजापतिचरुणाषट्स्रवंचोदपात्रे ॥ १ ॥ शेषैः स्विष्टंनवाज्याहुतिमनुहवनं
प्रोक्षणीसंस्रवंतत्प्राश्यंशेषंसमाप्यमथवरवधूमूर्धन्यर्षिंचोदपात्रात ॥ प्राणैस्तेस्था
लिपार्कंहुनितमपिवधूंप्राशयित्वावरेणकर्मादौ मंगलासारचितक्रमणिकासर्वसंस्का
रमाला ॥ २ ॥ इति ॥ ॥ ततोवरोवध्वासहवधूपितृगृहेमंगलंस्नात्वाऽहतपट्टकूला
दिवाससीपरिधायधृतकुंकुमतिलकोवेद्यां शुभासनेउपविश्य दक्षिणतःपत्नींचोपवे
श्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेममास्याभार्यायाः सोमगंधर्वाग्न्युप
भुक्तदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं विवाहैकदेशत्वाच्चतुर्थीकर्माहंकरिष्ये ॥
तत्रनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूजनंवास्मरणंकुर्यात ॥ तत्रगृहाभ्यंतरतोग्निमुपसमाधाय
स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकं विवाहाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ततोदक्षिणतो ब्रह्मासनादिप्र
णीतास्थापनानंतरंप्रणीतोत्तरतउदपात्रंप्रतिष्ठाप्य ॥ आज्यम् ॥ स्थालीपाक

चरुः ॥ पवित्रीकरणादिआघाराज्यभागांतमाधानवत् : ॥ आज्यभागानंतरमा
ज्येनपंचाहुतयो वक्ष्यमाणमंत्रैः ॥ ॐ अग्नेप्रायश्चित्तेत्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि
ब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैपतिघ्नीतनूस्तामस्यै नाशयस्वाहा ॥ इद
मग्नयेनमम ॥ ॥ ॐ वायोप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथका
मऽउपधावामियास्यैप्रजाघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंवायवेनमम ॥ ॐ
सूर्य्यप्रायश्चित्तेत्वंदेवानाम्प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यै
पशुघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदं सूर्यायनम॰ ॥ ॐ चन्द्रप्रायश्चित्तेत्वंदे
वानांप्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामि यास्यैगृहघ्नीतनूस्तामस्यैना
शयस्वाहा ॥ इदंचंद्रमसेन॰ ॥ ॐ गन्धर्वप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसिब्र
ह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैयशोघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंगंध

र्यायनम० ॥ ततःस्थालीपाकेनप्रजापतयइतिएकाहुतिः ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥
इदंप्र० ॥ आसांषडाहुतीनांप्रणीतापात्रस्योत्तरतउदपात्रेसंस्रवप्राशनम् ॥ स्विष्टकृ
तोपिकेचिदिच्छंति ॥ अन्यासामाहुतीनांप्रोक्षणीपात्रेसंस्रवप्राशनम् ॥ ततःस्थाली
पाकेनस्विष्टकृतम् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहाइदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततआ
ज्येनमहाव्याहृत्यादिप्राजापत्यंतानवाहुतयः ॥ ततः प्रोक्षणीपात्रेयेसंस्रवास्ते
षांप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःप्रणी
तोत्तरस्थादुदपात्रादुदकंपल्लवेनादायवधूमूर्धन्यभिषिंचतिवरः ॥ ॐ यातेपतिघ्नीप्रजा
घ्नीपशुघ्नीगृहघ्नीयशोघ्नीनिंदितातनूर्जारघ्नींततऽएनांकरोमिसाजीर्यत्वंमयासहासौ ॥
असौस्थानेनामादेशः ॥ अमुकीइत्यनेन ॥ अथैनांवधूंस्थालीपाकंप्राशयतिवरः
॥ ॐ प्राणैस्तेप्राणान्त्सन्दधाम्यस्थिभिरस्थीनिमाꣳसैर्माꣳसानि त्वचात्वचम् ॥

॥२७५॥ ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणवरपठितेनतांचाचम्यअत्रावसरेवधूवरौबंधनक्रमेणपरस्परंकंक
णेविमुंचेताम् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ ब्राह्मणेभ्योभूयसींदत्त्वातैराशिषो
गृह्णीयाद्वरः ॥ इतिसंस्कारभास्करेचतुर्थीकर्मप्रयोगः ॥ ॥ अथदेवकोत्थापनम् ॥
तत्रकालः ॥ समेचदिवसेकुर्याद्देवकोत्थापनंबुधः ॥ षष्ठंचविषमंनेष्टंमुक्त्वापंचमस
प्तमौ ॥ १ ॥ मंडपोद्वासनंकार्यंसमंवाविषमेदिने ॥ समेषष्ठंदिनंवर्ज्यंविषमेत्रिनवं
त्यजेदिति ॥ २ ॥ अत्रस्थापनदिनात्परिगणना ॥ तत्रविषमेत्रिनवंसमेषष्ठदिनंव
र्ज्यम् ॥ चतुर्थंपंचमसप्तमातिरिक्तंनात्रेष्टमित्यर्थः ॥ ज्योतिर्ग्रंथेतु ॥ प्रतिष्ठादिनमार
भ्ययावत्षोडशवासराः ॥ देवकोत्थापनंकार्यमुद्वाहेचव्रतेदशेति मुहूर्तमार्तण्डटी
कायाम् ॥ विवाहदिनमारभ्यनवत्रिषष्ठदिवसेषूद्वासनमपिनकार्यमित्युक्तंतन्मंडप ॥२७५॥
स्यनतुदेवकादेरितिद्रष्टव्यम् ॥ विवाहोत्तरंयुग्मेसमेद्वितीयचतुर्थादिकेघस्रेदिनेषष्ठ

दिवसहीनेतथाविषमेतु पंचमेसप्तमेचाहनिदिवसेमंडपोद्वासनंदेवकोत्थापनंसच्छुभ
फलदातृस्यात् इतिमुहूर्तचिंतामणौपीयूषधारायाम् ॥ उक्तदिनेवरवधूसहितःस्वस्वगृ
हेवरपितावधूपिताचस्वदक्षिणतः पत्न्यासहशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्य ॥ आचम्य
प्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य ममगृहेषट्सुषट्सुमासेषुशोभनप्राप्त्यर्थं विवाहांग
भूतंदेवकोत्थापनमंडपोद्वासनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्ति
पुण्याहवाचनंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ स्वस्तिवाचनेभोब्राह्मणाःमयाक्रियमाणयोर्दे
वकोत्थापनमंडपोद्वासनाख्यकर्मणोःपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु ॥ ॐ पुण्याहम् ॥ एवंकल्या
णमृद्धिस्वस्तिश्रियमिति ॥ ततःस्थापितदेवतानांपंचोपचारैरुत्तरपूजनंकार्यम् ॥ उ
त्तिष्ठब्रह्मणस्पतेयांतुमातृगणाइतिमंत्रेणस्थापितदेवताःविसृज्य ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मण
स्पतेदेवयन्तंस्त्वेमहे ॥ उपप्रयन्तुमरुतं÷सुदानवऽइन्द्रंप्राशूर्भवासचा ॥ १ ॥ यांतु

मातृगणाःसर्वेस्वशक्त्यापूजितामया ॥ इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनरागमनायच ॥ १ ॥ आ
वाहितदेवताःस्वस्थानेगच्छतेत्युत्थापयेत् ॥ ततआचार्योनंदिन्यादिमंडपमातॄणां
सूत्रमुन्मुच्यतेनद्वेपूगीफलेवेष्टयित्वा ॥ नंदिन्यादिमातॄणांपर्णानिशूर्पेनिदध्यात् ॥ त
तोयजमानःपत्न्यासहवरोवधूश्चतच्छूर्पेहस्तौगृहीत्वाशूर्पेआचार्यःजलंसिंचति सोपि
शूर्पेणगृहाभ्यंतरमारभ्यमंडपांतंत्रिवारंगत्वाजलधारांपातयेत् ॥ वसोःपवित्रमसि ॥
द्यौःशांतिरितिमंत्रेण ॥ धारापातनोत्तरंतेनैवमंत्रेणतन्मातृपल्लवैःसपत्नीकंयजमानम
भिषिच्यशूर्पस्थमातृपल्लवानिमंडपोपरिनिक्षिप्य ॥ ईशानकोणप्रदेशेमंडपवितानं
विमुच्य ॥ ततःसूत्रवेष्टितेद्वेपूगीफलेआचार्योगृहीत्वायजमानायश्रेयोदानंकुर्यात् ॥
तद्यथा ॥ सपत्नीकयजमानस्यांजलौ ॥ शिवाआपःसंतु ॥ संतुशिवाआपः ॥ सौमन
स्यमस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ इतिवच

नप्रतिवचने ॥ अत्राःपांतु ॥ सुप्रोक्षितमस्तु ॥ गंधाःपांतु ॥ सौमंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताःपांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पंपातु ॥ सौश्रियमस्तु ॥ यत्पापंरोगमशुभमकल्याणंतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥ इत्यंजल्युपरिउदकंभ्रामयित्वोदीच्यांनिषिंचेत् ॥ ततो यजमानः ॥ भोब्राह्मणाःममगृहेषट्सुषट्सुमासेषुशोभनानिभवंतोब्रुवंतु ॥ संतुशोभनानीत्याचार्यः ॥ इतित्रिरुक्ता ॥ कृतमेतद्विवाहकर्मणिआचार्यत्वंतदुत्पन्नंश्रेयस्तुभ्यमहंसंप्रददेइतियजमानहस्तेसाक्षतजलपूगीफलद्वयं प्रक्षिप्य प्रतिगृह्यतामिति वदेत् ॥ यजमानोदेवस्यत्वेति प्रतिगृह्णाति ॥ ततोवस्त्रालंकारादिभिर्यथाविभवमाचार्यपूजनं कृत्वा तस्मै महादक्षिणां दत्त्वाऽन्येभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसींदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ यस्यस्मृत्येतिकर्मसंपूर्णतां वाचयित्वा ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा ॥ सुहृद्भिःसहयजमानोभुंजीतेतिदेवकोत्थापनम् ॥ इति संस्कारभास्करेविवाहसं

स्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथद्विरागमः ॥ तत्रमाघफाल्गुनवैशाखाः शुक्लपक्षश्चशु
भाः ॥ अश्विनीरोहिणीपुनर्वसुपुष्योत्तरात्रयानुराधाज्येष्ठाहस्तस्वातीचित्राश्रवण
शततारकानक्षत्रेषु चंद्रबुधशुक्रवासरेषु गुरुशुक्रास्तादिरहितेस्थिरलग्नादिशुभकाले
द्वितीयवधूप्रवेशः शुभः ॥ द्विरागमेऽधिमासविष्णुशयनमासौ समवत्सराः प्रति
शुक्रादिदोषाश्चवर्ज्याःद्विरागमोपियदिविवाहमारभ्यषोडशदिनमध्येक्रियते तदाप्र
तिशुक्रादिदोषोस्तादिदोषश्चनास्ति ॥ यथा ॥ द्विरागमः षोडशवासरांतमेका
दशाहेसमवासरेषु ॥ नचात्रऋक्षंनतिथिर्नयोगोनवारशुद्ध्यादिविचारणीयम् ॥
केवलांगिरसकेवलभृगुभरद्वाजवसिष्ठकश्यपात्रिवत्सगोत्राणां प्रतिशुक्रदोषो न ॥
रेवत्यश्विनीभरणीकृत्तिकाद्यचरणेषु चंद्रेसति शुक्रस्यांधत्वात्प्रतिशुक्रदोषो न ॥
दुर्भिक्षेदेशविप्लवेविवाहे तीर्थगमने एकनगरग्रामयोश्चप्रतिशुक्रदोषो न ॥ इतिद्वि

रागमः ॥ ॥ विवाहेभार्ययासहभोजनमाहांगिराः ॥ ब्राह्मण्यासहयोश्नी
याद्वुच्छिष्टंवाकदाचन ॥ तत्र दोषं नमन्यंते सर्वएवमनीषिणः ॥ १ ॥ एकपात्रे
समश्नीयाद्विवाहेषुवधूवरौ ॥ तत्रदोषंनमन्यंतेआचारभ्रंशमेवचेति ॥ संग्रहे ॥
एकासनंचैकशय्यामेकपात्रेचभोजनम् ॥ एकत्रमंगलस्नानमेकवाहनरोहणम् ॥ कुर्व
न्विवाहेएतानिभवेद्विप्रोनदोषभागिति ॥ अथाभ्युदयिकश्राद्धोत्तरंदेवकोत्थापनप-
र्यंतंनिषिद्धकर्माणि ॥ गार्ग्यः ॥ नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मातृविसर्जनम् ॥ दर्शश्रा
द्धंक्षयश्राद्धंस्नानंशीतोदकेनच ॥ अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच ॥ ब्रह्मय
ज्ञंचाध्ययनंनदीसीमांतलंघनम् ॥ उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच ॥ नैवकुर्युः स
पिंडाश्चमंडपोद्वासनावधि ॥ १ ॥ त्रिपुरुषसापिंडयपर्यंतम ॥ अत्रनित्यश्राद्धनिषेधे
नतत्कार्यविहितपितृयज्ञनिषेधसिद्धिः ॥ स्वधाकारग्रहणंतत्सहितवैश्वदेवनिषेधार्थम् ॥

तथान्यच्च ॥ अभ्यंगेमृतकेरात्रौविवाहेपुत्रजन्मनि ॥ मांगल्येषुचसर्वेषुनधार्यंगो
पिचंदनम् ॥ १ ॥ इति ॥ ॥ अथमातृविसर्जनानंतरमब्दपर्यंतंनिषेधमाह ॥ व
सिष्ठः ॥ स्नानंसचैलंतिलमिश्रकर्मप्रेतानुयानंकलशप्रदानम् ॥ अपूर्वतीर्थामरदर्शनं
च विवर्जयेन्मंगलतोब्दमेकम् ॥ १ ॥ पितॄणामुद्देशेनकलशदानमित्यर्थः ॥ ॥ अ
त्रापवादः ॥ तीर्थेसंवत्सरे प्रेतेपितृयज्ञेमहालये ॥ कृतोद्वाहोपिकुर्वीतपिंडनिर्वपणं
सदेति ॥ ॥ मासषट्कविवाहादौव्रतप्रारंभणेपिच ॥ जीर्णभांडादिनत्याज्यंगृहसं
मार्जनीतथेति ॥ ॥ श्मश्रुकरणे ॥ ऊर्ध्वंविवाहात्पुत्रस्य तथाचव्रतबंधनात् ॥
आत्मनोमुंडनं चैव वर्षंवर्षार्धमेवच ॥ त्रिमासं वात्रिपक्षं वानकुर्वीतकदाचनेति ॥
कन्यागृहेभोजननिषेधः ॥ भविष्ये ॥ अप्रजायांतुकन्यायांनभुंजीतकदाचन ॥
दौहित्रस्य मुखं दृष्ट्वाकिमर्थमनुशोचति ॥ नभुंजीतेत्यत्रकन्यागृहे इतिशेषः ॥ अप

राकेंआदित्यपुराणेच ॥ अप्रजायांतुकन्यायांनाश्नीयात्कन्यकागृहे ॥ ब्राह्मादिवि
धिनाकन्यांदत्त्वाश्नीयात्कदाचन॥ अथभुंजीतमोहाच्चेत्सयातिनरकंध्रुवमिति ॥ ब्राह्म
विवाहविधिनादातुंयोग्यांकन्यांदत्त्वाकदापितस्यागृहेनैवाश्नीयादित्यर्थः ॥ शांकल
कारिकास्वपि ॥ दुहित्रन्नंनभुंजीयाद्यावत्तस्याभवेत्सुतः ॥ अन्यथायस्तुभुंजीतदा
नंतस्यवृथा भवेत् ॥ कन्यायास्त्वप्रसूतायायस्त्वन्नंभुंजतेयदि ॥ अघंसकेवलंभु
क्तेप्राजापत्येनशुध्यतीति ॥ अथवरस्यमृतभार्यत्वपरिहारोपायः ॥ तदुक्तंबृहद्या
ज्ञवल्क्येन ॥ परिवेत्तृत्वपापेनमृतभार्यत्वंजायते ॥ तद्दोषपरिहारार्थंप्राजाप
त्यत्रयंतथा ॥ चांद्रायणत्रयंचैकेअनेकेद्विगुणंचरेत् ॥ एकेएकभार्यामरणेइदंप्राय
श्चित्तम् ॥ अनेकेअनेकभार्यामरणेतुएतत्प्रायश्चित्तंद्विगुणंचरेदित्यर्थः ॥ गणेशंपूजयेदा
दौपुण्याहंवाचयेद्द्विजैः ॥ दुर्गाग्निविष्णुप्रतिमाः स्थापयेत्पूजयेत्ततः ॥ त्रिभिस्तुदेव

ताप्रीत्यैहुनेदष्टाधिकायुतम् ॥ आहुतिंचरुणाज्येनप्रतिद्रव्योक्तसंख्यया ॥ दुर्गाग्निवि
ष्णुमंत्रैश्चपुनःपुनरितीरितइति ॥ अथप्रयोगः ॥ सुदिनेसुस्नातोयजमानआसनेउपवि
श्याचम्य प्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेममभृतभार्यत्वदोषनिरासद्वारा श्रीपरमे
श्वरप्रीत्यर्थं वक्ष्यमाणप्रकारेणअष्टाधिकायुतसंख्ययाचर्वाज्यहवनं करिष्ये ॥ तत्रादौ
निर्विघ्नतार्थं गणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमाचार्यादिवरणंदिग्रक्षणंपंचगव्यक
रणंभूमिपूजनमग्निस्थापनं कलशानांस्थापनं दुर्गाग्निविष्णुदेवतानांस्थापनं च करिष्ये
इतिक्रमेणकृत्वा॥ देवतामंत्रास्तु॥ अम्बेअम्बिकेतिदुर्गाम्॥त्वन्नोअग्नेतवदेवेतिअग्निम्॥
इदंविष्णुरितिविष्णुम् ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिपवित्रयोःप्रणीतासुनिधानांतंकृत्वा
न्वादध्यात् ॥ तद्यथा ॥ अत्रप्रधानम्॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निंसोममेताःआघाराज्यभा
गदेवताः एकैकयाहुत्याआज्येन अत्रप्रधानं दुर्गामग्निंविष्णुं चस्वस्वमंत्रेणअष्टषष्टित

माधिकषोडशशतसंख्ययाचरुहोमंतथा च पुनरत्रप्रधानदेवतानांस्वस्वमंत्रेणपूर्वोक्त संख्ययाआज्यहोमंशेषेणस्विष्टकृतमग्निंवायुंसूर्यमग्नीवरुणावग्नीवरुणौ पुनरग्निंवरु णंसवितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतःस्वर्कान् वरुणमादित्यमदितिं प्रजापतिमेतादेव ताआज्येनैकैकयाहुत्याअस्मिन्कर्मण्यहंयक्ष्ये ॥ इत्यन्वाधानम् ॥ प्रतिदैवतंतूष्णीं निरूप्यप्रोक्ष्यच ॥ त्यागकालेअष्टोत्तरायुतसंख्याहुतिपर्याप्तंचर्वाज्यद्रव्यंयथामंत्र लिंगंदुर्गायैअग्नयेविष्णवेचनममेतित्यागंकुर्यात् ॥ प्रथमंगणेशायवराहुतिंदत्त्वाअ न्वाधानोक्तरीत्याहवनंकार्यम् ॥ पूजास्विष्टेतिक्रमेणहोमशेषंसमाप्यदशविप्रान्भो जयेदिति ॥ हवनाहुतिक्रमोयथा ॥ आज्यभागांतेपूर्वमम्बेअम्बिकेतिमंत्रेणदुर्गा यै चर्वाहुतयः १६६८ ॥ त्वन्नोऽअग्नेतिअग्नयेचर्वाहुतयः १६६८ ॥ इदंविष्णु रितिविष्णवेचर्वाहुतयः १६६८ ॥ अनंतरमम्बे०दुर्गायैआज्याहुतयः १६६८ ॥

त्वन्नो० अग्नयेआज्याहुतयः १६६८ ॥ इदं० विष्णवेआज्याहुतयः ॥ १६६८ ॥
एवमेवप्रकारेणसर्वाहुतयः ॥ १०००८ ॥ अष्टोत्तरायुताभवंति ॥ अथवाकस्यचि
द्ब्राह्मणस्यविवाहंकुर्यात् ॥ ॥ इतिमृतभार्यत्वपरिहारोपायः ॥ ॥ ६ ॥ अथभार्या
विद्यमानत्वेसतिद्वितीयविवाहेऽधिवेदिनीयकारणमाहयाज्ञवल्क्यः ॥ सुरापीव्या
धिताधूर्तावंध्यार्थघ्न्यप्रियंवदा ॥ स्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्यापुरुषद्वेषिणीतथेति ॥ ॥ अ
धिवेदनेकालप्रतीक्षामाहमनुः ॥ वंध्याष्टमेऽधिवेत्तव्यादशमेतुमृतप्रजा ॥ एकाद
शेस्त्रीजननीसद्यस्त्वप्रियवादिनीति ॥ ॥ विवाहांतरेविशेषः ॥ एकामुत्क्रम्यका
मार्थमन्यांलब्धुंय इच्छति ॥ समर्थस्तोषयित्वार्थैःपूर्वोढामपरांवहेत् ॥ याज्ञव
ल्क्यः ॥ आज्ञासंपादिनींदक्षांवीरसूंप्रियवादिनीम् ॥ त्यजन्दापयतृतीयांशमद्रव्योभ
रणंस्त्रियः ॥ सधनोधनतृतीयांशमधनोशनाच्छादनात्मकभरणंचदद्यादित्यर्थः ॥

अथस्त्रीनिधनेद्वितीयपरिणयनकालमाह ॥ सिंधौ ॥ प्रमदामृतिवासरादितःपुनरु
द्वाहविधिर्वरस्यच ॥ विषमेपरिवत्सरेशुभोयुगुलेचापिमृतिप्रदोभवेदिति ॥ ॥ अथ
कन्याविषयोगेसमुत्पन्नाचेद्वैधव्ययोगहरकुंभविवाहः ॥ सचविषयोगस्त्रिविधः ॥ सू
र्यभौमार्किवारेषुतिथिभद्राशताभिधम् ॥ आश्लेषाकृत्तिकानागेतत्रजाताविषांग
ना ॥ १ ॥ जनुर्लग्नेरिपुक्षेत्रेसंस्थितःपापखेचरः ॥ द्विसौम्यमपियोगेस्मिन्संजा
ताविषकन्यका ॥ २ ॥ लग्नेशनैश्चरोयस्याःसुतेर्किर्नवमेकुजः ॥ विषाख्यासापि
नोद्वाह्यात्रिविधाविषकन्यका ॥ ३ ॥ तद्दोषपरिहारोपायः ॥ सावित्र्यादिव्रतंकृ
त्वावैधव्यविनिवृत्तये ॥ अश्वत्थादिभिरुद्वाह्यादद्यात्तांचिरजीविने इति ॥ ॥ अन्य
च्च ॥ बालवैधव्ययोगेतुकुंभद्रुप्रतिमादिभिः ॥ कृत्वालग्नंततःपश्चात्कन्योद्वाह्येतिचाप
रे ॥ ॥ कुंभःप्रसिद्धः ॥ द्रुप्रतिमेतिस्वर्णमयाश्वत्थद्रुमप्रतिमा ॥ तैःसहअनूढाक

न्योद्वाह्या ॥ पुनर्भूदोषाभावस्तुविधानखंडे ॥ स्वर्णद्रुपिप्पलानांचप्रतिमाविष्णुरूपिणी ॥ तयासहविवाहेतुपुनर्भूत्वं न जायते ॥ सूर्यारुणसंवादे ॥ विवाहात्पूर्वकाले तुचंद्रताराबलान्विते ॥ कुंभंसंस्थाप्यविधिवत्तत्रद्रुप्रतिमांयजेत् ॥ मधुपर्कादिकंदत्त्वा तदग्रेकन्यकांनयेत् ॥ विवाहोक्तेनमंत्रेणकुंभेनसहचोद्वहेत् ॥ सूत्रेणवेष्टयेत्पश्चाद्दशतंतुविधानतः ॥ कुंकुमालंकृतंदेहंतयोरेकांतमंदिरे ॥ ततःकुंभंचनिःसार्यप्रभज्यसलिलाशये ॥ततोभिषेचनंकुर्यात्पंचपल्लववारिभिः ॥ ततोलंकारवस्त्राढ्यांवरायप्रतिपादयेदिति ॥ अथप्रयोगः ॥ तत्रपूर्वोक्तदिनेकन्यापिताकन्ययासहएकांतेविष्णुमंदिरेगत्वा आसनेप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणतःकन्यामुपवेश्य ॥ देशकालकीर्तनानंतरंकन्यायाः नक्षत्रादियोगेन ग्रहयोगेन पुनर्भूदोषाभावेनचविषाख्ययोगसंभववैधव्यारिष्टपरिहारार्थंश्रीपरमेश्वरप्रीतयेकुंभविवाहं करिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूज

नस्वस्तिपुण्याहवाचनादिनांदीश्राद्धांतंकृत्वाचार्यंवृत्वा ॥ ततस्तंदुलादष्टदलेमहीद्यौ
रित्यादिक्रमेणकलशंप्रतिष्ठाप्ययपूर्णपात्रंनिधायवस्त्रयुग्मेनसंवेष्टयतत्रवरुणंसंपूज्य ॥
तत्राग्न्युत्तारणप्रतिष्ठापूर्वकंस्वर्णमयविष्णुरूपाश्वत्थद्रुमप्रतिमां प्रतिष्ठाप्य षोडशोप
चारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॥ वरुणांगस्वरूपायजीवनानांसमाश्र
य ॥ पतिंजीवयकन्यायाश्चिरंपुत्रसुखंकुरु ॥ देहिविष्णोवरंदेहिकन्यांपालयदुः
खतइति ॥ ततोमधुपर्कवस्त्रालंकारार्पणम् ॥ अंतःपटं कन्यांकुभांतरालेधृत्वामंगलप
द्याष्टकंपठित्वा ॥ ॐप्रतिष्ठेत्यनंतरंपटंनिःसार्य ॥ कन्यायैवस्त्रोपवस्त्रमंगलतंतुबं
धनसमीक्षणांतंमंत्रपठनेनदत्त्वा ॥ दशवारमधस्ताद्रुपरिचकुम्भंकन्यांचपरित्वेत्य
नुवाकेनसूत्रंसंवेष्टय ॥ कुंभस्यविष्णवेकन्यांसमर्पयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ गौरींकन्यामिमां
श्लक्ष्णांयथाशक्तिविभूषिताम् ॥ ददामिविष्णवेतुभ्यंसौभाग्यंदेहिसर्वदा ॥ १ ॥ वि

ष्णुरूपिणेश्वत्थकुंभायेमांकन्यांश्रीरूपिणींसंप्रददेइतिसमर्पयेत् ॥ ततोवेष्टितसूत्रा
त्कुंभंनिःसार्यजलेप्रभज्य ॥ ततआचार्यःशुद्धजलेनऐंद्रवारुणपावमानीयमंत्रैः पल्ल
वेनकन्यामभिषिच्यशुद्धवाससीपरिधाप्य ॥ वैवाह्यवस्त्रादिकंसर्वमाचार्यायदद्या
त् ॥ अनघाद्यास्मीतित्रिवारंकन्यावदेत् ॥ एवमस्त्वितिद्विजोब्रूयात् ॥ आचार्या
यवरंदत्त्वातस्मादाशिषोगृहीत्वाकर्मेश्वरायार्पयेत् ॥ इतिकुंभविवाहः ॥ ॥ अथ
बालवैधव्यहरविष्णुमूर्तिदानम् ॥ तत्प्रकारोनारदेनोक्तः ॥ ब्राह्मणंसाधुमामंत्र्यसं
पूज्यविविधार्हणैः ॥ तस्मैदद्याद्विधानेनविष्णोर्मूर्तिंचतुर्भुजाम् ॥ शुद्धवर्णसुवर्णेनप
लस्यैकसुलक्षणाम् ॥ तदर्धेनतदर्धेनवित्तशक्त्यनुसारतः ॥ निर्मितांरुचिरांशंखगदा
चक्राब्जसंयुताम् ॥ दधानांवाससीपीतेकुमुदोत्पलमालिकाम् ॥ सदक्षिणांचतांदद्या
न्मंत्रमेतमुदीरयेदिति ॥ प्रयोगस्तु ॥ देशकालकीर्तनांतेममावैधव्यारिष्टनिरसना

र्थमखंडसौभाग्यप्राप्तयेचविष्णुप्रतिमादानं करिष्ये ॥ ताम्रपात्रेतंदुलैरापूर्यतदुपरि
स्वर्णमयींकृताग्न्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठांविष्णुप्रतिमांचतुर्भुजायुधान्वितां प्रतिष्ठाप्य षो
डशोपचारैःपूजयेत ॥ पूजाकालेपीतांबरादिवस्त्राणिकुंडलाद्यलंकारान्कुंकुमादिपुष्प
मालाश्चार्पयित्वाप्रणमेत् ॥ भगवन्कमलाकांतसर्वमंगलदायक ॥ हत्वासर्वाण्यरि
ष्टानिसौभाग्यंचाभिवर्धय ॥ १ ॥ इतिसंप्रार्थ्य ॥ प्रतिग्रहीतारंब्राह्मणंसंपूज्या
र्चितप्रतिमांसोपस्करांदद्यात् ॥ दानमंत्रस्तु ॥ यन्मयाप्राच्यजनुषिघ्नंत्यापतिस
मागमम् ॥ विषोपविषशस्त्राद्यैर्हतोवातिसुरक्तया ॥ प्राप्यमाणंमहाघोरंयशःसौख्य
धनापहम् ॥ वैधव्याद्यतिदुःखौघान्नाशयसुखलब्धये ॥ बहुसौभाग्यदात्रींचमहावि
ष्णोरिमांतनुम् ॥ सौवर्णींप्रतिमांशक्त्यातुभ्यंसंप्रददेद्विज ॥ १ ॥ इमांमयार्चितांवि
ष्णुप्रतिमांसोपस्करांवैधव्यारिष्टनिरासार्थमखंडसौभाग्यप्राप्तये च अमुकशर्मणे

ब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदत्त्वा ॥ यथाशक्तिसुवर्णदक्षिणांदत्त्वा तस्मादाशिषो
गृहीत्वा ॥ कन्याअनघाद्याहमस्मीतित्रिर्वदेत् ॥ एवमस्त्वितिविप्रोक्तिं गृहीत्वा ॥
ब्राह्मणान्नभोजयेत् ॥ ततोवैवाहिकं कुर्यात् ॥ इतिवैधव्ययोगहरविष्णुप्रतिमादानम् ॥
॥ ६ ॥ ॥ अथतृतीयमानुषीविवाहस्यनिषिद्धत्वात्तस्मिन्कर्तव्येसत्यर्कीविवाहवि
धिरुच्यते ॥ ॥ तत्रतृतीयमानुषीविवाहनिषेधमाह ॥ कश्यपः ॥ तृतीयांमानुषीं
नैवचतुर्थीं यःसमुद्वहेत् ॥ पुत्रपौत्रादिसंपन्नःकुटुंबीसाग्निकोवरः ॥ उद्वहेदिति
सिद्ध्यर्थंतृतीयानकदाचन ॥ मोहादज्ञानतोवापिगच्छेत्त्रींयदिमानुषीम् ॥ म्रियतेन
चसंदेहोगर्गस्यवचनंयथा ॥ ॥ वसिष्ठः ॥ चतुर्थ्यांश्चविवाहार्थंतृतीयार्कींसमुद्वहे
त् ॥ आदित्यदिवसेवापिहस्तर्क्षेवाशनैश्चरे ॥ शुभेदिनेवापूर्वाह्णेकुर्यादर्कीविवाह
कर्म ॥ ब्राह्मे ॥ ग्रामात्प्राच्यामुदीच्यांवासुपुष्पफलसंयुताम् ॥ निरीक्ष्ययत्नतोधस्तात्स्थं

डिलंरचयेद्बुधः ॥ व्यासः ॥ स्नात्वालंकृतवासांसिरत्नगंधविभूषितः ॥ सुपुष्पफलशाखं
चअर्कीगुल्मंसमाश्रयेत् ॥ सलक्षणेनकुंभस्थामर्कींसंस्थाप्ययत्नतः ॥ अर्ककन्याप्र
दानार्थमाचार्यंकल्पयेत्पुरा ॥ उभौगोत्रविभिन्नंतंशांतंदांतंदयान्वितम् ॥ आ
चार्येणस्वयंभाव्यंदत्तांसूर्यणकन्यकाम् ॥ अर्कींसन्निधिमागत्यतत्रस्वस्त्यादि
वाचयेत् ॥ नांदीश्राद्धंहिरण्येनअष्टवर्गान्प्रपूजयेत् ॥ ॥ पूजयेन्मधुपर्केण
आचार्योरत्नतोवरम् ॥ यज्ञोपवीतंवस्त्रंचहस्तकर्णादिभूषितम् ॥ उष्णीषंगंधमाल्यादि
वरायचप्रदापयेत् ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ यथाविधीतिरुच्येतइत्यस्यानंतरंक्रमः ॥ कृत्वा
र्कंपुरतस्तिष्ठन्प्रार्थयेत्तुद्विजोत्तमान् ॥ त्रिलोकवासिन्सप्ताश्वछाययासहितोरवे ॥
तृतीयोद्वाहजंदोषंनिवारयसुखंकुरु ॥ १ ॥ तत्राध्यारोप्यदेवेशंछाययासहितंरविम् ॥
वस्त्रैर्माल्यैस्तथागंधैस्तन्मंत्रेणप्रपूजयेत् ॥ तन्मंत्रआकृष्णेनेति ॥ अन्यच्च ॥ श्वे

तवस्त्रेणसंवेष्ट्यतथाकार्पासतंतुभिः॥ गंधपुष्पैःसमभ्यर्च्यतल्लिंगैरभिषिच्यतम् ॥ गुडौ
दनंतुनैवेद्यंतांबूलंचसमर्पयेत ॥ व्यासः ॥ अर्कींप्रदक्षिणंकुर्वञ्जपेन्मंत्रमिमंबुधः ॥
ममप्रीतिकरायेयंत्वयासृष्टापुरातनी ॥ अर्कजाब्रह्मणासृष्टा अस्माकं परिरक्षतु ॥
॥ १ ॥ पुनःप्रदक्षिणंकृत्वामंत्रेणानेनमंत्रवित ॥ ॥ नमस्तेमंगलेदेविनमःसवितु
रात्मजे ॥ त्राहिमांकृपयादेविपत्नीत्वंमेइहागता ॥ अर्कित्वंब्रह्मणासृष्टासर्वप्राणिहि
तायच ॥ वृक्षाणामादिभूतात्वंदेवानांप्रीतिवर्धिनी ॥ तृतीयोद्वाहजंपापंमृत्युंचाशु
निवारय ॥ ततश्चकन्यावरणात्त्रिपुरुषकुलमुच्चरेत् ॥ आदित्यःसविताचार्कःपुत्री
पौत्रीप्रपौत्रिका ॥ गोत्रंकाश्यपइत्युक्तंलोकेलौकिकमाचरेत् ॥ अन्यच्च ॥ वरःकश्यप
गोत्रश्चेत्तदाचार्यःस्वपूर्वजान् ॥ उच्चरेन्ममपुत्रीतिस्वगोत्रैःसहतद्विधिः ॥ ॥ व्या
सः ॥ सुमुहूर्तेर्कींनिरीक्ष्यस्वस्तिसूक्तमुदीरयेत ॥ आशिषश्चततःकुर्यादाचार्यप्रमुखै

द्विजैः ॥ अथाचार्यः समाहूय विधिना तन्मुखाच्च ताम् ॥ परिगृह्य ततो होमं गृह्योक्तविधि
नाचरेत् ॥ ॥ अर्कीदानमंत्रस्तु ॥ अर्ककन्यामिमां विप्र यथाशक्तिविभूषिताम् ॥ गो
त्राय शर्मणे तुभ्यं दत्तां विप्र समाश्रय ॥ १ ॥ ॥ अंजल्यक्षतकर्माणि कृत्वा कंकणपूर्व
कम् ॥ यावत्पंचावृतं सूत्रमर्कीवृक्षे प्रवेष्टयेत् ॥ पंचीकृतं पुनः सूत्रं स्कंधे बध्नाति मंत्रतः ॥
स्वशाखोक्तेन मंत्रेण गायत्र्या चाथवा जपेत् ॥ बृहत्सामेति मंत्रेण सूत्ररक्षां प्रकल्पये
त् ॥ अर्क्याश्च पुरतः पश्चाद्दक्षिणोत्तरयोस्तथा ॥ आग्नेयादिक्रमेणैव विदिक्षु अपि चै
व हि ॥ अष्टौ कुंभान्प्रतिष्ठाप्य क्रमेणैव यथाविधि ॥ प्रस्नवप्रतिकुंभं च त्रिभिः सूत्रे
णवेष्टयेत् ॥ हरिद्रागंधसंयुक्तान्पूरयेच्छीतलैर्जलैः ॥ पंचपल्लवसंयुक्तान्फलरत्नस
मन्वितान् ॥ सर्वौषधिसमायुक्तान्पूर्णपात्रसमन्वितान् ॥ प्रतिकुंभं महाविष्णुं संपूज्य
परमेश्वरम् ॥ पाद्यार्घादीनि नैवेद्यं कुर्यान्नाम्नैव मंत्रवित् ॥ कुंभोदकैर्वरमर्कीं वारुणैरभि

षिंचयेत् ॥ ॥ अन्नहोमप्रकारःशौनकेदर्शितः ॥ तृतीयेतुविवाहेचसंप्राप्तेपुरुषस्य
तु ॥ अर्कीविवाहंवक्ष्यामिशौनकोक्तविधानतः ॥ अर्कीसन्निधिमागत्यतत्रस्वस्त्या
दिवाचयेत ॥ नांदीश्राद्धंप्रकुर्वीतआचार्यंवरयेत्ततः ॥ अर्कीमभ्यर्च्यसौर्यांचगंध
पुष्पाक्षतादिभिः ॥ सौर्याएवचसूर्यश्चआकृष्णेनऋचेनच ॥ स्वयंचालंकृतस्तद्वद्वस्त्र
माल्यादिभिःशुभैः ॥ अर्कस्योत्तरदेशेतुस्थंडिलंकारयेत्ततः ॥ उल्लेखनादिकंकृत्वा
अग्निसंस्थापयेत्ततः ॥ ब्रह्मासनादिकंकृत्वासमन्वारब्धएतया ॥ एतयाअर्ककन्य
या ॥ संस्कृताज्यंस्रुवेणैवआघारांतमतःपरम् ॥ आज्याहुतिंचजुहुयात्संगोभिरनयै
कया ॥ यस्मैत्वाकामकामश्चएकयाचततःपरम् ॥ व्यस्ताभिश्चसमस्ताभिस्ततश्चस्वि
ष्टकृद्भवेत् ॥ परिवेशनपर्यंतमयाश्चेत्यादिकंक्रमात् ॥ प्रार्थनामंत्रादिविशेषमाह
व्यासः ॥ पुनःप्रदक्षिणंकृत्वामंत्रमेतमुदीरयेत ॥ मयाकृतमिदंकर्मस्थावरेषुजरा

युणा ॥ अर्कापत्यानिनोदेहितत्सर्वंक्षंतुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ इत्युक्त्वाशांतिसूक्तंचज
प्त्वाचविसृजेत्पुनः ॥ गोयुग्मंदक्षिणांदद्यादाचार्यायचभक्तितः ॥ इतरेभ्योपिविप्रे
भ्योदक्षिणांचापिशक्तितः ॥ तत्सर्वंगुरवेदद्यादंतेब्राह्मणभोजनम् ॥ एवमर्कीसमभ्य
र्च्यविधिनामानुषींपुरा ॥ उद्वहेदन्यथानैवपुत्रपौत्राभिवृद्धिमान् ॥ एवमेतद्द्विजश्रे
ष्ठविधिनासम्यगुद्वहेत ॥ धनधान्यसमृद्धिंचइच्छाभीष्टवरंव्रजेदित्यर्कीविवाहक्र
मः ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ अत्रक्रियमाणविवाहात्प्राक्चतुर्दिनादिव्यवहितेरविश
निवासरेहस्तनक्षत्रेवाशुभतिथ्यादिदिनेग्रामात्प्राच्यामुदीच्यां वा पुष्पफलयुतार्की
गुल्मंप्रयोज्यतदधोभागेपुरतःस्थंडिलं विरच्य ॥ अर्कीपश्चिमतोयजमानउपवि
श्य ॥ गुल्मस्यसंमतात्प्रागाद्यष्टदिक्षुतंदुलेनाष्टदलानिविरच्य ॥ आचम्यप्राणाना
यम्यदेशकालकीर्तनांतेममतृतीयमानुषीविवाहजन्यदोषपरिहारार्थं शुभफलप्राप्तये

चश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमर्कीविवाहं करिष्ये ॥ तदंगविहितनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंवसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रजपं नांदीश्राद्धं च करिष्येइ तिकृत्वा ॥ तच्चनांदीश्राद्धंहेम्नाकर्तव्यम् ॥ कर्मार्थंस्वकुलाचार्यंवृत्वा ॥ कन्यापिता यथासूर्योदेवानांचप्रजापतिः ॥ तथात्वमर्कप्रदानार्थमाचार्यत्वंकुरुद्विज ॥ अपरमर्की दानाचार्यंवृणुयात ॥ ततोवरःअर्कीगुल्मस्याग्रेतंदुलाष्टदलेमहीद्यौरितिक्रमेणपू र्णपात्रनिधानांतंकलशंप्रतिष्ठाप्यगंगाद्यावाह्याभिमंत्र्यवरुणंसंपूज्य ॥ तदुपरिअग्न्यु त्तारणप्राणप्रतिष्ठांसंपाद्यस्वर्णमयीं छायायासहितामर्कप्रतिमांप्रतिष्ठाप्य ॥ वस्त्रोपव स्त्राणिसमर्प्य ॥ आकृष्णेनेतिषोडशोपचारैः संपूज्यगुडौदननैवेद्यंदत्त्वा ॥ पूजनांते

१ धर्मसिंधौ मधुपर्कोत्तरमर्कावाहनाद्युक्तम् ॥ शांतिसारमयूखादावादावुक्तम् ॥

प्रार्थयेत् ॥ त्रिलोकवासिन्सप्ताश्वच्छाययासहितोरवे ॥ तृतीयोद्वाहजंदोषंनिवारय सुखंकुरु ॥ १ ॥ ततोर्कीमापोहिष्ठेतितृचेनशुद्धजलेनाभिषिच्यषोडशोपचारैःसं पूज्यप्रदक्षिणांकुर्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ ममप्रीतिकरायावैत्वयासृष्टापुरातनी ॥ अर्क जाब्रह्मणासृष्टावस्माकंपरिरक्षतु ॥ १ ॥ इत्येका ॥ नमस्तेमंगलेदेविनमःसवितुरा त्मजे ॥ रक्षमांकृपयाशश्वत्पत्नीत्वंमेइहागता ॥ १ ॥ इतिद्वितीयप्रदक्षिणा ॥ त तोर्कींप्रार्थयेत् ॥ अर्कित्वंब्रह्मणासृष्टासर्वप्राणिहितायच ॥ वृक्षाणामादिभूतात्वं देवानांप्रीतिवर्धिनी ॥ १ ॥ सर्वारिप्रहरानित्यंसर्वमंगलदायिनी ॥ तृतीयोद्वाहज पापंमृत्युंचाशुविनाशय ॥ २ ॥ ततःआचार्यःदेशकालौ०कश्यपगोत्रोत्पन्नामा दित्यस्यप्रपौत्रींसवितुःपौत्रीमर्कस्यपुत्रीम् ॥ अमुकगोत्रायवरायदास्येइतिवाग्दा नंकृत्वा ॥ वाग्दानंधर्मसिंधुमयूखयोर्नोक्तम् ॥ शांतिसारदर्पणेचउक्तम् ॥ ॥ ततो

दानाचार्यःदेशकालौस्मृत्वाअर्कीविवाहार्थमागतंवरंमधुपर्केणार्चयिष्ये इति संकल्प पूर्वकंस्वशाखोक्तविधिनावरायमधुपर्कपूजां समर्पयेत ॥ ततोवरःस्थंडिलेपंचभूसं स्कारपूर्वकमग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ अर्कीवरांतरालेअंतःपटंधृत्वाकर्माचार्यादिब्राह्मणैर्मंग लपद्याष्टकंपठित्वाओंप्रतिष्ठेत्युक्त्वाउत्तरतःअंतःपटं निःसार्य ॥ आचार्यादिब्राह्मणाः स्वस्तिनइंद्रेतिमंगलसूक्तंपठेयुः ॥ ततोजरांगच्छेतिअर्क्यैवासोपरिधाप्य ॥ याऽअकृं तन्नित्युत्तरीयम् ॥ समजंत्विितिअर्कींनिरीक्ष्य ॥ यदाबध्नन्निितिमंत्रेणमांगल्यतंतुंबध्नी यात् ॥ ततोगायत्र्याबृहत्सामेनपरित्वेत्यनुवाकेन वाअर्कीवरयोःसूत्रमावेष्ट्य ॥ ततोदानाचार्यउदङ्मुखउपविश्यदेशकालौस्मृत्वाश्रीपरमेश्वरप्रीतये अर्कीकन्या दानंकरिष्ये ॥ वरहस्तेशिवाआपःसंत्वित्यादिकृत्वा ॥ वरस्यगोत्रोच्चारः॥ अमुकगोत्र स्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःप्रपौत्राय ॥ अ० गो० अ० प्र० अ० श० पौत्राय ॥

अ० गो० अ० प्र० अ० श० पुत्राय ॥ अ० गो० अ० प्र० अ० शर्मणेवराय ॥
अथार्कीपक्षे ॥ काश्यपगोत्रस्यकाश्यपावत्सारनैध्रुवेतित्रिप्रवरस्यआदित्यस्यप्र
पौत्रीम् ॥ का० गो० त्रिप्र० सवितुःपौत्रीम् ॥ का०गो० का० त्रिप्र० अर्कस्यपुत्रीम् ॥
का० गोत्रोत्पन्नांका० त्रिप्र० अर्कीनाम्नीमिमांकन्यांसूर्यदैवत्यांतवतृतीयमानुषीवि
वाहदोषनिरासार्थंभार्यात्वेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ आनेनार्कीशाखांवरहस्तेदत्त्वातदुप
रिसकुशोदकंनिषिंचेत् ॥ एवंत्रिवारंकुर्यात् ॥ वरस्यकाश्यपगोत्रंचेत्तर्हिदानाचा
र्यःअर्कीनाम्नीमिमांकन्यांसूर्यदत्तांविभाव्यस्वगोत्रोच्चारपूर्वकमात्मनश्चत्रिपूर्वजान्
ममपुत्रीमित्यूहंकुर्यात ॥ ॥ अर्कींकन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषिताम् ॥ गोत्रा
यशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ १ ॥ ॥ ततोऽर्क्युपरिअक्षतान्गंधपुष्पोद

कर्पूर्णानंजलींस्त्रीन्समर्पयेत् ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ यज्ञोमेकामः समृध्यताम् ॥ इति प्रथमांजलिः ॥ ॐ धर्मोमेकामःसमृध्यताम् ॥ इतिद्वितीयां० ॥ ॐ यशोमेकामः समृध्यताम् ॥ इतितृतीयां० ॥ ततोर्कीगुल्मेपरित्वेत्यनुवाकेनवेष्टितंमूत्रंनिष्कास्य पंचगुणंकृत्वातत्रहरिद्राखंडं बध्वा तत्कंकणंबृहत्सामेतिमंत्रेणअर्कीदक्षिणशाखायां बध्नीयात ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ बृहत्सामक्षत्रभृद्वृद्धवृष्णियंत्रिष्टुभौजःशुभितमुग्रवीरम् ॥ इंद्रस्तोमेनपंचदशेनमध्यमिदंवातेनसगरेणरक्ष ॥ इतिमंत्रेणकंकणंबध्नीयात् ॥ ततोर्कीदिग्विदिक्षुकृताष्टदलेषुमहीद्यौरित्यादिक्रमेणाष्टौकुंभान्संस्थाप्य ॥ केचि

१ अंजलिदानंमयूखदर्पणयोरुक्तंकमलाकरधर्मसिंध्वादौनोक्तम् ॥ २ धर्मसिंधौवरस्यापिकंकण बंधनमुक्तं कमलाकरादिभिरर्कस्यैवोक्तम् ॥ ३ धर्मसिंधुकमलाकरमतेचतुःकुंभस्थापनंमयूखशांति सारदर्पणेअष्टकुंभस्थापनमुक्तम् ॥

त्प्रागादिचतुर्दिक्षुचतुरःकुंभान्‌ सूत्रेणावेष्ट्य चंदनप्रक्षेपणेऽष्टगंधं क्षिप्त्वा पूर्णपात्र निधाय तेषुनाम्नाविष्णुमावाह्य षोडशोपचारैःसंपूजयेत्‌ ॥ वरःदेशकालकीर्तनांते अर्कीविवाहांगभूतं होमं करिष्ये ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिआज्यभागांतं चरुवर्जंकुशकंडिकांसंपाद्य ॥ तत्राघारावाज्यभागौ ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा० इदंप्रजा० नमम ॥ ॐइंद्रायस्वा० इदमिन्द्रा० ॥ ॐ अग्नये स्वा० इदमग्नये० ॥ ॐ सोमायस्वा० इदं सोमाय० ॥ ॥ ततोबृहस्पतिमग्निंचैकैकयाहुत्याज्येन हुत्वा ॥ तद्यथा ॥ ॐ संगोभिरांगिरसोनक्षमाणोभगऽइवेदर्यमणं निनाय ॥ जनेमित्रोनदंपतीअनक्तिबृहस्पतेवाजयाशूँरिवाजौस्वाहा ॥ इदंबृहस्पतये नमम ॥ ॐ यस्मैत्वाकामकामायवयंसम्राडयजामहे ॥ तामस्मभ्यंकामंदत्त्वायथेदंघृतंपिब स्वाहा ॥ इदमग्नये नमम ॥ ॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतीर्हुत्वाज्येन ॥ ॐ भूःस्वा० ॥इदमग्न० ॥

ॐ भुवःस्वा० इदंवायवे० ॥ ॐ स्वःस्वा०इदंसूर्याय० ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःस्वा०इदंप्र
जापतये० ॥ ततःस्विष्टकृत् ॥ ततोभूराद्याःप्रजापत्यंतानवाहुतीराज्येनेत्यादिकं
कर्मकृत्वा ॥ ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषमभिषेकांतंसमाप
येत् ॥ ततोर्कीं प्रार्थयेत्॥ मयाकृतमिदंकर्मस्थावरेषुजरायुणा॥ अर्कापत्यानिनोदेहि
तत्सर्वंक्षंतुमर्हसि ॥ १ ॥ ततआचार्योगंधादिभिःसंपूज्यताभ्यांचगोयुग्मं दद्यात् ॥
अष्टौब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसींदक्षिणांदत्त्वा ॥ ते
राशिषोगृहीत्वा ॥ पूजोपकरणादिकमाचार्यायदत्त्वा ॥ स्थापितदेवतानामुत्तरपूजां
कृत्वा ॥ देवताअग्निंविसृज्य ॥ यस्यस्मृत्येतिनत्वाकर्मेश्वरार्पणं कृत्वा ॥ शांतिसू
क्तंजपेत् ॥ स्थापितकलशोदकेन अर्कीवरयोरभिषेकः ॥ धृतवस्त्रयोराचार्यायदा
नमितिगोपीनाथदीक्षिताः ॥ दिनचतुष्टयमग्निंकुंभांश्चरक्षयेदितिमयूखः ॥ पंच

मदिनकृत्यं ब्राह्मे ॥ चतुर्थेंदिवसेतीतेपूर्ववत्तांप्रपूज्यच ॥ विसृज्यहोममग्निंचविधि नामानुषींपराम् ॥ उद्वहेदन्यथानैवपुत्रपौत्रसमृद्धिमान् ॥ अयंचार्कविवाहःकाश्यप गोत्रिणो न भवतिगोत्रैक्यात् ॥ अथवासूर्येणचंद्रायदत्तांविभाव्यकाश्यपगोत्रस्था नेअत्रिगोत्रंकन्याविशेषणेसंकीर्त्य आदित्यसवित्रर्कस्थाने चंद्रसोमेंदुशब्दानुच्चारये दितिकेचित् ॥ अत्रगोत्रैक्यं नदोषायेत्यन्ये ॥ काश्यपगोत्रोवरःस्वगोत्रविरुद्धगो त्रिणमाचार्यंपरिकल्प्यतस्मादर्कींप्रतिगृह्णीयात् ॥ आचार्यस्तुसूर्यदत्तांविभाव्य ॥ काश्यपगोत्रस्थानेस्वगोत्रंकन्याविशेषणेसंकीर्त्य ॥ आदित्यसवित्रर्कस्थानेस्व पित्रादित्रयंस्वंनामचकीर्तयेत् ॥ एवंरीत्यैवकाश्यपगोत्रवरस्यअर्कविवाहोयुक्तइ तिगोपीनाथदीक्षिताः ॥ एवंकृत्वाविधानंतुभार्यांक्षेमंचविंदतीति ॥ ॥ इति श्री मद्दषिभट्टविरचितेसंस्कारभास्करेअर्कीविवाहप्रयोगः ॥ ॥ ॥

॥ अथानादिष्टप्रायश्चित्तम् ॥ कालातिक्रमेनियतवत् ॥ गर्भाधानादीनिउपनयनां
तानिकर्माणिनियतकालान्यभिहितानि ॥ यदिदैववशात्पुरुषापराधाद्वादोषाद्वाते
षांनियतस्यकालस्यअतिक्रमोभवतितदाकिंकर्तव्यमितिसंदेहेनिर्णयमाह ॥ काला
तिक्रमेयस्यसंस्कारकर्मणःशास्त्रनियमितोयःकालस्तस्यअतिक्रमे लंघनेनियतवत्
नित्यवन्नित्येश्रौतकल्पेयद्विहितंतद्वदनादिष्टप्रायश्चित्तं भवति ॥ एवंकृतप्रायश्चि
त्तस्यअतिक्रांतकालेसंस्कारकर्मण्यधिकारःसंपद्यते ॥ अनादिष्टप्रायश्चित्तेतिकर्तव्य
ताप्रयोगेवक्ष्यते ॥ अत्रकालातिक्रमइत्युपलक्षणम् ॥ अतःअन्येषामपिकर्मणांनाशेइद
मनादिष्टमेवप्रायश्चित्तम् ॥ गृह्यकारेणप्रायश्चित्तांतरस्यअनुपदिष्टत्वात् ॥ किंतुश्रौताना
मतिदेशेप्राप्तेअविज्ञातेप्रतिमहाव्याहृतिभिःसर्वाभिश्चतुर्थंसर्वप्रायश्चित्ते चेत्यस्यै
वकालातिक्रमेनियतवदित्यनेनातिदेशःकृतोनतूपदेशःकृतः ॥ गृह्यकारेणतत्प्रविज्ञात

मप्रत्यक्षश्रुतिमूलम् ॥ किमिदमाग्वैदिकंयाजुर्वैदिकंसामवेदिकंचेत्यनिश्चितंस्मार्तंक
र्मतस्यभ्रंशेश्रौतकल्पेऽव्याहृतिचतुष्टयपंचवारुणहोमंप्रायश्चित्तमुद्दिष्टमत्र ॥ गृह्यसूत्रे
गृह्योक्तकर्मणामपिस्मार्तत्वात्तद्भ्रेषेतस्यैवातिदेशोयुक्तः ॥ नपुनः प्रत्यक्षवेदमूलकर्म
भ्रेषोपदिष्टता ॥ कालातिक्रमेनियतवदित्यस्यार्थउक्तः ॥ इतिकर्तव्यतात्रलिख्यते ॥पू
र्णाहुतिवदाज्यंसंस्कृत्यअनादिष्टप्रायश्चित्तहोमंकुर्यात् ॥ पूर्णाहुतिर्यथा ॥ कात्यायन
सूत्रे ॥ पूर्णाहुतिंजुहोतिनिरूप्याज्यंगार्हपत्येधिश्रित्यस्रुक्स्रुवंचसंमृज्याज्यमुद्वास्यो
त्पूयावेक्ष्यगृहीत्वान्वारब्धएवर्ठंसर्वत्र ॥ अत्रैवंप्रयोगः ॥ यदावसथिकस्यअनादि
ष्टंप्राप्नोतितदाग्निःसंभृतएव ॥ यदिनिरग्नेस्तदाशुद्धायांभूमौउक्तमानेनस्थंडिलंवि
रच्यतत्रपंचभूसंस्कारान्कृत्वालौकिकाग्निंस्थापयित्वा स्थाल्यामाज्यं निर्वाप्याग्नाव
धिश्रित्यस्रुवंदर्भैःसंमृज्याज्यमुद्वास्य कुशतरुणाभ्यामुत्पूयावेक्ष्यस्रुवेणादायोपरि

समिधंनिधायोत्थायस्रुवंसव्येकृत्वादक्षिणेनाग्नौतिष्ठन्समिधमाधायोपविश्य दक्षिणं
जान्वाच्यॐभूःस्वाहेतिस्रुवस्थेनाज्येनैकाहुतिंहुत्वा ॥ इदमग्नयेनममेतित्यागः ॥
एवंसर्वत्र ॥ ॐभुवःस्वाहा ॥ इदंवायवे० ॥ ॐ स्वःस्वाहा ॥ इदंसूर्याय० ॥ ॐ
भूर्भुवःस्वःस्वा० ॥ इदंप्रजापतये० ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने०मुग्ध्यस्मत्स्वाहा ॥ इदमग्नी
वरुणाभ्यां० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने०नऽएधिस्वाहा ॥ इदमग्नीवरुणाभ्या० ॥ ॐ अया
श्चाग्ने०भेषजꣳस्वाहा ॥ इदमग्नयेअयसे० ॥ ॐ येतेशतं०स्वर्काःस्वाहा ॥ इदंवरु
णायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्च० ॥ ॐ उदुत्तमं०स्यामस्वाहा ॥ इ
दंवरुणायादित्यायादितयेच० ॥ एवंस्रुवेणादायाज्याहुतिंजुहोति ॥ ॥ इदंनवाहु
तिहोमात्मकंयत्रयत्रप्रायश्चित्तानादेशः कर्मणांनियतकालातिक्रमो वा तत्रतत्रानादि
ष्टसंज्ञकंप्रायश्चित्तंवेदितव्यम् ॥ ॥ इत्यनादिष्टप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ ग्रंथाननेका

नालोक्ययथामतिमयाकृतः ॥ याज्ञिकानांहितार्थायश्रीरामचरणार्पितः ॥ १ ॥ भू नेत्ररसभूशाके १६२१ प्रमाथिनिशुभेमधौ ॥ऋषिसंज्ञेनरचितःसर्वसंस्कारभास्करः ॥

॥ इति संस्कारभास्करः समाप्तः ॥

इदं पुस्तकं क्षेमराज-श्रीकृष्णदास-श्रेष्ठिना मुम्बय्यां (खेतवाडी ७ वीं गली खम्बाटा लैन) स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) मुद्रणयन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् । संवत् १९६९, शके १८३४.

जाहि- रात.

जाहिरात।

नाम.	की. रु. आं.
अष्टशान्ति–इसमें–१ सूर्यादिग्रह, २सप्तग्रहीयोग, ३ मघारेवत्यादि, ज्वरादिरोगोत्पत्ति, ५ सर्वनक्षत्र, ६ ग्रहण, ७ काकमैथुनदर्शन और ८ पल्लीसरठपतन ये आठ शान्ति हैं....	०–२
अष्टलिङ्गतोभद्र–रंगीन	....०–१
अथर्ववेद–कौशिकसूत्रानुसारी आह्निक–गुजराती भाषाटीकासमेत.	....१–४

नाम.	की. रु. आं.
अन्त्येष्टी श्राद्धकर्मपद्धति–पं० चतुर्थीलालजीकृत नूतन छपकर तैयारहै	०–१२
आह्निकसूत्रावली–यजुर्वेदी–प्रातःस्मरणसे लेकर शयनपर्यंतके सब कर्मप्रयोग एकत्र किये गयेहैं	....१–८
आश्लेषाशान्ति और ज्येष्ठाशान्ति–इसमें–आश्लेषा और ज्येष्ठा नक्षत्रमें शान्तिका प्रयोग, ...	...०–२

अत्रेयमभ्यर्थना ।

अस्माकं मुद्रणालये वेद-वेदान्त-धर्मशास्त्र-प्रयोग-योग-सांख्य-ज्यौतिष-पुराणेतिहास-वैद्यक मंत्र-स्तोत्र-कोश-काव्य-चम्पू-नाटका-ऽलंकार-संगीत-नीति-कथाग्रंथाः, बहवः स्त्रीणां चोपयुक्ता ग्रंथाः, बृहज्ज्योतिषार्णवनामा बहुविचित्रचित्रितोऽयमपूर्वग्रन्थः संस्कृतभाषया, हिन्दीमारवाड्यादिभाषाग्रन्थास्तत्तच्छास्त्राद्यर्थानुवादकाः, चित्राणि, पुस्तकमुद्रणोपयोगिन्यो यावत्यस्सामग्र्यः, स्वस्वलौकिकव्यवहारोपयोगिचित्रचित्रितालिखितपत्रवत्पुस्तकानि च; मुद्रयित्वा प्रकाशन्ते सुलभेन मूल्येन विक्रयाय । येषां यत्राभिरुचिस्तत्तत्पुस्तकाद्युपलब्धये एवं नव्यतया स्वस्वपुस्तकानि मुमुद्रयिषुभिः सुलभयोग्यमौल्येन सीसकाक्षरैः स्वच्छोत्तमोत्तमपत्रेषु मुद्रिततत्पुस्तकानां स्वस्वसमयानुसारेणोपलब्धये च पत्रिकाद्वारा बोधनीयोऽस्मि ।

अधिकमस्मदीयसूचीपुस्तकस्य भिन्नभिन्नविषयकस्य प्रापणेन "श्रीवेङ्कटेश्वरसमाचार" पत्रप्रापणेन च ज्ञेयमिति शम् ।

क्षेमराज श्रीकृष्णदास "श्रीवेंकटेश्वर" (स्टीम्) यन्त्रालयाध्यक्षः (खेतवाडी ७ वीं गली खम्बाटालैन,)—मुंबईस्थः.

॥ इति संस्कारभास्करः समाप्तः ॥

